

UNIVERSITY
OF
TORONTO
LIBRARY

L.Swed
S 9687

SVERIGES NATIONAL-LITTERATUR

1500—1900

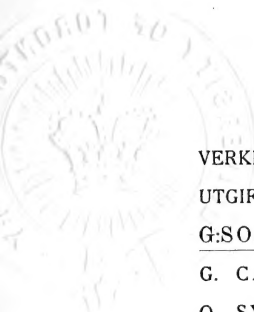
VI

1700-TALET'S PROSAFÖRFATTARE

87534
10/6/08

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

VERKET PLANLAGDT AF OSCAR LEVERTIN,
UTGIFVET AF HENRIK SCHÜCK OCH RUBEN
G:SON BERG UNDER MEDVERKAN AF FR. BÖÖK,
G. CASTRÉN, N. ERDMANN, J. MORTENSEN,
O. SYLWAN, SV. SÖDERMAN, K. WARBURG,
FR. VETTERLUND OCH E. WRANGEL * * * *

HENRIK SCHÜCK

1700-TALETS
PROSAFÖRFATTARE

*

MÖRK. DALIN. LINNÉ. LAGERBRING.
KELLGREN. THORILD. LEOPOLD.
EHRENSVÄRD. LEHNBERG.
GUSTAF III. ROSENSTEIN.

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

1700-TALETS PROSAFÖRFATTARE.

Få sentenser torde så ofta hafva citerats som det bekanta *Le style c'est l'homme*. Men så sant detta yttrande än är, torde man dock hafva gifvit det en alltför exklusivt individuell tillämpning. Ty människan är icke blott en individ, utan hon är ock medlem af ett folk och son af en viss tidsålder. Alla dessa sidor — individualiteten, nationaliteten, tidsåldern — komma fram i den fullt utpräglade, personliga stilen. Men å den andra sidan hör en sådan stil till undantagen. Ty inom hvarje litterärt utvecklad period bilda de flesta onekligen sin stil efter vissa mönster. Vår skolundervisning ända sedan femtonhundratalet har just haft till uppgift att forma lärjungarnas prosa efter vissa godkända förebilder, och man behöfver blott bläddra i äldre tiders latinska arbeten för att finna, huru osjälftändigt deras författare lånat sina fraser från Cicero eller Tacitus. Samma uppgift, som skolan haft, hade ock de språkliga och litterära akademierna, som i främsta rummet afsågo att i sina medlemmars skrifter gifva yngre författare litterära förebilder att efterfölja. Men ett dylikt förmynderskap, som under litterärt förvildade tider ju kan vara till ett visst gagn, är dock i regeln snarare skadligt, ty det kan åtminstone hindra en rent individuell och nationell stil att tränga igenom.

44

De första mästarna på stilens område voro som bekant grekerna, som, utan att låna mönster från andra folk, själfva utbildade en nationell och för hvarje framstående författare

individuell stil. Romarna däremot voro endast grekernas lärjungar, men å sin sida blefvo deras författare stilistiska mönster först för medeltiden, sedan för renässansens italiennare och slutligen för den franska klassicismen. Att karakterisera denna fransk-klassiska stil är här icke platsen; redan otaliga gånger förut har detta gjorts af vida skickligare pennor. Här må det vara nog att påpeka dess stränga idealism och dess rädsla för alla arter af realism; det är bekant, hurusom Shakspeare's Othello på sjuttonhundratalet föll igenom i följd af det vulgära ordet "näsduk", som där användes. Realismen åter är germanens styrka, liksom logiken är fransmannens; de mest bekanta och typiska skalder af germansk nationalitet hafva alla varit stora realister, såsom t. ex. Shakspeare, och deras konstnärer, såsom t. ex. Dürer och nederländarna, hafva nästan undantagslöst utmärkt sig genom en hänsynslös realism. I en väsentlig punkt måste således den franska stilen betecknas såsom ett olämpligt mönster för den svenska, och att detta mönster så länge fått härska hos oss, har utan tvifvel hindrat utvecklingen af en verkligt nationell stil.

Men — kan man fråga — finnes det då en stil, som kan betecknas såsom nationellt svensk, och hvar hafva vi i så fall dess representanter? Svaret måste blifva, att den svenska litteraturens historia i själfva verket visar oss en fortgående kamp mellan en originellt svensk stil och de förtryckande utländska mönstren.

För att finna den nationellt svenska stilen, den, som uppstått utan all påverkan från främmande förebilder, måste vi naturligtvis gå tillbaka ända till vår äldsta litteratur, den, som återfinnes på våra runstenar och i våra gamla landskapslagar. Det, som här slår oss, är för det första det korta, pregnanta, nästan kärfvä sätt, på hvilket en tanke framställles, för det andra förkärleken för det konkretare uttrycket framför det abstraktare, men mera logiska. Vi behöfva blott erinra oss det bekanta arfsstadgandet: *gånge*

hatt till och hufva från, för att hafva ett åskådligt exempel på denna stils egendomlighet.

Inom den egentliga medeltidens litteratur kommer denna stil föga fram, emedan hela denna litteratur med få undantag består af öfversättningar, mestadels från latinets, hvars konstruktioner med naiv otymplighet återgifvits på svenska. Endast en litteratur är originellt nordisk, våra ballader eller "folkvisor", som de kallas, och deras stil är också mycket riktigt rent nordisk. Det utmärkande för en god ballad är just dess knapphet i uttrycket, dess motvilja mot alla långa beskrifningar, vare sig af den yttre naturen eller af känslolifvet, och vidare förmågan att skildra det inre genom det yttre. Jag kan välja ett typiskt exempel. I balladen om Salmon har hjälten under ruset dräpt sin fästmö, och då han vaknar upp, underrättas han om dådet:

»I afton du så rusgalen var,
din egen brud du bane gaf!»

Salmon satte knoten mot en sten
och udden mot sitt hjärteben.

Därmed slutar skildringen, och psykologien får åhörarens egen fantasi fylla ut.

*

Vid reformationens början möta vi vår förste store stilist, Olavus Petri, som i framställningens rent svenska kynne måhända aldrig blifvit öfverträffad. Det lider ej heller något tvifvel, att för så vidt Olavus Petri använt något mönster, har detta varit våra gamla lagar. Själf har han i sina ypperliga Domarregler efterlämnat en samling sentenser, som äro fullkomligt i den gamla lagens stil och hvilka gifva oss de bästa exemplen på en framställningsform, som ända igenom är nationellt svensk, t. ex.:

"Det rätt och skäl icke är, det kan ej heller vara lag; för de skäl, som lagen hafver med sig, gillas hon."

”All lag bör med beskedlighet drifven varda, förty högsta rätt är största orätt, och måste nåden vara med rätten.”

”Landssed, när hon icke hafver oskäl med sig, bör räknas för lag, där man efter döma må.”

”Man skall icke alltid döma om gärningar, såsom de gjorde och skedde äro, utan man måste tillse, i hvad akt och mening de äro gjorde. Man skall döma gärningen efter hans mening, som henne gjorde, om det skedt är af berådt mod eller ej.”

Samma kraftfulla, efter lagstilen bildade framställningsform möter oss ock i den svenska krönika, han författat. Ett exempel må vara nog att belysa detta:

”Men som han (junkern Erik Valdemarsson) med intet stycke beslagen var, utan blef så satt i ett evigt fängelse allenast på misstanke och för den fruktan skull, att han något göra skulle, må hvar förståndig man öfverväga, om honom skedde rätt eller ej. Där öfverheten någon straffa eller plåga skall, där skall missgärningen föregå; där ingen missgärning är, där bör icke heller straff vara. Öfverheten hafver fått befallning af Gud att straffa det, som gjordt är, och icke det, som gjordt kan varda: tankar plåga vara tullfria.”

Denna stil är på samma gång nationell och strängt individuell. Det allmänna, det svenska draget återfinnes också hos andra samtida, hos Hemming Gad och hos Gustaf Vasa, som, trots sin brist på litterära intressen, likväl af naturen var en verklig stilist, särskildt ypperlig, då det gällde att gifva uttrycket en viss barsk humor. Olyckligtvis fick icke denna nationella stil vidare utveckla sig. Genom Gustaf Vasas och hans söners kansliskrifvare samt genom det inflytande, som Tysklands teologer utöfvade på femtonhundredalets Sverige, blef stilen allt mer och mer förvildad. Den tyska kanslistilens alla smaklösheter och snirklar förenades nu med en från humanismens latin lånad konstruktion samt en halflatinsk ordsfatt.

Noreen har från ett af Oxenstiernas bref anført följande karakteristiska exempel: "Vi hafva renoverat vår allians med staterna, ackomoderat den desse bägge sidors pakter med Danmark, obligerat oss till pakternas manutention inbördes och prolongerat tiden af alliansen, så att han härifrån skall dura till 40 år." Äfven författare, hvilka hafva verkligt stilistisk begåfning, såsom Gustaf Adolf, kunna ej freda sig från dessa mönster, och de försök, som af Stiernhielm gjordes, att med isländskan såsom grundval skapa en svensk prosastil, ledde knappast till något resultat. Liksom all purism tog äfven denna hänsyn nästan uteslutande till ordvalet, under det att konstruktionens svenskhet försummades, och äfven med afseende på de rena, svenska orden stannade reformen i växten. Vid sjuttonhundredatalets början stod man således utan alla nationellt svenska mönster, ty Olavus Petri var då bortglömd, och med de gamla lagarna sysslade på sin höjd en eller annan jurist. Men då skedde med *Dalin* och *Mörk* en reform i prosastilen, utan tvifvel i samband med den nationella rörelse, som genomgick frihetstidens första årtionden.

*

Adalrik och Götilda utkom visserligen tio år senare än Argus, men i det hela stå författarna dock, äfven i stilen, på en äldre ståndpunkt än Dalin. De äro mera karolinska, mera tunga i sina rörelser än han, men å den andra sidan äro de bland de allra första svenska författare, som tydligen bemödat sig om en verklig *stil*. Hvarifrån de hämtat mönstren till denna, kan jag nu ej i detalj uppvisa. Att sextonhundredatalets tyska och franska roman, särskildt Fénelons *Télémaque*, i detta fall haft stor betydelse, är tydligt, men de hufvudsakliga förebilderna voro andra. Den ena är utan tvifvel den isländska sagan, som på sextonhundredatalet var så populär i Sverige och då spelade samma roll som romanen under en senare

period; detta beroende visar sig redan i ords-katten och ämnesvalet, men någon gång också i själfva konstruktionen. Den andra källan var antiken, och långa partier förefalla rent af som parafraser af stycken hos Vergilius.

Någon betydelse för den senare svenska prosastilens utveckling fick detta försök dock icke, och den, som angaf parollen för denna, var icke Mörk, utan Dalin.

Såsom stilist var Dalin samma justemilieuens man, som han var i alla andra afseenden. Ehuru han ganska roligt gycklar med den fransk-svenska rotväliska, som begagnades af frihetstidens modenarrar, är han icke purist i Stiernhielms mening, och dennes antikvariska svenska har icke i honom någon beundrare. Hans vokabular är dock fullt ut lika svenskt som stormaktstidens språkifrares, och han bryter afgjordt med den tyska kanslistilen. I dess ställe sätter han en klar, men färglös stil. Men å den andra sidan kan man knappt säga, att denna stil är särskildt nationell. Hans mönster voro snarast Frankrikes författare, hvilkas logiska framställning bäst stämde med hans eget, något kalla temperament. Den franska retoriken med dess abstraktionsrika omskrifningar söker han väl icke ens att efterbilda, men å den andra sidan står han kanske ännu mera fjärran från den germanska realism, som dock kommit så förträffligt fram hos sextonhundralets svenska skalder, hos Stiernhielm, Lucidor, Runius, Holmström m. fl. Den stilriktning, som Dalin inleder, kan således sägas vara en modifierad fransk-svensk stil, och så vidt jag vågar döma, är det denna, som sedermera till allt större och större fulländning utbildats af hans efterföljare Kellgren, Leopold och Tegnér.

Sjuttonhundralets franska stil är dock långt ifrån densamma hos alla författare. Å den ena sidan har man den pompösa, akademiska retoriken, som så förträffligt återspeglar Ludvig XIV:s grandezza, denna stil i rådstalar och allongeperuk, hvars mest frejdade representant blef den så beun-

drade éloge-författaren Antoine Léonard Thomas, född 1732. Å den andra sidan möta vi Voltaires spirituella, bitande prosa. Den akademiske vältalaren ler aldrig, redan därför att löjet är vulgärt; öfver Voltaires stil sväfvat däremot nästan ständigt ett skeptiskt, elakt leende, som dock aldrig öfvergår till ett bredt och plumpt, men godt germanskt skratt. Hans stil försmår väl retorikerns oviga och högtidliga hermelmansmantel, men hvardagsdräkt bär den icke, utan håller strängt på den eleganta världsmannens yttre. Från germansk realism står den således fjärran, och logiken är fortfarande dess styrka; dess främsta charme, den bitande kvickheten, hvilat just på författarens skarpa, logiska förstånd, som särskildt röjer sig i de blixtrande, oväntade antiteserna.

Båda dessa stilriktningar hade sina anhängare i sjuttonhundratalets Sverige. Den förra, den pompösa retoriken, blef den så att säga officiella stilen, den som knäsattes icke blott af Svenska akademien och de otaliga andra litterära sällskap, som ägnades åt "vältalighetens" konst. Såsom den erkändt främste mästaren betraktades allmänt *Magnus Lehnberg*, hvars äreminnen öfver Birger Jarl och Gyllenhielm väckte en beundran, som vi nu hafva svårt att fatta. Hans inträdestal i Svenska akademien, öfver riksrådet Hermansson, hvilket här meddelats, står, så vidt jag vågar döma, nästan på gränsen till ett pekorat, och få arbeten vittna väl därför bättre om smakens föränderlighet. Samtiden beundrade hos Lehnberg "styrkan" och "filosofien" i hans vältalighet. Men med "filosofi" menade man snarast förmågan att resonera in abstracto, att t. ex. teckna en statsman i allmänhet i stället för att gifva en konkret och historisk skildring af Birger Jarl, att deklamera om fosterlandskärleken framför att tala om Gyllenhielms kärlek till sitt land o. s. v. Och med styrkan afsåg man snarast periodernas imponerande pomp.

Denna stil, hvars skönhet vi nu icke längre förstå, ägde hos sig något för sjuttonhundratalets män rent fascinerande,

och äfven författare, som af naturen ägde, hvad vi kalla stil, kunde då de uppträdde som akademiker, ej underlåta att imitera denna stil. *Gustaf III* vann, som bekant, Svenska akademiens stora pris för ett dylikt äreminne öfver *Torstenson*. Enligt vår tids smak är detta vältalighetsprof föga mer än en kria, och man begår en blodig orättvisa mot konungen, om man såsom stilist bedömer honom efter denna imitation. Ty *Gustaf* var verklig vältalare, och för att finna detta behöfver man blott läsa hans mästerliga, i denna samling aftryckta tal 1772. Det torde vara svårt att i en mera koncentrerad, klar form framlägga bristerna i frihetstidens statsskick samt utveckla den lagbundna frihetens företräde framför riksdagsdespotismen. Såsom politiskt tal är detta kanske än i dag ööfverträffadt — och dock hölls det af en man, som i *Lehnbergs* retorik såg den högsta vältaligheten!

Rosenstein hade samma mening, och i allmänhet är hans stil tung, släpande på långa perioder, rik på abstraktioner och utan förmåga af åskådlighet. Men äfven han kunde värmas och blifva naturlig, och det måhända bästa han skref, var den minnesruna, han författade för den första upplagan af *Kellgrens* skrifter. Ty här lyckas han verkligen gifva en åskådlig bild af den store skald, som i lifvet stått honom så nära, och den akademiska retoriken har därför fått vika för vännens önskan att teckna den hädangångne själf och icke blott en betydande författare i allmänhet.

Kellgren själf, mest beundrad för sina dikter, var måhända lika betydande som prosaist, den förste, hos hvilken vi finna en äkta fransk esprit, som ännu saknas hos den halft karolinske *Dalin*. Hans mönster var med all sannolikhet *Voltaire*, och särskildt kan man spåra denna förebild i förkärleken för spirituella antiteser, måhända ock i den genomskinligt klara framställningen. Vid den tid då *Kellgren* uppträdde, hade emellertid den franska bildningen redan gått oss svenskar så i blodet, att denna stil ej längre verkar såsom

imitation utan såsom ett visserligen elegant, men på samma gång fullt naturligt utslag af den gustavianska tidens fransk-svenska bildning. Icke blott hos Kellgren, utan ock hos hans efterföljare Leopold och Tegnér är också denna stil alldeles osökt, ett uttryck just för deras individuella läggning.

Kellgren är vår förste, i modern mening, kvicke och elegante författare. Men detta är blott den ena sidan af hans väsen. I själfva verket är han också om icke den förste, så åtminstone en bland de förste, som i sin stil kan höja sig till verklig hänförelse. Då det gällt fosterlandets ära eller den lutherska religionen, hade väl en dylik entusiasm äfven kunnat färga stilen hos äldre författare och den återfinnes i Linnés högstämda naturhymner, men den förste store entusiasten i vår litteratur är dock Kellgren, den förste, för hvilken kulturen i allmänhet och särskildt vitterheten kändes såsom något heligt, hvilket han därför icke kunde omtala, utan att stilen erhöi en värme och en glöd, som förut varit okända i vår litteratur.

Det är denna blandning af fransk esprit, världsman-nens elegans och upplysningsfilosofens hänförelse som konstituerar Kellgrens stil. I detta fall är *Leopold* hans efterföljare — lika kvick, kanske kvickare än Kellgren, säkert lärddare, men utan den heliga eld, som dock utgjorde quinta essentia af Kellgrens väsen.

*

Den fransk-svenska prosastilen är dock icke den enda inom vår litteratur, och nästan ända från Dalins dagar hafva vi haft prosaförfattare, som jämte det att de varit fullt individuella i sin stil äfven varit fullt nationella — om nu min uppfattning är riktig om det, som är karakteristiskt för en verkligt svensk stil. Sjuttonhundratalets smakdomare ansågo i allmänhet denna stil för "ohyfsad", och ända in i våra dagar har man upprepat detta omdöme, då det gällt den store historikern *Sven Lagerbring*. Han äger väl ej hvarken

Linnés grace eller hans förmåga af åskådlighet, men han har å den andra sidan en frisk och sund, stundom nästan bondsk realism, hvilken verkar ytterst välgörande på den, som nyss förut vandrat sig trött i den Lehnbergiska vältalighetens öken. Hur karakteristisk är t. ex. ej följande passus i hans Svea rikes historia, där han skildrar det katolska prästerskapets bildningsfientlighet och tankelättja: "Okunnighet och dumhet gifva en ganska ovederhäftig borgen för dygd och goda seder. — — — — Med hvad öfvertygelse skulle väl en präst kunna förmana sin anförtrodda hjord till återhållighet och kyskhet, när hans och hans egna medbröders oäkta lifsfrukt krälade *som yrfä* på gator och gränder." Fransk-klassisk är en dylik fras minst af allt, men den är karakteristisk för Lagerbrings naturell, och den är äfven germansk i sin obesvärade realism.

Den främste mannen inom denna stilriktning var dock *Linné*. Den store forskaren var lyckligtvis alldeles för upptagen af sin vetenskap för att hafva tid att syssla med tidens estetiska frågor. Det som intresserade honom var saken, ej formen, och han brydde sig därför icke om någon elaborerad stil, vare sig på svenska eller på latin. "Hellre vill jag få tre örfilar af Priscianus än en af naturen" — skref han, och på ett annat ställe erkänner han om sin "skrifart", att den "är mycket enfaldig, hvarför jag torde blifva hårdt ansedd af många Plinii näktergalar", men han tröstar sig med, att "om hos andra folkslag alienast eloquentiæ doctores fått skrifva, torde världen i dag vetat mindre". Lyckligtvis bemödade han sig därför ej om sin stil, utan skref så som han talade, och om hans muntliga föredrag yttrar en af hans lärjungar: "Han visste att gifva orden uti sina korta meningar den vikt genom uttrycket, att omöjligen någon kunde undgå att öfvertygas om det han föreställde". Men denna korta, koncisa form är icke blott Linnés, utan ock alla goda svenska stilisters, Olavus Petris och Thorilds.

Förmågan att se och uttrycka allt i en konkret, åskådlig bild återfinnes hos alla stora konstnärer af germansk härstamning, liksom ock förkärleken för det målande drastiska uttrycket. Hos Linné möta oss ständigt dylika liffyllda skildringar, tydligen utan all öfverläggning nedkastade på papperet, såsom t. ex. följande stycke ur hans journal öfver Lapplandsresan: "Vid middagstiden begaf jag mig på vägen, som jag tillstår var så svår, att jag aldrig känt dess make, ty alla elementer voro emot mig. Vägen var sten på sten med stora implicerade trädrötter; däremellan voro djupa hålur fulla med vatten, ty regnet och kälen, som gick nu ur jorden, hulpos åt. Trädkvistarna hängde i ögonen, hvar jag reste, helt fulla af regn. Där som smala björkar stodo, voro de nedböjda, att man för dem med största möda måtte komma fram; de långlifvade tallar, som uti så många år upphöjt sig öfver andra, lågo tvärs och korsvis kastade öfver vägen. Bäckarna, som runno här och där, voro rätt djupa, och broarna öfver dem söndermultnade, att man med lifsfara satt på en stapplande häst." Huru lefvande ser man ej här Norrlandsnaturen för sig, och huru förträffligt sammansmälta ej detaljerna till en karakteristisk bild af det hela.

På ett annat ställe är det ett Upplandslandskap han skildrar: "Åkrarna stodo fullsatta med gula skylar, och den gulaktiga stubben efter säden var isprängd med grönt ogräs. Diken stodo fulla af vatten efter den våta sommaren, och den myckna Brunskäran gjorde dem gula. Vägarna betäcktes på sidorna med *Persicaria acris*, som nu begynte rodna och sloka med axen. Landtmannen var ute öfverallt i fullt arbete; somliga bönder slog af säden med lian, under det att deras kvinnfolk, som voro om hufvud och armar helt hvita, sammanbundo henne; somliga körde hem sin råg, somliga tröskade, somliga söndergnogo koklarna med sladden, somliga jämkade åkern med järnharfven, somliga sådde ut vinterårgen, somliga harfvade ned kornen, somliga jämnade åkern

med välten, under det att vallebarnen sjöngo och blåste i sina horn för boskapen, som betade på de afslagna ängar, intill dess det kulna aftonvädret begynte hvissla och klara solen nedsjunka under horisonten, då vi kommo in i Uppsala trädgård." En dylik naturbeskrifning erinrar onekligen om Bellmans "Storm och böljor tystna ren" i den lifliga skildringen af de olika landtliga sysselsättningar, som skådas af den förbiresandes blick, och äfven däri, att färgerna lånats, icke från den antika idyllen, utan från den svenska natur, som Bellman och Linné själfva sett.

Men det var icke blott naturen i inskränkt mening, som Linné uppfattade och beskref med denna skarpa blick för de kännetecknande enskildheterna, utan äfven för städernas karakteristiska fysionomi ägde han blick. Jag vill för att visa detta göra ett utdrag ur hans beskrifning på Göteborg och emot denna sätta en annan: Lehnbergs målning af Stockholm, ty denna motsättning är på samma gång motsättningen mellan svensk realism och den fransk-svenska retorikens idealism eller — väl rättare — frånvaro af all observation på verkligheten. Linné skrifer:

"Göteborg var den täckaste stad bland alla i riket, till storlek något mindre än Uppsala, nästan rund, omgifven och befästad med vallar och grafvar, afdelad med reguliära, räta och jämna gator, genomskurna med åtskilliga grachter eller grafvar, som på ömse sidor hafva gator. Själfva grafvarna äro på sidorna perpendikulärt murade med gråsten, så att gatan till en mans höjd står öfver vattnet; broarna och bryggorna äro hvälfda. Lofträd äro planterade på ömse sidor om grafvarna, så att denna stad mycket liknar de holländska städer. Husen äro till största delen stora och svåra träbyggningar af två våningar och nära intill hvarandra ställda, utanpå beslagna med bräder samt målade med röd eller gul färg, men knutar och fönsterkarmar med hvit eller blå, så att de på någon distance mycket likna stenhus."

Mot denna beskrifning må man nu ställa den, som gjordes af Lehnberg i hans af Svenska akademien prisbelönade äreminne öfver Birger Jarl:

”Jag ser en stad, hvars utseende talar om rättighet att pryda och befolka ett rike, hvars egenskaper, närmare betraktade, visa honom ämnad att sprida lif, rörelse och välmåga bland ett folk; palats, som gifva begrepp om tankens vidd; höga berg, öfvertäckta med byggnader eller jämnade med jordytan; murar, som synas uppväxa ur hafvet; böljor, tvungna att bära samma tyngder som bergen eller att framgifva samma frukter som jorden — allt intrycker vördnad och förundran, allt vittnar om makt och ära. Sorlet af en beställsam folk-mängd, som växlar sina varor, idoghetens gälla och hastiga ljud ifrån tusende verkstäder, hamnarnas trängsel af riklastade skepp och de växlande färgerna af flera hundrade flaggor — allt andas lif, allt talar om treflighet och båtнад.”

Men detta är ej en beskrifning på Stockholm utan på en stor stad i allmänhet, och det var just detta allmänna i skildringen — vi skulle säga: schablonmässiga — som af den tidens smakdomare ansågs som en förtjänst. Blick för detaljen vittnade om ett pedanteri, från hvilket vältalaren och ”filosofen” borde hålla sig fria, och att Linnés stil i själfva verket var vida mera nationell än Lehnbergs ihåliga deklamation var något, som sjuttonhundralets estetiker ej insågo.

Men hos Linné kommer ej blott germanens realism fram. Han var ock ett barn af rokokons tidevarf — han liksom den andre store realisten under denna period: Bellman. Liksom denne öfver sina försupna Bacchi-hjältar kastat en slöja af rokokons hela gratie, så hvilat det ock öfver Linnés naturskildringar ofta en fläkt från samma älskvärda rokokovärld. Då våren börjat kläda marken med blommor, ser han, huru ”den sköna Flora kommer och sofver hos Febus”, Lappland förefaller honom såsom ett ”Domicilium Pans” och ”i soluppgången var träffeligt nöje se uti den stilla floden, som

hvarken najades med sin flod eller strömmande, ej heller Eolus med sitt fräsande oroat''; då Erica palustris syntes på tufvan i ett kärr, ''föll mig före Andromeda, så att om poeten just satt sig före, mystice, att beskrifva henne, hade hon aldrig bättre träffats'', och så utför han jämförelsen i detalj. Stundom forma dessa bilder ut sig till små kaméer i samma stil som Bellmans af Hagas fjäril, som bland dimmors frost reder sitt gröna skjul och i blomman finner sin paulun. Dylika bilder träffa vi ofta i det här meddelade talet om insekterna.

En tredje skiftning inom denna stilriktning ger oss *Thorild*, den franska klassicitetens förnämste motståndare, hvars brist just ligger i hans nästan medvetna ovilja mot all logik. Karakteristiskt för hans satsbyggnad är den korta, stundom epigrammatiska formen, och lika kännetecknande äro hans förakt för all fransk esprit — ehuru han själf kan vara kvick som få — och hans realism i uttrycken, som dock aldrig, egendomligt nog, bli vulgära. Han har själf på ett ställe sökt visa, hvad som menas med stil, och denna karakteristik passar naturligen bäst in på hans egen. Stil, säger han, är konsten att ''göra en sak liflig och *levvande*, det är: att visa det sköna i all sin skönhet, det stygga i all sin styggelse. Man målar icke det fula vackert, man målar icke Fan i morgonrodnadens guld, likaså litet som en so i rosenröd''. Hur konstnärligt formad är icke denna sats, hur individuellt Thorildsk och på samma gång — hur nationell!

Utan tvifvel har Thorild arbetat fullkomligt utan mönster, men äfven här är det icke omöjligt, att den gamla svenska lagstilen i någon mån påverkat honom, och i hans dikter, Götamannasånger, kan detta inflytande knappast förnekas. Han var ju icke förgäfves juris kandidat, äfven om betygen voro klena.

Någon efterföljare af egentlig betydenhet hade Thorild såsom stilist icke. Men det kan dock ifrågasättas, om han icke äger en imitator i en författare, som just beundrats för

sin originalitet — i *Ehrensvärd*. Att dennes stil är konstlad, "gemacht", synes mig klart vid första blicken; den vill vara originell, men lyckas endast blifva besynnerlig, och att den ej var Ehrenswärds naturliga, framgår med full tydlighet genom en jämförelse med hans bref, i hvilka han yttrar sig såsom en vanlig människa. Hans båda arbeten *Resa till Italien* och *De fria konsternas filosofi* utkommo först 1786, då Thorild redan sedan ett par år var bekant såsom skriftställare; dennes *Granskaren* utkom nämligen 1784. Nu uppgifves visserligen, att Ehrenswärds arbeten utarbetats redan under hans resa 1781—82, således innan Thorild framträdde inför offentligheten, men så vidt jag vet, har det icke visats, att dessa arbeten då hade den stilistiska form, i hvilken de 1786 framträdde, och om så icke är fallet, är det tydligen Thorild som påverkat Ehrensvärd. Armfelt, som insåg sambandet mellan båda, trodde motsatsen, och då han läst Thorilds disputation 1788, talade han om honom såsom en person, "som har tillägnat sig Ehrenswärds stil och filosofi". Men Thorilds stil var redan 1784 fullt utbildad, t. o. m. utbildad i hans långt förut skrifna bref, och han kan således ej hafva tagit intryck af ett 1786 utgifvet arbete, men väl kan Ehrensvärd vid utarbetandet af sina reseanteckningar från 1782 hafva imiterat en 1784 skrivande författare. Naturligt originell är hans stil i hvarje fall icke.

*

Det återstår blott att lämna några biografiska och bibliografiska notiser om de arbeten, som intagits i denna del.

Romanen *Adalrik och Götilda* utkom i två delar 1742—1745. Författarna voro Jakob Henrik Mörk och Anders Törngren, icke blott den förre, såsom man länge antog, till dess att Warburg påvisade det riktiga förhållandet. Af dessa uppträdde Törngren ej vidare såsom vitter författare, under det att Mörk (f. 1714, d. 1763) äfven skref några andra arbeten.

Then swänska *Argus* utgafs 1732—34 och skrefs som bekant af Olof von Dalin (f. 1708, d. 1763). Hans *Svea rikets historia* trycktes 1746—61 och bildar genom sin starka reaktion mot sexton-

hundralets antikvariska drömmier epok i vår historieskrifning. Karakteristiskt för tiden är den användning han här gör af en då mycket omdebatterad teori, om vattenminskningen, och ur denna drar rent historiska slutsatser. På Dalins tid ansågs denna teori rent kättersk. Mot den äldre periodens antikvarier är ock riktadt det lilla kvicka hofskämte om runstenen på Lofön, författadt på 1750-talet, då Dalin var rolighetsministern vid Lovisa Ulrikas hof. Ragvald Piks bref trycktes först 1757, men skrefs troligen redan på 1730-talet.

Jämte Dalin var Sven Bring, adlad Lagerbring (f. 1707, d. 1788), sjuttonhundralets främste svenske historiker. Det stycke, hvilket här meddelats såsom prof på hans stil, Historiska påminnelser om den förr brukliga aflatshandeln i Sverige, trycktes 1749 i Samling af åtskilliga handlingar och påminnelser, som förmodeligen kunna gifwa lius i swänka historien.

Linnés Tal om märkvärdigheter uti insekterna hölls, då han såsom den nybildade Vetenskapsakademiens förste preses nedlade presidiet 1739.

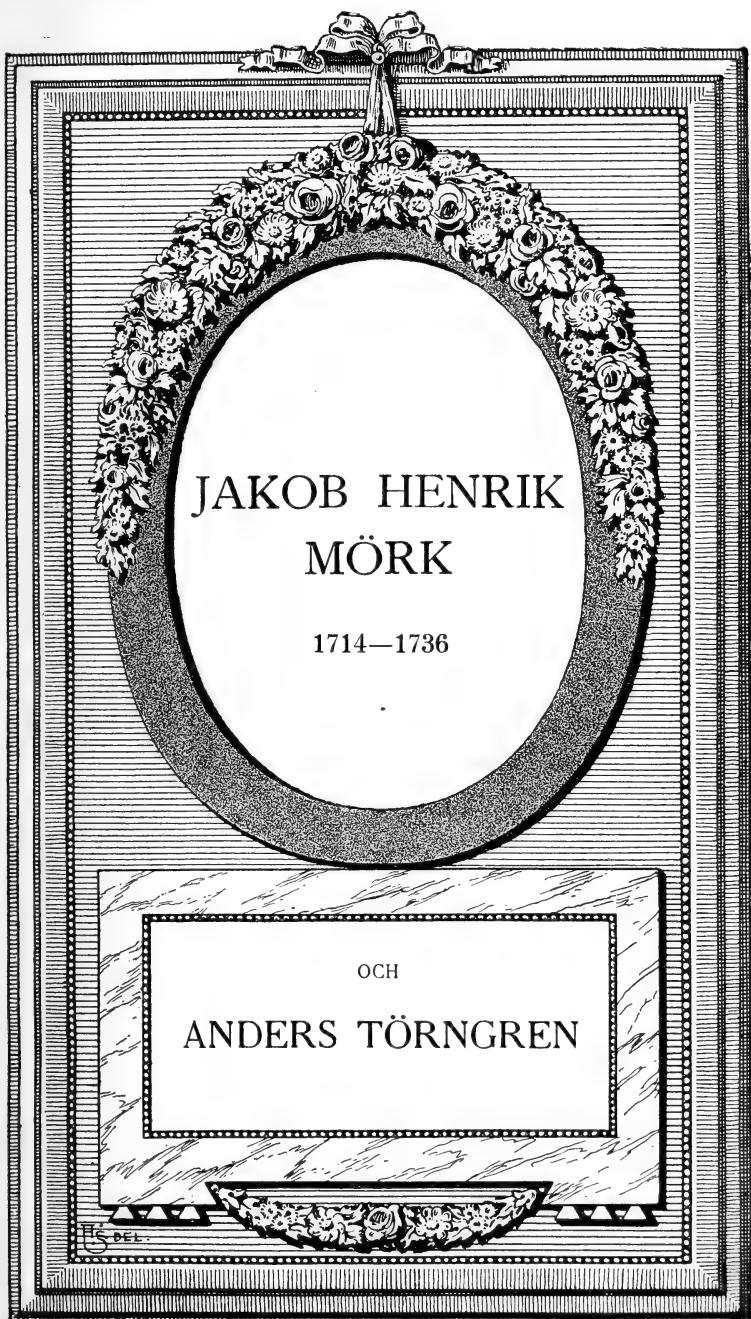
Kellgrens dikt »Man äger ej snille för det man är galen», riktad mot den gustavianska tidens osunda mystik, trycktes jämte anmärkningarna första gången i Stockholms-Posten 1787. Där trycktes ock (1787) Kungörelsen om sällskapet Pro Sensu Communi, hvilket sällskap dock är alldeles fingeradt. Äfven Filosofen på landsvägen offentliggjordes 1792 och 1793 i samma tidning, essayen öfver Bellman i den första upplagan af Fredmans epistlar 1790.

Leopolds kvicka skämt Lärdomshistorien trycktes i Extra-Posten 1794, hans uppsats Om det romaneska i Georg Adlersparres Läsning i blandade ämnen 1797.

Thorilds tidning Den nye granskaren, utgifven 1784, inleddes med den här meddelade artikeln Öfver tryckfriheten och samhällets styrka samt efterföljdes af en annan här likaledes aftryckt artikel utan rubrik. Den första ansågs så farlig, att Thorild med anledning däraf erhöill en varning af justitiekanslern. Hans mot Kellgren riktade Kritik öfver kritiker utkom 1791; af utrymmesskäl har endast dess första del här kunnat intagas.

Kellgrens Samlade skrifter, för hvilka Rosensteins biografi skrefs, utkommo 1796. Gustaf III:s tal 1772 återfinnes i hans Samlade skrifter, och om Lehnbergs inträdestal samt Ehrensvärds 1786 utgifna Resa har jag redan yttrat mig.

Henrik Schück.

JAKOB HENRIK
MÖRK

1714—1736

OCH

ANDERS TÖRNGREN

H.C. DEL.

1781

ADAM

ADALRIKS OCH GÖTILDAS ÄFVENTYR.

FÖRSTA BOKEN.

Atle-ö hade ännu ej förenat alla sina krafter under ett hufvud, och Illrådas illgärning var ännu ej blifven en saga uti världen, när ett skepp kastade sitt ankare under en liten ö uti Gliss-sjön. Bland andra var uppå detta skepp en kungason, berömd genom sina vapen, dem lyckan med härliga segrar bekrönt. Olyckan, som ifrån de första åren af hans lefnad förföljt honom och den han med större mod öfverstigit, hade hos världen uppväckt en ömse vördnad och medlidande. Det var Hjalmars son, för sin dygd vördad af de dödliga och älskad af de odödliga. Tyr hade isynnerhet inneslutit honom i sitt hägn. Han uppfyllde intet allenast hans hjärta med ett mod, som kunde förakta döden, utan ock bestrålade hans sinne med en strimma af visheten, så att han kunde tvinga alla sina begär och med sjäflikhet öfvervinna alla lyckans hotande omkast. Och hela Norden fästade med förundran sina ögon på en kungason, hvilken med så stora steg skyndade sig till den högsta spets af äran och odödligheten.

Nu hade han ärnat sig till Fyrisvall, där ville han bese den präktiga och så vidt utropade gudatjänsten, närvarande

vörda de stora gudamakter, som där bodde, stänka deras altaren med blod och befalla sig i deras beskydd. Af Domar, som genom sin försiktiga regering gjorde sitt folk så lycksaligt, ville han också lära att kunna blifva en fader för det folk, som var födt att lyda honom. Men han visste, det Domar hatade själfva stoftet, som var öfrigt af Hjalmar. Själf hade han slagit Domars son och färgat sjön med hans folks blod. Faran var ännu större, emedan en spådom gick kring Norden, det skulle från Kimbernäs komma en konung, som drefve Ynglingarna af tronen och för sig behölle den krona, som de så länge burit. Detta nödgade honom att till en tid aflägga sitt namn, som var sina vänners fägnad, sina fienders skräck och Nordens förundran. Och i stället för en genom sina bragder så bekant kungason ville han spela en okänd kämpe, som komme att utbjuda Domar sin tjänst.

Vädret, som nu förminskades och ville ej mera fylla hans segel, tvingade honom att ankra under denna ö. Han kände landet, där han tillföre sett gudarna så närvarande till lasternas straff och oskyldighetens försvar. Han såg den kula, hvilken gömt honom undan hans fiender. Han ville besöka Gudleker och Allogis, hvilka visat honom så mycken trohet och kärlek. Att intet falla det kära paret med många gäster besvärlig, gick han allena upp på ön, men fann där ingen annan för sig än en ung kvinnsperson. Första åskådandet af henne uppväckte hos honom en innerlig oro. Hennes fullkomliga skapnad, angenäma väsende och alla hennes ädla åtbörder ville säga, att här vore en pärla fallen uti skarnet, och under denna valmarsdräkt fördoldes en, hvilken vore född till en högre lycka. En krona skulle kläda hennes hufvud så väl som en krans af blomster, och hennes händer syntes skickeligare att föra en spira än plogen, hvilken hon nu körde. Han tycktes igenkänna en, den han fordom sett, men kunde ej i minnet igenfinna namnet, hvilket åren utplånat. Och hans rörda hjärta ville liksom

säga: — Se nu den, hvars förnöjelse är så nära förenad med din egen, och för hvars olyckor du så ofta suckat. — Men det gick såsom töcken och skyfall för hans sinnen. Han kunde intet finna sig, utan frågade hvem hon vore.

Hon svarade det hennes namn vore Hildur, ett namn, som ej vore så mycket bekant uti världen. Hennes olycka hade drifvit henne att här söka sin lycka. Här lefde hon nu förnöjd under gudarnas beskydd och fri för alla lyckans svek. Han ville komma bakom denna hemlighet, men blef alltid tillbakahållen genom detta svar, att hon med sitt tålamod så segrat öfver alla sina olyckor, att hon dem också förgätit. Till en hugnad i allt sitt besvär ägde hon den förmanen att kunna glömma allt det, som förbifaret var. Af allt hvad henne öfvergått, mindes hon intet mera än det, att hon förr varit olycklig, men nu en tid lefvat i en så stilla och förnöjd enslighet lycksalig. Han vore ock intet betjänt med det, att hon skulle upprifva de gamla såren och tillika med minnet förnya svedan af de sorger, dem hon nu förgätit.

Han frågade då, om hon ej hade känt Gudleker och Allogis eller åtminstone hört deras namn nämnas. Hon svarade, att det nu vore några år, sedan hon efter åtskilliga lyckans stormar hade hittat detta lugn. Då hade hon råkat två så kära personer, de oskyldigaste och tillika de lycksaligaste uti världen. De hade öppnat för henne sitt hjärta och sin koja. Med dem hade hon lefvat lycksalig. Förnöjligheten hade varit deras rikedom, oskyldigheten deras ära, och deras enslighet hade skänkt dem så digra nöjen, att en kungaskrud intet varit emot dem att förlikna. Nu voro de blifna ett rof för förruttnelsen. Deras dag hade skyndat sig att gå neder, och nu sofvo de uti jorden så sött som kungar. — Och kanhända, sade hon, du vet deras lefnad, så vill jag säga dig deras lefnads slut.

Det var en klar dock till sin utgång bedröflig sommar-dag, då Allogis hade somnat i gräset. En orm rörde hennes

bröst, hvilka kyskheden alltid så väl förvarat. Svedan af såret gjorde att hon vaknade, men slöt strax sina ögon i den sista sömnen. Gudleker gjorde allt hvad han kunde till hennes heder och åminnelse. Han uppkastade en hög, hvarest hennes kropp till en långlig och stilla hvila nedsattes. Hvar dag strödde han friska blomster vid hennes grift och tålde intet att något orent skulle nalkas det rum, hvarest en så obefläckad kyskhetens bild och en så behagelig våning för alla dygder aflagt sin förgängeliga del. Min hjälp var honom angenäm. Mina tårar runno tillika med hans källor öfver hennes sten. Mina föräldrar fingo intet så många tårar af mig. Ty i den ålder jag då var, kände jag intet min förlust och visste intet att skölja en så dyr aska med tårar.

En dag var Gudleker allena och ärnade med sin herdestaf sönderslå några maskar, som kröpo fram under stenen. Men därvid tyckte han sig höra denna röst: — Hjärtans Gudleker, var intet så grym emot din Allogis, den du tillförene älskat. Dessa maskar äro växta ur hennes sköte. Undra intet. Lyft upp stenen, som betäcker hennes kropp. Se och tro dina egna ögon. — Han gjorde det och såg, huru förgängelsen angripit hans förbleknade herdinna. Det var af henne intet mera öfrigt än en naken hufvudskalle och några multnade ben, en näfve mull och ett knippe maskar. Och själfva duken, i hvilken han svept hennes kropp, var blifven så svart som jorden. Såsom vi förskräckas, när vi uti mörkret oroas af underliga och sällsamma syner, så rördes ock Gudleker, när han såg den förändring, som Allogis undergått. Han speglade där utgången på de arma dödeligas hela prakt och härlighet. Jag kom där till. — Hildur, sade han till mig, förgät hvad Allogis har varit och se hvad hon nu är. Hvad hon nu är, skall Gudleker snart varda. — Och det har han nu redan blifvit.

Emedan kungasonen ville se deras grift, tog Hildur honom vid handen, förde honom dit och begynte åter att

tala: — Se, du obekanta yngling, eho du också är. Här hvila Gudleker och Allogis. Hos dem sitter jag som oftast förnöjd och talar med dem om min tillstundande hvila. I dem speglar jag mitt tillkommande öde. Ty hvad de äro, det skall också jag varda. Huru roligt hvila deras kroppar! Huru stilla ligga deras ben! Deras aska tryckes af inga sorger och deras sömn är utan all förskräckelse och bekymmer. Om någon del af oss lefver efter döden, måste den efter en så dygdig lefnad åtnjuta dygdens oförvanskelige lön i de sälla Glyssisvallar. Hildur är intet heller odödelig. Mitt lefnadslod löper en gång till jorden och mitt hjul får stanna vid det mål, som alla andra förelagdt är. Jag har den hugnaden: jag får dö. Jag får en gång multna uti jorden. Jag skall då sofva så sött som de och mina ben hvila så stilla, som du ser att deras nu hvila. Här skola de brusande olycksböljor, som mig förföljt, stanna. Öde och lycka till trots skall jag här vara lycksalig. Emellertid vill jag så lefva att jag då får förenas med så sälla skuggor. Ack, att mina år ville skynda och den dagen snart lysa, som vore för mig den sista, då mitt lopp vore ändadt, då jag finge luta detta mitt hufvud till jorden och blifva allt det, som Gudleker och Allogis redan äro. Det är allt hvad jag önskar.

Så talade Hildur. Och Hjalmar's son, som kunnat se döden under ögonen utan att förskräckas, tålde nu intet några ögonkast af Hildur. Hennes tal bröt hvar del uti hans hjärta. Men då klämdes det ömmast, då rördes hvar blodsdroppe i hans kropp, när han skulle bjuda henne fara väl. Han rådde henne att gå tillbaka in i världen. Lyckan skulle en gång förändra sig och tröttas att längre förfölja henne. Men hennes enslighet var henne kärare. Hon hade ett litet umgänge, men så var där ock intet kval för hennes hjärta, intet försåt för enfaldigheten och ingen afund öfver hennes sällhet, ingen lockmat för hennes svagheter och

ingen smitta af andras laster, inga sår af mordiska tungor eller smicker af falska munnar. Än talte hon med de döda om deras hvila, än med de odödeliga, för hvilka hon med ett fullt förtroende utgöt sitt hjärta, än med sig själf, då hon snäste sina svagheter och uppmuntrade sina späda dygder. Och därvid kände hon ett nöje, som är obekant för dem, hvilka lefva i bullret. Hon visste nu hvad nöje det vore att hafva ett stilla sinne och ett roligt samvete, samla sig inom sig själf, söka sin förnöjelse i sitt eget umgänge och lefva på sin egen nåd allena. Hennes arbete var hennes lust. Hon kunde le, när hon lade handen till plogen, och sjöng, när hon svettades. Än vattnade hon de plantor, dem hon satt, än knöt hon snaror för luftens fjäderskaror. Sällan ledsnar den, som något gör. Efter så många stormar hade hon funnit denna hamn. Aldrig ville hon förtro sig åt det haf, som varit för henne så fullt af sorger. Aldrig ville hon mera hänga på lyckans ovissa nåd.

Hon utbrast med tårar i ögonen: — Huru nöjsamma hafva icke mina stunder varit! Huru fort hafva icke åren gått, sedan jag satt min fot på detta skäret! Om jag intet märkt det träden flera gånger tappat och återtagit sin fågring, om intet de skjutande plantorna påminde mig det jag här förnött några år, skulle jag tro det jag allraförst i går stigit på denna klyfta. I stilla lunder, med hvilka jag så ofta talat! I ljufvaste marker, där jag haft så många nöjda stunder! Unna min aska den fågnaden att få hvila i edert sköte. Och du, okända yngling, jag vet intet, hvad oro du förer med dig. Jag känner en ångest, som är mig obekant. Mina ögon rinna, mitt hjärta suckar och jag vet intet orsaken. Gå och fria mig från min ångest. Lämna mig åt min förra enslighet och rolighet. Gå och fullborda det stora öde, hvartill du synes vara född. Gå! Men det synes som mitt hjärta ville följa dig. Förgät aldrig Hildur. Hon begär

ett rum i ditt minne. Mitt sinne förespår mig den fågnaden att ännu en gång få se dig. Far emellertid väl.

Suckar afbröto deras tal och de skildes med ängslan. Och se huru lyckan leker med de arma dödeliga. Två hjärtan, som legat under ett bröst och genom ödets stränga hand blifvit så länge från hvarandra slitna, voro nu efter många olyckor komma så nära tillsammans, men skulle ej få det nöjet att utgjuta sig för hvarandra. Hjalms barn skulle ej denna gång få omarma hvarandra och blanda sina tårar tillhopa. Blodet, som rördes, ville röja dem och det klämda hjärtat ville säga något; men de förstodo intet hvad det var. Kungasonen var nu på sitt skepp och Hildur för hans ögon och tankar. — Kanhända, tänkte han, en annan ligger fördold under Hildurs namn. — Finge han nycklen till den hemligheten, skulle han snart finna orsaken till de ovanliga rörelser dem han kände. Han ville fördenskull den nästa dagen uppenbara sig och öfvertala henne att taga larfven af sig. Han somnade emellertid, och vädret blåste upp. Hans män voro då uti otid vakna. Ankaren lyftades. Seglen hissades och fylldes med en stadig vind. De små vågor, som med sakta dån bröto sig uppå rymden, befordrade dess fart. Och innan han vaknade, var ön försvunnen och de nu komma in emot det rum, hvarest Logaren blandar sitt socker med det salta Svithiods haf. Man hoppades snart få kasta sitt ankare och intaga sitt segel uti den hamn, som de sökte. De beredde sig att betala sina löften till den gudamakt, som gjort deras resa så lycklig, när en mörk natt med en oförmodad storm dem öfverfalla månne.

Tyr följde med ögonen efter detta segel, där det dusade ibland vågorna. — Där seglar Hjalms son, sade han. Han är min släkting och är värd att vara't. Med frimodighet möter han sin fara och på ödmjuka skuldror bär han sin lycka. Jag älskar honom och han bör älskas. Han går nu att knäfalla för de största krafter, att se och vörda dygden.

Det må han göra. Han ärnar aflägga sitt namn och sin höghet. Men denna larf är alltför liten att dölja honom för en så stor fara. Hans stora följe gör honom miss-tänkt. Bland så många, som känna honom, torde en af list eller oförsiktighet säga, det är han som slagit Digner. Själfva skeppet, på hvilket han föres, förräder honom. Det har varit Domars egendom, som skänkt det åt en af sina vänner, hvilken efter ett olyckligt slag sprungit i sjön och lämnat det till ett byte åt segervinnaren. Det kunde nu blifva hans förrädare. Det skall krossas mot klipporna. Han skall skiljas från alla sina. Då kan han resa säker.

Medan han stod i dessa tankar, såg han hvarest Äge åkte på vattnet. En blå mantel hade han kastat på sina axlar och knutit en krans af säf kring sitt hufvud. Hans hårlockar dröpo af de skummande vattnen och fläktade efter honom uti vädret. Hans vagn, som var öfverklädd med sköldpadd, blef dragen af tvenne sjöhästar, som i sitt språng voro snarare än vädret och genom sina näsborrar frusade hela vattenströmmar. Med sin treuddade gaffel befallte han luft och haf, som stodo honom till lydnad. Till honom skyndade sig Tyr och sade: — Se, Äge, huru nöjd seglar icke Hjalmars son, som sköflat din lund och, att bota sina af storm skakade skepp, fällt de träd, som varit dig vigda. Jag vet det är skedt af ovetenhet, och han har med blod af offer sökt att försona sitt brott. Men gif du ingen anledning att tro, det Äge kan utan fara förtörnas. Låt honom märka att han är i ditt rike. Uppstudsas vind och bölja mot honom. Bryt sönder hans skepp. Dränk honom, eller ock, om ödet spar honom till flera olyckor, må han efter sitt skeppsbrott ensam, naken och öfvergifven flyta i land bland sina fiender. Det skall intet vara mig emot.

Knappt var detta sagdt, när vädren fingo fria tömmar att resa. De brusande böljorna framvältades såsom berg emot sidorna af skeppet och hotade att stiga mot skyarna. Än

syntes såsom ville vågen krossa dem emot stjärneringen, och än tyckte de sig sjunka uti en bottenlös afgrund. De vattenrika molnen samlades och en faselig natt utbreddes öfver hafvet. De täta ljungeldar, som lyste utur mörkret, visade dem intet annat än skär och klippor, mot hvilka vågorna med ett förskräckeligt dån bröto sig och mot hvilka de fruktade att löpa. Masten bågnade. Trossarna hveno. Band och fogningar krakade och suckade. Ett haf med vatten brusade inom själfva skeppet, när det stötte och bröt sig sönder mot en liten klippa.

Kungasonen fattade en roddarebänk. Hans enda arbete var att ej böljan måtte stöta undan honom detta understöd, som han i yttersta faran tillgripit. För öfrigt lät han vädret och vågen föra sig hvart de behagade och ödet beslutit. Och flöt ändteligen uppå Fitetsnäs. Detta Fitetsnäs var då ännu ej blifvet en ögonsten uti Norden och en drottning i Mannahem. Den tiden hade ej heller Agne mellan trolösa händer utgjutit sin sista andedräkt och gifvit detta näs ett evigt namn. Det var då en obebyggd och ohyggelig klippa, med törnen och aldrar till sin största del omgifven. Där byggde korpar bland klyftorna, och några uslingar hade där upprest sina kojor. De delade sina dagar mellan fattigdom och bekymmer och sökte sin föda af de fiskar, som lekte i de kringflytande vattnen. Här satt denna yngling på en bergsklint, att låta vattnet rinna ur sina kläder, och sänkte tillika sina tankar uti eftersinnandet af de underliga vägar, som de odödeligas hand honom fört. Han märkte sig ännu ej vara utur deras försorg utesluten, emedan de intet allenast frälsat hans lif utur så många faror, utan ock efter sista skeppsbrottet fört honom till en strand. Men då ville hjärtat dö af ängslan uti hans bröst, när han eftertänkte hvad kära personer han lämnat i denna fara. Hans andedräkt blef tung. Bröstet slog i djupa suckar och ögonen

utgöto en ström af tårar, som blandade sig med det salta hafsvattnet.

— Min trofasta fosterbroder, sade han, skall du här hafva supit ditt sista farväl. Man såg uti dig en liknelse af de forna kämpar, som segrade med äran i bröstet och styrkan i händerna. Du var det ej alla kungasöner äro och tycktes ännu blifva större. Men nu har du slutat ditt äro-lopp och vräkes bland böljorna. Din fosterbroder lefver, tvifvelsutan till nya olyckor, och kanhända han snart nog får omfamna dig hos lallvadur. Och du, min välmenande fosterfader, du som varit så oförtruten att uppämna mig till dygden och äran, du som har vant mig att segra öfver mig själf, så lämnar du din fosterson i bekymmer öfver sina olyckor och i djupaste sorg öfver din bortgång. Jag vet du var dödlig. Ditt gråa hufvud lofvade mig att ej länge få njuta frukten af din mogna visdom. Men ack! att du åtminstone fått dö i mina armar. Jag skulle tackat dig för all din kärlek. Jag skulle försäkrat dig om min vördnad, som följt dig uti grafven. Jag skulle än en gång af din mun hört vägen till äran och odödligheten och tryckt dina sista ord till en evig ihågkommelse i mitt hjärta. Jag skulle lagt dina ögon tillhopa och dina ben i sin grift.

Under det han således klagade, kom till honom utur buskarna en ärofull man. De gråa hår, som sväfvade kring hans axlar, vittnade det höga årtal, som han öfverlefvat. I sin hand bar han en staf, den han skurit af en hassel, och hela hans klädnad var slät och enfaldig. Dock lyste ur denna nedrighet ett stort och majestätiskt väsende. Äldren hade intet plöjt några fåror i hans ansikte och han intet förlorat den minsta del af sin ungdoms behagelighet. Hans kroppshydda såg ännu intet lutande till jorden, och fötterna sviktade ej under den tyngd de buro. Där voro, genom äldren, frukterna af en lång förfarenhet och mogen visdom förenade med ungdomens liflighet, som ännu var

oförminskad. Han gick till vår yngling, hälsade honom med ett uppriktigt handslag och frågade ho han vara månede.

Den andre svarade, han vore en olycklig kungason, den olyckan aldrig återvände att förfölja. Sitt rike hade han i sin barndom lämnat sin fiende till ett byte och landsflyktig från sitt eget land flyktat kring Norden. De äfventyr, han genomgått, voro flera än de år, han öfverlevvat. En rätt vördnad för de odödeliga och kärlek till dygden hade lockat honom att vilja bese Fyrisvall. Där ville han anförtro sig i de stora gudamakternas vård och beskydd. Där ville han af Domar, som var ett mönster för alla konungar, lära, huru han ett folk till lycka och salighet skulle kunna bära en krona, om eljest himmelens försyn skulle behaga att sätta en krona på hans hufvud. Men den hand, som härtill så underligt drifvit hans lyckas hjul, hade gifvit honom ett svidande slag. Sitt skepp hade han sett krossas bland klyftorna, och vind och böljor hade kastat honom på detta skäret. Han vore förnöjd med de odödeligas behag och ville aldrig klandra deras domar. Den förlust, han lidit i sitt skeppsbrott, vore likväl odrägelig. Tvenne lif, dem han älskat högre än det rike till hvilket han vore född, voro på ett det grymmaste sätt i världen från honom slitna. En fosterfader och fosterbroder, af hvilka den förre så träget pekat för honom på vägen till odödligheten och den senare i alla faror visat sig trogen, hade varit i samma fara insvepta och, kunde hända, på sjöbottnen begrafna. Han lefde och hade ej den trösten att få sammanlägga deras ben. Dock, deras minne och ära voro ej gömda på hafsbottnen. De skulle få sin graf i hans bröst. En gång skulle han ock resa dem en sten med det loford, som de förtjänt. Han skulle uppkasta en hög, som måtte bära deras namn, om-skönt den ej får gömma deras kropp. Finge deras ben ingen hvila bland böljorna, skulle dock deras vålnad hafva en grift att bo uti, medan deras själar fröjdas i de sälla

Glyssisvallar. — Och för öfrigt, sade han, du hedervärda gubbe, pass på att vidare fråga efter mitt namn, det min egen osäkerhet ej vill tillåta mig att uppenbara. Det är nog, du vet jag är olycklig och efter en så sorgfull händelse blifvit drifven till denna klyfta.

Den gamle kände sitt hjärta röras genom denna berättelse. Han vände till den talande ynglingen ett medlidande öga. Han suckade vid namnet af hans olyckor och slöt hans hand uti sin, tryckande den något hårdt tillhopa. — Obekanta yngling, sade han därhos, jag önskar det dina olyckor må sluta sig uti en stadig förnöjelse och att du på en stilla och förnöjd ålderdom må få åtnjuta de söta frukter, som födas af en obefläckad dygd och den sanna visheten, dem du synes älska. Jag vet intet hvad det är som förebådar mitt sinne, att den dag en gång lysnar, då du än en gång får råka dem, hvilka en så omild händelse slitit ur dina armar. Din fiendes blod skall röka för dina fötter och du skall göra ditt folk under din regering lycksaligt. Haf emellertid ett hjärta större än alla olyckor och förgät aldrig att älska dygden och frukta gudarna. Spegla uti mig en olycklig konung, som genom sin egen illgärning beredt sig en olycka. Jag sårade samvetet, förtörnade gudarna och samlade öfver mig deras vrede. Jag har ock varit född att regera, och i den hand, där du ser denna staf, har en spira tillförene legat. Se här en telning af Ynglingarna, som alla utom mig varit stora i sina dygder och sin mandom. Se fadren till Domar, som arbetar att göra Fyrisvall större och mäktigare än det någonsin tillförene varit. Med ett ord, se Domalder, hvilken genom sitt öfverdåd gjort hela världen bestört och genom sin olycka och ånger uppväckt hos henne en allmän medömkan. Mitt hjärta ängslas ännu och min blygd ritar sig uti mitt ansikte, när jag påminner mig vara den, som afskurit lefnadstråden för min fader.

Det var visst, min fader hade stött min moder utur

sin brudsäng och sökte nu sitt nöje uti en annans armar. Det var bekant, att han ärnat stöta mig från riket och, att så mycket mer behaga sin nya brud, förklara den första son, som hon frambure, för en arfvinge till kronan. Det var väl så. Men hvem hade satt mig till en domare öfver min fader? Skulle jag trampa på honom då han fallit? Jag såg min moders tårar, men borde ej därföre söla mina händer i fadrens blod. Om jag då så väl som nu känt konungahögheten, skulle jag fägnat mig, att man velat fria mig från en så tung och orolig börda. Jag visste då intet hvad sorg och bekymmer var förenad med en kungahöghet. Jag betraktade allenast kronans glans och tronens höjd. När jag såg min fader af smickerfulla munnar vördas och tillbedjas, trodde jag det all lycksalighet bestod däruti att hafva andras lif och död i sina händer och se dem kyssa fjätet efter sina fötter. Tusende gånger log jag i näfven för mig själf, när Visbur tog mig afsides och pustande sade: — Trefaldt lycklig är den, som ej är tvungen att regera och uppoffra sin frihet för ett allmänt väl. Ingen är olyckligare än en konung. Träldomen är eländig och konungahögheten intet mindre. Det är en förklädd träldom. En konung måste vara en oförtruten tjänare för allt sitt folk. Han måste bära allas omsorger. Och all vår härlighet, som så lyser i de ringares ögon, är intet annat än präktiga fångsel, ett härligt elände och en lysande ömklighet.

Men jag var alltför blind att se denna sanning. Den är förlorad, som ej flyr för smickran. För den fienden måste den största dygden bäfva och kan ej frälsa sig utan genom flykten. Under dess falska honing ligger ett förgift, som ansätter de ovarsamma. Några min faders hemliga fiender, hvilka under min oförsiktiga regering förespådde sig ett fritt själfsvåld, smickrade mina svagheter och blåste mig i öronen: Jag vore född att regera. Jag borde smaka den sötma och sällhet, som en kungakrona med sig förer.

Det vore likväl något, att blifva såsom en synlig gud tillbedd på jorden af så många, som alla sökte sin lycka uti min nåd. Det behöfdes intet mera än att befalla, och så många stode strax i lydnad att befrämja mitt nöje. Jag vore också värd att regera. Jag lyste så stor i min första upprinnelse, att glansen af mina dygder hade redan förmerkat alla mina förfäders beröm. Jag skulle se på allt folkets ögon. Deras hjärtan vore min egendom. De önskade att få sitta i skuggan af min spira. Och många undrade, att jag så tåligt led allt hvad mig öfvergick.

Det söta kvalm af den ljufvaste sömn löper aldrig behageligare öfver förtyngda ögon och uttröttade leder, än dessa smickrande ord inträngde sig i mitt hjärta. Jag hörde och blef förförd. Min otidiga törst att regera förökades, och mina svagheter fingo ämne att brinna. Jag märkte att detta beröm var större än det jag förtjänat, men trodde tillika att de största svagheter, som synas ifrån den höjden, måtte vara idel dygder och skönheter i de nedrigares ögon. Det gick med mig såsom ett furuträd, det där upprunnit vid brädden af en strömmande flod. Det förbiflytande vattnet bortsköljer småningom den mull, hvaruti det står, och blottar dess rötter. Det väjer för alla väder, och när en häftig nordan råkar att rasa med fulla krafter, faller det öfverända, och vattnet tillika med de däromkring liggande bergskullarna dånar vid dess fall. Så förminskades den vördnad och kärlek, som jag bar för min fader. Jag tycktes dag ifrån dag se hos honom större fel och ofullkomligheter. Dock märkte jag hos mig något, som påminde mig det Visbur vore min fader.

Jag arbetade länge mot mina svagheter. Jag såg min moders tårar, men ville ej blanda dem med min faders blod. Han ville taga undan mig kronan, men han hade att befalla och jag borde lyda. Man sade mig det han ärnat förkorta mina lefnadsdagar, men jag var trög att tro det.

— Nej, sade jag, han är en fader och ingen tyrann. Sådan grymhet kan aldrig bo i hans hjärta, hvilket varit så stort af alla dygder. Hellre måtte han fläcka sina händer uti mitt blod, än att jag skulle förgripa mig på honom. Vi kunna bägge lefva oskyldiga. Jag vill kasta mig till hans fötter och säga: — Här är din son. Gör hvad dig behagar. Han är väl född att en gång regera, men om han förtjänat att dö, så döda honom. Förlåt honom allenast. Säg det han i dödsstunden äger din kärlek, så dör han nöjd. Hvar blodsdroppe, som rinner för dina fötter, skall, där den röker i softet, betyga sin vördnad och kärlek. — Och jag tror han skall röras till medlidande. — Gudarna, som sökte att hindra mitt fall, och dygden, för hvilken jag alltid burit någon kärlek, ingöto hos mig dessa tankar. Men mina egna svagheter och mina förföreres konster voro starkare, och jag blef brottslig till en gärning, hvars like Norden aldrig tillföre sett och hvaraf minnet hos eftervärlden mig till evig blygd lefvandes varder.

Således blef jag nu en konung, men mitt folk till fördärf och mig till största grämelse. Lycklig är den konung, som älskar dygden och själf älskas af de odödeliga. Deras fruktan är hans innersta råd och de välsigna allt hans förehafvande. Lycksalighet och välsignelse utbreder sig under hans regering, likasom den späda vårgroenan framsticker och förökar sig vid den annalkande vårsolen. Han är gudarnas vän: de gifva hans råd drift och göra honom i all fara oförskräckt. Och han är likasom en springe-ådra, genom hvilken salighet flyter öfver land och folk. Men däremot olycklig den konung, som förtörnat gudarna, och ännu olyckligare det folk, som måste lyda honom. De känna svedan, och det är honom en frätande grämelse och ett sting uti hjärtat att se deras elände. Tillika med kronan mottog jag gudarnas vrede. Fruktan för lagarna, vördnad för öfverheten, kärlek bland undersåtar, välmening i råden, enighet i företagandet,

nit och trohet i sysslorna, allt saknades. Med ett ord: lycka och välsignelse flydde ur ett land, det jag med mitt brott orenat hade. Jorden tillslöt sin kved. Det var suck och gråt, men ingen fröjd i skördetiden. Friden försvann och kriget var oss odrägeligt. Våra händer voro matta och eggen på våra klingor slö. Fyrisvall, som varit sina fienders skrämsel, mistade sitt anseende och blef nu deras åtlöje. Man såg uti Domalder en konung, som genom sin illgärning dragit förbannelsen öfver sig och sitt folk.

Det blotades för gudarna. Deras bilder och altaren stänktes med ett ymnigt blod af offer, som dageligen för dem slaktades. Men därmed kunde ej deras vrede stillas eller landets elände afböjas. Hvilken ängslan för en, som borde befrämja så mångas välfärd, att dock vara en rot till deras olyckor. Alltid tycktes jag höra denna röst ropa mig uti öronen: — Det är din illgärning, Domalder, som så plågar ditt folk. Du har nödgat välsignelsen flytta utur landet. — En dag stod jag med hela menigheten i ring kring altaret och suckade till dem, som styra jordklotet, att de ville bryta sitt ris och ännu en gång anse oss med kärlek. Jag ryser ännu, när jag minnes de förskräckeliga tecken, hvarigenom de gåfvo tillkänna sin vrede. De framburna skurgudarna rörde sig på altarena. De ristade med hufvudet, visade vreda ögon och hotande åtbörder. Det klara vatten, som blef gjutet mellan hornen på de lefvande offren, vandlades i blod. De vigda eldarna slocknade af sig själfva. Himmelen sveptes i moln och solen, som ännu var i sitt högsta lopp, syntes släcka sina strålar. Eldar lyste ur molnen, och Tors vigg bröt i spillror den spira jag höll uti handen. Våra hjärtan råkade i yttersta förskräckelse. Himmelen var oss ännu vred. Nya olyckor blefvo oss förebådade. Hvar en suckade: — Nu är det gjordt med Fyrisvall. Gudarna hafva beslutit att alldeles göra däruppå en ända.

Jag steg då fram, lade kronan på altaret och sade:

— Det är jag, som har brutit. Det är min ondska som fräter landen. Jag vill dö och med mitt blod försona mitt brott. Visburs aska fordrar detta offer. Ack! I odödeliga! Domalder är den, som orenat landet med blod. Han faller ett rättvist offer för eder vrede. Men skonen mitt oskyldiga folk. — Så talte jag och blottade den värja, som hängde vid min sida. Den ställde jag mot bröstet, att utgjuta ett så befläckadt blod och att släcka ett lif, som var en fruktbarande rot till så många sorger. Men de minas ömhet hindrade mig i det uppsåtet att dö. De föllo mig öfver armarna, och deras kärlek för sin olyckliga konung var så stor, att de med tårar i ögonen sade: — Lef, Domalder, törhända gudarna förbarma sig öfver både dig och oss. De äro sådana att de låta försona sig. Öfvergif intet ditt eländiga folk. Stå tillika med oss under bördan. Det är vår tröst att se dig.

Diarna kommo där till och sade oss gudarnas vilja. Domalder skulle aflägga sin krona och förnöta sina öfriga år i en stilla enslighet. Genom det offret skulle de försonas och förbannelsen aftorkas af ett så orenadt land. Alla suckade och flöto i tårar, och det var mig en hugnad att se deras kärlek. Jag var allena förnöjd därmed och afklädde gärna en krona, hvilken genom så många olyckor var mig blifven alltför tung. Jag drog mig undan mitt folks ögon, som följde mig med dessa ord: — Farväl, vår fader. Förgät aldrig att älska ditt folk. När du talar vid gudarna, som kalla dig ur bullret, att i din enslighet åtnjuta deras umgänge, så anförtro dem vår välfärd. — Från den stunden har jag lefvat här på denna klyfta, där jag upprest mig en liten koja, som dock är stor af sin gäst, hvilken numera i sina tankar försmår alla kronor i världen. Långt från all kunglig prakt, har jag varit stor i min egen själ och rik i min egen förnöjelse. Jag lefver här likmätigt naturen: sparsamt och förnöjd med litet. Jag äger gudarnas nåd och ser mitt forna folk under en lycklig och försiktig regering äta välsignelsens

och fridens frukter. Ymnigheten bor uti deras kojor och lycksaligheten har öfver dem utbredt sina vingar. Och du, min kära yngling, eho du också är, såra aldrig ditt samvete. Förtörna aldrig de odödeliga. Skall du regera, så låt deras nåd vara den dyraste stenen i din krona. Den skall befästa din tron. Den skall välsigna dina råd. Den skall gifva dina vapen lycka. Den skall vara ditt säkraste försvar, din vall och din borg i alla äfventyr. Den skall göra dig stor och ditt folk lyckligt.

Under ett så vidlyftigt tal förer gubben kungasonen ifrån stranden till sin lilla hydda, hvilken låg i en liten lund, med grönskande aldrar omgifven. Den var så hög att man kunde stå rak under sparrarna, men i dörren måste man böja sin rygg. Och vid det de stego in, begynte den gamle åter att tala. Detta vore det rum, som Domalder utvalt att där tillbringa de öfriga åren af sin lifstid. Denna hyddan var nu rumrik för den, för hvars äregirighet hela världen varit tillförene för trång. Han trotsade likväl sin förra höghet och ville för all dess glans ej bortbyta den sällhet, han här ägde i sin förnöjda stillhet. Här ägde han sig själf. Här åtnjöt han förnöjlighetens rikedom midt i en frivillig fattigdom. Han var ej försedd med ett präktigt följe, men ej heller belägrad af alla de sorger, som omgifva en konung. Hans dagar voro utan sorg och hans nätter utan suckar. Här bodde en oförstörd sömn och oförfalskade vänner. Förnöjelsen bröt hans bröd och kryddade hans rätter. Om hans ålderdom var ej ärofull, så var den dock ingom besvärlig. Andra konungar måtte åka på ärans vingar och utbreda sitt beröm öfver världen, allenast han ägde sin stillhet och de nöjen, som där grodde på alla grenar. Han kunde likväl pocka däruppå, att han ännu var allt det, som hans förfäder varit. De voro konungar, vunno präktiga segerstoder, fruktades af sina fiender och vördades af sina egna. Han var intet mindre. Riket, som han styrde, var hans

eget sinne. Han segrade med förakt öfver lyckans smicker och hotelser. Alla hans begär åtylde förnuftets välde. Smicker och falskhet, hat och afund, hopp och fruktan, allt hvad som ville oroa hans sinne och störa hans sjäflighet, alla voro de landsflyktiga. Han var ärofull, ty han åtnjöt gudarnas umgänge; stor, ty han föraktade allt, hvad den nedriga hopen vördade; lycksalig, ty ingenting kunde ängsla hans sinne. Sitt rikes gränser utvidgade han efter behag. Än betraktade han det äldsta, det ädlaste och oändliga väsendet, som upplifvar allting, och vistades således öfver stjärnorna. Än sänkte han sig ned och betraktade de små dödeligas omaksamma ro och inbillade härlighet. Han log åt deras angelägenheter, och all deras höghet var i hans ögon såsom lysande stoft och krypande maskar allena. Och i den sten, som skulle resas öfver hans hufvud, hade han med stora runor tecknat dessa ord: Domalder riste sig sten denna. Förlusten af en krona ängslade honom intet. Stor i sin egen själ, utom allt lyckans tomma prål.

— Lyckliga Domalder, sade han. Nu är du din egen! Nu lefver du förnöjd. Ingen storm kan förorsaka ett moln i ditt sinne, hvilket är så klart och skärt som den skäraste himmel. Du sitter i lugnet och ler åt de andras faror. Du beklagar deras olycka, men fägnar dig åt ditt ljufliga lugn. Och du, min kära yngling, som synes mig vara född till äran, sätt hela din lycksalighet i dygden. Scepter och krona räkna för intet mot det att kunna regera sig själf med förnuft. Var stor bland de små dödeliga och oöfvervinnelig i alla äfventyr. Låt aldrig lyckan förtjusa dig med sitt smicker eller skrämma dig med sin onåd. Regera dig själf, att du må kunna regera andra. Dygden vare ditt ögonmärke och gudarnas fruktan din ledsven. Föreställ dig alltid att du lefver i deras ögon. Lef som du bör i deras åsyn. Smaka det nöjet att lefva i vänskap med dem och älska

dygden. Och frukta för ingen olycka så mycket som för det att göra något mot äran och samvetet.

Med sådant tal ville Domalder i en sann kärlek för dygden upptända ett hjärta, som redan var däraf alldeles intaget. Sprakande granar lyste emellertid i spiseln, och med en sakta värma torkade de våta kläderna. Bordet blef dukadt och suckade intet under tyngden af öfverflödiga anrättningar. Mjölken af de hjordar, hvilka gingo på de kringliggande skären, var all deras kräselighet. Dagen därefter gick ett skepp förbi, som ärnade sig till Fyrisvall. Däruppå steg kungasonen och tog afsked af sin ärofulla värd, hvilken visat emot honom så mycken kärlek. Domalder såg då på honom småleende och sade: — Farväl, min son. Försmå intet det namnet af en olycklig konung. Åren äro intet allena orsaken att jag med fog synes bruka detta namn. Det blod, som rinner i dessa ådror, är den källa, hvarifrån du till en del leder ditt eget. Jag vet hvem du är. Jag känner igen Hjalmars son och Domalders dotterson. Det är mig en fägnad att få se Adalrik, som liknar sig att varda så stor. Häpna intet. Jag skall intet förråda dig. Lär af Domar att blifva en fader för ditt folk, och visa en gång i dig själf en konung, som är värd att regera. Uppfyll det stora öde, till hvilket du är ämnad, såsom den, hos hvilken Ynglinga- och Sköldungablodet är förenadt. Du, Hjalmars son, bör genom ditt tålmod, genom din dygd och tapperhet blifva så stor, som han har varit. Öfvervinn dina olyckor, och ditt beröm skall stiga till stjärnorna. Men när du blifver en herre öfver andra, så minns, att du själf varit fattig, svag och nödställd. Låt det då vara ditt nöje att hugsvala de elända. Älska ditt folk. Fly smickran. Och för öfrigt önskar jag att gudarna, som föra dig vid handen, ville förläna dig det allradyrbaraste på jorden, det är en dygd, som är ren och utan fläck. Öppna ditt hela hjärta för henne, och hon skall vara din kraft, din fägnad och hugsvalelse

— Farväl, svarade Adalrik. Gudarna vare ditt beskydd. Ingen ålder skall hos mig utplåna de välmenta dygderegler, hvilka en så ärofull dygdens vän där ristat, och det skall vara mig ett nöje att såsom du kunna segra öfver allt det, som eljest oroar de dödeliga.

Under dessa ord gick skeppet ut på sjön, och Fitetsnäs drog sig småningom tillbaka. Medan vädret andades uti seglen och de små böljorna skummade för kölen, hade Adalrik sitt nöje att betrakta Logarens ljufliga utsikt. Där stego klippor ur vattnet och bröto sina högsta spetsar bland skyarna. Där stodo fruktrika åkrar, hvars ax lutade af sin tyngd, kringflutna med vatten. Där syntes gräsrika ängar och grönskande kullar flyta bland böljorna. Där stodo trädgårdar. Frukterna lysto mellan löfven, och grenarna voro nedtyngda af sin börda. Där lågo välbyggda gårdar i den sällaste belägenhet vid sjökanterna. Där sväfvade segel mellan öarna. Fåren sprungo i dälderna, och herdarna, som lekte på sina pipor och horn, lockade de kringliggande bergen att gifva sitt svar med åtskilliga röster. Det närmaste svarade först. Dess ljud var starkt. De längre bort belägna kommo hvart efter annat igen med senare och mattare röster.

Där Fyriså ej mera vill låta tvinga sig inom sina smala bräddar, utan söker en större rymd och kastar sig uti sjön, ligger en kungsgård i ljuflig belägenhet. Där plögade konungen som oftast söka sin vederkvickelse, när han af de tunga omsorgerna tröttad var. Det var en slätt, hvilken i liknelse af en högre vall låg emot sjön och var på den ena sidan af vatten och på den andra af skog omgifven och kringstängd. Skogsparken liknade en halfmåne och sträckte sig med sina krökta uddar till vattnet. Den var fridlyst. Ingen tordes där bära spjut eller båge, utan konungen allena och de som honom följde. Där stodo träd så gamla som världen själf, och på dem ingen tordes bära yxa.

De höga ekarna, lindarna och askarna buro sina stolta skatar upp emot molnen och med sina täta löf och grenar gjorde en skugga, den solen med sina strålar ej genomtränga kunde. Där hördes intet annat än kvitter af fåglarna, som sutto under bladen, och buller af några bäckar, som med skum och dån vältrade sig uti sjön.

Det instängda fältet var likasom genom konst och flit utstickadt med tusende färger, och våren visade sig där i sin hela fägring. Den täcka vårblomman bar sina öppna och snöhvita pärlor och utbredde den ljufvaste lukt. Storknäfven lyste med sina röda blad och strimmiga blommor. Den sockerrika väpplingen lockade dit en myckenhet med bin, som sorlande flögo därikring och sögo den söta honingen ur dessa blomster. De röda sammetsblomstren, de gula nyckelblommorna och blåaktiga tusenskönorna skimrade med sina åtskilliga färger till ögats största förnjöelse. Där stodo låga och med sina kvistar inom hvarandra flätade buskar, så täta som murar. Där gånvo frukt bärande träd om våren sina blommor och om hösten sina frukter. Där såg man granar och enar i en stadig grönska och med konst till åtskilliga liknelser skurna. Dessa ljufligheter lockade de konungsliga att där tillbringa någon del af året. Där hade de sitt nöje att se, huru aspar kastade sig i vattnet och braxar lekte i vattenbrynen. Än sågo de sjön så jämn som ett glas, än uppretad mot klipporna, mot hvilka han bröt sig med dån och brak. Än stack ett segel fram mellan öarna och dusade mellan vågorna. Än tittade en hare fram mellan buskarna. Än såg man en våghals af rå i sitt snara språng mäta fältet och med högmod spegla sina greniga buskar i de klara vattnen.

Här fick nu Adalrik den första gången se Domar, hvars regering var så försiktig och hvars tron genom mildhet och rättvisa, dem han visste så väl att blanda, befastad var. Där såg han ock det behaglighetens underverk, som naturen

låt it födas på Fyrisvall. Det var Götilda, hvilken, så mycket hon öfvergick de andra af sitt kön uti höghet, så mycket öfvergick hon dem också i skönhet. Och alla sina kroppsförmåner öfvergick hon med sina oskattbara sinnesegenskaper och med alla dygder, som hennes stånd och kön pryda kunde. Hon var hela Mannahems fågnad och ögonlust. Digner, som i sin faders tid rådde öfver Männetunaskären, låg den sommaren stilla. Det nederlag, som han året tillföre lidit i sjön, gjorde att åtskilliga vågor svallade uti hans bröst, och kunde ej förgäta det lejon, för hvilket han då blödde och det han ärat den nästa sommaren åter att uppsöka.

Vid denna tid uppehölo sig på Fyrisvall tvenne andra kungasöner, Atle och Seminger, stora till sin höghet, men ännu större i sina egna dygder. Rekarsnäs vördade den senare för sin konung och var lycklig under hans regering. Atle skulle en gång taga riket efter sin fader och sträcka sin spira allt ifrån Ulfvesund upp till Rutefjäll och Tranestrand. Bägge begärde Götilda och ville för hennes fötter nedlägga sina kronor till en morgongåfva och sina hjärtan till en beständig egendom. Hela Norden, lyftande upp hufvudet, väntade med otålighet att en gång få se, hvilkendera af dem skulle blifva ägare af det ädlaste smycke, som de tiderna hade sett. Och lyckan hade sitt nöje däraf att på ett rum tillhopaföra så många kungasöner, hvilka voro födda i så åtskilda delar i Atle-ö. Alla voro de i sin fagrade ungdom och hade snart lagt lika många år tillbaka. Deras ansikten voro väl åtskilda, dock lyste en lika eld ur deras ögon, en lika fågring ur deras ansikten, en lika höghet ur deras åtbörder, och en lika tapperhet hade förenat sig med deras vackra anseende. Norden skulle i framtiden af deras möte, liksom af de blidaste stjärnors sammanlopp, hafva att åtnjuta det käraste lugn och den största lyckalighet.

Samma dag som Alrik — detta afbrutna namn hade vår nykomna kungason uti sin barndom hos sin fosterfader burit, och under detsamma ville han nu lefva okänd ibland sina fiender — kom till Fyrisvall, firade Götilda sin födelsedag, och den stund han gick in i salen att aflägga sin vörndnad för konungen, begynte man att dricka gudarnas minnen. Tors skål signades med hammarmärket och blef drucken till styrka och mandom. Audins minne firades till konungens lycka. Niord och Frejer blefvo ihågkomna att göra årsgrödan ymnig och det allmänna lefvernet fridsamt. Brages bägare gick ikring, de döda hjältarna till ära och de lefvande till uppmuntran. Skalderna sjöngo emellertid sina dikter om Gefion, som spände sina söner för plogen och körde Sialand öfver Gliss-sjön, då Logaren rann upp i det rum där det tillförene stått; om Branafostre, som dräpt den trehöfdade Järnhös i sin egen kula; om Bores söner, som dräpte Yme och gafvo honom så djupa sår, att all Rymtussasläkten drunknade i blodet; om Hogne, som sönderslet Sviphalter, när han förvandlat sig i ett lejon, och log när man skar ur honom hjärtat. Medan skalderna sjöngo sina dikter med rena röster, lekte Smider på sin harpa. Han kunde beveka de hårdaste hjärtan till medömkan och uppmuntra de sorgsnaste sinnen till fröjd. Ofta hade Äge med de andra små gudamakter, som bo i det våta, dansat på vattnet, när han suttit vid stranden och stämt sina strängar. Ofta hafva de råd-andar, som bo i backar och lundar, samlat sig för honom och lekt, när han slagit på sin harpa. Man sade det Haboldur vore hans fader och hade lärt honom att handtera strängar. Och det att han kunde beveka stenhårda bröst och till lek och lust uppmuntra halfdöda hjärtan, gaf de enfaldigare anledning att tro, det stenar och liflösa ting rördes af hans spel.

Landets täckaste ungdom hade samlat sig kring vallen, att med sina riddarelekar hedra den, till hvars ära dagen

firades, och att göra de konungsliga ett nöje. Några bände sina bågar med den kraft, att strängarna dånade och pilarna försvunno i luften. Andra vindade sina slungor och slogo fåglarna i flykten. Andra sprungo i strömmen och brottades midt uti streken. Andra kastade sitt spjut med den konst, att de hittade den prick, som de ritat på uppresta stänger. En sågo de som var klädd i en stackot jacka, med irsk hatt på hufvudet och spjutskaft i handen. Han var så snabb i fötterna, att den snällaste häst ej kunde gå honom förbi i språnget. Kungasönerna ville ock visa sin skickelighet. De kastade sina spetsar och tumlade sina hästar med den färdighet, att alla närvarande stodo i förundran. Detta var för Alrik ett önskligt tillfälle. Hans ädla anseende, hans högborna seder och hjältelika skapnad hade redan satt honom i högaktning. Men nu fick han ock visa huru långt han hunnit i ridderliga öfningar. Han täflade väl med dem, som själfva voro mästare uti konsten och ej ville lämna honom fullkomlig seger, dock vände han uppå sig allas ögon och tankar. — Så skulle Tyr själf, sade de alla, tumla sin häst. Så skulle han vända sin sköld och kasta sitt spjut. Ett så ädelt väsende skulle vi se hos honom, om han visade sig för oss som äro dödliga.

Så ändades dagen med lek och lust. Solen hade långt för detta släckt sitt bloss och nattens små facklor hade länge brunnit, innan man tänkte på någon sömn. Ändteligen blefvo nyss afskurna löf och gräs framburna och hudar af björnar och vargar däröfver bredda, då de gingo till hvila. När mörkret var som starkast, fåglarna sutto tysta på grenarna, djuren lågo stilla i skrymslorna, allt var tyst och i sin första sömn, tycktes Alrik se sin gamla fosterfader, den han lämnat i sista fara på sjön. Det var ingen annan än Tyr, som kom att uppmuntra honom till en ärofull gärning. Han hade ritat några rynkor i sitt ansikte, och de glesa silfverhåren hängde kring hans axlar. Han krökte sin rygg liksom

under en odrägelig tyngd af år och halp att bära sig på en staf. Med den ena handen tog han framför sig, att därmed leta sig väg, emedan hans ögon tycktes vara slutna. Till gång, till växt och anseende var han alldeles lik Svipdager, hvilken hade haft så mycken omsorg för honom och genom den sista stormen blifvit sliten ur hans armar. I denna skepelse ställde han sig vid Alriks hufvud. — Min käraste fosterfader, ropade denne, mitt hopp och min fågnad, är det du eller någon omild spökelse, som kommer att med sitt gäckeri göra min olycksbörda tyngre? Hvadan kommer du? Denna syn säger mig fullnoga, att den olycka, som mig förföljer, och den förtörnade gudamakt, som sönderbrutit mitt skepp mot klipporna, hafva gjort ända på ditt lif. Kommer du att begära en tom grift? Eller jag tror fastmera att du redan vistas bland de sälla skuggor, som njuta en evig frid och fågnad till belöning för sin dygd och rättvisa. Det är din vålnad, som kommer att betyga sitt medlidande öfver mina olyckor? Tala till din fosterson och unna honom i sina sorger den hugnaden att ännu en gång få sluta dig inom sina armar. — Tre gånger uträckte han sina händer, och tre gånger drog sig denna skugga undan för honom. Han suckade och tårarna runno öfver hans ansikte. Den gamle syntes obevekelig och sade med korta ord: — Skynda, min fosterson, Götildas frihet står i fara. Utbjud dig till hennes försvar och gör dig välförtjänt af dina fiender. — Och därvid försvann denna skugga undan hans ögon.

Alrik vaknade full af sorg, lyftade sig på armbågen och tycktes höra ett sorl inom borggården. Likasom en herde, hvilken släppt sin hjord utur ögonen och ligger själfvåldig i skuggan, hvarest han på sin pipa sjunger om sin kärlek: han intages af häpenhet, när han får höra tjutandet af björnarna som anfallit hans hjord och det ömkeliga lätet af de värnlösa fåren som slaktas; han kastar sin pipa och tager sitt spjut; han räcker ut örat och lyssnar; när han

märker hvarest faran är störst, skyndar han sig att möta sin fiende — så var det med Alrik. Han häpnade för det han hörde. Han spetsade örat och märkte att detta stimmets var ikring det rum, där de konungsliga hvilade. Han spände sitt bälte, lade hjälmen på hufvudet och gick ut att se hvem i så olaga tid gjorde detta buller. Han kom. Han såg. Han segrade. Några beväpnade män voro utanför det rum, där Götilda låg. De bemödade sig att utan buller kunna öppna dörren och ämnade bortföra kungadottren. All deras förhoppning om lycka och seger stod i deras tysthet och fruktade ingenting mera, än att buller skulle uppväckas. Då vore de förrådade och deras uppsåt fåfängt. Denna ögonskenliga fara, i hvilken Götildas frihet och lycka stod, tillstodde intet Alrik att växla många ord med dem. — Förmättna hjärtan, sade han allenast, hvad ärnar ert öfvermod? Dön, och med edra sår vittnen för de underjordiska, att Götilda intet är utan försvar. — Han högg därvid med sitt svärd till honom, som just i detta ögonblick öppnade dörren. Slaget var så kraftigt att handen tillika med en del af armen föll ned på trösklen. Blodet frusade ur de afskurna ådrorna, och den sårade beklagade sin lidna förlust med ett ömkeligt skri. Han brukade vidare sin sköld och sin klinga med den tapperhet och den lycka, att fyra stupade för hans fötter och blandade stoftet med sitt blod. Själf blef han sårad; men såren gånge honom större mod, och hans blod, som rann på marken, fördubblade hans stora krafter.

Likasom vargar anfalla en hjord den de tro vara utan försvar: de göra sig hopp om ett härligt byte; men när herden kommer, som anfaller dem med sitt spjut, draga de sig tillbaka; de visa tänderna och ögonen brinna af vrede; de hota ännu medan de fly och sneda med ögonen åt det rof, hvarom de gjort sig så säkra, och det nu likväl blifvit ryckt ur deras klor; och då de tillförene allenast varit plågade af hungren, måste de nu tillika känna svedan af såren

— alltså ock de, som anställt detta buller. De sågo sig för-rådada, och bullret blef större än att de sitt uppsåt skulle lyckeligen utföra kunna. Genom list och tysthet borde det mera ske än genom våld. De kände såren ömmande svida och harmades att det präktiga rof, hvilket de tyckte sig redan hafva i nätet, skulle ryckas dem utur händerna. De ristade sina vapen, vid det de lagade sig att fly, och ropade öfver-ljudt, att den nykomne Alrik ville med våld bortföra Götilda. Vore det någon, som hade en gnista af kärlek för sin konung och medlidande för en så olycklig skönhet, den skulle skynda att försvara hennes ära och frihet. Med sådant rop sprungo de neder åt sjön. Där hade de en båt i beredskap och sköto från landet. Så mycket de harmades att en enda kämpe hindrat deras seger och tvingat bytet ur deras händer, så mycket fägnade det dem åter att de fört segervinnaren i en vidlyftighet, som skulle tämmeligen försalta nöjet af hans vunna ära.

Konungens män vaknade af ropet och kommo med bestörta sinnen och halfslutna ögon tillhopa. De voro halfklädda och försedda med de vapen, som lyckan och räddhågan dem i händerna gifvit. Den ene berättade för den andre hvad han hört. De trodde, det Alrik väckt detta buller, och tycktes påminna sig, huru han stått fördjupad och förbryllad i Götildas åskådande. De hade märkt en oro i hans sinnen, såsom hade han då sett sin behärskarinna, hvilken bundit hans frihet. Deras tankar sträckte sig vidare. — Kanhända, sade en, han är henne till sin afkomst jämlik. Hans egenskaper äro för stora i jämförandet mot den person, som han föreställer. Och till hvad ända är han då kommen, om intet att iakttaga ett tillfälle, då han måtte bortföra Domars dotter och således med våld segra öfver hennes hjärta. Han äger de fullkomligheter, som tyckas svara mot en så stor förhoppning. — Dock visste de intet att finna sig. De sågo honom blöda, och ingen kunde säga att han sårat

honom. Där lågo döda, och hvar voro de, som slagit dem? SjälF visade han ett ansikte, som med sin fria och muntra uppsikt røjde ett samvete, hvilket ej förevitade honom något. Det var för dem alldeles en gåta och hemlighet.

Han satt ännu vid Götildas dörr, vanmäktig för det blod, som honom aflupit. Där aftorkade han den skorpnade bloden och förband sina sår, genom hvilka han en evig ära förtjänat. Men alla närvarande syntes med sin omilda uppsyn förevida honom en illgärning, och Domar, som nu kom tillstädes och hörde det tal, som gick ibland hopen, undfick honom med dessa ord: — Huru är det, Alrik? Är detta de bragder, med hvilka du tänkt vinna Domars nåd och göra ditt namn bekant uti Norden? Är det den afsikt, som fört ditt segel till min strand, att du skulle beröfva mig den makt, som jag äger öfver mitt barn, och uppoffra hennes välfärd för din lusta? Är det så, så har du alltför nära rört min höghet och för hårdt tagit på denna den ömmaste ögonstenen af hennes lycksalighet. Om du är Alrik, det är: en kappe, med styrka i händerna och hjärta i bröstet, så är hon dock Götilda. Tala! Är du oskyldig, så vill jag med tålmod afhöra ditt försvar. Är du brottslig, så skall mitt ädelmod tillika med min rättvisa döma däröfver. Och vet, att när Domar sitter att döma, är han en oförsonlig fiende af alla hemliga konster, som söka att kväfva sanningen.

Hvad skulle Alrik annat göra än betyga sin oskuld? De stjärnor, som hade lyst den natten och sett hvad då förelupit, de odödeliga, som se ej allenast det, som sker i mörkret, utan ock det, som beslutes i hjärtat, kunde med honom intyga, det han vore fri för det brott, som honom tillvitades. Andra hade anställt detta buller. Men honom hade Domars dotter att tacka för sin frihet, om intet för all sin förnjöelse. De sår, som blödde hos honom, hade han uppburit för hennes skull. De voro prof på den trohet, hvar-

igenom han ärnat vinna Domars nåd och göra sig själf bekant. Om han vore skyldig till detta brott, hvem hade då först hindrat honom i hans uppsåt? Hvem hade gifvit honom dessa sår? Hvem kunde berömma sig att han slagit dem, som lågo på marken? Hvarföre vore den borta, som nu borde öfvertyga honom om sitt brott och förvänta den förtjänta belöningen? För sin del fruktade han ingenting. Hans hjärta var lugnt och hans samvete hade intet att förevita honom. Hans lif stode nu i Domars våld, och om hans blod skulle rinna, så rann det för äran allena. De, som nu lågo slagna för deras ögon, skulle hos Minnur och Rådaman intyga hans ärofulla oskuld, med det de visade sina sår. Och den ära, som han denna natten förvärfvat, kunde väl afunden något förmörka, men aldrig utplåna. Skulle han ock besegla detta med sitt blod, så vore han beredd att dö. Han kunde väl intet hata ett lif, som varit så fullt af sorger, men hade dock af sina olyckor lärt att förakta döden. Han skulle med oförskräckt mod segra öfver allt tyranni och aldrig ångra sin trohet, för hvilken han också efter döden väntade en belöning af de odödeliga.

Han berättade allt hvad han visste därom. Allt talade han med sådan frimodighet, att alla närvarande bevektes till mildare tankar för honom. De tyckte sig röna hans oskuld och ansågo honom med blidare ögon. Seminger betraktade emellertid de slagna och fann nycklen till denna hemlighet. Han omfamnade Alrik med de ömmaste kärleksbetygelser och sade: — Du blomma af allt ridderskap, du prydnad för alla kämpar, du är oskyldig. Någon af en blind välmening och förvänd lust att befrämja mitt nöje hafver det vågat. Men tack för din trohet. Jag skall in i dödsstunden beflita mig att visa dig den kärlek, som du är värd. Jag känner de slagna och kan nämna deras namn. De äro af mitt folk, fastän de under en lånt och främmande klädedräkt velat vara obekanta. Jag far vill, om ej Vandråder varit deras

anförare. Han har ofta föreslagit ett sådant medel att vinna Götilda och påmint mig, det Mannahems kämpar ofta tagit sina brudar med väpnad hand. Men jag svär vid de odödeliga, som här äro närvarande och hindrat denna våldsamhet, att jag aldrig därtill samtyckt.

Allraskönaste Götilda! Jag älskar dig och skulle räkna det för min största lycksalighet, om du ville mottaga det hjärta, som jag dig till en beständig egendom tilljudit. Därpå hänger min förnöjelse. Men vet likväl, af din faders hand vill jag taga dig. Det gör mig aldrig förnöjd att tvinga en kropp och linda en skönhet i mina armar, då hjärtat hörde en annan till. Nej. Din hela själ och ditt hjärta skulle du till en frivillig gåfva mig förära, om jag skulle blifva lycklig. Hade jag haft del häruti, aldrig skulle jag så rolig legat på min säng, när jag bort vara ett bröst för mitt folk, aldrig skulle jag förtrott en så stor del af min välfärd i andras händer allena, aldrig skulle jag med sådan frihet kunna tala härom. Harm och förtret, skam, fruktan och bitterhet skulle binda min tunga och neka mig att fram-bära ett ord i så förnäma personers åsyn, dem jag på ett så våldsamt sätt förtörnat. Aldrig skulle jag tagit den i försvar, som hindrat min afsikt. Jag skulle med min tysthet förrådt honom till en oskyldig död. Hans olycka skulle varit min fägnad och hans blod svalat all min harm. Alrik är din förlossare, och Seminger är olycklig, om man sett hos honom något så nedrigt, att han förtjänar härvid varda misstänkt.

Här segrade nu Alriks oskuld, och ett så ädelt vittne, hos hvilken man aldrig funnit annat än uppriktighet och ädelmod, friade honom från all misstanke. Domar älskade dygd och mandom och visste huru de borde belönas. Götilda med nedslagna ögon aflade sin tacksägelse för den, som så troget kämpat för hennes frihet, och ville aldrig gifva honom orsak att ångra de sår, som han för henne uppburit. Hvar

och en talade till hans beröm. Deras förundran var otrolig, när de sågo de djupa sår, genom hvilka de slagna fallit. Deras förundran vändes i vördnad för honom, som haft sådan kraft i händerna och, då han stod allena mot så många svärdsuddar och tillärnade dödar, likväl haft så stort mod i hjärtat. Den ene sade till den andre: — Han förtjänar namn af en kämpe. Han är värd den ära och den seger han vunnit. Själftva mandomen har här utjudit sig till Götildas försvar. — Och var äfven det härvid värdt att med förundran anses, det ibland så många, som talade till hans beröm, var ingen som smickrade honom med öfverflödigt loford, och bland så många, som med orden betygade sin fägnad öfver hans segrande tapperhet, var ingen som däröfver afundades i sitt hjärta. Så voro smickran och afund, två vanliga gäster i kungahusen, biltoga utur Domars hof. Hans stora dygd ansåg alltid smickran med förakt och slog alltid afunden på fingren, att hon blödde därvid. En sådan allvarsamhet hade nödgat dem att fly undan hans ögon och lämna rum åt uppriktighet och sanning.

Emellertid hade Seminger låtit hämta Vandräder, som flytt tillbaka till hans skepp, hvilka lågo därutmed i ett af de kringliggande skogarna och backarna väl förvaradt lugn. Där skulle han vara efter sin mening säker. Ingen skulle känna de slagna i deras främmande kläder. De, som följt honom och voro i samma fara invecklade, skulle ej förråda både sig och honom. Flera visste ej däraf. Och hända hvad som ville, skulle han hafva ett säkert försvar i sin konung, hvares nöje han sökt. Allt slog honom felt. De slagna voro igenkända, och Seminger öfverlämnade honom i deras händer, som tycktes mest vara rörda genom hans förmäthenhet. Själft vore han beredd att utstörta ett så förmätet blod, men att han ej måtte förtjäna att misstänkas, skulle de få förhöra den brottslige. Att ingen fruktan för sin konung skulle synas hindra densamme att tala sanningen, lämnades han

under andras dom. De skulle få straffa eller skona såsom dem syntes. Och till Vandråder vänder han sig med den korta påminnelsen: han skulle bekänna allt. Vore något brott hos hans forna konung, skulle han det utan ringaste fruktan utsäga. Med ingen konst skulle Domars ögon förblindas och än mindre hans nåd genom osanning vinnas. Han skulle tala sanningen, hvilken kunde öfverhöljas, men aldrig så fördöljas eller förmörkas, att icke dess stråle genom någon springa framlysa skulle.

Vandråder var brottslig, men ville ej öka sitt brott med dikter och konster. Seminger hade likasom förtrott en del af sin ära åt hans redlighet: ett så dyrt nederlagsfä ville han oförkränkt återlämna. Han syntes stå i den belägenheten, att han ej kunde vänta någon ny nåd af sin konung, men så lefde dock i ett vördsamt minne erkänslan af den nåd, som han tillförene åtnjutit. Kunde han ej med en ren bekännelse fria sig från straffet, skulle han dock förvärfva sig något medlidande. Han bekände då, det han ofta föreslagit sin konung ett så våldsamt medel att vinna sin brud. Men denne hade alltid velat vinna ett hjärta, men ej tvinga en kropp. Dess önskan hade varit att hon genom ett frivilligt val skulle förklara sig till hans egendom. Sådana tankar hade alltid bott i dess sinne. Utom hans vilja och befallning var det allt skedt, som skedt var. Hela tyngden af detta brott fölle på sig allena. Hos sina domare, dem han förtörnat, tordes han ej söka nåd. Af sin konung, hvars förbud han öfverträdt, förtjänade han intet beskydd. Det vore för honom intet mera öfrigt än med tysthet och tålmod afbida sin dom. Emellertid betygade han såsom en sanning, med hvilken han vore nöjd att sluta sitt lif: han hade intet annat sökt än sin konungs nöje. Med Götilda hade han ej menat värre än att föra henne i armarna på Seminger, som i afseende till sin afkomst var henne värd och medelst sina dygder gaf den förhoppningen, att hon skulle kunnat lefva med

honom förnöjd och lycksalig. I sin blindhet hade han trott, att när hans tillbud vunnit en lycklig utgång, skulle det ock vinna sin konungs bifall, som då såge en så skön och dygdig brud i sitt rike och hennes hjärta under sitt välde.

Detta var Vandråders bekännelse. Hans uppriktighet bevekta alla närvarande till medlidande. Ingen önskade hans olycka. De förläto honom i sina hjärtan och tyckte det hans brott var mindre än hans dygder. Han hade fallit af svaghet. Han hade vågat sitt lif och sin lycka för sin konungs nöje. Han hade ej heller sökt Götildas olycka. Seminger var värd en sådan brud. Andra kungadöttrar hafva tålt det ödet att blifva på sköldar till sina brudgummar förda. De sågo på Domar, om det ej lyste någon nåd ur hans ansikte, och den vänskap, de burit för Vandråder såsom en trogen undersåte, ville ej tillåta dem att förgäta honom i nöden. De voro i begrepp att med sina förböner möta och hindra hans olycka, när Götilda, hvilken ej var begåfvad med mindre fromhet än skönhet, själf åtog sig hans försvar.

Hon skulle döma i denna sak. Den tycktes röra henne allranärmast. Hon berömde Seminger, hvars namn af ingen nämndes utan beröm för dygd och ädelmod. Ingen utan den, som själf ägde ett nedrigt sinne, kunde misstänka honom för något, som stridde mot äran. I synnerhet då de sett hvad rena steg han tagit. Långt ifrån att undandölja den brottslige, hade han lämnat honom fram att af andra höras och dömas. Denne, utom allt hopp och fruktan för honom, hade åtagit sig hela brottet. Hon kunde ej annat än stanna i högaktning för ett så ädelt sinne, som ej velat tvinga henne i en sak, hvarpå en så stor del af hennes lycksalighet hängde. Denna högaktning skulle stadigt lefva i hennes minne. Hvad Vandråder angick, ville hon förlåta hans brott. Han hade älskat sin konung och ej velat henne värre än förena henne med Seminger och göra henne till drottning

i ett så mäktigt rike, som Rekarsnäs vore, hvilket allt en kungadotter kan räkna för sin lycka. Han vore nog straffad genom den oro, i hvilken han en stund varit, och ville hon allenast påminna honom, att kärleken bör tändas utan tvång och hjärtat vara fritt i ett så grannlaga val, om det eljest skall blifva lyckligt. För öfrigt hade hon en gåfva, den hon ville skänka Seminger. Det var en välmenande undersåte, som länge tjänt sin konung med trohet, varit oförskräckt i de hårdaste lekar, med nöje blödt för sin herre och ej annat kunnat än älska honom i ett tillstånd, hvarest han ingen ny nåd förvänta och intet större ondt frukta kunde. Det var en gåfva, som ej borde föraktas. Korteligen, han skulle på hennes förbön förlåta Vandråder och unna honom bland sina män det rum, som han tillföre haft. Därigenom skulle han ännu mer visa sitt ädelmod och föröka den högaktning, som hon och alla andra buro för hans namn.

Denna förbön blef med all vördnad mottagen, och konungen reste samma dag med sitt följe upp till slottet. Alrik förgat nu intet det ändamål, för hvars skull han var kommen till denna ort. Den ymighet, den enighet, den dygd och enfaldighet, som bodde bland de lydande, ansåg han för en ostridig frukt af dygd och försiktighet hos den regerande. Man har eljest missryktat Norden såsom det uslaste land under solen och såsom en medelpunkt, dit de vildaste hjärtan i världen sig samlat hade. Det är visst, branta klippor och spetsiga klyftor, hvilka betäckas af skogar, som gömma sina skatar bland skyarna, göra utsikten af somliga orter haskelig. Tjocka skogar, hvarest träden äro lika gamla med världen och stå med sina lummiga kvistar snärjda kring hvarandra, gömma i sina snår de vildaste djur. Där mumlar en björn. Där gnisslar ett vildsvin. Där springer en lo. Men drakar och gripas, som äro en skräck i främmandes mun, finnas där inga utom de stolta kämpar,

som tukta sina trolösa grannar och gå hem med härliga byten. Nordanvädret födes där bland klyftorna och rasar på slätterna med fulla krafter, dem ännu ingen lång resa uttröttat. Den stränga kölden gör att där ej trifvas de frukter, som växa i Särkarnas varma länder. Vintren bäddar de låga herdekojorna i djupa snöfanor och insveper sjöarna uti tjocka istäcken. Där springa hjordarna på isen. Herdarna vada uti snön och blåsa uti näfven. En, som blifvit uppammad vid Välsklands kräseligheter, lär ej vilja bygga sin kofva på Riffels fjällar och sitta på Kolmårdens höjder.

Atins barn äro likväl nöjda med sitt hem. De leka i sina skogar och fägna sig åt de förmåner, som de äga. I deras sjöar lysa tusende segel. Det vatten, som sköljer till deras åkrar, bär en ymighet af fisk på deras bord. Vintren befordrar deras körslor öfver isarna. Om sommaren är dag och natt hos dem så ljufliga som på någon ort uti världen. De oroas af inga jordbäfningar. Nordanvädret, som renar luften, friar dem från många smittosamma sjukdomar. I de ohyggeliga fjällen födas de dyraste metaller. Där plöjas bergsryggarna. Järn, koppar och silfver vindas utur djupen. Man har ock funnit guld i bergsrefvorna. Hyttorna lysa och bergen dåna af de tätta hammarlagen. Hela världen är deras skattkammare, hvarest de taga rikedom till nödtorft och öfverflöd. Ibland klipporna ligga fruktbärande fält. Där är ett välsignadt åkerbruk, som betalar den trefna landtmannen sin möda med en ymrig skörd. Där föras rika hjordar i bet, som föda sina herdar med sin mjölk och kläda dem med sin ull. I marker och skogar höras antingen herdehorn, som lulla vid sina hjordar, eller ock jägaeskri, där man drifver odjuren. Af dem få de en stor del af de kläder, som förvara dem för vinterkölden. De åtnjuta naturens rika förråd i luft, i berg, i skog och i sjöar. De frukter, som växa under deras kalla luft, äro väl hårda, men tjäna dock Atins barn bättre än alla främmande läcker-

heter. Frukternas art svarar emot kropparna, som växa under samma himmelsstreck och under ett lika mått af köld och värma. Skogarna gifva dem tak öfver hufvudet och väggar omkring sig, till försvar emot köld och oväder. Där hafva de ett tillräckeligt skeppsvirke, deras flaggor gå genom Norfvasund och sväfva snart sagdt kring hela jordklotet. Där är rikedom, fast man ej spökas med glitter eller vördar de små klot, som fiskas utur hafsböljan.

Folket lefver ärligt utan fjäs. Deras dygd är utan prål, och hos dem regerar en berömvärd enfaldighet. Deras kläder äro utan prakt, deras föda utan läckerhet och deras lust utan all vällust. Renligheten är all deras grannlåt. De arbeta ullen af sina får och göra sig själfva sina kläder. Måttligheten är deras läkedom, och öfverflödet är dem obekant. Hvad som pressas utur drufvan bruka de allenast vid sina offer att utgutas för de odödeliga och i sjukdomar att stärka de svaga. Rikedom användes till nödtorft, och yppigheten anses med straff och onåd. Lagarna stadgas med försiktighet och efterlefvas med noga aktsamhet. De tala uppriktigt och lefva kärligt. Smicker och lögn äro tvenne fridlösa odygder, och sanningen är välkommen hos alla. — Odygd är odygd, säga de, och last är last, fast man ville bemantla dem med de största loford i världen. De äro dårar, som fela och älska sin villfarelse, ovärda att hafva ögon de, som sluta dem för sanningen och ej tåla, att denna himmelska stråle lyser på jorden, en skamfläck för alla lefvande den, som smickrar en odygd, som sårar sitt samvete och talar mot sanningen.

Det är ett folk, tappert och oöfvervinneligt genom sin myckenhet, genom sin mandom, genom sin tillhårdighet i besvär och arbeten, genom sin styrka i hårdaste slag och genom ett mod, det själfva olyckan ej kan förminska. Så hata de vecklighet, att de intet räkna någon tapperhet för ädlare än den, som obetänkt kastar sig i faran och beled-

sagas af förmäthenheten. I krigslågan rusa de som lejon mot sina fiender, men bo i frid tillhopa som menlösa hjordar. Enigheten är det band, som förenar deras krafter, och en regerande rättvisa är enighetens amma. Oskyldigheten är hos dem säker, och den gångbara vägen till äran är förtjänst. Falskhet blöder själf mest i leken, och afunden blyges att visa sin nedrighet bland ett folk, där alla vilja vara stora i sina dygder. Det synes som de förnämsta dygder, biltoga från alla andra riken, stannat vid yttersta kanten af världen och tagit sitt hemvist i Norden.

Domar hade under sin regering gjort Fyrisvall så stort och mäktigt, att det kunde trotsa alla andra riken. Att fria sitt folk från en tryckande börda af fattigdom, att förvara dem för en skadelig yppighet, att förena deras hjärtan i en stadig endräkt och att uppmuntra dem till en brinnande åtrå efter en sann ära voro hans förnämsta afsikter. Han tog de steg, som svarade mot ett så dyrt ändamål. Han begynte med sin omsorg på ungdomen, de späda och högt angelägna plantorna för riket och ett af dess dyraste smycken, som ej förspillas borde. Han trodde det barnen vore ej endast födda till en tepug moders lek och lust, som snart försvunne, utan fastmera att landets sällhet, som borde vara evig och beständig, skulle igenom dem uppehållas och befrämjas. De pund och gåfvor, som naturen hos dem nedlagt, blefvo uppodlade och deras första år så anlagda, att de kunde blifva dugliga lemmar i en rikskropp. De höllos till vittra idrotter och sådana slöjder, som i det allmänna lefvernet äro oundgängliga. Ingen afkomst, för det hon var hög, intet arfskap, för det att det var rikt, fick blifva för någon ett ämne till kättja och fåfänga. Uppfostringen var sådan, att den gjorde deras sinnen dygdiga och deras kroppar starka. Sedan den första åldren en gång blifvit genombiten med smak för vällusten, fattar den sällan en rätt smak för dygden och äran. De vandes fördenskull

vid ett enfaldigt, ett sparsamt och arbetsamt lefverne. Och för vällust aktade man dem såsom för ett gift, hvilket försvagade sinnets eld och kroppens hälsa. Man föreställde dem intet annat nöje än det att vara oöfvervinnelig genom sin mandom, stor i sina dygder och förvärfva sig ära. Man ingöt hos dem intet allenast ett mod att förakta döden, utan ock att härska med förnuft öfver sig själfva. Medan fadren ännu bar sin son uppå armen, läste han för honom dessa sanningar: — Vällusten är otäck. Odygden är en olycka. Lasterna äro sina egna plågebödlar. Vill du blifva lycklig, så älska dygden. Vill du kallas stor, så bäfva aldrig för ett hotande slag af lyckan. Vill du vara ärofull, så trampa alla orena begär under fötterna. Detta är vägen till äran och lyckan. — Och den fader, som försummade sig därvid, blef ansedd med onåd såsom en, hvilken slösat bort en del af landets förnämsta egendom.

Lättjan var föraktelig, och att i orkeslöso slumra sin tid var att göra sig hos alla förhatelig. Arbetsamheten var hederlig. Ingen aktades vara ringa, som var trefven i sitt arbete och troligen fullgjorde den syssla, hvilken den himmelska försynen honom tilldelat. Allas händer voro syssel-satta, och orkeslösa lättningar skydde att visa sig i dagsljuset. Onödiga personer, som merendels gödas af andras blod och svett, trängdes ej i de rum, där riksens ärender vårdades. Hvar en förtjände det bröd, som han åt, och hade sin nödlösa utkomst. Handaslöjder uppodlades och bergs-bruken drefvos med lycka och framgång. Den, som uppfann ett nyttigt näringsmedel, hvarigenom trefna händer fingo bröd, och den vinning, som eljest flugit ut, blef bespard i landet, hedrades lika med den, som i fältet segrat öfver sina fiender. Plogarna rostade intet och åkrarna lågo som örtasängar. Och jorden såsom en ömsint moder förökade sina skänker efter deras flit och antal, som däruti arbetade. Landet blef därigenom så ymnigt, att det födde allt sitt folk,

utan att de behöfde köpa bröd af sina grannar eller röfva deras lador. Flit och arbete gingo förut och välsignelsen flödade uti spåret. Förnöjdhet bodde uti ringa kojor och ymnighet hos smått folk. Och den rikedom, som fanns också hos den ringaste i landet, var en outöselig skattkammare, hvilken aldrig blef tillsluten för en konung, som gjort sig så högt älskad af sitt folk.

Domar var stor bland de dödeliga, rar ibland konungar och en eftersyn för alla regerande. Vett, hjärta och frihet uppoffrade han för sitt land. Med scepter och krona var han en träl för sitt folks välfärd. Han sökte intet sin ära genom blodiga segrar. Det hade kostat deras blod och mattat hans krafter. Hans steg till äran hade då varit deras undergång. Att under en stilla, fridsam och försiktig regering göra sitt rike lycksaligt, ansenligt och oöfvervinne- ligt räknade han för större beröm. Tvär mot all själfkärlek, kär i oskyldigheten, döf för smickran, och hans dygd var alltför stor att såras af de ljufliga mord, dem en lismande tunga begår. Han ville förtjäna men intet höra beröm. Hans nåd var blandad med rättvisa, och när han nödgades afstympta en fördärfvad lem ifrån rikskroppen, gjorde det hos honom själf ondt. Det var hans grämelse att svärdet sårade, men också hans hugnad att det helade. Hans hjärta kunde be- bekas, men hans löften voro orörliga. Hans majestät sänkte sig till den ringaste hydda med sin omsorg, och hans nådes stråle fägnade alla. Hans makt var ingom tung eller ledsam. Han regerade i deras hjärtan. De lydde honom och det var deras fägnad att få lyda. De lefde under honom så fria och sälla som kungar. Han styrde dem, och lagarna styrde honom. Han hade fria händer att göra hvad han ville, men hans egen dygd hade bundit dem, så att han ej ville göra annat än det, som fägnade och gagnade hans folk. Deras sällhet och nöje var all hans fägnad.

Hans klädedräkt var ej kostbar, och han blygdes ej

att visa sig utan onödig prakt. Han vördades för sina höga dygder, utan att han behöfde med skimrande prål förblinda ögonen. Alla togo af honom sitt efterdöme och sökte sin prydnad i dygden allena. De blygdes att studsa i kläder, när deras konung var en så stor vän af enfaldigheten. Ingen sålde sin ära för rikedomar, ty de voro onödiga. Fattigdomen var drägelig, ty han friade sig för förakt. Den var väl klädd, som skylde sin kropp och kunde förvara sig för kölden. Den var grann, som var hel och renlig. Och den, som sökte något mer, blef hvars mans apa och åtlöje.

Alltid talade han med vördnad om dygden. Ofta sade han, det han vore konung i Fyrisvall räknade han för litet emot det, att han lärt styra sig själf. Han ville hellre nedlägga sin krona och bygga sin kofva i elände än göra något mot dygden och samvetet. Han blygdes intet att ödmjuka sig för gudarna. Han sökte inga smygar och vråar, när han knäföll för dem. När hela menigheten stod i sin ring, stod han framför dem. Där låg han på sina knän och föll på sitt ansikte. När man sjöng gudarnas lof, hördes hans rena röst. När han befallde dem landets välfärd, hörde och sågo alla med hvad ifver det skedde. — Det är Domars förtroende med gudarna, sade de, som gör oss så lyckliga. Se, huru han vördar dem och de älska honom. Han tvingar dem att utgjuta sin välsignelse öfver oss. Den, som ängslar honom, han rörer dem, ty han är deras vän.

Enigheten var en frukt af regentens mildhet och rättvisa. Han belönade dygd, skickelighet och förtjänst. Dygden blef hedrad, oskyldigheten var säker, trohet ihåkommen med nåd och alla hemliga konster förhateliga. Genom trohet och förtjänst allena kunde man behaga honom. Den, som dem ägde, var alltid säker om befordran, men alla konstlade bivägar till äran voro fåfänga. Så måste afunden tiga och tvedräkt försmäkta. Af en sådan regering föddes en allmän lycksalighet. Ingen oenighet var i deras rådhus, inga hem-

liga förbindelser i deras sammankomster och ingen egen nytta i deras förslag. Ifver och ståndaktighet var i deras guds-tjänst, nit och välmening i deras råd, myndighet och rättvisa hos domstolarna, försiktighet och styrka i deras värmedel, trohet och drift i sysslorna, flit och välsignelse i landtbruket, frihet och redlighet i handeln, frid och samdräktighet i deras hyddor och hos alla ett ombeflitande om dygd och oppriktighet och åtminstone en blygd och räddhåga att göra illa.

— Ack! tänkte Alrik hos sig själf, huru lyckligt är det folk, som har en dygdig och försiktig regent! Det lefver i ett välsignadt öfverflöd lycksaligt och kan ej annat än älska honom, som alstrat deras lycka. Lycklig den konung, som befrämjar så mångas nöje och finner sitt eget uti dygden. Han älskar sitt folk såsom sina barn och älskas af dem såsom deras fader. Kommer den dag, att jag skall lägga mina skuldror under en regementsbörda och åtaga mig att vaka öfver ett folks välfärd, skall jag beflita mig att blifva det som Domar nu är. Jag skall vänja dem vid dygd, arbetsamhet och en renlig enfaldighet. Med en orörlig rättvisa skall jag förena deras hjärtan i en stadig endräkt. Jag skall vinna deras hjärtan och smaka det nöjet att blifva älskad af dem. Det är: jag skall göra mina kimbrer så lycksaliga, som sviarna nu äro.

* * * *

KORT ORDATECKNING OCH FÖRKLARING.

Atins barn kallas inbyggarna i de nordiska rikena.

Atle-ö: under det namnet skall Sverige fordom varit bekant.

Audin eller *Odin*, en afgud, som skulle gifva konungarna lycka och seger.

Diar voro de präster, som förestodo afgudatjänsten och voro tillika folkets domare.

Domalder berättas i gamla sagor blifvit offrad åt gudarna, hvilket här något ändras.

Fitetsnäs, en ö, på hvilken Stockholm blifvit byggd. Eljest kallad *Agnefit*, af *Agne*, som där blef mördad.

Frejer, en i sin regering lycklig konung, blef efter sin död dyrkad till att välsigna årsväxten.

Fyrisvall kallas det land, som ligger kring om Uppsala.
Fyriså, som flyter genom Uppsala.

Gliss-sjön kallas Östersjön.

Glyssisvallar, de sälla hemvist, hvarest dygdens vänner efter döden fägnades.

Haboldur skall vara en och samma med latinernas Apollo.

Iallvadur: högst rådande hos de underjordiska. Han fägnade alla stora hjältar efter döden.

Ingiald Illråda, en konung, som genom svek mördade åtskilliga småkungar och lade under sig deras riken.

Kimbrer, urgamla invånare uti Skåne, som utbredt skräcken af sina vapen vida kring världen.

Kimbernäs: Skåne.

Kolmården, ett stort berg, beläget uti Södermanland.

Logaren kallades fordom Mälaren.

Mannahem kallades fordom vårt Sverige för sitt manbara folk.

Minnur, en domare hos de underjordiska.

Männetunaskären kallades de öar, som lågo ut ikring Roslagen.

Niord, en konung, lycklig i sin tid och efter döden dyrkad att befrämja årsväxten.

Norfvasund, så kallades det smala sundet mellan Spanien och Afrika.

Rekarsnäs kallas Södermanland af sina kända invånare, som voro rekar: hjältar och kungalika.

Riffels berg, den bergsrygg, som ligger längst norr i Sverige.

Ruteffjäll, ett berg, som skiljer en del af Dalarna och Värmland från Norge.

Rådaman, en domare hos de underjordiska.

Sialand, kallas nu Seland, den förnämsta ön i danska riket.

Sköldungar: med det hedersnamnet nämnde sig åtskilliga stridbara kungasläkter.

Sviar eller *uppsviar* kallades de, som bodde kring Uppsala.

Svithiods haf var Östersjön, hvarest de gamla sviarna voro mästare.

Särkar kallades invånarna uti Afrika.

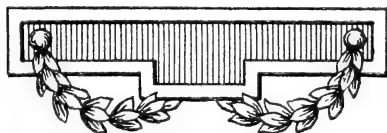
Tor, en afgud och utdelare af styrka och mandom.
Transtrand ligger längst upp i Dalarna åt norska gränsen.
Tyr, krigsguden, mest afhållen af de gamla kämparna.

Ulfvesund, fjärden vid Kungsör.

Välskland var Italien.

Ynglingar, en berömd kungasläkt, som bodde i Uppsala.

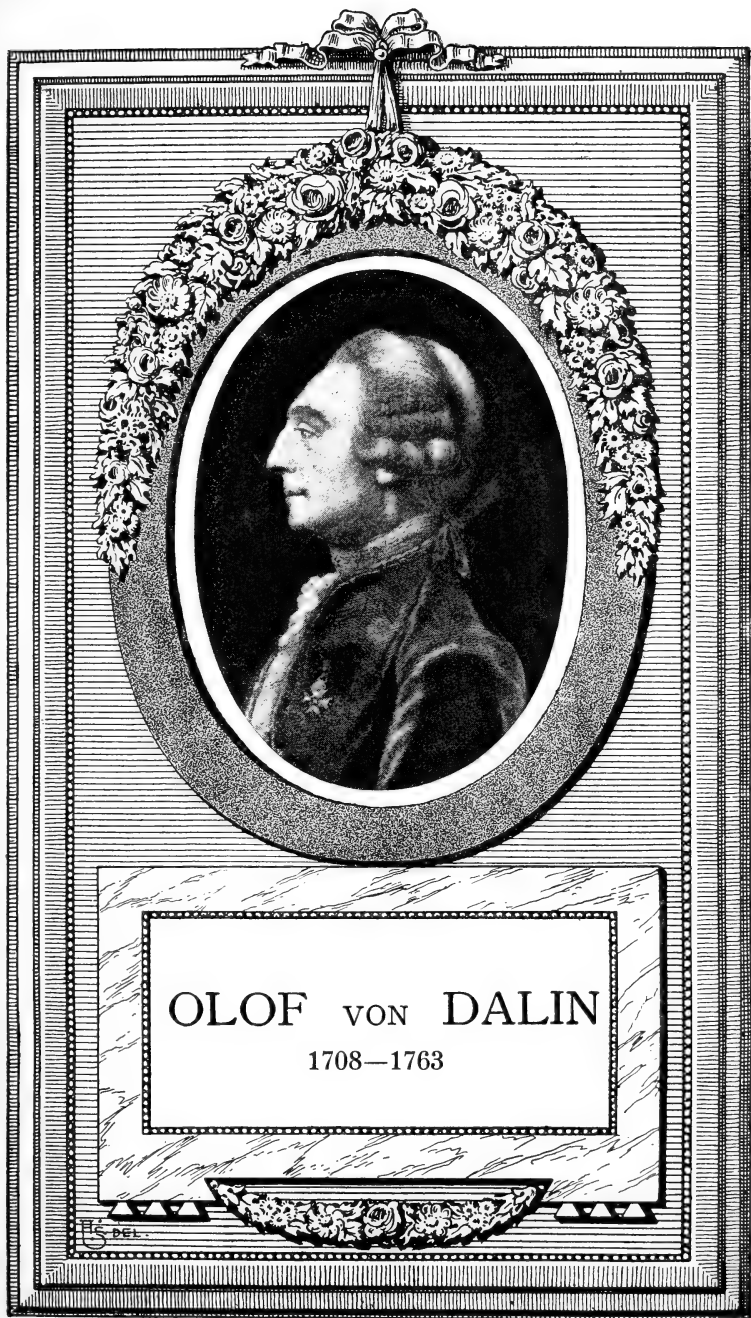
Åge, hafsguden, en med de latiners Neptunus.

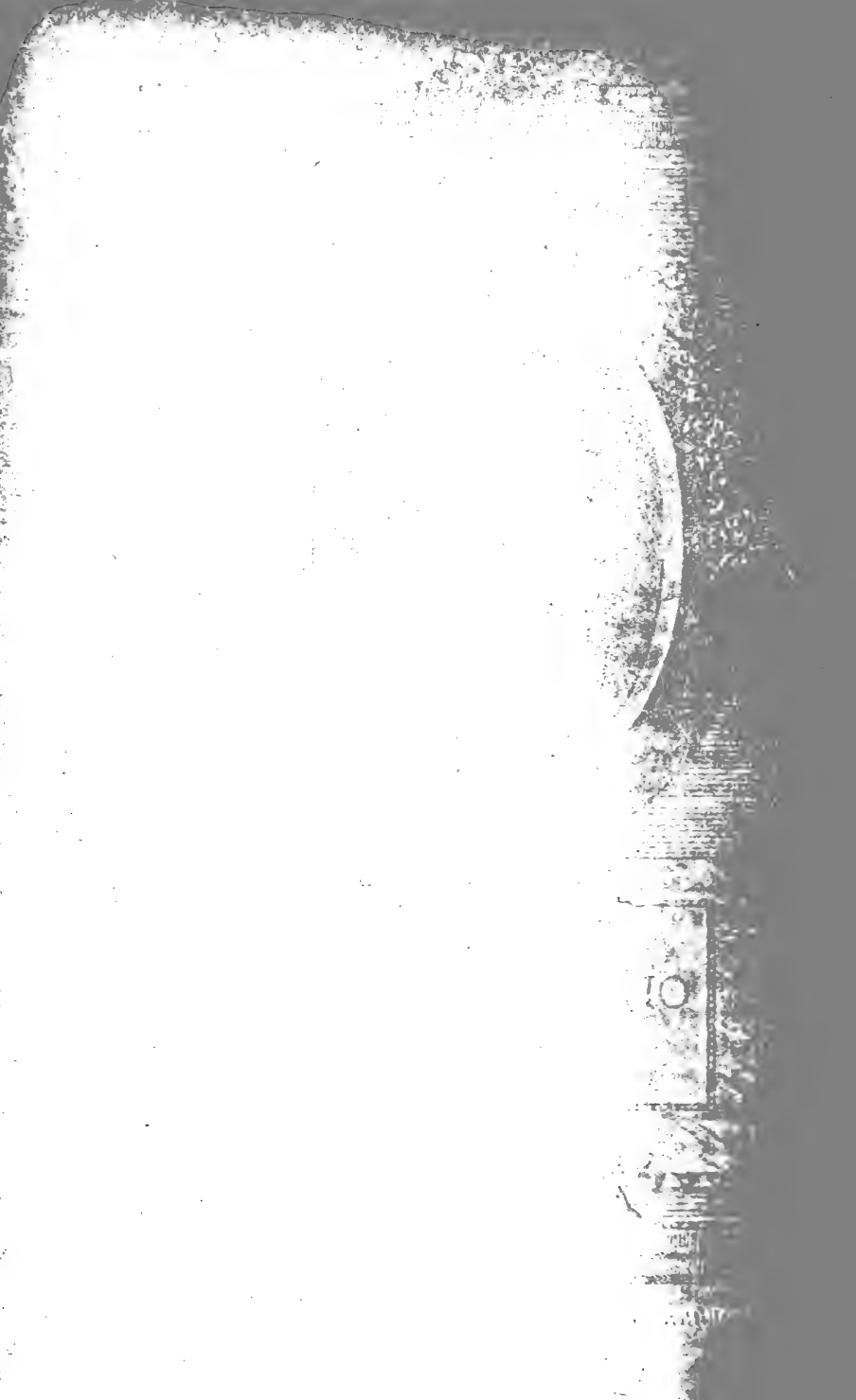

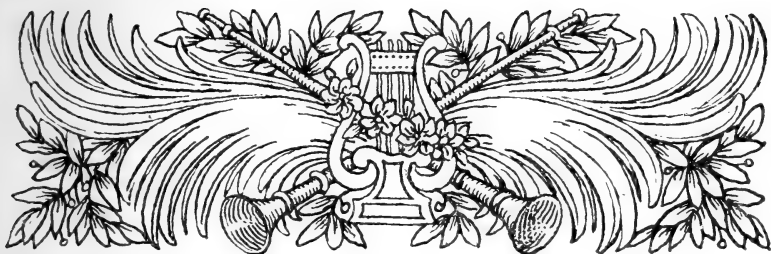
Handwritten text, possibly a title or header, including the name "S. S. S. S. S." and other illegible characters.

Handwritten text, possibly a date or reference number, including "1860" and "1861".

SVEA RIKES HISTORIA.

FÖRETAL.

Svea rikets äldsta historia är så öfverhöljd med mörker, att förutan några få dunkla ljus, som af underbar händelse kunnat bibehålla sig genom så många oroliga tidens ändringar, vore det omöjligt att däruti vägleda sig utan hjälp af naturkunnigheten. Den senare hedniska är väl något klarare, men dock ganska otillräckelig. Orsaken till en sådan brist kan man ej skylla på våre gamle hedniske skalder, dem redan Tacitus vetat omtala och sätta i sitt värde; de hafva på sitt vis haft godhet för sin eftervärld. Men när man besinnar hvad öden våra gamla häfder och handlingar genomgått i kristna tider, må man snarare undra, att vi dock äga däraf så mycket förråd. I kristendomens början blefvo många ålderdomens lämningar af ett oförnuftigt religionsnit förstörda. Munkarna buro en afsky för de otrognes minnesmärken, hvaremot åter andre hade till dem alltför mycken begärelse. En dansk prins, Magnus Nilson, skall redan A. 1134 hafva bortfört härifrån en hop pärmeskrifter till Danmark och äfvenså på 1200-talet danska prinsessan Mechtild Adolfsdotter. Konung Valdemar i Danmark tillvällade sig allt hvad som angick Skåne, Halland och Blekinge, det han uppbrände A. 1360. I den olyckeliga för-

eningstiden emellan de tre nordiska rikena led Sverige äfven i detta mål en obotelig skada; ty många dessa angelägna handlingar fördes till Danmark, hvaraf det rikets kanslär Arild Hvidfeldt i sin krönika fått ganska mycken hjälp. Därtill bidrog isynnerhet drottning Margareta Valdemarsdotter och konung Erik af Pommern. Romerske påfven Paulus II mente finna i Sverige gamla handlingar, som vandrande göter ditfört från sine släktingar i Italien. Af honom blef hitskickad en aflatskrämare, Marinus a Fregeno, som hemligen förde några af våra äldsta böcker till Lybeck, hvilka sedan kanhända ej kommit till Rom, emedan aflatsskatten på vägen blef bortröfvad. Påfven Leo X sände en Johan Heytmers de Zonvelben till hela Norden A. 1515, att fritt få genomse alla biblioteker till den lärda världens upplysning; men hörde någon bok till romerska stolen, så var vid förbannelse förbudet den att afskrifva. En sådan de påfviska tideböckernas helighet var utan tvifvel orsaken, att bröderna Johannes och Olaus Magni förde en hop af dem med sig ur Sverige till S. Britas hus i Rom, hvilket icke mindre skadade vår historia än kort tillförene svenske rikskanslärens och biskopens i Strängnäs Mats Gregerssons vårdslöshet, som lät många af riksens handlingar förkomma. De påfviska minnesmärkena blefvo af de förste evangeliske lärarna föga mer skonade än de hedniska af munkarna. Mäster Abraham Andreae var emot dem en tyrann: han förstörde S. Britas, S. Karins och Ingrids i Vadstena, S. Nikolai i Linköping, S. Sigfrids i Växiö, S. Brynolfs i Skara, S. Helenas i Skedevi, S. Davids i Munketorp, S. Eskils i Strängnäs, Holmgeirs i Skokloster, S. Ragnhilds i Tälje och S. Botvids i Botkyrka. En äfven sådan kämpe mot skuggor och bilder var en mäster Erik Schepperus, som haft många sine likar. När åter polske munkarna hitkommo med konung Sigismund, lära de förmodeligen hafva tagit för sig hvad de funnit, medan alla häfdagömmor för dem stodo öppna på Stockholms slott, till

dess hertig Karl lät allting förvara på Gripsholm. I senare tider hafva ofta utlänningar, mer vetgiriga än de inhemske, uppsnappat åtskilliga ålderdomens öfverlevnor och fört med sig ur landet. Hvad ej människohänder bragt ur vägen, har förkommit i vådeldar: A. 1419 uppbrann rikskansliet med många märkvärdiga saker och äfvenså A. 1525, så att fastän alla sådana förluster skulle varit drägeliga, så veta vi dock icke hvad vi mist eller ej.

Med allt detta har det varit en stor lycka, när så tillburit, att våra häfdateckningar, dem vi ej själfva kunnat behålla, åtminstone fallit i sådane främlingars händer, som dem ej allenast förvarat utan mer utarbetat och gifvit oss dem med vår vinst tillbaka. Sådana hafva isländarna varit, så framt de i anseende till oss böra kallas främlingar. Island har på 880- eller 90-talet i norske konungen Harald Hårfagers tid först fått invånare från Sverige och Norge, hvilka där i sitt stilla lugn och afskilda från den öfriga världen hållit för sin största ro att uppteckna sine fäders åminnelser. Snöbjörn och Helge den magre, Eivinds söner, hvilkas farfader, Björn Rolfson på Ana, flytt från Västergötland till Norge, satte sig då ned på det landet tillika med Helges svåger Björn Östråne, Kettil Flatnäsas son, som var uppfostrad hos sin svärfader, Kiallak Jarl i Jämtland. Vid samma tid ditkom Gardar Svavarson på Gardarsholm, en svensk man, hvars son Une, Hroar Tungogodes fader, blef af Harald Hårfager satt till jarl öfver Island. Sedan fick denna ö från Sverige allt flere och flere inbyggare: Grim och Orm, Jämtlands höfdingar och Vedorm Herses bröder, Björn och Grimkil, dottersöner af en götisk jarl, med deras moder, Helga Haraldsdotter, Ingemund Torstenson, hvars moder, Tordila, var dotter af Ingemund, en jarl i Götaland, Barder Snefåls As, höfdingen Dumbars son från Norrbotten, Fridleif den götiske, Barder Viking, Västgötajarlen Haralds måg, Vafur Helge, Tord Knappe, en naturlig son af konung

Björn på Höga, Tormod Ramme, som af denne konung blef dömd till landsflyktighet, för det han dräpt Gird i Jäder, Tord på Hofde, en sonsons son af svenske prinsen Aslak Björnson, Slättn-Björn, en sonsons dotterson af Gorm, en svensk herse, konung Björn Eriksons svåger, vikingen Brimle, en måg af Torgrim, lagman i Sverige, skepps-vårdaren Hjälme Göte, Skölder Svenske, Glamer från Dalarna och åtskillige flere. Med sådane Islands stamfäder från Sverige hafva merendels våra äldsta underrättelser kommit till att flytta sig dit, där de sig i tämmelig renhet långt från världsbullret bibehållit. Bland dem kan man billigt sätta Edda eller de gamla ätternas guda- och hjältelära i främsta rummet. Den vise isländaren Sæmund Sigfusson hin Frode var den förste, som hopsamlade allt hvad däraf kunde igenfinnas vid pass A. 1114; men detta hans verk var mestadels förloradt, när vid pass hundra år därefter Snorre Sturleson, lagman på Island, med mycken flit och lycka sammansatte ej allenast Edda och Skalda, utan ock sin Heimskringla, som oförnekeligen är en af de bästa lyktor vi äga till vår mörka tids och gamla historias upplysning. Han nöjde sig ej med de kunskaper han hade på Island; han reste hit till Sverige och var ej allenast väl ansedd hos Eskil, Jämtlands lagman, utan ock hos konung Johan Sverkersson vid pass A. 1218. Han gjorde då åtskilliga samlingar och bortförde härifrån en hop runskrifter, som sedan kommit oss mer till nytta, än om de blifvit kvar, ty då hade de kanhända alldeles förkommit. Förutan honom hafva åtskillige isländare gjort oss mycket gagn, som Kolskägge, Brand Sæmundson, Erik Oddson, Karl, abbot i Tingeir, Gunlaug och Oddi, munkar, Ari Präst och flere, att förtiga alle isländske skalder, hvilkas kväden och sagor väl äro med mångfaldiga dikter inblandade, men kunna dock af en skärskådare med mycken fördel brukas. Bland våra tiders lärde har den ene velat betaga dessa sagor all deras trovärdighet, när den andre däremot

upphöjt dem öfver de grekiska och romerska. Jag finner väl, att de ej äro utan sina fel och villfarelser, ej mer än själfve Sturleson, som på åtskilliga ställen behöfver någon rättelse; men deras oväldighet, menlöshet och enfaldighet tala dock förträffeligen till deras försvar.

I en sådan ovisshet, som de äldsta tidernas historia är underkastad, förefaller mig ingenting oförnuftigare än en djärf själfkloket att vilja stadga någonting så ostridigt, att ingen bör säga däremot. Om vi med säkra rön finna något i själfva naturen, som genom goda slutsatser yppar oss någon sanning, så kunna vi den icke utan envishet och förutfattade inbillningar förkasta. Ty om man invänder, att naturen är väl nu i ett sådant lopp, men kan fordom hafva varit i ett annat, så är det en hypotes, en gissning, hvaremot det, som vi nu hafva i händer och står oss för ögonen, bör oförnekligen äga förträdet. Men i saker, som endast ankomma på människors felaktiga berättelser från diktfulla tider — då folkslagen flyttade hit och dit, utan att fästa sig på vissa orter, då namn och språk som oftast ändrades, då inga anmärkningar gjordes — att vilja stadga ovedersägeligheter, det är mer än barnsligt, det är att öka mörker med mörker: fåfäng träta, där ingen kan vara skiljeman.

I denna Svea rikets historias första del, som innehåller Gamla och Hedniska tiden, har jag efter all min förmåga budit till att tjäna mine läsare med det renaste och trovärdigaste jag kunnat inhämta af många olika underrättelser; jag har jämkat vår tideräkning efter de bästa utländska historier, jag har anfört gällande vittnen, jag har dock af ingen häfdatecknares myndighet låtit mig binda, utan behållit mitt fria val och i brist af goda historiska bevis dömt efter hvad som bäst kommit med naturen öfverens. Men med allt detta, min läsare, är jag icke så förmäten, att jag vill upphäfva den minsta del däraf i någon ofelaktighet; jag har ganska lätt kunnat irra mig bland så många villstigar, och jag under-

kastar mig det allmännas omdöme med all läraktighet. Hvar och en står fritt att rätta denna historias ofullkomligheter, och jag skall vara den förste, som sådant med tacksamhet erkänner; ty jag skrifver icke för min egen heder: jag söker förnämligast det allmännas tjänst. Emellertid behagade mine läsare vara försäkrade, att jag gjort mitt bästa och att jag åtminstone själf tycker mig vara öfvertygad om hvad jag skrifvit.

De många store och lärde män, som mig föregått i detta ämne, anser jag för mine läromästare med all vördnad och erkänsla. De hafva funnit för sig mer mörker än jag, så att om jag varit i deras ställe, torde jag långt mer hafva farit vilse; de hafva kanhända fastnat på klippor, för hvilka en annan, som kommit senare, kunnat akta sig, men de hafva därmed brutit isen och banat mig vägen; själfva deras felsteg, om de några gjort, hafva således kunnat tjäna mig till rättelse. Man kan ej läsa en sinnrik Rudbecks *Atlantica* utan förundran öfver auktores snille. Att följa den med en historisk säkerhet, låter sig väl icke göra, ty hvar Platonis *Atland* legat, antingen i gamla *Scythiod* eller i *Förlofvade landet* eller i denne filosofens hjärna eller ock om det redan drunknat i syndaflo den, är och blifver i alla tider en oafgjord sak. Men hvad upplysning har icke den lärde mannen gifvit i många forna sakers mörker? Så hafva flere af våre vittre häfdatecknare väl kunnat i vissa mål mycket irra sig, men därjämte genom oförtruten ålderdomens rannsaking förtjänt sig af vår tid ett evärdeligt beröm. Ingen bör därför undra, om jag i detta verk stundom beropar mig i ett mål på auktorer, dem jag i ett annat ej kan följa; i det ena kunna de hafva rätt och i det andra orätt, hvilket af en sanningsälskare noga bör urskiljas.

Den, som i nordiska historien inblandat de mesta dikterna och mest förledt dess antecknare, har varit *Saxo Grammaticus*, som lefde i tolfte seklet och var en kyrkoperson

i Lund i Skåne under ärkebiskop Absalon Hvide; hans villfarelser hafva intagit vår historia i femhundra år och ännu är hon icke alldeles från dem befriad. Johannes Magnus Gothus, hvilken liksom hans broder Olaus vek från ärkebiskopsstolen i Uppsala för evangeliska läran, har i svenska historien gjort mycken villervalla; han har hopsatt oss en vidlyftig konungalängd, som ingen förnuftig fornälskare kan vidkännas. Man skulle tro, att han råkat på någon gammal tartarisk underrättelse, ty när man läser den historia, som är författad af Abulgasi, en mongolisk khan af Zingis släkt, som regerat öfver Chivinsky öster om Kaspiska hafvet från A. 1643, finner man ganska mycken likhet mellan dess gamle regenter och Johannis Magni, hvilken således ur samma djup tycks hafva hämtat sitt grummel och ej annat gjort än förbytt namnen.

Af slika moln har nordiska parnassen varit höljdt intill våra tider, då en och annan vitter man ändteligen upptändt alltför nödiga ljus. Bland sådane bör jag i synnerhet nämna framlidne ärkebiskopen doktor Erik Benzelius, som äfven i flere mål gjort sig af lärda världen så väl förtjänt. Jag vill ej med beröm oroå åtskilliges blygsamhet, som ännu lefva; men jag kan dock ej undgå att säga, det rikshistoriografen och kongl. sekreteraren Jacob Wilde har i Sveriges historia gjort en oförliknelig nytta. Af hans arbeten har jag haft ganska mycket understöd, och vår skillnad i tide-räkningen hindrar icke, att jag ju med förundran erkänner hans vitterhet att upplösa så många knutar i våra äldsta underrättelser.

Att jag vågat mig på detta fält, har dels kommit af min egen lust både till historien och till att tjäna mitt fädernesland, dels af den ynnestfulla anledning, som riksens höglöfliga ständer därtill behagat gifva mig i deras hemställning till hans Kongl. Maj: t af den 7 sept. 1743, och dels af de hjälpredor, som mig i detta dryga ämne lämnas genom fritt

tilltråde såväl till alla arkiver och allmänna handlingar som till Kongl. biblioteket, hvilket mig nådigst är anförtrodt. Af samma förmån kan jag fågna mig i anseende till enskilda biblioteker och goda samlingar, hvaribland jag ej bör förtiga presidentens i Kongl. bergskollegium, herr baron Gustaf Rålamb, här i Stockholm och presidentens i Kongl. statskontoret, herr grefve Carl Gustaf Bjelkes, på dess gård Salestad, där åtskilliga märkvärdigheter i svenska historien finnas, som man annorstädes skulle fåfängt söka.

Hvad mitt skrifsätt angår, så hade jag kanske behöft välja mig ett visst efterdöme bland de bäste auktorer till att råka på den rätta historiska stilen, som är så sällsynt; men jag har fruktat att falla i den osmakelighet, som en härmare sällan undgår, då hans medfödda frihet tvingas efter en annan: ingenting i världen är behageligt utan den otvungna naturen, som i själfva konsten bör regera. Jag har därföre hellre velat följa mitt eget skaplygne, ehuru ofullkomligt det må vara i detta mål, och tala med en fri enfaldighet än låna hvad mig ej skulle passa. Sanningen och en historisk trovärdighet äro hvad jag i detta verk söker mer än väl-talighet. Jag har efter all görlighet undflytt gissningar; jag har utsatt mine vittnen i brädden*; sakerna äro tagna ur de äldsta och menlösaste källor; men på det läsarens eftersökande måtte lättas, har jag nästan hellre beropat mig på nyare auktorer, som ej allenast innefatta, efterfölja och styrka de gamle, så att man hos dem finner bäggedera med samma omak, utan ock äro i vår tid för hvar och en gärna när-mare till hands.

Kritiker väntar jag mig af bägge slagen. Den böcker skrifver måste låta sig nöja, att både half- och hellärde, partiske och oväldige, lustige och allvarsamme, grofve och höflige, dumme och kloke fälla däröfver sina omdömen. Jag skall alltid vörda en förnuftig och vänlig påminnelse,

* Dessa noter äro här uteslutna.

som har sakens upplysning till sitt enda syftemål; men skulle mig göras någon af annan art, lär jag den ej besvara utan med tysthet och det förakt man bör hysa för oanständigheter. Man får då se hvilkendera vinner den ädelsinte läsaren på sin sida. Jag underkastar mig med nöje det allmännas domstol, som sällan eller aldrig bedrager sig, och som är den ende, till hvilken en bok med säkerhet kan vädja. Stockholm den 24 dec. 1746.

* * * *

FÖRSTA DELEN.

FÖRSTA KAPITLET.

Norden stod ännu till större delen under vatten och var liksom en skärgård i mångfaldiga små öar delat, när dess mest högländta orter blefvo intagna af det folkslag, hvilkets historia jag nu ärnar skriva.

Man behöfver ej uppstiga ända till syndafloden att finna dessa länder i ett sådant skick. Vid vår frälsares födelses tid flödade våra haf och sjöar vid pass tretton famnar högre än nu, och går man än något längre tillbaka, lär man ej kunna föreställa sig mycken jord öfrig, hvarpå Nordens äldste invånare kunnat fästa sina bopålar.

Hvad jag här berättar och lägger till grund i Sveriges gamla historia, är ingen sats, som jag antagit för nyhetens skull, eller som bland många de lärdes meningar bäst fallit mig i smaken. Jag har ingen annan haft att välja; det är en af de sanningar, som naturen själf lägger ådaga, och som vi röna tid från tid vid minsta eftersyn.

Det är förunderligt, huru vattnen kring vår pol i alla tider så ansenligen aftagit, men därjämte så oförmärkt, att

nästan ingen därå gifvit akt förrän i våra dagar. Nog har man sett, att landet är mycket ojämnt, att stora sandåsar äro hopvältade merendels från norr till söder, som gemenligen äro brantast på västra sidan, att kantiga stenflisor upp i berg, höjder och djupa gropar blifvit rund klappersten, att olika jordarter äro vräkta öfver hvarannan, att större delen af våra boningsplatser fått namn af Ö, Holm, Vik, Sund, Näs, Å, Fors, Ström, Garn, Sial eller Sal, Mar, Ör, Stäk etc., fastän de stundom från sjön äro vida aflägsna, att stora höga af ostron, musslor och snäckor äro funna långt upp i landet och djupt ned i jorden, ja benrangel af hvalfiskar tolf mil från Västersjön, att vrak af stora fartyg och åtskilliga lämningar af skepp stundom finnas högt upp i bygden, i mossar och kärr, på berg och höjder, att saltsjögräs växer på sumpiga ställen långt ifrån hafvet, att segelleder, hamnar och inlopp blifva årligen grundare, att farvattnen kring våra kuster allt mer och mer blifva farliga för nya grunds och klippors skull, dem man tillförene aldrig vetat af, att själstenar, som bland allmogen i skären anses för egendom i arfskiften och köpebref, hafva antingen blifvit så höga, att själen ej kunnat klänga sig upp, och således odugeliga och utdömda i senare skattebref, eller ock kommit till att stå på torra landet, att en stor del af våra gamla runstenar tala om broar, där alldeles ingen bro tycks hafva varit nödig, att gamla notvarp blifvit med tiden obrukeliga och korteligen, att svenske bonden på många ställen inbärgar säd och hö, där han förr i sin ungdom vittjat sin fiskredskap; man har ock sett, att åtskilliga städer och byar, som i början blifvit anlagda vid hafsstranden, måste sedermera flytta sig hela mil närmre dit, allteftersom vattnet minskat sig och dragit sig från dem undan — men till allt detta har man ej just märkt orsaken eller på hvad sätt det tillgått, förrän vittert folk nyligen upplöst oss dessa gåtor.

Man har väl i vår tid genom goda slut funnit, att den

fasta och torra delen af jordklotet alltid måste tilltaga, men den flytande minskas, och att densamma kanske alldeles skulle aftaga, om ej kometerna stundom ersatte bristen med sina dunster; man har tyckt, att hafvet och vattnen alltid måste förlora något genom regn, uppstigande fuktigheter, människors och kreaturs bruk etc., som förvandlas till tätare kroppar och jordväxter; det är ock troligt, att i hafsbotten kunna vara hål, hvarigenom vattnet silar sig småningom ned i jordens afgrund. Men framförallt har man funnit, att jordklotet allt mer och mer förändrar sin skapnad och blifver plattare vid polerna, hvaraf skulle tyckas, att vattnet däremot växer och samlar sig under ekvatorn. Dock jag lämnar gärna dessa eller flera orsaker till tiden och förnuftigt folks vidare ompröfvande; de angå ej mitt uppsåt, jag har allenast att göra med själfva saken, såvida hon angår Norden och i sig själf är klar och ostridig, hon må härröra af hvad orsak man vill.

Efter en ren och på säkra skäl grundad uträkning aftager vattnet både i Öster- och Västersjön vid pass en half tum om året eller åtminstone två goda svenska alnar på etthundra år.

Om det fordom i alla tider haft samma lag eller minskat sig mer eller mindre, kan man väl icke så alldeles för visso säga i brist af de gamles anmärkningar; men så kan jag dock icke se, huru den eljest så trygga och uppmärksamma naturen just i detta mål kan vara sig så mycket olik. Det tror jag mig veta, att vattnet i närvarande tid årligen faller så mycket undan som förbemäldt är, hvilket jag underställer hvars och ens rön, som det behagar på några år försöka.

Sedan denna sanning är vedertagen, som icke i gamla sagor, utan i själfva naturen har sin styrka, lär man ögonskenligen finna, att Sverige ej så länge kunnat vara bebodt, som man hittills föregifvit. Det var af tusende nu försvunna sjöar öfverflutet den tid, då litet mer visshet börjas i vår

historia, hvilken man nästan kan säga vara lika gammal med torra landet, och att hennes ljus tilltagit allteftersom vattnet aftagit; våra högst belägna orter, våra fjällryggar och bergstoppar voro då bara öar, holmar och skär, allenast tjänliga för små samfund af de oförtrutnaste och modigaste bland det folk, som utspriddes till hedningarnas öar.

Vi böra likväl döma, att högsta delarna af våra berg, som nu ej annat äro än kala och hårda klinter, då utan tvifvel måste hafva varit mer öfverklädda med jord och sådan vall, som vattnets grannskap gärna föder, men solens värma och vädrens våldsamerheter gärna afnöta på de platser, som för luften mer äro utställda. Man ser nu steniga holmar och skär i våra sjöar genom strändernas fetma och fuktigheter öfverskylda med skog och gräs. De äro nu vackra och nyttiga: men om skaparen låter naturen i detta mål hålla samma ordning hädanefter som hittills i så många hundra år, så lära de förvandlas till äfven så skalliga och ohygge- ligen bergsklinter. Ju mer vattnet affaller, ju mer lär väder, storm, torka och regn få makt att afkläda dem deras prydnader. Så tycks det ock hafva gått med större delen af våra berg, som äro så mycket högre belägna. Nordens äldste invånare hafva således ej just funnit för sig bara hällebergen, fastän de stannat på våra bergstoppar och höjder, utan nästan så god och växtlig jordmån som nu, ehuru liten dess vidd varit.

Hvad som mest hållit ihop vårt land och motstått hafvens välde, har varit det stora och hos gamle utländske auktorer bekanta Seveberget, hvilket liksom sticker sig upp ur Västerhafvet i mynningen af Götaälf gent öfver Skagen eller ändan på Jutland och har sitt första hufvudfjäll i Otterhällan vid Göteborg eller i Germanshufvud mellan Göteborg och Marstrand, gåendes sedan i en kedja på båda sidor om Götälven och stundom på en bredd af mer än tjugu svenska mil hela trakten uppföre emellan Sverige och Norge,

både öfver och under vatten, ända till Lappland, där det gör sin största bukt under namn af Sävisvari eller Seveberget, hvaraf det stora vattenfallet Kaskavari är en del. Det fortfar vidare genom Finland, så att hela dess rygg-längd, ifrån Västerhafvet till dess östra ända, gör vid pass trehundra femtio svenska mil. Detta stora fjäll är på somliga ställen från foten till toppen vid pass tvåhundra svenska alnar högt och har således ej allenast varit ett godt bålverk mot vågornas makt och en styrka för vår nordiska jord, utan ock bland de första fotfästen för dess äldste inbyggare.

Man kan i anledning här af något när sluta, huru landet sett ut i gamla dagar. Föreställom oss den tid, då vattnet gick några och fyrtio alnar högre än nu — det var vid lag för tvåtusende år sedan. Då har visserligen Sevebergets vidsträckta fjällrygg, som mot öster äfven kallades af de gamle Riphæiske bergen, varit det längsta fasta landet i Sverige, hvilket haft en oförlikneligen smalare skapnad, än det nu beskrifves på våra landtaflor. Bottniska viken har då utan tvifvel gått närmare in till Hvita hafvet, dit man förmodligen kunnat fara sjöledes genom Uleåälf och -träsk, såväl som ock genom Ladoga- och Onega-sjöarna, så att Skandinavien verkligen varit en ö. Denna har åter bestått af mångfaldiga mindre, ända ned till Öresund, hvilkets vatten stigit så högt upp i landet, att man kunnat lägga med långskepp in till Lund i Skåne. Mälaren syns hafva vattnat och kringskurit många nu vida frånskilda bygder i det egenteligen så kallade Svearike, alltifrån Norrland till Kolmården, och blandat sig ihop med hafvet på flera ställen än genom det enda utlopp han nu har vid Stockholm; så att man ock säkerligen långt efter den tiden kunnat segla med stora fartyg öfver det smala land, som nu skiljer salta och friska vattnen vid Södertälje. Ännu år 1030 var en segelled från Uppsala genom Danmarks och Lagga socknar och så vidare

genom Roslagen ut till Östersjön. Sommen, en stor sjö i Östergötland och Småland, som efter all liknelse gifvit det senare namn, tycks hafva gjort en skärgård af de tillgränsande landsorternas berg, våra andra stora sjöar att förtiga; dock undantager jag dem, som äro så högt belägna, att hafvet ej hunnit upp till deras stränder, utan den tid, då Sverige nästan omöjeligen kunnat vara bebodt.

Gamle utländske auktorer, som talat om Norden, hafva mest alle beskrifvit Skandien och våra götiska länder som en eller flera öar, dit ock de förste inbyggarna sjöledes anländt. Mången har undrat därpå och skylt dem för okunnighet och oriktiga underrättelser i en mörk tid; men man finner nu, att de haft rätt, och att man ej så obetänkt bör förkasta hvad gammalt är.

* * * *

TREDJE DELEN.

FÖRSTA KAPITLET.

[Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna.]

Biskop Otto i Västerås hade liksom ärkebiskopen Gustaf Trolle haft stor del i det olyckeliga blodbad, som nyss i Stockholm sig tilldragit, och gjorde ännu tyrannen allt bistånd. Hans anhörige bodde i denna nejd, och hans broder Kristoffer Olofson hade som bergsfogde bland allmogen mycket att säga; isynnerhet kunde han räkna på en sin fränkas man, Arendt Person till Ornäs, och just var det till honom som Gustaf anlände. Denne man, som tjänt i den yngre Sturens tid under Gustafs fana, undfägnade honom så väl,

att han vann dess förtroende, och lofvade vilja göra honom all handräckning i en så rättfärdig sak; men han var så förredelig som höflig. Under sken att röna sine vänners tankar for han i hast till en sin granne och släkting, Magnus Nilson, och berättade honom, huru lyckeligen han fått i sitt våld en så angelägen fånge, den han strax ärnade antvarda till konungens folk. Magnus hade likväl ett ädlare sinne och ogillade en så neslig gärning; men Arendt fortfor i sitt nedriga tänkesätt och skyndade till sin svåger Brun Bengtson på Sätra, som var konungens befallningsman i orten och mycket nitisk för danska regeringen. Desse öfverlade nu om Gustafs och Sveriges fördärf. Men Arendts fru, Barbro Stigsdotter, var ett medel af Gud till hans räddning. Hon hade gissat sin mans uppsåt och blifvit rörd af medömkan öfver Gustafs tillståndande öde; hon varnade honom och gaf honom häst och släde att förfoga sig undan, det han ock samma afton gjorde. Om morgonen kom Arendt med sin svåger och tjugu män att gripa honom, men fann, att han redan var undsluppen, hvaröfver han mycket förtörnades. Kyrkoherden i Svärdsjö, en ärlig man, som känt Gustaf i Uppsala, gömde honom åtta dagar i sitt hus och sedan, då efterspaningen tilltog, förde honom öfver ett sund till Isala by, där en kronoskytt, Sven Elfson, och hans hustru beviste honom de tjänster, som gjort dem odödeliga. En gång, då han stod i deras stuga i sina vanliga drängkläder, inkommo de danske utskickade och frågade efter honom med stor häftighet. Skytten gjorde sig okunnig, och hustrun, att betaga dem all misstanke, gaf Gustaf ett slag med en brödspade, bannandes honom för det han var fåfång och ej redan med sine medtjänare i arbete. Han gick ut och de främmande togo honom för en bonddräng. Sven Elfson trodde likväl icke denna konst; han förde sin gäst i ett halmlass upp till Marnäs i Rättvik. De danske höllo vakt vid åtskilliga pass; en af dem skall då hafva stungit genom halmlasset med ett

spjut, hvaraf Gustaf så djupt blifvit sårad i benet, att bloden började visa sig i snön. Men den trogne skytten skall då strax hafva skurit sin häst i foten, att betaga alla misstankar.

Nu tyckte Gustaf sig uppenbarligen böra tala för allmogen, den han till en stor del fann församlad på Rättviks kyrkovall. Han hade därtill stora gåfvor; ty afmålade han tyrannens uppförande med så lifliga färger, att äfven de enfaldigaste därvid ryste. Han påminde dem deras förfäders ära och de ok, som de fordor krossat, hvilka dock varit drägeligare än detta, som var med så mycken blod besprängdt och bådade dem en evig trældom. Bönderna suckade, men hade ännu ingen styrka till annat än beklagelse; de voro icke ovilliga, men önskade veta grannarnas mening. Gustaf var nöjd med en sådan början och begaf sig till Mora, den största socknen i Dalarna. Emellertid var ryktet om hans förehafvande kommet för Henrik van Melen, ståthållare på Västerås slott, som satte dubbelt värde på hans hufvud, gjorde alla anstalter till hans fängslande och lät oförskämdt bland allmogen utsprida, att allt hvad som sades om blodbadet i Stockholm var osanning. Alle kung Kristierns medhållare: Stig Hansson, Arendt Person, Kristoffer Olofson och i synnerhet Nils Västgöte, van Melens underfogde i Dalarna, kommo således i dubbel rörelse. Däremot vågade en dansk, Rasmus Jute benämnd, som på den orten sig ned-satt, antaga Gustafs sak. Han hade tjänt med honom under Sten Sture och älskade högeligen hans egenskaper; nu var han ock den förste, som svor honom trohet. Så snart han förnummit Nils Västgötes ankomst och ärende att fängsla Gustaf, reste han till länsmansgården i Mora, där Nils vistades, och slog honom ihjäl. Härmed var nu värjan dragen och kriget begynt, men utom Gustafs vållande och endast till hans för-svar. Gustaf på sin sida råkade i Mora under julhelgen en stor hop dalkarlar; han ställde sig ibland dem på en höjd och talade med stor beveklighet om Sveriges dåvarande till-

stånd. Det var med lifsfara, sade han, som han uppenbarade dem sitt namn, men han ansåg ej sig själf, när det angick fäderneslandets räddning. De vore födda till frihet, men hade nu länge nog suckat under tyranner; deras lif och egendom vore nu, alltsedan den danske Jöns Eriksons omänsklighet, uppoffrade; hela landet var bestänkt med svensk blod; Sveriges råd och ypperste herrar voro nyligen mördade; han själf hade däribland förlorat sin fader och svåger; hans moder, systrar och flere anhörige lågo i bojer: sådant ropade hämnd och borde uppegga de redelige dalkarlarnas gamla frimodighet, som så ofta skyddat Sveriges frihet. — Jag vill själf, tillade han, följa eder och hafva lif och blod osparda, att tyrannen må förnimma det svenske män böra styras med lag och icke med grymhet. — Han utbrast under själfva talet i tårar och allmogen gjorde mycket gny. Men ännu var icke modet stadgadt: somlige ville väpna sig på stunden, somlige betänka sig och rådlägga; de voro ledsna vid sista kriget, inga nya utskylder voro dem pålagda, och förföljelsen tycktes ej angå gemene man, utan blott adeln, ej heller kände de så noga den riddersmannen, som för dem talade. De försäkrade honom likväl om deras goda hjärta och att de ville rådfråga sine grannar. Gustaf blef bekymrad öfver denna tvehågsenhet och beslöt, sedan han i några dagar åter gömt sig hos en Mats Larson i Tomtgården, att alldeles fly ur riket. Men försynens hand var i detta verk och själfve bönderna märkte icke ännu, huru nära hans tal gått dem till sinnes; det röntes i största hast.

Ett danskt parti af hundrade man under Tord i Ridstad och Otto Nilsson i Holm kom i detsamma tågandes, att förekomma alla rörelser, och framfor så häftigt, att allmogen, som ännu var samlad, såg redan den kort förut afmålade olyckan öfver sitt hufvud. Man klämtade med klockorna som vid stora farligheter, och folket stötte tillsammans från alla kanter. Man angrep fienden vid Skottmyra och slog

honom på flykten; man stormade till Mora prästgård, uppslog portarna och hade slagit alle de danske där funnos ihjäl, om de ej frälst sig med böner och försäkringar att ej tillfoga Gustaf det minsta men. Således hade dalkarlarna redan oförmärkt blifvit ömma om hans välfärd. Åtskillige af de förföljde svenske togo nu äfven i dessa dagar hit sin tillflykt; bland dem var en gammal behjärtad man, Lars Olofson, som tjänt under Sturens och Gustafs anförande. Han berättade om tyrannens tillämnade eriksgata, då en galge skulle uppresas vid hvar länsmansgård, och att därtill en stor kostgård skulle pålysas; han förtege ej heller det ryktet om Kristierns uppsåt att låta hugga en hand och en fot af hvar bonde. Detta gjorde på allmogen sin fullkomliga verkan; man märkte nu, att ringare folk ej skonades mer än förnämare, och man ångrade sig att ej hafva hållit Gustaf kvar. Så snart Lars Olofson hörde honom nämnas, frågade han efter honom och förhöll dalkarlarna deras oförsiktighet, som ej tagit honom till anförare; han var den ende, som fäderneslandets räddning i ett sådant tillstånd kunde anförtros. Detta tal sannades af en annan flykting, Jon Mickelson till Nederby, som i detsamma framkom och gjorde dem en hiskelig beskrifning om Stockholmska mordet, hvarvid äfven deras högt älskade Sten Stures lik blifvit oroadt, som särdeles gick dem till sinnes. De beslöto då att gripa till vapen och affärdade skidlöpare att kalla Gustaf tillbaka. De träffade honom ändteligen i Lima socken på väg till Norge, och han upptog deras värf med fägnad. Han skyndade tillbaka och fann i Mora den församlade allmogen, som svor honom trohetsed med all nit och vörndnad, så att han nu begynte fatta bättre tankar om sitt och Sveriges öde. Han utsåg femton unge raske karlar till sin livvakt och utvalde en tropp af tvåhundra man, hvarmed han tänkte göra det första och angelägnaste steget: att gifva folket mod, hvilket ej så mycket ankom på en talrik makt som på snabbhet och

mandom. Han drog då därmed i hast till Kopparberget eller Falun, den förmögnaste och viktigaste orten på den sidan. Bergsfogden Kristoffer Olofson och flere k. Kristierns anhängare fängslades, främmande krambodar uppslogos, konungens afrad indrefs och penningarna deltes bland manskapet som besoldning. Den bästa sak i världen var således nödgad att likna ett straffbart uppror; men orsaker och afsikter göra dem olika; dessutom var ännu ingen blod på Gustafs befallning utgjuten. Gustaf ryckte härmed tillbaka att fortsätta sitt verk, som efter denna början så lyckades, att han inom några dagar fann sig i spetsen för tretusende gode krigsmän, hvilkas antal blef ännu dageligen större. Svenske bonden hade från hedendomen, liksom det äldsta Roms invånare, varit soldat och behöfde därtill föga mer än att uppåådas.

DEN SVENSKA ARGUS.

FÖRSTA DELEN. Nr 2.

Min läsare, din nyfikenhet att veta upphofsmannen till de i Gazetten utlofvade papperen under namn af Den Svenska Argus förbinder mig ingalunda att upptäcka mig närmare för dig. Icke desto mindre vill jag intet alldeles lämna dig i ovisshet om dessa arkens härkomst, på det du intet må hafva någon ovärdig auktor miss-tänkt därför, dem till nackdel och förläggaren till skada.

Sedan några redeliga och välsinnade män funnit för det allmänna bästa helt nödigt och nyttigt att genom allmänna skrifter föreställa hvar och en sådana saker, som ingen bör försumma att tänka uppå, hafva de beslutit att tvenne gånger om veckan sammanträda, då de meddela hvarannan sina tankar, som sedan upptecknas och till trycket befordras.

Ledamöterna af detta sällskapet äro följande:

Den förste är en hofbuss, begåfvad med alla sinnes- och kroppsförmåner och lærer för de öfriga mina auktorer vara förträffeligen nyttig, emedan han knappt öppnar munnen, förrän alla lyssna efter i hvad planet vi bo, om jorden skall flyttas åt Jupiter eller om Venus skall träda oss närmare. Dock när orden komma fram, äro de fulla med skäl och förnuft, så att han är af alla älskad. Han har haft en god uppfostran och tillbragt all sin tid i hof, där han haft tillfälle att göra sig om det lefvernets beskaffenhet noga underrättad. Han vet huru man skall umgås med stora herrar, huru man på

sina fingrar bör veta deras svaghet och styrka, huru slippriga steg en hofman har att gå, huru många försåt ställas för en favorit, huru oroligt det är att bibehålla gunst, huru mörkt och obekant en intrig plägar spelas, huru man bör syfta på ett, men mena ett annat, hvad försiktighet man i allting bör bruka, hvad ministären har att innebära med mera. Han känner fruntimmer så noga som någon människa och har deras våldsamma passioner målade i sitt sinne, så att de icke med smink eller utklädningar kunna dölja sig för hans ögon, kan således väl umgås med dem utan att råka i fara. I öfrigt är han väl växt, har liflig hy, stora blå ögon, skön näsa och blodröda läppar. På hans ben tyckes mig att han måtte heta Ehrenmenuett. Fåfängt skulle jag säga hvad kläder han har, ty de äro underkastade en beständig obeständighet och sällan lika. Men som detta allenast är en vana af föga efterföljd, när yppighetsförordningen blir efterlevnad, så gör det intet till saken hos en förnuftig man, hvilken jag redan nästan så mycket känner, att jag alltid vågar säga ut hvad han talar.

Den andre är en soldat och tyckes heta Hjärtskott. Spak som ett lamm och grym som ett lejon. Fromhet och tapperhet äro hans svenska lösen. Af sagorna finner man, att han liknar många de gamla svenska och att hans förfäders blod lefver i hans ådror, fast han icke skryter däraf, att han drager fädernet af Ulfvar och mödernet af Dufvor. Han är en riker man, som nu tagit afsked och sköter mera om att hushålla på sin gård än att kriga. Med plogen ritar han nu bättre ut sin förtjänst. I tjugo år har han följt kriget, hvarest han visat att han haft hjärta i bröstet, nit för sitt fädernesland och försiktighet i sina värf. Han vet att tala om soldatlefvnets besvärligheter och förargar sig öfver de oförsöktas näsvishet och falska bravurer, gifvandes alltid, när tillfälle yppar sig, åt unga soldater gamla bepröfvade

regler, hvarefter de kunna lämpa sitt martialiska lefverne om de vilja.

Den tredje är en lärd man, af hvilkens fysionomi jag kan döma, att han heter Hjärnbrott. En löjlig person att påse, ty peruken sitter mest på sned och kläderna i ovärd-samhet, men du skall aldrig tro, min läsare, hvad vitterhet som bor i det magra hufvudet. När han först kom i sällskapet, begynte alla skratta åt hans sällsamma uppsyn, menandes det vore en pedant från någon akademi, ty grillsprängd ser han ut. Men sedan han kom i bekantskapen, begynte hvar och en sanna det gamla ordspråket, att man ej skall skåda hunden efter håren. Han är en sund teolog, stark filosof, beläst historikus och lyckelig poet. Vore han så behagelig i utvärtens åtbörder som i dessa stycken, så hölle jag honom för den ypperste af mina alstrare; men jag tål intet något, som ger mig magvärk vid första åsynen. Dock påtager jag mig icke här att drifva, det städningen och allt hvad till umgängeskunsten hör är oundgängeligt, ty innan jag vet ordet af kan jag få ett helt regemente af våra lärda på halsen, som med syllogismer kunde kväfva mig oberedd. Jag lämnar dem fältet så länge. En annan gång kan jag laga mig till att tala både om detta och mera. Med allt detta är herr Hjärnbrott en förträffelig man, hvilket jag dömer af den berättelse han gör om sitt lefverne: fadren, säger han, var en bonde, som efter han hade några silfverkappar, koppar-kittlar och plåtar liggandes, ville ändteligen ha sin son till präst. Bönder ha ock äregirighet, ja nedrigt folk håller för gement vara att lära handtverk, mycket mera att plöja. De svenska vilja gärna vara herrar. Så snart han genom skolan hunnit till gymnasium, gick han socknegång och lärde kunsten att tiggja, som icke litet ökade hans mod; men när han kommit till akademien och med första läppjan där smakat lärdomskällan, tror han det icke så högfärdigt kräk andades under solen som han. Det går så gärna: ju mindre vi veta, ju

mera vi yfvas. Vid akademien blef han strax lärd och tyckte, det professorerna ej hade mera att säga honom, men blef dock kvar att lysa på Parnassen och var äfven af mången i tio års tid hållen för ett himmelstecken. Därpå ville han begifva sig i kronans tjänst och redde sin hjässa till att där emottaga samma lagerkransar som på Helikon; men ack! han fann att han kunde ingenting. Han märkte tämmeligen sent, att han ingen förundran förtjänade, ty mesta delen af hans lärdom var inpraktikabel. Tvärtom, man log, att han talade så mycket i vädret. Därföre blef han så förtretad, att han studerade omigen och gjorde Gud ett löfte, att om han en gång kunde få rent hufvud och otvingadt förnuft, skulle han aldrig tänka på annan lärdom än den, som kunde verkställas, eller hvarmed han kunde gagna sig och sin nästa. Det har ock lyckats honom, så att han nu vill, att de svåraste sakerna, som en del lärda göra obegripeliga, kunna begripas af själfva kvinnokönet. I teologien vill han icke allenast vara dogmatikus och teoretikus utan ock praktikus. Lämpandet och verkställigheten håller han för oskiljaktig från en rätt vetenskap, därföre är denna mannen särdeles i mitt tycke.

Den fjärde är en advokat och gammal man, som, sedan han lagt god grund i ungdomen vid ett berömdt universitet i juridiska saker, har tillbragt sin öfriga tid med processers drifvande. Han äger en besynnerlig kvickhet, hvartill, sedan förfarenheten kom, ryktet om hans skickelighet sig så utbredt i riket, att eho, som råkade i någon träta, genast sökte honom. I den tiden tog han namn af Gyllenbalans. Han har hviskat mig i örat, att han varit mäktig till att sätta hvad färg han ville på en sak, så att den bästa domare hade svårt att utleta rätta sammanhanget, och så van vid processen, att han kunnat chikanera alla andra. Ehuru halt sak och skarp-synt domare han hade, så ägde han dock så goda bekantskaper och visste så väl vägarna, att tiden kunde utdragas, tills han fick utspöka nya konster, understödda med viktiga

skäl utur principalens pung. Således är herr Gyllenbalans i stånd att gifva mig upplysning om rättegångens bruk och missbruk; men jag hör honom så mycket hellre, som han nu är en stilla och gudfruktig man. Han hatar sitt förra handverk, ångrar och beklagar att han brukat sådana räfstreck för rättvisan, sitter nu i ro, gör alla godt, som honom behöfva, och skaffar sig vänner af den orätta mammon han förvärfvat, menandes utan tvifvel att gifva Gud igen det han tagit från människor. Han är en tillflykt för nödlidande och en uppriktig rådgifvare för de enfaldiga. Han är numera ingen advokat. Hans välmening lär du, läsare, efter handen utur mina papper få se, att jag ej mera behöfver beskrifva densamma.

Den femte är en köpman, som kallar sig Patriot. Sällsamt handelsnamn! När jag beskrifver honom, lär man förundra sig däröfver. Hå, lär man säga, det är en intressent i Alingsås, kattuntryckeriet, linnefabriken eller någon annan societet, som är delaktig af 5-procents-medlen. Men det är han fuller icke, så mycket jag vet, utan ändå en gammal ärlig, förståndig, redelig och välmenande köpman. Han hafver rest vackert i ungdomen, tjänt på två de förnämsta kontor i Europa, förstår således både andra staters intressen — vet att tala om deras handel, effekter och manufakturer — som ock Sveriges styrka och nuvarande handel samt kan säga genom hvad medel den reella handeln må försättas på bättre fot, till rikets och invånarnas nytta, uppkomst och förkofring. Han lär gifva mig sådana underrättelser, som torde hända gagnade både land och stad, där de tagas i akt. De öfriga lämnas obemälta denna gången; gifves tillfälle, tör jag väl också gifva dig deras beskrifning.

Häraf ser du nu, käre läsare, mina förnämsta auktorer, men om jag något allmänt och vidsträckt beskrifver dem, att du icke nog blifvit vis däraf, så vet dock, att jag gjort min skyldighet.

FÖRSTA DELEN. N:r 3.

Goddag, svenska fruntimmer! Det var länge sedan man gaf eder från trycket en så förtrogen hälsning. Våra lärda synas oförsiktiga, i det de antingen skrifva det I icke förstån eller ock gå er alldeles förbi, liksom den satsen intet vore sann, att den som står väl hos er kan uträtta hvad han vill. Edert kön tyckes under tiden styra och behärska hela jordklotet, och eder gunst är mångens lycka, antingen han är lyckan värd eller intet. Därföre är jag nu så slug, att till er ställes ett af mina första ark. Den äran tillkommer ock verkligen ett så ädelt kön att få första visiten, och jag hoppas att I tagen mig väl emot. Dock att I icke mågen förakta min stora ödmjukhet, så vill jag säga er, att jag icke kommer till er som en smickrande kavaljer, hvilken ärnar med falsk ödmjukhet, söta ordalag och ljufligt flatteri vinna eder vänskap. Sådant ålamode-kram vare långt ifrån Argus! Nej, jag kommer som en förtrolig och uppriktig rådgifvare, att visa eder dygdevägen och lära eder vackra, ärbara samt edert väna släkte anständiga seder. Än säger jag mer, ty jag kan icke inbilla mig, att I blifven misslynta öfver en välmenande karl: jag kommer till er som en allvarsam preceptor, hvilken tänker icke på grekiska med högratfvande obegripligheter, utan på ren svenska med enfaldiga läxor förhålla eder edra fel, odygder och oanständiga uppförande, om sådant skulle märkas, och ingenting för ljufliga ögonkasts skull sticka under stolen. I kunnen icke illa upptaga, om jag säger allt det jag vet och afbördar allt det mig på hjärtat ligger, ty då är jag eder lik. I hafven ondt före att tvinga eder; så har jag. När I sen gubbar fålas galna som ynglingar, så blifven I harmsna; det blir ock jag. När I sen pojkar löpa med skägg, så len I; det gör ock jag. När I sen kattan predika om samvete för råttorna, så bringens I

både till harm och löje; det gör ock jag. Tron mig, vi lära väl förlikas, och om I gören ett med mig, så skola man-folkens laster bo trångt. Snart vore de jättar kullslungade, om I haden samma mening som jag, och man skulle då snart få orsak kalla Sverige de dygdigas och ädelmodigas boning. Somliga säga ock verkligen att på edert uppförande beror riksens uppkomst eller undergång; men detta får jag en annan gång skärskåda och afdöma. Det är en allmän fråga, jag vill gå till de besynnerliga: Hvarför vill fruntimret med flit misstänkas för det, som intet duger, änskönt det är stundom oskyldigt? Männe det är någon ära att hållas för odygdig? Herr Ehrenmenuett, som känner er, svenska fruntimmer, bättre än I själfva, var i går uti vårt samkväm skräckeligt förtretad öfver denna vanan. Han ville intet denna gången tala om eder lättja och fåfänga, men ifrade starkt, att I icke veten iakttaga de ädla förmåner, som naturen eder tillagt, utan med flatt väsende taga er ett herravälde, som blänker eder i ögonen, men för de klarsynta är fullt med fläckar. De beskedeliga undantagandes, sade han, arbeten I därpå med händer och fötter, att ert kön må föraktas. Han tager så stor del i er heder, att han berättade sig varit i åtskilliga envigeskampar, för det att man än kallat er papegojor, än svåra nödvändigheter, än lustiga plågor etc. Hvaremot I gören ingenting till edert försvar; men tvärtom äro några utaf er som slå sig så lösa, att hela staden blir uppfylld af eftertal och elaka gissningar om deras lefverne. Ty för några dagar sen sade herr Ehrenmenuett sig varit i sällskap hos en viss herre — jag må väl nämna honom: det var herr Tålmodig, hvars fru, Kättja Sällskapslik, är bekant i hela staden för ett lättfärdigt stycke, fast jag icke varit så när, att jag just vet om hon sådan är. Hon hade låtit sammankalla ett sällskap efter hennes smak, hvaribland äfven var mycket beskedeligt folk. Om deras tidsfördrif ville han intet tala, men berättade allenast, att frun var så färdig

i kortblandande och spelande som någon filou, och att han såg sådan färdighet i hennes fingrar till slöjder, att om hon skulle lagt sig på någon nyttig handöfning, hade hon därmed gått ganska vida. Hon var så talför, levis och munvig, att hon uppmuntrade laget och uppväckte med sina infall allas löje. Hade hennes tunga, sade han, gått ut på dygdeläran, så hade det gjort i allom en dubbel intryckning; men efter hennes vältalighet var den lyckligast, som gjort största framstegen i lättja och fåfänga. En ting vände hon bort med annat tal, när den bragtes på banen: det var gudelighet; en ting tålde hon platt intet omtalas: det var ärbarhet; och en ting slarfvade hon så hastigt öfver som spräthökarna, när de skola framsäga en vältalig hälsning: det var hushållsvett. Med karlar skämtar hon öfver anständigheten utan all blygsel. Med allt detta berömmes fru Kättja Sällskapslik af sitt kön som en hurtig, liflig och angenäm fru. Hennes umgänge skattas för en lycka. Skall något roligt ställas an, måste hon vara med, etc. Hvarföre gören I så, mitt ädla svenska fruntimmer? Kan icke hon få galnas för sig själf, och om ingen af er tillbeder och rosar henne, så lär hon väl bringas på andra tankar. Visen I, att edra händer och munnar äro fallna till bättre saker än det lappriet hon öfvar, hvilket så illa utropat henne hos de allvarsamma. Om hon hundra gånger icke vore sådan som ryktet går, så bär hon dock namnet. Hennes man, herr Tålamod, där- emot, går som en skjuten örn. Han heter hanrej, och jag fruktar billigt att så är; nog är liknelsen därtill stor. Men fastän, om han det vore, rådde han alldeles intet därför mer än det barn i natt föddes. Om hon är lösaktig, skall han bära skammen därför? Skall han stackare umgälla hennes odygd? Om vårt fruntimmer vill alltid sätta god färg på sådana sitt köns förbrytelser och alldeles kasta skammen på männerna, så lämnar jag hvar och en att eftertänka, om icke det är en misstänkt sak; ty jag påstår att det då

slätt intet vill bortjaga den friheten, som de en gång tagit sig. Men om de ville så säga: — Jag beklagar den stackars mannen, som råkat ut för en sådan lätting. Hennes sällskap står oss intet an. Hon är vårt kön en skamfläck, etc. — Se då beviste, sade herr Ehrenmenuett, att de icke togo del ifrån Kättja Sällskapsliks vanrykte, hvilken de nu ursäktade och hägna. — Jag vet redan förut, att jag lärer få öfverlopp af hanrejar, och medan jag kommit på detta ämnet, så kan jag icke förtiga en liten lapp, som i går blef mig tillskickad. Han lyder så:

Till Argus.

Min Herre!

Såsom jag förnummit det min Herre låter sig de nödlidandes trångmål gå till hjärtat, så vill jag i min nöd härmed till honom taga min tillflykt. Jag må beklaga mitt svåra öde, ty i stället att jag i mitt giftermål skulle bli en hederlig man, så märker jag både i kyrkan, på gatan och i samkväm att alla göra tecken och mysa efter mig. Min Herre förstår väl min mening. Jag är icke så boklärd, att jag kan utreda mig härutinnan, och om jag det än vore, så kanske det hulpe intet. Men, käre Herr Argus, gör edert bästa, att jag åtminstone må få en liten tröst i mitt elände. Jag förblifver etc.

Intet förstår jag rätt denna obekanta personens mening, men jag kan nästan svärja på, att han har samma sjuka, som jag här ofvanföre sökt bota. Jag vet intet hvad jag skall svara honom, annat än jag ber er, kära fruntimmer, att om I fån spaning på hans hustru, det I skämman ut henne och sägen henne midt i synen, att hon icke är värd ert umgänge.

* * * *

FÖRSTA DELEN. Nr 5.

Jag är hjärteligen glad, sade i går herr Ehrenmenuett uti vårt sällskap, att landets ungdom blifver nu så bittida mogen. Jag märker att man i vår tid funnit de genvägar till vitterhet, som varit de gamla obekanta. Det är mig nu icke sällsamt att finna en sextioåra själ i en sextonåra kropp, hvilket också lärer vara det högsta, som kan förmodas. Men skulle människans anda framdeles så fortfara att växa från kroppen som hittills en tid tillbaka, så skulle våra barnabarn tjäna till ministrar med fallvalk i pannan och ledband på axlarna. — Vid dessa herr Ehrenmenuetts ord skakade herr Hjärnbrott hufvudet utan till att svara, ty han hade alltför mycket att säga, som ej på en gång kunde komma ut. Men sedan vår hofman bedt honom yttra sin tanke, talade han således: — I blanden mogenhet och kunskap tillsamman: den förra är aldrig utan den senare, men den senare, tyvärr, ofta utan den förra. Man kan ofta veta mycket godt som en dröm, men i öfrigt ej bry sig mer därom, än en prälsjuk yngling bekymrar sig om riksens välfärd. Det är sant att vårt tidiga sekel ofta genom korta språng och lönngångar gör gossar till karlar, men därigenom gör det ock karlar till gossar, ty sådana karlar mogna sällan. Barn tagas de ur vaggan och barn läggas de på sotsängen. De frukter och växter, som alltför hastigt uppdrivas, äro gemenligen sämre än de, som fått sin fulla tid. Jag nekar icke att en kort metod, som vår tid kan fagna sig af, ju ansenligen hjälper ungdomen till vetenskapers inhämtande; tvärtom, önskar jag att kunna vid tillfälle gifva ungdomen sådana lärogrepp vid handen, som förkorta dess väg till vitterhet, lätta dess förmenta besvär, jaga skrämseldimman från dess ögon och uppmuntra dess håg till vishet. Men att skylla vår ungdom för vishet och mogenhet,

fast en del går lika nackhög med gammalt folk, talar sina språk, resonerar om himmel och jord, ja understundom gör ett allvarsamt och moget anseende etc. — det är synd, det är att lägga sten på börda, ty han högfärdas nog ändå. Jag är nu gammal; jag har med svårighet hulptit mig fram och vet således bättre än att förakta någons ungdom; min största fägnad är att umgås med ungt folk; denna grannlaga åldren bör icke mindre vara fri från förakt än från smickran. Jag tillstår ock, att många unga ämnen äro begåfvade med den kvickhet, att de icke allenast förr än andra kunna minnas, fatta och begripa, utan ock klokt döma om allt förekommande; men ehuru det är, vill dock yrhet och ostadighet gärna hänga vid ynglingar, besynnerligen de kvicka, ty ju större snillegåfvor en yngling äger, ju större farligheter är han underkastad. Ett ungt sinne är hastigt förvirradt, snart af en skönhet, snart af ett prunkande, snart af ett elakt sällskap och, om icke af annat, dock af sitt eget högmod, så framt det intet hålles inom sina skrankor till en tjänlig tid. — För min del tyckte jag att herr Hjärnbrott talade rätt. Jag vill ock säga att när en gosse njuter tygelfriheten, ligger fördärfvet i försåt för honom uti alla hål, fast han stode midt i kyrkan eller midt i öfverhetens hof, ty han litar på sin förträffelighet, han har ännu icke lärt den konsten att misstro sig själf, och den mogenhet, som åren och förfarenhet föda, anser han som en gammal mörk nattstuga, hvilken allenast tjänar till att sätta skröp uti. Uti detta tillståndet söfves han så ljufvligt in i lättja; ty, tänker han, hvad behöfver jag plåga mitt hufvud, som är en sådan man? Hvad behöfver jag göra väsende af det lappriet? Utan det bebesväret kan jag ju få min rikeliga utkomst etc. Han umgås ock med så många sina likar, som brista uti samma vältalighet, att han tröstar svärja på det flitighet är en dårskap. Än mer, han ser och hörer många omogna gamla, hvilka i sin myndighet betyga ganska litet tycke för snillebragd, efter

de ej förstå sig däruppå, så att gossen ej annat kan än styrkas i sin gamla tanke.

Däraf födes okunnighet och dumhet, som ännu aldrig har gagnat ett rike. Det arma publikum måste med tiden i sina ämbeten detta umgälla. Folk kan komma till sysslor, som intet har lärt leda sig själf, mycket mindre sitt angelägna göromål. Allenast jag får denna tjänsten, menar ynglingen, så kan jag väl snart lära att förstå henne; därför söker han henne först och lärer henne sedan, med ämbetets skada, som då skall släppa till lärpenningar. Nej, min lilla herre, det tager intet lag, minns dessa orden: lär sysslan först och sök henne sedan. Således föder tygelfriheten högfärden, högfärden lättja, lättjan okunnighet och okunnigheten rikens fördärf. För fyrtio, femtio, sextio och sjuttio år sedan gick man vid akademien lång tid, innan man tilltrorde sig begära en beställning, fast man oskammandes kunde presidera för en disputation. Däraf hände att vi i riket fingo grundlärda män, hvars namn vi ännu vörda; de, som äro döda, lefva alltid, och de, som lefva, lära aldrig dö, ty som det nu ser ut, lärer eftervärlden koxa sig omkring efter mogna mäns namn.

Jag tycker mig redan höra, huru många nu ropa: Hör på pedanten! Hör huru skolgrälet ännu jäser fram!

Nej, tro mig säkert, käre ynglingar, min klagan är ej ogrundad. Jag vet mycket väl att en trettioåra läslymmel är ett obekvämt djur i sysslor och gör litet eller intet gagn i republiken. Men hvad hägn och beskydd får okunnigheten däraf? Fast ganska många läsa utan afsikt, ladda sina tanklösa hufvuden med oändeliga meningar, dem de ej veta rensa eller åtskilja, studera på onyttiga teorier och blifva för ingen kloka mer än för sig själfva, bör man därför försumma ungdomstiden och lämna studier som ett onyttigt handtverk? Skall därför pojken hoppa från grammatikan till konungens tjänst? Ingalunda. En man, som skall hafva ett ansenligt

kall i riket, måste hafva fasta tänder i munnen, innan han understår sig det emottaga.

Först bör han för all ting vara väl grundad i sin religion. Är han intet det, så äro hans andra vetenskaper skadeliga, ty hans förståndsljus blir blott intriger och egennyttan hans endast afsikt. Är han intet en god kristen, så vill jag intet gifva en pipa tobak för hela karlen. Därefter måste han lära att rätt bruka sitt förnuft — en konst som intet kavaljerement snusas igenom näsan på pojken, utan genom tid och öfning vinnes. Ändteligen bör han i sådana ädla tidsfördrif blifva så länge kvarhållen, till dess han i sitt väsende är stadgad. Således när vi noga skärskåda den genvägen, som herr Ehrenmenuett omtalte, finna vi att dessa tre stycken afgöras på efterföljande sätt. Det första går man i vår tid förbi, sägandes: Jag vill intet hafva min son till präst. Det andra heter skolgräl, och det tredje hjälper intet i affärer. Si på det sättet födes man så lärd, som man skall vara.

Men efter jag nu nämnde präst till ett hederligt efterdöme, som det ock bör vara, så torde man tänka att detta mitt tal om mogenhet intet angår deras stånd. Jo, sannerligen, äfven så väl som de andras. Härtill har jag också skäl. Men för denna gången vill jag blott säga, att den, som till det ämbetet ärnar sig, måste intet tycka sig ha nog, om han kan skarfvä ihop en predikan. Han bör icke allenast förstå grundspråken, vara hemma i kyrkohistorien, kunna döma om kättare etc., utan ock vara så god filosof, att han kan möta en ateist och naturalist etc. Men när de förra oundgängliga sakerna ofta fattas, hvem undrar då att förnuftsbruket är alldeles osynligt? Jag skall vid tillfälle föreställa våra herrar biskopar denna saken och bedja dem se sig väl före, innan de viga en präst.

Herr Ehrenmenuett fann sig, innan vi skildes åt, helt öfvertygad. Han mente största orsaken till ungdoms flågfärdighet härröra af mödrarna, som gärna bestyra om

dess information och vilja snart få karlar af sina piltar. — Jag förifrar mig nog ibland, sade han, när jag ser ungen komma in på kaffehuset eller källaren, så dryg, som han ville säga: Si här kommer jag! Där äro pipan, tassen och supen eller afsättaren hans öfningar. Icke många kloka ord får man där höra af hans mun. När jag frågar efter, hvi han släppes så handlöst, svarar man: Han är engagerad i ett kollegium. Då törs jag icke säga ett ord. När fadren går om dagen till sitt kall, så går pojken ut och gör hvad han vill, han är en auskultant, han vandrar omkring och hörer hvad som passerar i staden och fäller omdömen däröfver, så att gammalt folk måste tiga och skämmas. Är icke detta att skämma bort ungdomen? — Herr Patriot sannade detta med klagan, att äfven i hans stånd många köpmän alltför bittida blifva karlar. — Jag tjänte, sade han, till mina trettio år och behöfde än mycket lära. Nu löper man ur boden eller kontoret, allenast man vet på hvad sida debet och kredit skall stå, och då är man en slug köpman. Därpå gör man bankrutt, och när man är förlorad, så lärer man först handlen af sin skada.

Jag minns ej allt hvad hvar och en sade denna gången, men jag förbehåller mig att vidlyftigare däröfver få yttra mig en annan gång, efter det är ett det viktigaste ämne jag kan drifva.

* * * *

ANDRA DELEN. N:r 10.

Jag hörer i dessa dagarna så många dårskaper och väderprat och osaltade ord af en hop ofjädrade politici, så att jag, ledsen vid statsaker, går i undervåningen att höra på Balzar och Elsa. Sitt nu du och tala länge nog,

k. kaffe-statist, om dina riksintressen, jag vill tala om smörgåsar, och du skall få se, att vi tala lika angeläget. Om jag intet bedrar mig, mina förnäma och hederliga läsare, så lärer I ock intet ogunstigt upptaga, att jag i dag lämnar ert kära sällskap och tungomål och sänker mig bland slöddret; ty I som jag lärer ibland vara ledsna vid guldviktsord. Jag tillstår väl att jag härtill tvingar mig, ty hvarken går jag gärna i stinkande samkväm, eller vill jag gärna fäkta mot skator, så länge vargen angriper mina får. Men emellertid är någon ändring understundom god: en kräsmagad vet intet att han har goda dagar, förrän han kommer på bondgille. Skulle en af mina onsdagar härigenom vara förlorad för några, så är han dock intet för alla.

SAMTAL.

BALZAR lakej. ELSA frustupiga. Hustru BRITA.

B. Till påsk?

E. Ja, då ska jag vara en åsna, om jag blir här en dag längre.

B. Ja, jag säger för min person . . .

E. Nej, kors bevara mig, fattig barn, jag går här liksom den argesta bond-bumsa. Se här: jag skäms te visa mig för folk. Jag är så trasig så. Skam te säja: jag är inte af så gemen familj licka, fast jag nu går här som en björn: min far var skomakarålderman i Östhammar.

B. Jo, på Guss makt, ärnar jag . . .

E. Om min mor salig skulle stiga opp och få se mig i denna tröjan . . . Jag säger inte mer. Aldrig lefde hon en dag mer. Hon lät göra oss gula koftor med . . .

B. Ja, jungfru, om jag lefver till påsk . . .

E. Och hvar morgon och afton skulle vi tvätta oss i brännvin. Men i detta stygga huset blir en stackare i hyn som en spicke-skinka, och . . .

B. Ja, hvad mig angår, så . . .

E. Tänk man på, munsjör Balzar, att allt sen de djäflarna togo af mig mössan på gatan, så har jag inte kunnat mäktat mig en sådan. Så lite pengar vankas här. Därföre går jag nu som I ser, så att I och en ann munsjör inte kunna ta mig för annat än det värsta troll, och . . .

B. Jo, om jag är en ärlig pojke, så . . .

E. Kan I tro, munsjör, att här i huset äter jag intet om darna så stor bit som detta fingret. Gusinna gusslån: jag kan inte med den här maten. Och inte är jag stor på mat heller, om jag ska säga sanningen. Och . . .

B. Nå, om jag lefver te påsk, så tänker jag . . .

E. De plä väl säga, att den, som har onda grannar, skall rosa sig själf; men licka vill jag se på den, som bättre skall laga en bit mat än jag. När jag tjänte på Söder, så bodde där en kock i gården, en hjärtans artig ungar, som skref opp för mig alla slags rätter. Jag har boken ännu, där står de läsa, fast jag själf, Gudnå mig, intet har lärt läsa. Och . . .

B. Ja, jag skall nu probra att ömsa . . .

E. Skam te säga: jag vill sy en marsöls-söm, rätt så kuriöst som en ann. När jag tjänte här bort på gatan, så bodde där jungfrur opp i huset, som sydde väl mera grant, än de sy här, och hos dem kunde jag stå hela tre, fyra timmarna och se på dem. Nå, nå, de sku få se hur det går, när jag kommer hän. Men om de nu ville ge mig hundra daler, så . . .

Hustru Brita (kommer in). Nu ska tro Snål-Elsa har varit framme igen! Hvar är min smörgås, som jag hade satt på skåpet? Jag sade ingenting i går, när du åt opp mitt kött; men nu går skammen på torra landet. Det är då ett rasande snålände. Om jag gjorde rätt . . .

E. Hå, hvart sen då? Ingen skam mer till nu . . .

H. B. Här står den långa åsnan och skvallrar med

slokar och stjal bort Guds dag och låter ligga all gärningen. Huru blef det med stärkningen? Än stolarna, du skulle damma? Än golfvet, du skulle skura? Allt är ogjordt, och här stå vi, madam. Du lär väl ha stått och ljugit en stund som i går, när du hade den andra slynglen härinne, den du stal brännvinet åt. Du menar, jag vet'et intet. Jo, jag satt i kammaren och hörde hvart ord. Skröt...

E. Kära hustru Brita, hvart...

H. B. Skröt du icke för honom om din släkt? Tänk, hur paddan blåser upp sig! (Men du är intet den endaste.) Jämrade du dig icke för dina trasiga kläder och lilla lön? Hvem har du att skylla utan dig själf? Om en sådan mamsell som du sparde ihop sina fyrkar och köpte det som nyttigt vore, så kunde hon vara hederlig nog. Du köper dig granna skor, och du har inga strumpor. Du tigger dig af drängarna ihop till en kofta, och du har intet lintyg. Du skall ha en dyr halsduk och mössa och hin vet allt, men elände och jämmer regera i dina hvardagskläder. Värre lat-hynda tog aldrig kjortel på sig. I fjol var du kökspiga: då svor du öfver din sköna hy, som du skulle bränna för elden, och skrek, hur liten konst det var att göra gagn för den, som får sitta ini kammaren. Var icke då vår fru så god emot dig och tog dig därifrån? När du nu skall sitta stilla, så svär du öfver ditt fängelse och missunnar andra att löpa upp och ut för trapporna. Om du ändå dugde till något annat i världen än att sofva och äta och snusa! Knappt kan du stoppa en strumpa i nödfall. När ingen är inne, så går den jämntjocka token för fruns spegel och håller båda händerna i sidan och vänder sig åt alla sidor. Må man icke le, när man ser en tocken grotter ko vilja vara vacker? Där hade hon i går smort ljustalg öfver hela halsen och bröstet, så jag tror att aldrig far hennes såg så ut midt i smörjan, på det hon skulle bli lenhullad, och jag menar, om du flådde dig hel och hållen, så vore du ändå den

samma fågelskrämman sen som förr. Och snål är du som sex: i söndags sad du, att du aldrig åt ost, och i måndags stal du Lasses ost och bröd — det du ändå aldrig har trång till, för vi få mat Guds gåfvor; men tjufarten hänger i dig.

E. Så skamlös så . . . vet tojs . . . otäcka . . .

H. B. Du lär väl nu som i går ha skrytit hur herrskapet vill ha dig kvar, och hvad spratt du gör dem, när du ger dig bort. Men minns du väl, hur flat du blef, när du blef oppsagder, och hur du ville tigga dig in igen, och huru du ville heta jungfru i sedlen och . . . jag minns inte allt.

E. Nå, förbanna mig . . .

H. B. Käbbla nu inte mer emot, mamsell, utan ha dig till sysslan i flygande, om du vill ha'et väl, och I, munser, kom här, hvad han I här göra? Packa er . . .

(*H. Brita* går ut, talar för sig själf:)

Det endaste den våpan duger till, så är det till frökens hemligheter, efter hon tror den våpan så väl. Få nu se, hvad det blir för ett djur, som fru Klang skaffar i dennas ställe. Det vet jag, att fru Klang är ensam ett helt adresskontor, ty hon vet allt det, som sker i staden, fast hon ljuger så stenarna må lossna. Jag kan undra på så mycket stort folk, som kan ha både tro och ro i sådana gapor.

E. Hören I, munsjör, hvad jag måtte lida, och hvad förföljelser . . .

B. Ja, hvad sku vi säga? Det är inte att tala om. Harm och klickar sku vi ha på oss här i världen. Den vägen sku vi alla, sad herr Berthel, följde ut tjufven. Men skulle en inte bränna krut af sådana käringar, som den där var inne? Hvad är det för en häxa? Kom här, sade hon åt mig. Men apropå om käringar: jag har en herre hemma, han käxar och mal ondt på mig natt och dag, och i förgårs hade jag ingen lem på min kropp, som inte var mör för hans fördömda karbas, det Gud löne honom, bara för det jag

råkade att sitta och tynga litet och lät ljuset bränna opp något lappri. Men . . . jag säger intet mer. Jag har hört säjas, att en officerare har en gång gett honom en örfil. Det var en ärlig karl; vår Herre gifve honom så godt igen! Men nu går jag från honom till påsk, och kom väds: Balzar är intet heller ett sådant få som de mena. Han ska få be mig nock, jag blir ändå inte kvar. Här går jag i hans tjänst och blir bara nötet, ty jag får knappt så stor frist te studera och fundera, som medan jag tar mig en kanna öl. Nej jag glömmmer aldrig de darna jag hade hos unga herr Filip: aldrig nåndes han säja ett ondt ord åt mig, jag gjorde rätt hvad jag ville, och när jag kom från honom, så hade jag likså många pengar som herren. Nu kommer jag till honom . . . grefven . . . hvad heter'n nu? Bels-, Belzasar eller . . . han är resolut, vill jag våga . . . Känner I honom, jungfru?

E. Åh ja, så grant som er. Jag har inte sett honom; men min fasters svägerska var deja hos hans mor. Kan I läsa skrift, munsjör Balzar?

B. Jag? Ja, därpå ska ingen präst lura mig.

E. Här ligger ett bref, som skall bäras bort te Arjus, eller hvad han heter. Men det vore lustigt att få se hvad där står: vi kunna ta det opp, så det inte syns, det är bara försegladt med en sexstyfver.

B. Ja, bittermen jag . . . en kan skratta buken för-därfvad . . .

E. Se här nu är'ot opp. Läs!

(Balzar läser:)

Min Herr Argus!

Han har nu en tid måst varit så s-, e-, se-, seriös och höglärd, att vårt kön kanske kunde få en in-, s-, e-, n-, insensibel kallsinnighet för hans verk. Men om han vill oblisjera ett fruntimmer af någorlunda kalité, så vill jag be honom vara så ob-, oblisjant och hjälpa mig i en liten angelägenhet.

Min cousin har fört i min bekantskap en viss artig gosse, som har ansikte som en jungfru, hy som en ros, lif som en vidja, ben som de vore svarfvade, manerer som en ängel, kläder som en prins och pengar som gräs. Döm häraf, om han intet är värd att älskas. Jag har, oss emellan, ett oförlikneligt tycke för honom, och jag tror att han har amur för mig tillbaka. Men med allt detta, min k. Argus, är han så hjärteligt t-, i-, timid och blyg, att jag skäms på hans vägnar. Litet kan han ha cur-, curasch, när någon är inne; men när vi äro ensamma, kan jag läsa i hans ansikte, i hvad vända han är stadd: han rodnar. Han blir de-, decon-, conte-, decontenanserad. Han vet inte hvad han skall tala om. Jag söker på allt sätt att uppmuntra honom, att göra honom fri och familjär och ger honom alla uver-, verty-, uvertyrer i världen; men det är lika när. Han menar att umgås med mig är allt detsamma som att umgås med min gran-mamma, utan att . . .

E. Vasskoknös, nu ha vi herrskapet här. Hvar är brevet? Hockedera papperet var det? Likgodt. Detta lägger jag in i kuvertet. Jag får förseglat sen.

B. Likgodt. Skrifvelse och skrifvelse är lika mycket. Den som nu väl vore ute! Farväl, jungfru.

Ehuru nu dessa postmästarna ha bytt papper, så har jag fått ett bref, som jag inte känns vid. Jag blef flat när jag först såg på titlen och sen på kommissionerna; ty hvarken tviflar jag på mitt kön, eller har jag nånsin hulpit något fruntimmer att bortslösa lös och fast egendom i grannlåt och narri. Se här är det! Jag lyser det nu upp, på det ägarinnan må få det igen hos Schneider, om hon behagar.

Högtärade k. syster!

Gud signa er, min syster, för de presiösa tygen. Jag ska med tacksamhet betala dem, så snart min man får ut sitt kvartal, eller menar jag vår kommissionär nu kan väl

negosiera upp så många pengar i Stockholm, tills vi få betalning för de två bondgårdarna. Men de där strumporna voro något små i fötterna; men posslinet var hjärtans vackert och kom väl fram, bara en sukup och tre tassar ha gått sönder. Och så ska jag be er, min syster, låta höra åt hos... eller... eller... om de inte ha fått in ännu de där sammetera, som de ha förskrifvit, eller de solfjädrarna till tolf plåtar eller ock de där täcka kragarna, och om de inte kunna bli om sex dukater stycket. Min man ber hälsa och ber min syster ville rätt banna opp den ovettiga vinhandlaren, som fordrar så starkt på betalning för de vinerna, som vi togo för tu år sen, liksom han inte kunde betro folk. Låt mig veta, min syster, om det spargementet är sant... Jag förblifver...

* * * *

ANDRA DELEN. Nr 13.

SAMTAL MELLAN EN HOP YNGLINGAR OCH ARGUS.

Libertin. Argus, hör hit! Par où?

Argus. Er tjänare, jag har brådtom, adieu.

Lib. Parbleu, vänta que diab...

Arg. Intet denna gången.

Lib. Nå, om du är intet rasande, så skall du in på detta kaffehuset.

Arg. Mycken tack, nej...

Lib. Nej? Jo strax, utan krus, där är godt compagnie.

Arg. Hvem?

Lib. Där är Frisure, Du Crin, Galon, Käppknapp, Scandale, Façon...

Arg. Jag förstår, bussarna äro samlade. Bonjour, Messieurs.

Frisure. Ack, pauvre Argus, du ser ut, som du hade ondt af filosofi. Allons, Petter, en tass choklad. Si, Libertin är här ock (de kyssa hvarannan). Din toker, hur mycket tappade du i går aftons?

Lib. Se, de satarna sitta här, medan folk sliter ondt. Du Crin, lefver du än? Du hade ett resonabelt rus i går. Façon, råkade du henne sen? Du skälm . . . ja, det är en djäfvuls vacker flicka. Gud förstöre den pelaren som stod mig i vägen i kyrkan i går! Ack, si Scandale, hur mår du, bestie? (åter en kyss). Tack, min hjärtunge, för sist. Har du narrat kärningen sen?

Käppknapp. Uff . . . jag menar att jag har loppor . . . A propos, Du Crin, får jag följa dig snart till den lilla brunögan? Men, Galon, hvar bor din skomakare?

Façon. Se nu alla på, om icke min rock har rätta snitten! Galon vill neka . . . Frisure, hvem har klippt dina hår? — Här, min läsare, vankade en stund intet annat än den osmakeligaste galenskap: man gaf hvarannan kyssar och skällsord på en gång, man slog hvarannan med käppar och näfvar för glädje och kärleks skull; man hvisslade, man sjöng lappri, man sprang öfver bord och stolar, man skärskådade hvarandras ben, växt, kläder och nipper, man skröt af sin liderlighet på allt vis, man tyckte ingenting vara skamligare än dygd, torrare än vishet, förhateligare än sanning. Att behaga fruntimmer genom det, som aldrig kan behaga det ädla könet, att förarga all blygsamhet, att intet ha den ringaste solida tanke i hufvudet, att ge vår tid ett beklagligt vitsord, allt sådant var här största mästestycket. (Det är ofta intet förnämre eller roligare att vara bland våra petits-mâitres än hos Balzar och Elsa.)

Arg. Men, gossar, låt oss något litet vara beskedliga. Hvad . . .

Du Crin. Tyst, låt Argus predika, håll munnen, edra bänglar . . . Min söta bror . . .

Faç. Du oxo . . .

Arg. Hvad skall nu bli af er i världen? I ären (som de kalla) engagerade. Men ärnen I bli därvid?

Lib. Det vete hin hvad jag skall bli. När dag kommer, så kommer råd: à vous, mon frère . . .

Fris. Jag ärnar att ge mig till kammarverket.

Arg. Han I då vinnlagt er om ekonomien?

Fris. Ekonomi? Det bryr jag mig intet om.

Arg. Han I hufvud till räkenskaper?

Fris. Det frågar jag intet efter.

Arg. Han I då tålmod att vara arbetsam och utreda ledsamma saker?

Fris. A dieu n'en plaise. Stor sak, det skall väl ändå gå an, jag vet . . .

Käppk. Efter jag intet får lof att bli soldat, så . . .

Faç. För hvem får du intet lof?

Käppk. Far min vill intet . . .

Galon. Hå, stackare du, så är du skolpojke ännu. Hvar sku vi få en vagga?

(Märk, min läsare, att ibland andra dygder hålles ock den af en del våra ynglingar för särdeles skamlig: att lyda sina föräldrar.)

Käppk. Men efter jag intet får lof att bli soldat, så skall jag lägga mig på lagsaker; därigenom kan man ock göra lycka.

Arg. Dock, min gosse, mig tycks att du intet har begrepp till att skärskåda en sak eller upptaga dess rätta harfvetråd; du har ingen snörrätt allvarsamhet, intet samvete och ingen fasthet i sinnet mot alla väderhvirflar.

Käppk. Misericorde! Du känner mig intet ännu. Tror du väl, att jag intet skulle kunna drillta dig, stackare? Jag lurade en köpman intet längesen; hör på . . .

Arg. Illa nog; därigenom finner jag dig ock vara oskickelig. Men har du inhämtat Sveriges lag? Jus publicum . . .

Käppk. Å, tig med dina fadaiser. Skulle jag intet kunna utan sådant lappri göra lycka, likså väl som . . .

Scandale. Men om intet tunnor tusen . . . äro lösa, så skall jag bli minister. Dock patience, ve mig, om jag vet någon bättre därtill än Façon. Raillerie à part, den styggen förer kroppen rätt väl, han briljerar på ett helt muskötskott ifrån, och jag defierar själfva påfven att lura honom på ceremoniellen.

Arg. Tjänar han därför till ministären?

Scand. Ja, sen I intet hur hurtig han ser ut? Han har låtit göra sig . . .

Arg. Vore väl om det vore nog; på det sättet skulle vi intet ha ondt efter ministrar. Men mig tycks på honom, att han är mycket àlamode, så att hans största politik lär bestå i bagatellers sekretiserande och publici kvarhållande uti mörker och dumhet, på det ingen må se hans elände. Än du, Du Crin, du sitter så ensam med din pipa; hvad har du utvalt?

Du Crin. Kommersen. Det vet du väl.

Arg. Då ästu väl god teoretisk köpman, du vet väl all riksens styrka och svaghet, och hvarpå vårt lands handel beror.

Du C. Nej, vestu jag hade tänkt — tvi den rynkan, jag har fått på rocken! — jag har tänkt inom kort att ge mig till bergsväsendet. Så menar ock farbror för en viss orsaks skull . . .

Arg. Då skulle du ju ha studerat därpå för lång tid tillbaka? Menar du att kemien, alla metallers halt, ådror och olika gångar, grufverk, skogar och järnhandel flyga dig med en pris snus i hjärnan?

Du C. Narri, nog lärer jag hvad jag behöfver, bekymra sig intet . . .

Arg. Men mina bussar allihopa, jag vill uppläsa för er ett bref, som en min vän mig tillskrifvit. Gud gifve, att I med någon gnista förnuft ville tänka därpå och rätta er därefter.

Käre Herr Argus!

I min bästa ålder, som jag är, har jag, som du vet, för en tid sen fått en vacker tjänst. Men — du skall nu vara min biktfader — jag ångrar mig af allt mitt hjärta. Gud förlåte mig, arma lymmel, som så rasade, och den som halp mig till denna beställningen; ty hvarken är jag af naturen fallen därtill, eller har jag inhämtat den vetenskap och skickelighet, som därtill fordras. Jag vill för allmänna skammens skull intet nämna min tjänst, icke heller så platt öfvergifva henne; men hon passar sig med mig som harpan med åsnan. Far min, gubben, var så fjollig bland andra och lagade, att en hop gyllene dygder befordrade mig till detta mitt samvetskval — ty samvetet slår mig — som icke allenast är en hjärtängslan för mig i anseende till min okunnighet i sysslan, utan ock ett fördärf för kronans tjänst. Tänk, huru galna vi äro! Hvad skulle jag vid detta vidriga elementet? Mig fattas hufvud och lust; vore intet en viss god vän, så stode jag hvar dag på pallen. När intet han är tillstädes, så säger jag som de andra, och så hjälper jag mig fram huru jag kan. Hvert och ett ämbete fordrar en förvaltare, som är född, uppfödd och öfvad därtill, det vet du, Argus, det vet hvar bonde, som intet gärna släpper plogen i lilla grefvens hand. Men jag fruktar att jag, till Sveriges skada, har många likar i detta ödet, fastän de intet sörja däröfver så mycket som jag. Ingen fara är, att jag ju skall bibehålla mig så väl som någon annan, så att jag efter lag icke skall bli afsatt; men det är ju intet nog. Fruns dräng orenar hennes kabinetts-

golf, slurfvar sönder en spegel, glömmen och missvårdar ärender, bär hennes hemligheter bort till en annan, som aldrig bort dem veta, etc., allt af bästa mening i världen; men hvad skall hon göra? Intet kan hon därför vräka oxen under gardet? Så är det med kronan och mig. Men si, om jag hade kommit till den tjänsten (du vet väl) och den fördömda ambitionen intet hade förledt mig, då hade både jag och tjänsten haft heder. Skulle du intet, Argus, i ett ark påminna om det nödiga val, som bör göras af skickeliga ämnen till alla tjänster, hvarmed borde begynnas först af föräldrar eller de i deras ställe och sedan trappvis vid skolor, gymnasier, akademier etc.? Kanske akademien då också kunde bli en trädskola, hvarifrån telningarna kunde plantas i alla riksens betjäningar och kollegierna kunde infordra hvad folk de behöfde. Men då skulle ock de akademiska trädgårdsmästarna å ena sidan vara ansvariga för växternas bekvämlighet, så att landets ungdom, utan sina penningars onyttiga offrande, blefve underviste uti allt, hvad honom till kronans tjänst nödigt vore, på det han intet sen behöfde gå här och snoka att inhämta de saker, som han i sin studeringstid aldrig hört talas om. Och äfven på andra sidan skulle de hafva makt och frihet att urskilja, utdöma och befordra den ditsökande ungdomen, så att den tjänliga blefve upptagen till någon viss inrättning, i anledning af dess villkor och skaplynne — ty olika ämbeten fordra olika skickelighet — och den, som hvarken hade medel eller snille, blefve vackert återvist till plog, handverk och sådana näringar, som vår äregiriga tid föraktar, men behöfva sannerligen käckt folk. Då skulle vi en gång få andra ögon. Men, Argus, jag underkastar dig detta förslaget. Du kan det bättre än jag höga vederbörande föreställa. Förblifver . . .

Lib. Tro mig, Argus, det har varit en vurm, som har skrifvit det brefvet. Oui, la peste me crève, en pietist, en ratier. Har man nånsin hört så fantastiskt? Tänk, hvilken

högtid att förestå en tjänst! Om det vore jag, så skulle hela världen få spotta mig i synen, om jag beklagade mig öfver annat, än att jag intet avancerade mer. Så gör ju allt resonabelt folk. Fråga hvem du vill, om någon har samma sentiment som den token.

Korus. Ja, ja, det är en narr. Annika, hit med mer socker.

Arg. Förlåt mig, god' herrar, det är en förnuftig karl, och om honom, som erkänner sin svaghet, har jag större hopp än om er allesamman. Farväl.

Här ser du, min läsare, en hop af vår tids tjänstämnen. Det är sant, Gudi lof, vi ha några, som med sin skickelighet gifva oss så ovanligt hopp, att ålder och långlig tjänst hos otjänligare folk bör emot deras befordran intet vara något skäl. Men beklaga emellertid dessa; beklaga ock kronan, om hon skulle få många sådana i sina beställningar, och om ingen förnuftig urskillning blir anställd, som utan afsikt skärskådar såväl medfödd som inhämtad skickelighet. I mogne, välförtjänade män, som med goda grundvalar så ädelt anlagt er ungdomstid, ack, huru lycksaliga I ären! När mina tankar upphäfvat sig från det sällskapet, som jag nu omtalat, till er, så tycks jag mig komma ur ett bås in i ett kungligt kabinett. Er möta intet de agg och sinnesplågor, som dessa ömkeliga djuren emot ålderdomen sku utstå. Och om så händer, att man försummar er förtjänst och låter er alltför länge på ett ställe sitta obefordrade, så försummar dock intet den ärbara världen att gifva er genom ryktet den heder, som lyckan er försakat. Och si den hedren är fastare: han håller bättre ut genom tidernas ändringar.

Bland andra dårskaper, som i detta mål förefalla, så är ock den af stor efterföljd, att föräldrarna ofta oförnuftigt bestyra om sina barns lefnadssätt. Till exempel:

Herr Styrbjörn har fyra söner. — Josef, säger han, skall bli statsman, Eskel soldat, Richard präst och Staffan

jurist. — Josef är den dumaste, som jag sett bland pojkar; knappt har han vett att sky eld och vatten, utan är skräckeligen dristig, ty han har ingen eftertanke att anse någon fara. Denne tjänste intet illa till soldat; men hvad hjälper det? Herr Styrbjörn vill ha honom i kansliet. Eskel är illslug, inbunden och rädd, af hvilket ämne med god uppfostran en god politikus kunde svarvas. Men han måste nu bli soldat och kanske få käppslängar af kamraterna för sin falskhet och slätt loford af sina förmän för sitt pultroniska hjärta. Richard skall bli präst. Tänk, han som är intet mån om annat än profiten! Han drar upp sina bröder i hvad han vill, kan åka och vända och sätter sådana färger på sina fordringar, att ingenting bättre framglittrar i honom än en jurist — dock välförståendes, att han därjämte vänjes till samvete och redlighet — och likväl skall han nu utan uppfostran bli en andelig man. Stackars lilla Staffan är from som ett lamm, förnöjer sig i menlösa tankar, älskar spekulationer och studier, lullar för sig själf och är lika nöjd, hvad man gör honom. Men detta prästämnet skall dock bli jurist och kanske en gång låta öfverrätterna le åt sina alltför samvetsgranna domar. Han lärer väl ock med tiden, tycks mig, citera biblen emot förordningarna, gifva tyglen åt själfsvåld och oredor med sin efterlåtenhet, vilja förlika alla saker och — om han emellertid intet får desto bättre uppväckelse — sofva i domstolen på parternas goda tro.

* * * *

ANDRA DELEN. Nr 26.

Ett äfventyr, min läsare.

När Himmelen var nygift med fru Disa, Bores dotter, kunde ingen lefva i så kärligt äktenskap: i första barn-

sängen fick hon tvillingar, dem man kallade Hjalmar och Valmar, friska gossar och väl tilltagsna. Hvem som först kom till världen, kan vara likamycket; men jag tror dock, att Valmar först viste sig och att Hjalmar liksom Jakob höll brodren om foten. De voro näppeligen femton år, när de buro stora huggpampar, sågo ut som förfärliga dödsbud och kufvade sina grannar på allt vis. Stackars folk, de voro intet säkra om lif eller egendom för dessa bussarna, och för hvem ville de klaga? Man följde ingen annan lag än näfrätten. Gården låg på ett näs, och det var svårt att komma efter dem. Bjässarna brydde sig intet stort om annan näring än att gifva någon granne en örfil och taga säcken från honom. Men detta kunde väl gå an; värre var att de sins emellan förliktes som hund och katt. Än strök Valmar till brodren, att han tumlade under bordet, än fick han ett munslag, att han kippade efter andan; allt öfver ditt och mitt, ofta största lappri i världen. En träta om smörhålan i grötfatet kunde tidt slutas med blod och hårtofsar öfver hela golfvet. Detta såg Himmelen och antvordade dem i sin trogna sven Hilmers händer, som öfver dem fick förmyndarrätt och makt att leda och styra dem efter bästa vett. Därigenom hämmades gnabb emellan barnen och oförrätt af andra. Piltarna visste ock intet annat, än att Hilmer var deras far; ty med lek och bannor, stryk och gåfvor blef han god buss med dem, och glädjen stod i taket. Han var dock intet bättre än de till att plåga grannarna och rikta sig af deras klenoder. Alla gingo de prydda med guldkedjor, gyllene ännespänn och blänkande vapen, särdeles Hilmer och Hjalmar; ty Valmar höll sig mest vid jorden och var intet född till främsta ordet i laget: med en god smörgås och en fårbog var han afspisad, och hans styrka var nyttigare än hans rådslag. Hilmer luggade honom ibland och Valmar bugade; men om näpsten någon gång gick för vida, sade Valmar: — Hilmer, veten I hvad? Jag är ingen

frillunge. Om I intet veten skäl, skall jag binda ert hufvud mellan edra ben. — Var Hilmer försiktig, så lät han säga sig, ty emot en förbittrad Valmar är icke ett ord att säga: han förstod sig hvarken på rätt eller orätt, när blodet lopp öfver honom (ack, hur många likar har Valmar i denna dag!). Särdeles om Hjalmar höll med honom, då var Hilmer fägin att han fick tiga. Understundom tog likväl Hilmer tillfället i akt och daskade så styft på dem bägge, att de kände det de hade förmyndare. Det var rätt, när de voro oartiga, ty den agelös lefver, han ärelös dör. (Det är intet värdt att resonera med tygelfritt folk. Hvertill tjäna förnuft och billighet hos den, som ingen försyn har för någon öfvermakt?) Men till att dämpa all oreda och tråtor dem emellan sade Hilmer en dag, när mulet väder var och de måste sitta inne: — Barn, vi vilja göra lag mellan oss, och den, som bryter däremot, skall vara hvars mans niding. — Välan, sagdt och gjordt, ord och afsked (på den tiden följdes lag och lydnad): de hulpos åt att rista balkar, dem de veder-togo och hängde vid Hilmers högsäte, som bäst kunde hålla hand däröfver. Hilmer, som hade yppersta omsorgen om hela gårdens ägor, fick vissa härligheter till evärdeligt öde och gårdens räntor till underhåll, på det han för de andra så mycket bättre måtte lysa och svara för bordsändan: emellan barnen skulle han lägga rätt efter lag, och hvilken af gran-narna, som hade ärende till gården, skulle tala åt Hilmer. Valmar, den styfva bussen, hade väl sina hagar och jord-torfvor. Men han lät Hilmer styra om dem efter godtycke och var nöjd, när han fick spisa sig mätt och sofva sin goda lur mellan resor och svettbad. Eljest var hans syssla till att plöja och vakta ägorna, därtill var han tjänligast; han uppreste sig en koja i hvar vrå, gifte sig, byggde bo och lappade sko. Hjalmar hade kvickt skaplynne och sådan tapperhet, att han gjorde heder för Kämpenäs (så hette gården); därför behöll han icke allenast vissa ängar och

gården, till hvilka han var odalboren, utan ock ofta, när han hade uppbasat grannarnas odygdiga barn, som gjorde skada i ärtåkrar, trädgårdar och annorstädes, gaf Hilmer honom flera täppor och jordstycken därtill, och öfverallt på sin grund byggde han små vackra hus. Då begynte ock Hilmer med brödernas samtycke att taga en vis man till sig, Minnur benämnd, den han rådfrågade i alla tänkvärdigaste göromål, in- och utomgårds. En gång begynte de alla klaga sig, att maten var för färsk på Kämpehäls, i det de intet salt hade, och att annat smått till nödortfen fattades dem, som borde inskaffas. Hvem skulle påtaga sig den sysslan? Valmar, som uppspände ögonen, när sådana frågor förhades och det kliade i kakstaden, sade: — Min Byrger är nu stora kultingen; han är redan brödsterk, kan flinka af ost, och ingen lurar honom på hvad till vishuset hörer. Vi vilja ge honom små bodar, platser och gömnästen här och där utmed stranden; han kan tillbringa oss hvad vi behöfva och vara vår skaffare. — Rätt så: Byrger blef då erkänd i fostbrödralaget under Hilmers förmynderskap, men med villkor, att om han intet var dem en trogen skaffare, utan tog oskäligen vinst eller hade hemligt förstånd med grannarna till att tömma Kämpehälsens skatter eller bedrog Hilmer o. s. v., skulle han skamstyffvas och utdrifvas. Således gick en tid på Kämpehäls käckt nog, som det kunde, men grannarna ledde en pina, ty Hilmer, Hjalmar och Valmar köpte af dem utan mynt, mest för käppslängar, och Byrger behöfdes intet stort. Sinsemellan brukade ock fosterbröderna ganska litet samvete. Ändteligen sade Hilmer: — Gossar, vi äro gudlösa hedningar; nog veta vi, att vi ha en odödelig själ, men mer veta vi intet. Jag skall be farsgubben om en karl, som däri kan undervisa oss. — Det skedde ock. Himmelen skickade dem en god, ärlig man, Theodorus, som tillsade dem att vara fromma och blöthjärtade. Hjalmar och de andra logo åt honom, kallade honom hornbaggen,

och när han än gick hårdare på de gudlösa själarna, laggade de så oförskämdt på honom, att blodet stod ut genom näsa, mun och alla lemmar. Det var en ömkan att se Theodorus; men han höll dock friskt uti, och för hvar ryggdunt sade han dem en sanning. Hilmer ropade då: — Skam skullen I få, gossar, som så gån åt karl! — Och därpå tordes de icke allenast intet knuffa honom, men han vann ock deras hjärtan, att de begynte lyda honom som daggelamm och gifva honom brödralott ibland sig. Det var intet nog: Hilmer gaf honom stora skänker och byggde honom tempel. Hjalmar gick ingen afton till sängs, förrän han gifvit honom något mynt, hus eller täppa af sin ägor. Byrger kom aldrig ur båten, utan till att bära honom pundvaror eller rökverk, och Valmar tordes aldrig äta utan att fråga honom om lof. — Hå, hå, tänkte Theodorus, detta var annat gille än kindpustar. — Men hvad hände? Af de goda dagarna blef han hastigt stinn, uppblåst och kastad i en hetsig feberyra. Knappt fick man då ett klokt ord af Theodorus: han lät kalla sig Hans Nåde Theodoridorus. Hans förmäthenhet blef odrägelig, han hade en annan lag än gossarna på Kämpenäs, hvarefter han dömde den till helvetets eld, som sade honom en anda emot. — I djäflar, sade han, sen I intet, att jag är en Guds ängel? I huggormar, jag skall visa er vägen till afgrunden, om I intet offren mig allt det I ägen. — Hilmer måste ofta själf för honom rymma näset, och när han talade med honom, stod han darrande och nickade i hasorna. Hjalmar talade med honom på knä, Byrger låg framstupa, och på Valmar trädde han. Han sålde dem saligheten, som han dock aldrig ägde, för liggande fä, och lika kloka voro de om saligheten; han trugade dem till så många dårskaper och vidskepelser, att Himmelen måtte gråta. Det eländigaste var, att ingen hade förstånd att se det karlen yrade, utan mente honom vara vid sina fullkomliga sinnen. Hvad var nu till att göra? Det ena onda plär fördrifva det andra, och när oredan är som

störst i ett hushåll, plär en annan oreda antingen vara dess undergång eller läkedom. Hilmer föll i en så häftig frossa, sedan han en tid förut lagt Finnbo ägor under gården, att ingen trodde honom till lifvet, och kom så aldeles af sig, att Theodoridorus — jag nämner honom först, ty han hade i sin yrsla tagit försättet för bröderna — Hjalmar, Byrger och Valmar gjorde hvad de ville, och själfsvåldet tog öfverhanden. Minnur reste ock hufvudet i vädret och gjorde likså mycket som alla fyra. Stackars omyndiga barn allesamman! Där stod då illa till på Kämpenäs. En af grannarna, Dan den lille, gjorde som oftast besök genom bekantskap med Theodoridorus, rannsakade grytor och kannor, tunnor och kar, slaktade sig en gällgumse då och då, kokade sig kål med fläsk uti och band nyckelknippan vid sidan. Barnen samlades omkring honom och begärde aftonvard. Han pratade för dem sött och lustigt och gaf dem ett förslag att lägga Vitala — så hette hans gård — och ett annat hemman, Norr-Svidjan, ihop med Kämpenäs och således göra ett härligt säteri tillsammans. Topp, det blef beställt. Dan skickade en fogde till gården, som var värre än allt det förra onda. Han släpade hvad han kunde från Kämpenäs till Vitala, skuffade Minnur, Hjalmar, Byrger och Valmar hvar han såg dem, skickade dem en hop rättare på halsen, som minskade deras ägor, och ändteligen, till att utrota hela släkten, gaf han sig öfver dem med en fördömd påk, öfversatt med järntaggar, så att ingen väntade sig lifvet. (Hilmer låg emellertid i en nattstuga utan hopp.) Han torrbultade Theodoridorus; men Minnur och Hjalmar, som han öfverföll i sömnen, lemlästade han så obarmhärtigt, att de i sin blod bortsvimmade, och hade han ärnat hugga armar och ben af Valmar, om han intet kommit till skogs. Omsider kom likväl Hjalmar sig före igen och råkade Valmar uppe i Berg och Dalar; de skämdes, när de sågo hvarannan, och undrade hvar de förra ärliga Kämpenäsgossarna nu voro. De

gingo tillbaka som hungriga björnar. Men, o himmel, hvilka fötter fick Dans fogde af gården för Valmars enstaf! (Om jag skall säga sanningen, så tyckte Dan själf intet om denna besten, utan slog honom, då han kom hem, och kastade honom i en källare, där han dog.) Hilmer blef då frisk i glädjen och fick så nya krafter, att ingen granne nosade till gården på det sättet. Sedan eftersåg han allting i hushållet, lagade allt söndrigt, skaffade nya bohag etc., och därpå tog han Hans Nåde Theodoridorus i skur. — Galna kropp, sade han, hvar tar du dig detta väldet i vår gård? Har icke far satt dig till att lära oss salighetsvägen och intet till att lägga grimma på oss? Allt det jag och Hjalmar ha skänkt dig, skall du nu mista. Mumla om du törs. — Då stod fradgan ur munnen på den yrande, han slog i bordet, att krus och tallrikar dansade i golfvet, och ögonen vändes ut in. Hilmer tog honom i kragen och satte honom i bänken. Men då begynte han först besinna, att mannen i sjukdomen intet rådde sig själf; därför lät han honom svettas, åderlåtas och (jag tror) trepaneras, hvarigenom han blef hel och hållen ändrad och omskapad till sinne, meningar, åthäfvor, tal och ända till kläderna, så att ingen igenkände honom. Han kom fullkomligen i sitt förra tillstånd, blef så frisk, som då han föddes till världen, och igentog sitt förra namn. Hvar man gladde sig öfver Theodorus med tårar i ögonen och lyckönskade honom till sin återvunna hälsa. Därtill hade man skäl. Arma barn! efter den dagen fingo de ljus i sin sällhetslära i stället för mörker, och Theodorus själf, som grufvade sig öfver sin sjukdoms dårskaper, tackade nu Gud af hjärtat. Han nöjde sig med sin afskilda lott och gick näst efter Hjalmar i ordningen. Det har sedermera ofta händt, att en hop gatskrikare och vurmar på Kämpenäs inkommit och predikat annat slags lärdom än Theodorus; dock hittills har han stått karl och vist att han lærer rättast. Men att återkomma till Hilmer och de andra: så snart han

kom i godt stånd och Hjalmar, Theodorus, Byrger och Valmar tillstållt honom en fullkomlig och laglig öfvermakt, var han intet rädd när hunden skällde. Han gick för dem som en hjälte, och när oljud hördes af grannarna, utkräfdde han Kämpenäsrätten på karlavis. Byrger hade då godt vid att vara skaffare. Hilmer näpste Holmgårdsboarna och lade deras utmarker under gården, var med sina bussar inne i Garpeby, höll farligt hus med Rom-värjarna, som ville lägga hela den byn under sig, och ökte därmed gårdens gods och grund ansenligen, ja han hade ock Dan den lille under sig inne i en täppa och klämde honom, tills han tiggde lif och löste sig med tre stora lyckor, som af ålder legat till Kämpenäs. Korteligen, hela socknen sade, att Kämpenäs-Hilmer var en oförliknelig man och hade käckä gossar omkring sig. Under alla dessa bardalekar gick det så väl för Hilmer och så tapper var Hjalmar, att hvar afton, när Hilmer satt i dryckesbänk och var vid lustigt mod, skänkte han Hjalmar ett ängstycke, en åkerbit, ett skogshult etc., så att hans ägor blefvo vidt begripna, till de andras knorr. Hjalmar sade ofta själf: — K. Hilmer, det går intet an, jag är hellre nöjd med litet; det får jag behålla, och ingen kan det afundas. — Nej, det halp intet. Hilmer kysste honom med gästbudsglädjen i hufvudet och sade: — Mitt hjärtans barn, du och ingen annan skall behålla't. — Väl, det stod så i några veckor, tills Hjalmar lät måla alla sina nya knutar; det stack Hilmer i ögonen, och han begynte ångra sig. — Jag har intet så granna hus, sade han vid sig själf, och jag är likväl den ypperste på gården. — Tog så tillfället i akt, när fosterbröderna sågo snedt på hvarannan, kallade alla för sig och frågade dem, om icke allt det de ägde hörde honom till. — Ja, Gud vet, sade Minnur. — Kan så vara, sade Hjalmar. Hilmer var då kort för hufvudet och slog den skarpsynte Minnur i synen med handsken, att han blef blind en hel månad, och från Hjalmar tog han icke allenast det

han gifvit honom, utan ock mera därtill, så att mannen måste äta ost och bröd och dricka vatten till middagsmåltid. Därpå förde ha väl åter bussarna uti kampar och lyckeliga vidskiften, och alla grannar bäfvade; men på slutet, när de föraktade sina fiender, fingo de faseligen dryga slängar, som de känna ännu, så att när Hilmer hade mist allt sitt, hade ingen annat än sveda och fattigdom. Till yttermera förtret stupade hästen under Hilmer på ett fall i Norr-Svidjan, så att mannen miste mål och sansning och hembars som döder. — Jag visste väl leken skulle så lyktas, sade Minnur och Hjalmar, som grufvade sig rätt illa. Theodorus läste, Byrger darrade och Valmar grät. Ändteligen repade de mod, öppnade Hilmer ådren, att han något kvicknade, och styrde om hushållet det bästa de kunde. — Nej, nej, sade de, det är intet så, att bortskänka frihet, lif och gods. Vår käre Hilmer, Gud välsigne er, men vi äro ingen fänad. — Hilmer kom sig före igen och fann, att barnen hade rätt. Han förklarade då (en gång för alla) Hjalmar, Theodorus, Byrger och Valmar för myndiga och själfrådande, så att han aldrig till något skulle tvinga dem, utan skulle de hvar tredje vecka samlas i hans kammare att öfverlägga med honom om tillståndet ut- och inomgårds. De däremot erkände Hilmer för sin fader och hufvud, sättandes Minnur till att råda honom. På det sättet blef nu alla möjligt att lefva i trygghet och välmåga och ingenting mäktigt att störa deras lycka, utan själfsväld och osämja.

Mången lærer väl undra, hvad Argus tänker, som blott berättar en bekant saga. Jo, jag skall säga: i detta myndiga tillståndet dundrar nu mången som en bröms, utan till att veta, i hvad land han lefver eller i hvad tillstånd han är eller huru här tillgått i forna tider. Min saga är allenast en liten påminnelse för sådana, att de äro svenska män, och att hvar och en är säkrast inom sina lagliga skrankor. Gifve Gud, att sådanas själfsväld intet ännu en gång kastade

dem antingen under ut- eller invärtes ok eller i det elände, som var innan Hilmer kom. Lyckan är att Hilmer nu ingen annan ro har än barnens välfärd. Men jag vill önska för framtidens skull, att nöden intet en gång körer lagen på dörren, och att mitt äfventyr intet af någon annan Argus blir förökt om hundrade år härefter med nya, oväntade ändringar. Ty där ingen vet, till hvem han skall hålla sig eller hvad rätt och orätt är, där är intet slags elände oförmodeligt.

*

FOSTERBRÖDERNAS BETRÄKTELSE.

Så äro vi nu myndiga! Gudi lof! Vi ha upplefvat en stor dag. Få nu se huru länge gillet räcker. Med Guds hjälp kan det bli evärdeligt. Men Gud låte oss intet som många rika mäns barn, när de kommit till välde, plottra bort vår välfärd på en vecka, eller likna de syskon, som efter fadrens död gnabbas om en silfverkappe. Om Hilmer och vi lefva som en man och ett hjärta, skall ingen granne annat kunna än vörda vår gård, och vi själfva löpa då aldrig som villa får utan herde.

* * * * *

BESKRIFNING OM EN RUNSTEN
VID DROTTHINGHOLM,
SOM KAN TJÄNA TILL UPPLYSNING I
LOVÖISKA HISTORIEN.

På.

Den. Dyre.

FREDRIKS.

Dag.

Den. 18. Juli. a. 1751.

År. Inför.

Hans Kongl. Maj:ts.

Min. Allernådigste. Herres.

ADOLF. FREDRIKS.

Sveriges. Götes.

och. Vendes. etc.

Konungs.

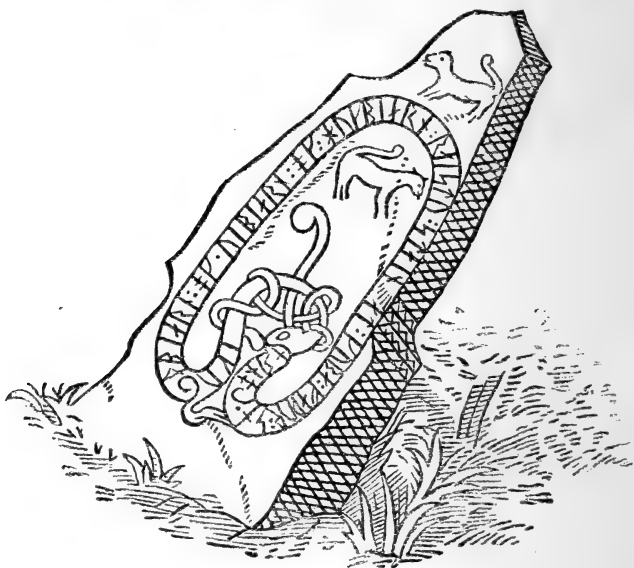
Fötter.

Delta. Historiska. Arbete. I. Under-
dånighet. Nedlagdt.

Af.

OLAVO. BJÖRNERO.

Antiquario. Lovöensi.

FÖRETAL.

Den tid, då världen än var klen,
 uppreste hon en vördig sten,
 den ännu vackra runor pryda.
 Jag såg den nyss: Ett GUDA-PAR,
 hvaraf vår tid all sällhet har,
 befallde mig dess skrift uttyda.
 Jag känner Oden och hans fru,
 de gamla kämpespjut och glafvar,
 jag vördar dem i deras grafvar;
 men, Gudi lof, jag lefver nu!

Dock bör jag ej underlåta att lyda så nådig befallning och lämna om detta uråldriga minnesmärke all möjlig efterrättelse.

Den runsten jag nu ärnar beskrifva är fyra alnar hög och vid sex till sju kvarter bred. Han står vid ladugården på Drottningholm och har nästan detta anseende.

Runorna, sedan man öfversatt dem på vårt nu brukeliga språk, äro af detta innehåll:

IGELBJÖRN. OCH. VIJBÖRN. OCH. HUGBJÖRN.
RESTE. STENEN. ÅT. GUBA. SIN. FADER... ONR.

För en ordnings skull menar jag vara tjänligt att dela denna förklaring i tvenne flockar:

den förra *kritisk*,
den andra *historisk*.

I den förra lyser en djupsinnig akademisk lärdom, tjänlig att uppodla unga ämnen till purpur och harnesk, till kyrka och hushållning.

I den senare finns mycken styrka för de bergfasta hufvuden, som icke låta förleda sig till minsta ändring i vår historia, af fruktan att det torde rubba våra förfäders urgamla heder.

*

FÖRSTA FLOCKEN

ELLER

DEN KRITISKA.

Igelbjörn: ett människonamn af vilddjur: den faseliga igelkotten och den grymma björnen, som skall äga tolfmanna-

styrka med förstånd som en tolfman. Björn kallas den, som är faseligen stark, tjock och fet, jämväl den, som ej frågar efter snygghet i kläder eller seder. Köksbjörn vill säga så mycket som en kökspiga i sin ämbetsifver. Men så är ock Björn en vacker stjärnställning på himmelen: Ursa Major, Ursa Minor (vid. Glob. Cœlest. in Biblioth. Reg. Drottningholm). När man nu lägger Igel och Björn tillsammans, finner man handgripeligen, att Igel, ett djur med hvassa spjut och taggar, betydte en tropp fotfolk med pikar, liksom de romares sköldpadda (Testudo) var en tropp med sköldarna öfver hufvudena, och att Igelbjörn således var en general af infanteriet samt äfven en prins; ty Björn har ofta i Sverige varit ett konunganamn (vid. Björners Kämpadater etc.).

Och: ett monosyllabum att sammanbinda och åtskilja orden. Det sammanbinder till exempel, när en man säger till sin hustru: du och jag. Det åtskiljer orden, att göra dem klara, till exempel: far och mor; eljest skulle det heta farmor, hvilket vore en beklagelig olikhet i meningen.

Vibjörn: sammansatt af Vi (lat. nos, gall. nous, germ. wir etc.) och Björn, ett namn, så att denne kallat sig Vi-Björn, liksom Vi Gustaf, Vi Karl med Guds Nåde, och syns därför klarligen, att han varit en konung.

Hugbjörn: en huggande björn, liksom huggsvärd, huggjärn etc. Att hugga sig igenom var ett brukeligt ord bland konung Karl den XII:s drabanter. Däraf sluter jag med säkerhet, att prins Hugbjörn varit kaptenlöjtnant för drabanterna. När nu konung Vibjörn gått i fält, har hans broder Hugbjörn tågat förut med lifvakten eller ock anført hela rytteriet, liksom prins Igelbjörn hela fotfolket. Då man rätt förstår gamla handlingar, huru kan man då icke upplysa världen med oskattbara kunskaper!

Reste stenen: det är, de uppreste detta äreminne, att det ej låg på sned, som det nu gör eller framdeles mer

ärnar göra, så framt ej en nådig hand behagar låta ställa det åter på fötter. Af resa, upphöja, kommer det ordet rese, jätte, ett slags faseligen stort folk och bergsboar, som fordom mycket uppehållit sig här i nordlanden. Sådana hafva funnits till femton alnars längd, som många våra vittra häfdatecknare intyga. De hafva ätit en sju års gammal oxen i målet, och deras grötfat hafva varit som våra största slupar; när de snarkat i sin sömn, har folket i bygden däromkring trott, att åskan gått; förmodeligen finnas ännu många sådana i våra berg. Jag kan ej annat än le, då jag hörer vissa djärfva nyläringar tvifla, om en sådan nation nånsin varit till. Det skulle ej kosta mig många penndrag att alldeles krossa sådana ignoranter och skadeliga fritänkare. Eljest är resa detsamma som fara från en ort till en annan, till exempel: det kostar på en gång att resa från Drottningholm.

Stenen: det är, att detta stycke var verkligen en sten den tiden det uthöggs, långt före syndafloden, och icke någon annan materia, som sedan blifvit sten. Det, som vid skapelsen var sten, det är sten ännu och undergår aldrig förändring; det, som då var träd, är det ännu; det, som då var lera, är det ännu, likaså är det med jord och vatten: de nya satserna om petrifikationer, korruptioner, cirkulationer, växters, vattens och jords ändringar kunna just förarga en god kristen och förmörka vår gamla, klara och ärofulla historia. Eljest är Sten ett människonamn, hvaraf grekerna tagit Petrus, så att Sankt Per bör verkligen heta Sankt Sten.

Åt: är nästan detsamma som till. Åt mig, säger man, då man åstundar något godt; bland många förvirrade säger man: den ene vill åt höger, den andre åt vänster. Detta ord måste noga skiljas från ett annat åt, som i infinitiven kallas äta, lat. edere, manducare: jag åt, du åt, han åt etc.: han åt upp i fjor det han skulle lefvat på i år.

Guba eller Kuba: här är en olika läsning af de lärde, emedan runan g och k skrives lika. Jag skulle väl vara

hågad att förklara mig för det senare, emedan det tycks betyda en mara, ett spöke, en trollande, som öfverfaller många goda själar i deras söta sömn, helst när de vändt sina skor införe då de lagt sig, och vill alldeles kväfva dem, flätande en lock i deras hår, som kallas mar-tof; denna kan aldrig uppvecklas, om icke en torsdagsmorgon vid solens uppgång på en korsväg, ej långt från en kyrkogård. Af detta kuba hafva de romare fått det ordet incubus eller mara; ty man måtte veta, alla folkslag fått sina språk af götiskan, som Noak och hans söner talat. Således kunde dessa herrar Björnar hafva upprest stenen åt Mara — som varit deras fader onder, det är: som kväft deras fader, sedan han lefvat öfver tu eller trehundra år — icke af glädje öfver ett rikt arf, ty sådant kan man ej förmoda af slika hjältar, utan af bitterhet mot Mara, att göra hennes grymhet odödelig och varna andra fromma personer, att de rätt sätta sina skor eller tofflor från sig, då de gå till sängs. Men med allt detta nödgas jag gå till förra meningen och läsa det för Guba, som betyder gubbe, hvilket ej allenast varit ett namn liksom fader, broder, son etc., utan ett tecken att han var äldre än sönerna. Ingenting är då naturligare, än att barnen till gubbens åminnelse uppreste en sten.

Sin: lat. suus, sua, suum. Ett adjektiv, som aldrig kan stå allena och betyda något, till exempel: en fröken bannade sin. Då vet man ju icke hvad. Men om man lägger därtill: sin bror eller vän, då är saken tydelig. Stundom kan dock sin stå allena, när man gissar meningen, till exempel: hvar tar sin, så tar jag min.

Fader: lat. pater, gall. père, germ. Vater. Ett ord, som brukas i anseende till något barn, ty eljest är ingen fader; det är icke görligt, om icke en påfve, en ärkebiskop eller annan prelat, till exempel: heligaste fader, högvördigste fader etc. etc. En beskedlig kapellan lyfter på sin kalott, hvar gång han hörers nämnas högvördige fadren. Ingen

kan undra på sådant, utan de, som äro pusiones & idiotæ in historia ecclesiastica aut puri atheistæ, för hvilka man bör slå tusende kors för sig; de äro icke värda, att jag dem förlägger.

Det följande ordet, *Onr* eller *Ondr*, är från de andra något åtskildt med ett streck och därtill oläseligt, så att man ej med godt samvete kan tillägga gubben att hafva varit onder. Nil nisi bene de mortuis loquendum; det är: man bör om de döda ej annat tala än godt. Han kunde haft sina fel, stackars herre, han som andra, besynnerligen om han i ålderdomen fått en sup för mycket; men att utropa honom för onder på sin grafsten, det skulle icke den hårdaste frökens hjärta kunna tåla efter den olyckeligaste älskare, fastän hon själf varit orsaken till hans död, mycket mindre tre söner efter sin herr fader. Likare är, att runristaren hetat *Onr* eller *Onar*. Eller ock kanhända man borde läsa *hondr*, hund eller hundar, emedan två hundar på stenen finnas uthuggna, och således, att sönerna uppsatt stenen åt gubbens, sin faders, hundar, som utan tvifvel varit oförlikliga, så att ingen varg lär i deras tid dristat sig på Lovölandet. Hvarföre skulle icke dessa hundar i gamla dagar så väl kunnat förtjäna en stod, som en kung Östen Illråda i Norge satte en racka till att regera öfver ett helt härad (vid. Sturlesons Heims-Kringla etc.)? Dock, vare med allt detta, huru det vill, så kan dock ingen neka gubben att hafva varit en väldig jägare, efter hundarna tagit plats i hans äreminne.

*

ANDRA FLOCKEN

ELLER

DEN HISTORISKA.

Förberedelse.

Sedan vi nu i detta lärda verk funnit stenens innehåll och namnens uttydning, återstår oss att med lika visshet meddela världen de personers historia, som däruti nämnas. Många upplysta hjärnor i vårt kära fädernesland tycka sig hafva gjort ganska mycket, då de begynt Svearikes historia tvåtusende tvåhundra år före Kristi födelse, som är hela etthundra femtio år efter syndafloden (vid. Göranssons Sv. och Göt. Hist. etc.); men jag hoppas kunna visa dem något starkare i samma smak och genom detta Lovö-monument nämna konungar, som regerat i Sverige före syndafloden. Slutsatsen är ovedersägelig. Att Vibjörn varit konung, kan ingen tvifla; ty hvem skrifver sig Vi i singularis utan konungar? Nu finns ingen Björn bland Sveriges drottare efter floden, hvars tvenne bröder hetat Björn; ty är klart, att han måtte regerat före floden. Än ett skäl: hans fader kallades rätt och slätt Gubbe, det aldrig någon sådan hög person händt alltsedan människosläktet dränktes; ergo lefde han förut. Han var ovedersägeligen en väldig jägare liksom Nimrod, åtminstone en öfverdrott, emedan han regerat på Lovön, ett gammalt konungasäte. Vidare: stenen ligger kullslagen; hvem kan hafva gjort det utan syndafloden? Berg och stenar äro ju nu i det skick de voro före Noaks tid? Vissa nya kätterska satser vilja inbilla oss, att de kunnat undergå någon senare förändring; men jag hoppas, att mina nådiga och dygdälskande läsare icke lämna dem insteg i deras hjärtan. Ännu ett bevis: på stenen finns ingen Torshammare eller korsmärke, som eljest pryder alla stenar efter

floden. Ergo ser man, att denna uthöggs innan Tor kom hit in i vårt Manheim, hvilket skedde medan Noak ännu lefde, i följe med Magog Jafetsson eller kort därefter.

Således finna vi ögonskenligen detta genealogiska schema i Sverige före syndaflo den :

Gubbe Madursson		
regerade år 1550 efter världens skapelse.		
Hans gemål: Gumma .		
Prins Igelbjörn . General af infant. a. m. 1620.	Kung Vibjörn . a. m. 1620. Gem. Grimma .	Prins Hugbjörn . Kap. löjtn. af drab. a. m. 1620.

Alla deras barn drunknade i syndaflo den.

1 kapitlet.

Som icke är särdeles roligt.

Konung Gubbe regerade på Lovön redan i Noaks barn- dom och var släkt med hans föräldrar, dem han kallade kusiner i sina bref. Med sin gemål, Gumma, hade han tre söner, dem han ej ville gifva namn, förrän de gjort någon berömlig gärning, hvarefter de kunde kallas. Knappt voro de tolf, tretton och fjorton år, förrän de blefvo angripna af en stor hop björnar, dem de alla öfvervunno; ty fick hvardera det namnet Björn. Men man kunde ännu ej skilja dem på annat än deras växt, så att de hette Stora Björn, Mellan Björn och Lilla Björn. När deras fader besinnade, i hvad farlighet de nu varit, förskref han sig af de största engelska doggar och andra jakthundar, som ej allenast höllo Lovön fri från vilddjur i hans lifstid, utan ock gjorde honom till den störste jägare i Norden. Därpå afsomnade han och hundarna med; ty en favorit trifs icke gärna efter sin herre. Men innan han dog, lät han sina söner kasta lott om Lovöiska kronan, och lotten föll på den mellerste, som först i världen lade Vi framför sitt namn och kallade sig Vibjörn. De andra blefvo icke afundsjuka; ty den tiden kunde man få en krona

i hvart härad. De nöjde sig med höga ämbeten hos sin bror, från hvilken de ej hade lust att skiljas; ty utan att baktala dem, så var han bland dem den älskeligaste. De fingo då sina tjänster och namn af Igelbjörn och Hugbjörn (vid. supr.). Sedan de begrafvit sin fader med anständig heder och på hans sten uthuggit hans favoriters bilder, lekte deras håg på något märkeligt krigståg.

2 kap.

Huru grufveliga händelser tyckas vilja afbryta stora verk i deras början.

Före syndafloden var Mälaren en liten rännil, att man kunde komma öfver på små broar, hvar man behagade. Tåget anställdes åt Södermanland. På Grimsholm regerade då konung Grim, som hade en dotter, så skön, så skön, att ingenting var så skönt, om icke hon själf. Maken fanns icke i sju konungariket. Hon hette Grimma, hvaraf man sedan efter floden fått namn på små betsel att tämja alla kreatur. Henne ville Vibjörn äga till gemål; men det kunde ej ske utan svärd och handkraft. Vibjörn klippte sina hår efter en jämn träskål, tog på sig nya skinnkläder och ryckte upp med sin här. Hugbjörn tågade förut med de lätta tropparna, och Igelbjörn kom efter med hela styrkan. En morgon, då marschen var begynt och allt folket redan ett par mil borta, saknade man kungen. Man kan tänka huru man blef bestört. Den ene red omkring i skogen hit och dit, den andre grät och ref sig i hufvudet, den tredje svor och satte sig ned att röka en pipa, man vet ej, om det var tobak eller annat; men allt var fåfängt. Det är liksom godt jag lämnar Vibjörn i ödemarken, ty ingen får honom igen. Jag torde också förvilla mig själf; ty följer jag krigshären, som lika fullt framtågar under bägge prinsarnas anförande, men med dubbel ifver och förtviflan öfver sitt hufvuds förlust.

3 kap.

Om frustugor och hönshus.

Konung Grim stod högst uppe i en vind, där han hängt spickekorf att torkas, när han fick se Lovöiska arméén. Han lät slå på trumma, klämta i alla klockor och blåsa i lur, hvarigenom han fick tillsammans en ansenlig krigsmakt. Prinsessan satt i sin jungfrubur i höga loft och virkade röda guld, när detta larm begyntes. Där blef ett faseligt väsen bland hennes tärnor och kanariefåglar: alla hjärtan pickade, allas röster upphöjdes, den ena dånade, den andra stupade öfver spinnrocken, den tredje glömde både robe och tofflor. Hönshuset var där bredvid vägg om vägg; så byggde man den tiden. Där blef ock ett allmänt skrik; min penna är för svag att utföra all jämmer i den flyglen. Prinsessan, mer förstörd af sina fröknar än af fienden, flydde genom en lönngång under jorden helt allena till skogs. Men, ack, I skönheter, hvad ären I icke utställda att falla ur den ena faran i den andra? På ett stort berg låg en ofantelig jätte och solade sig; han sträckte ut handen och fångade den sköna, liksom Linnæus en insekt, dock utan att göra henne skada. Han tog henne med sig in i sin kula. Farväl, prinsessa, jag lämnar er i säkra händer och begifver mig till eder herr fader i hans betryck.

4 kap.

Som är något faseligt, men kan beklageligen icke hjälpas; dock tager det en god ända.

Grim försvarade sina slottsportar ett helt dygn och sköt genom rundtornens gluggar som en tordön. Ändteligen krossades muren af små hälleberg på slungor, så att fienden kom in; men Grim fäktade lika manligen. Igelbjörn och Hugbjörn måste vika ur sina fördelar. Här vankades hiske-

liga hugg; armar och ben, öron och näsor flögo i luften, och Lovöenserna stodo på språnget att fly, när de fingo se sin konung komma ridandes i fullt språng med en ung skönhet på sadelnappen. De gjorde då alla ett glädjeskri och angrepo Grimanerna så häftigt, att de togo själfva Grim till fånga, ärnade på honom skjuta till måls. Men Vibjörn ropade med förfärlig röst: — Soldat, släpp min svärfader! — Märkeliga ord, dem Cæsar sedan härmade på Farsaliska fältet! Strax stannade de af fruktan och kärlek. Vibjörn omfamnade Grim, detsamma gjorde hans vackra följeslagerska, och Grim aftorkade sina tårar, ty han hade gråtit i harmen, då man velat honom bakbinda. Han tog ett glas ratafia och sade: — Godtår, Vibjörn. Jag ger dig min dotter med tre stora byar och en guldkedja. — Freden besvors med händerna på en urna, den man hämtat från Lovön på en ättebacke. Men hvem är väl den skönheten, som kommit hit ridandes med kung Vibjörn?

5 kap.

Huru stora förslager ofta stiga upp som en morgonsol, men falla ned som en skinnpäl.

Prinsessan Grimma var i jättens faggor mer död än lefvandes. Han tröstade henne och gaf henne två villkor att välja till nästa morgon: antingen att förvaras i en flaska spiritus vini eller — slätt och rätt soltorkad med en fernissa öfver skinn och ben — att handteras fritt af alla. Ty förvaras måste hon, efter hon var ett så litet vackert kreatur, det han ville skicka till sin släkt som en rarhet. — Nog kunde du, sade han, få gå sådan som du är i ett litet glasskåp; men jag orkar numera ej med sådana lekdockor, efter jag är barnlös. Var nu glad och sof roligt. — Prinsessan grät och suckade hela den natten, som var den gudfruktigaste hon haft i hela sin lifstid. Om morgonen sade jätten: — Jag vill först gå ut efter ved och göra på eld, sen skall du få säja,

min lilla unge, huru du vill bli förvarad. — Jätten gick strax utanför kulan med sin yxa och högg ned några mastträd, dem han tog under armen; men i detsamma kom en pil flygande, som genomborrade det ena ögat. Strax medan han kände därpå med handen, kom en dylik genom det andra, så att han var alldeles blind. I argheten ville han springa dit skotten kommit ifrån, men ett berg tog emot fötterna, att han snafvade och afbröt det ena lårbenet; då skrek han jämmerligen. Den, som gjort denna tappra gärning, var Vibjörn själf, som i sin faders, den väldige jägarens, hof lärt sig så förträffeligen skjuta, att hans pil träffade ett hufvudhår genom en gullring på hundra steg. Han drog nu sitt svärd, som hette Drottningstråle, hvilket bet liksom väl på järn och sten som kött och kläde; det rände han in i jättens hjärta, som strax utblåste sin jordblandade själ, hvaraf ett par tallar kullrullade och slogo på taket af kulan, där prinsessan var instängd. Hon lopp ut i sin förskräckelse. Vibjörn var nöjd med sig själf, men visste ej ännu, att han räddat sin fästmö. Han vände sig om och såg den skönaste skapnad i sorg och bäfvan. Han kände igen prinsessan af hennes porträtt. — Älskeliga Grimma, sade han, huru hafven I råkat i denna faseliga jättens händer? — Det skedde i går, svarade hon, och i dag var jag ärnad till döden. — Men nu till lifvet, sade han, ty Vibjörn ärnar begära er till sin gemål. — Jag vet ej hvilken karl, sade hon, jag icke hellre ville äga än dö i denna bergskula. Huru skall jag då kunna neka er min hand, som ären min beskyddare och en så tapper konung? — Aftalet var då gjordt. Han satte henne på sadelknappen och red till slottet, som före detta är sagdt.

6 kap.

Alltför kort, men dess mindre ledsamt.

Konung Grim lagade strax till sin dotters bröllop, som firades dagen därefter med all möjelig prakt. Brudsängen

var så skön, att ritningen skickades till Noak och hans söner och hans söners hustrur, som sedan roade sig i arken att arbeta på sådana, efter kvällarna voro så långa och de glömt att taga med sig kortlekar. Bägge krigshärarna plä-gades med mjöd och porsöl, så att glädjen återskallade i alla kringliggande berg och skogar.

7 kap.

**Som är hjärteligen vackert, men icke synnerligen
väl ihopsatt.**

När bröllopsfagnaden vid bordet begynt litet slita sig ur de första ceremoniernas bojor, frågade Igelbjörn sin broder, hvart han tagit vägen, då han skilt sig från sin krigshär. — Jag red litet ensam i skogen, sade han, och fick se en hjort. Jag kastade spjutet efter honom, men träffade icke. Han lopp dock icke hastigt undan; jag följde efter. Öfver tio eller tolf gånger felade mitt spjut, som högeligen förtröt mig. Då var jag öfver tre mil ifrån mitt folk. Hjorten försvann och natten tillstundade. Utanför en bergskula stod en dvärg med mössan i handen, bugade sig djupt och frågade, om jag ville stiga in, att hälsa på min farfader, Madur. I harmen kastade jag spjutet efter honom; men han vek undan, lopp in i berget, och jag följde med. Strax blef berget tillslutet, och jag fann mig riktigt bergtagen. Jag kunde ej se. Jag drog ut mitt svärd, Drottningstråle, som gifver glans af sig i tjockaste mörker; det ledde mig genom många kringkrokar till en dörr. Den slog jag upp med knytnäfven och gick fram en lång gång, som var upplyst af matta och ängsliga lampor. Allrainnerst var en kammare, dit dörren stod på glänt; där gick jag in. Vid ett bord satt en mycket gammal gubbe, hvit som en dufva, hvars skägg låg ned på hans knän; han hade ett ljus för sig och ett manuskript. — Välkommen, sade han, min sonson Vibjörn, jag är din farfader, Madur, efter

hvilken en runa fått namn. Jag vet, att din fader är död, och att du är hans efterträdare; jag vet ock hvad du nu har för händer. Jag kan säga dig, att du får Grimma och blir med henne ganska lyckelig; men både du och hon och edra barn blifva inemot fyrtio år härefter borttryckta af en syndafloed, som skall dränka hela världen, undantagandes min frände Noak och hvad honom tillhör. Hans efterkommande skola då besitta jorden; men af ert hus blir ingenting mer bekant i framtiden än din faders runsten; du skall tillika med gemål och barn fåfängt söka rädda dig undan vattnet på Kvarnberget på Lovön; du slutar där dina dagar i fiskarnas element. — Hvad skall då sedan hända på Lovön? frågade jag min grand-pappa. — Många konungasläkter, sade han, skola där bo, som regera öfver Sverige. Först Ynglingaätten, som börjar med Oden och lyktar med Anund Jakob; sedan den Stenkilska intill Inge Halstanson; sedan den Sverkerska tillika med Erik den heliges intill Johan den fromme och Erik Läspe; sedan den Folkungska intill Håkan Magnusson, hvarpå följer en villervalla af utlänningar och inhemska, till dess Gustaf Vasa och hans sonson begynna och bibehålla en ny lyckelig tid, som fortsättes af de pfalziska Karlarna, vidtfrejdade konungar, af hvilka dock den siste dör barnlös, liksom hans efterträdare och svåger. Men om 4134 år härefter skall hvart och ett landets barn kunna säga, att Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika äro af himmelen utsedda till välsignelse och sällhet för Svearike. Deras dygd och vett skola upplifva ett troget folk ur sin dvala, och deras stam skall blomstra med ära intill världens ända! Isynnerhet skall Lovön af dem blänka och Drottningholm blifva ett paradis af dess drottningens goda smak och dess samlingar af allt det, som kan fagna och upplysa förnuftiga kreatur. — Därmed lyktade gubben och föll i en vanmakt. — Jag skänker dig din frihet, sade han, och därmed föll han i aska. Berget öppnade sig af sig själf, och jag gick ut

till min häst, på hvilken jag fortsatte min resa, till dess jag råkade den pilten, som fångat min brud. Jag dricker nu hennes skål af allt hjärta. — Hela laget klappade ihop händerna, och äfven jag, ovärdige auktor, när jag detta skrifver; icke för Vibjörns och hans bruds skull, men i anseende till vårt dyra par på Drottningholm, att spådomen så väl inträffat, liksom han varit sagd i denna stund.

Lef, Adolf Fredrik, med Lovisa,
 med dina barn och med ditt land
 så säll och stor, att ödets hand,
 som under med dig börjat visa,
 ej nännns dig från oss rycka bort! .
 Hur länge kan du tronen pryda,
 att den, som får din spira lyda,
 ej alltid finner tiden kort?

8 kap.

Mycket stympadt och afbryter äfven hela verket.

Vibjörn och Grimma lefde lyckeligen tillsammans i trettiosex år, till dess floden öfversvämmade världen och borttog alla de dokumenter, som handlade om deras regering. Dessa här utgifna åtta kapitel om tiden för deras giftermål hafva i arken blifvit bärgade af de åtta personer, som där voro, så att man fått ett kapitel af hvardera, hvilka Magog utan tvifvel fört med sig hit till Sverige. Det skulle förtryta aukturen, om någon tviflade på deras trovärdighet, sedan han så ifrigt efterletat ålderdomsynd på Lovön, att han fått en svart fläck i pannan öfver högra ögat.

* * * * *

BREFVÄXLING MELLAN
RAGVALD PIK
OCH
HERR SILFVERSPATSERKLINGA.

RAGVALD PIKS BREF.

Min vänlige hälsan med allt det som kärt och godt är, nu och tillförende.

Käre Junker. Eder kan jag icke underlate att tillskrifve, som jag hörer vare en af denne tidens nye frälsemän, tillkänne gifvendes, att jag med störste förundran förnummit af mine gamle almenacker och de som nu för tiden bruges, att jag legat i en dvala något mer än 200 år, hvilket är ett stort järtecken, som vår Heliga Moder bäst känne. När jag först uppvagnede, så sporde jag efter min svåger herr Nils Bese, som stod hos mig när jag somnede, och min svärmoder, fru Eline af Nynäs, men ingen förstod mig eller kunde fly mig besked därtill. Så är jag nu så af mig kommen, att hvarken någon kännes vid mig, eller jag vet något af det som folket nu bruger, hvarken kläder eller lifsuppehälle eller de seder, som äre kurteyse till hofva, eller den stat och hushållning, som mine liger af riddere och andet folk här i rigene hafve. Jag hörer att alle, både riddere och svena, biskoper, kaniker, munkar, borgere och bönder,

skole 10 dagar efter trettondedagen samlas till en utskrefven herredag. Käre Junker, bedjandes eder tjänsteligen, att I ville mig sådant underrätte och late mig vette, om någon af de Piker ännu lefver och äger frälse, på det andre riddere måge kännas vid mig. Somlige sige, att i desse tider äre frälsemän, som ingen jord äge att ruste före, hvilket vore väl för mig, som nu sofvit bort mitt och min hustrus arf, så att jag kunde också slippe in i det ridderhuset, som någre ringe adelsmän här i orten så rundeligen omtale.

Jag ville ock gärna vete, hvad klädedräkt man bruger, eller om jag skall hafve armborst, järnkläder och laggillan häst till denne herredag, eller om vapnesyn sker samme gång. Så ville jag ock vara underrättad, hvad markegång det är uti Stockholm, och om han är dyrare, än då jag var där sist, så ock om jag får nyttje kong Albrekts klippingar i betalning, eller huru många penningar jag har nödigt att tage med mig, för jag vill slätt intet sätte mig i gäld. Item, käre Junker, tvifler jag icke, att I ärnen eder till denne herredag, därföré längter jag höre, hvad eder talan och göremål där blifver, så att jag kan rätte mig därefter. Så mycket har jag sport, att här i rigene regerer en god och mild konung, dess vare Gud lofved evinnerlig, amen! Men det öfrige vet jag intet af. Tillföre kunde jag väl skicke mig till hofva, då fru Sigrid svägerske skänkte mig en hög hofmanshatt och en guldstickad krage, och jag red spärr med unge herr Sten Sture på burspraket; men kanske sederne nu äre förändrede, hvilket käre Junker later mig förstå. Item, käre Junker, vill jag vete, om det andelige frälset är så mäktigt i landet, som det var, innan jag somnede, hvilket jag må klage för St. Erik konung och alle helgon, som vetta hvad orätt Vrete klosterbröder och biskop Hans gjorde mig, kännendes 3 mine gårdar under klostret och Linköpings domkyrke. Men jag förhoppes, att Gud stäcker deres välde. Allt dette bedes jag om, käre Junker, att I nu gifven mig

underrättelse om, efter I ären så väl kunnig i desse nye seder, hvaremot min tjänst och välvillighet tillbudendes. Skrifvit ved min lägerstad i Småland och Säfvedes härad, 11,000 jungfrurs dag, och, som folket säger, anno 1730.

Ragvald Pik.

HERR SILFVERSPATSERKLINGAS SVAR.

När man considererar den extraordinaira långa sömn, hvori Min Herre varit enveloperad, kan man intet etonneras, att hans bref ej äro skrifna efter nya moden. Jag gratulerar Min Herre till en så lyckelig reveil, kunnandes därjämte försäkra honom, att han finner en alldeles changerad, polerad och förbättrad värld. Hon tilltager så dageligen, att jag, som allenast fyra år frequenterat andra länder och gjort en commode revue öfver Paris, Flandern, London och några tyska akademier, vid min retour antingen fann mycken förändring eller var förändrad själf. Man observerar nu en hel annan delicatessa i expressioner, complimenter, kroppsaffecter, klädemodeller, hofetiquetter, matregler och dieter, än då Min Herre i sådana affairer varit bekant. Man exprimerar sig i korta och divertissante termer, recolligerandes sådana ord, som andra språk fournera, hvilka äro douçare än vår odieusea och miserabla svenska. Complimenterne ske vid diverse occasioner och böra aldrig negligeras, om det intet vore mer än öfver en simple colique eller mariage, barnsäng, ankomst eller namnsdag, då det ej är så necessairt, att orden gå af hjärtat, allenast de i sig själfva äro coulante. Vid affekterne remarqueras en behagelig negligence, dock att rygg, hufvud och knän hållas raka, och ansiktets mouven-
 ter representera en stor del af penséerne. Min Herre måste preparera sig till att i en enda compliment och bugande kunna entretenera 10 personer. Vid suspecte eller touchante sakers åhörande hausserar man gärna axlarna,

och sällan deciderar man någon rapporterad affaire, utan med ett vielleicht eller peut-être. Klädemodeller kan Min Herre commodast få se vid sin hitkomst, emedan jag har hemfört en hel habit, som nu är à la mode i Paris, allenast Min Herre har soin förut att skaffa sig en vacker perruque d'allonge, som skall ryka af ett continuerligt poudre.

Angående hofetiquetten har jag en parfaite connaissance, ty fast jag icke är af gammal famille, emedan min far allenast var inspektor öfver ett gods, så försummar jag dock aldrig någon appartementsdag, och fast man passerar mig med dansen, så kan jag dock jugera om den är conforme med reglerna. Jag frequenterar hofvet med nöje, oaktadt jag står trångt och pousserás med impatience på alla sidor, i förmodan att en gång kunna penetrera den contraire lyckan och snart få en importante charge. Om matreglerna kan jag intet annat avertera, än att man oundgängeligen hvar dag måste göra en exquis repas; ty för en galant homme är denna pointen intet raillerie. La bonne chère är det reellaste af vårt lefverne, hvaremellan ett godt glas vin, kaffe och the kontribuera till blodens vivacité. Man har ej så pressant att stiga bittida upp om mornarne, utan om man blir fullkomligen ajusterad till klockan 11, kan man sätta sig i état att expectera måltiden klockan 1, och så vidare. Om Pike-familjen är än till, vet jag intet, men har konsulterat en genealogist, som säger den vara expirerad.

Så framt Min Herres dessein är att resa till riksdagen, behöfver han ej affligera sig däröfver, att han intet gods har, ty jag och flere med mig ignorera denna proprieteten af en riddersman; mitt sköldemärke och namn äro suffisante nog till att brillera. Icke heller göres nu reflexion på de gamle bagatellerne, som Min Herre relaterar i sitt bref; utan jag ämnar mig till riksdagen, att uppå vårt riddarhus blott entonnera vid förekommande affairer och frappera öronen med en eloquent röst.

Inga klippingar roulera, utan godt mynt; men alla de penningar, Min Herre possederar, råder jag honom att taga med sig, ty jag har proberat att låna penningar, men intet fått, hvaröfver jag intet utstår ringa chagrin. Jag vet intet, om det kommer däraf, att mine förre créancierers äro obetalte, men jag är ofta obligerad att vända mig till stratagèmer och ruser, förrän jag erhållit secours; ty en honnête homme kan intet lägga sig i obscuriteten för penninge-mangels skull. Om det öfriga, som Min Herre frågar om, hazarderar jag intet att utlåta mig, utan jag ber honom anse mig för en véritable politique, som bättre vet än att choquera en hel corps, som är så puissant och verserad i statsaffairer. I öfrigt förblifver

Min Herres

Serviteur très humble

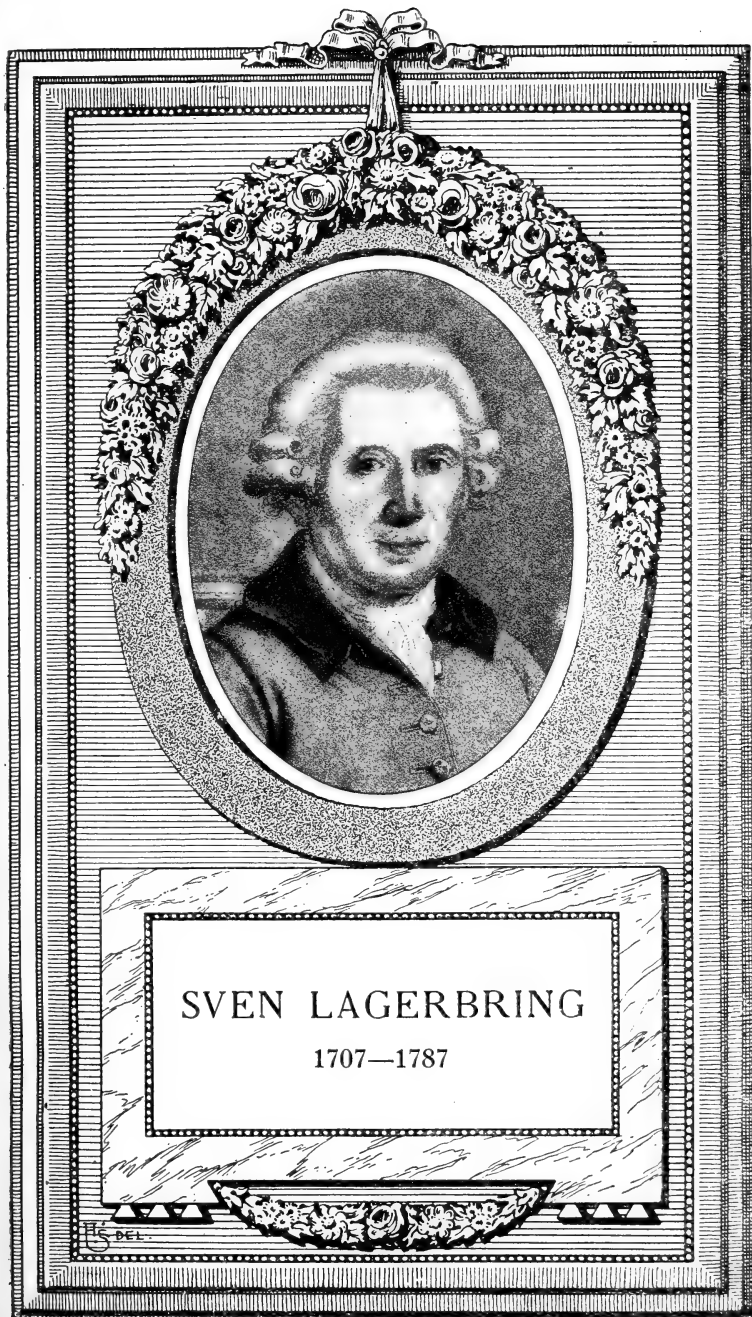
Silfverspatserklinga.

När Ragvald Pik fått detta bref, har han intet mer gjort än lagt händerna i kors med stor häpenhet och fallit i sin förra sömn igen, hvarifrån han ej förr lærer vakna, än gamla och nya världen fått en ända.

* * * * *

* * *

†

AFLATSHANDELN I SVERIGE.

Det lär vara i allmänhet bekant, huruledes den romerska kyrkan en lång tid bortåt varit van att gifva syndernas förlåtelse för penningar. Detta låter icke allenast, utan är ock i själfva verket ogudaktigt. Icke desto mindre hade första begynnelsen mera grund uti en obetänksam ifver än en uppenbar ogudaktighet. Och bör början härtill egentligen sökas uti den forna kyrkodisciplin, som var nog sträng. Man ville intet i den tiden anse en näsvis kavaljers min för prof af botfärdighet, utan den, som i gamla dagar hade genom sitt förseende gjort sig skyldig till kyrkans aga, måste icke allenast vara bedröfvad, utan ock se bedröfvad ut, så framt han skulle vidare antagas i församlingen. Och var det intet nog, att den brottslige vid en eller två söndagar viste sitt bedröfvade ansikte, utan där fordrades efter omständigheterna nu längre nu kortare tid. Således vardt år 314 uti Ancyranska mötet beslutet, att den, som under förföljelserna gjort affall och tillika varit orsak till andra kristnas förföljelse, skulle under kyrkoplikten härda ut i tio års tid. Uti Iliberitanska mötet år 305 blef fastställt, att den som fallit i kätteri skulle uti tjugu års tid vara uteslängd från församlingens rätta gemenskap, innan han blef värdig att på nytt blifva intagen. Andra åter blefvo från Herrans nattvard i all sin lifstid uteslutna. Ehuru hård denna aga var, fann man likväl på ännu hårdare medel att spåka

köttet. Man plågade syndaren med odräglig fasta, man smidde järn kring lifvet och armarna, som bars så länge, att det skar sig långt in i köttet, och man piskade sig dagligen, så att kroppen blef omsider alldeles söndersliten. Ut i elfte hundra året efter Kristi födelse var andliga spöslitningen kommen alldeles i moden, så att den, som slitit upp på sin kropp tretusen kvastar, blef ansedd som den där fullgjort ett års penitens. Såsom detta och mera dylikt var understundom alldeles odrägligt, fann församlingen tjänligt att förvandla denna agan och utsätta en drägligare plikt, hvilket kallades egentligen indulgentiæ eller aflat. Sålunda vardt stadgadt uti romerska kyrkodisciplinen, att den, som var belagd med en dags fasta på vatten och bröd, kunde slippa, om han ville läsa femtio psalmer på knä eller sjuttio ståendes och föda en fattig. Fyrtio dagars fasta försonades därmed, att fyrtio dagars mat och dricka värderades för en person, och hälften af värdet utdeltes ibland de fattiga. När man anser aflatskramet på detta sättet, är det ej så alldeles orimligt; emedan det är oförnekligt, att en republik eller samkväm kan genom benådning och eftergift lindra och förvandla de fastställda straffen. Och fast man medgifver, att någon oförsiktighet var med i rådslagen, kan man dock intet skylla inrättningen för ogudaktighet, så länge man intet på detta sättet meddelade syndernas förlåtelse, utan höll sig allenast vid en blott eftergift af kyrkans aga. Men det varade intet länge, förrän missbruket tog alldeles öfverhanden. Och som den indräktiga läran om skärselden då tillika injagat den kristna världen en fruktan, som var mycket fördelaktig för andliga skattkammaren, betjante man sig af aflaten till att lösa sig både från kyrkoplikt och skärseld. Och har man uti ingenting farit fram med så liten blygsel som uti detta målet. Man gaf aflat och syndernas förlåtelse på ett och två, på hundra, på tusen och än flera år. Isynnerhet kom ut i Rom år 1475 en mycket härlig förteckning på de aflat, som

förvärfvades i kyrkorna i Rom. Till läsarens uppbyggelse vill jag allenast anföra några. Den som besökte kyrkan i Lateranum fick åtta och fyrtio års aflat för hvar dag. Den dagen som S. Pauli och Petri hufvuden visas, undfå romarna själfva tretusen års aflat; de som bo när intill Rom, så framt de infinna sig, njuta sextusen års förlåtelse, men de som äro långvägade, regaleras med tolf tusen års försoning för deras andliga skjutspenningar. De andra kyrkor äro liksom ymniga på förlåtelse som den nyssnämnda, ja somliga äro med större aflatsskatter benådade, så att hela summan för romerska kyrkorna gör öfver tiohundra tusen års aflat. Det är obegripligt, att en så osmaklig hackemat någonsin kunnat gillas af folk, som haft mänskligt förnuft. Hvarför ock Passerinus i sin traktat om Indulgentiis säger, att det är alltsamman ett ogrundadt sladder, och att påfvarna intet haft del i en sådan osed. Vill man tala endast om våra tider, har Passerinus rätt; men i de äldre tider är det oförnekligt, att påfvarna själfva utfärdat sådana dyrbara bullor. Sålunda har påfven Bonifacius VIII år 1295 gifvit åt kyrkan i Sendomir trehundra sextio sex års aflat för dess välgärningsmän, utom många andra, som med en dylik frikostighet öfverhopat sina tillbedjare. Vänder man sina ögon till Sverige, måste man väl tillstå, att de nordiska folken intet till alla delar varit i så öm omvårdnad som de andra nationer hos den romerske öfverherden. Dock hafva de intet varit förglömda, när penningar skolat genom aflat ihopsamlas, utan man har äfven hållit till godo med det lilla förråd, som svenska orterna kunnat framgifva. Isynnerhet har domkyrkan i Lund haft många prof på den romerska stolens medlidande. Således har påfven Bonifacius IX år 1400 förunnat dem, som besökte domkyrkan i Lund den 11 juli, då de heligas öfverlevvor eller relikier uppvistes, sju års eftergift på sin kyrkoplikt. Sammaledes har påfven Sixtus IV genom sin bulla af år 1474 förunnat alla dem, som besökte Lunds dom-

kyrka S. Lars och S. Knuts dag, tjugufem års aflat för hvar-dera helgdagen. På hvilket sätt man snart nog kunde förskaffa sig några hundra års aflat.

Sin store förmans efterdöme hafva de mindre herdarna med all vördnad efterföljt, hvarföre man ock finner aflat-bref af biskopar utgifna, som äro författade uti lika så myndig stil, som påfven själf dem utfärdat. Och har biskop Knut i Linköping år 1413 utgifvit en indulgentia på fyrtio dagar åt alla dem, som på knä läste psalmer, när oblatet bars på altaret. Denna ceremoni skedde hvar dag och i hvar mässa, hvaraf man ser, det man med litet tålmod kunde förvärfva sig en dyrbar och långvarig skatt af förlåtelse.

En lika nåd och förlåtelse har biskop Henrik i Linköping låtit vederfaras alla dem, som krummade sig med andakt för ett beläte i Piätteryd i Småland.

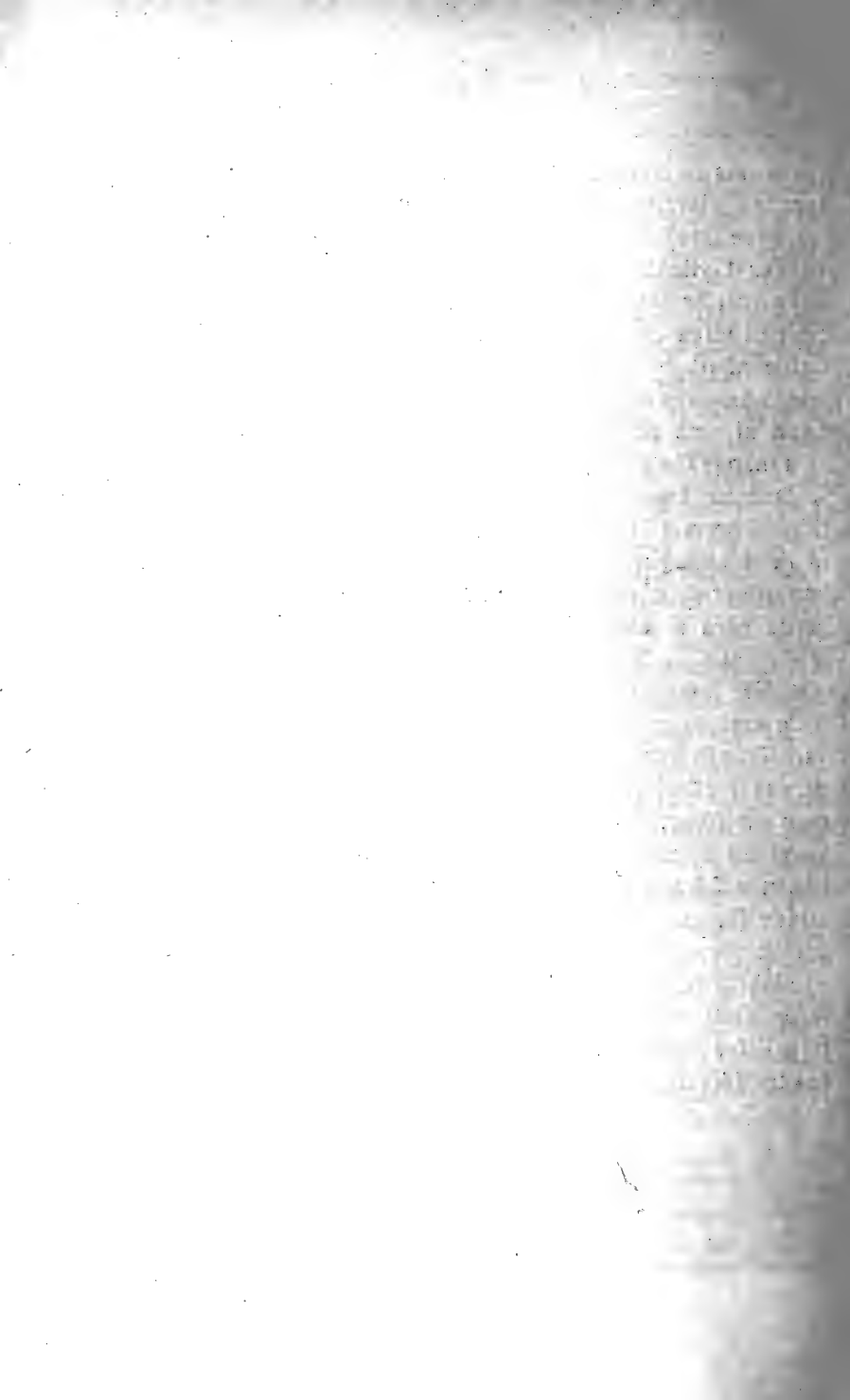
Man måste bekänna, att sådana aflat lämnades för mycket liten förtjänst, och att syndaren snart nog kunde förvärfva sig förlåtelse genom dessa medel. Icke desto mindre har biskopen i Laodicea, såsom vicarius för ärkebiskopen i Lund, på ett ännu lättare sätt förunnat fyrtio dagars förlåtelse, af hvilken de blefvo delaktiga, som antingen med ord eller gärningar hulpo till att Helge Andes kyrka i Malmö blef åter igen uppbyggd, sedan hon genom vådeld vardt uppbränd. Brevet är utgifvet 1411.

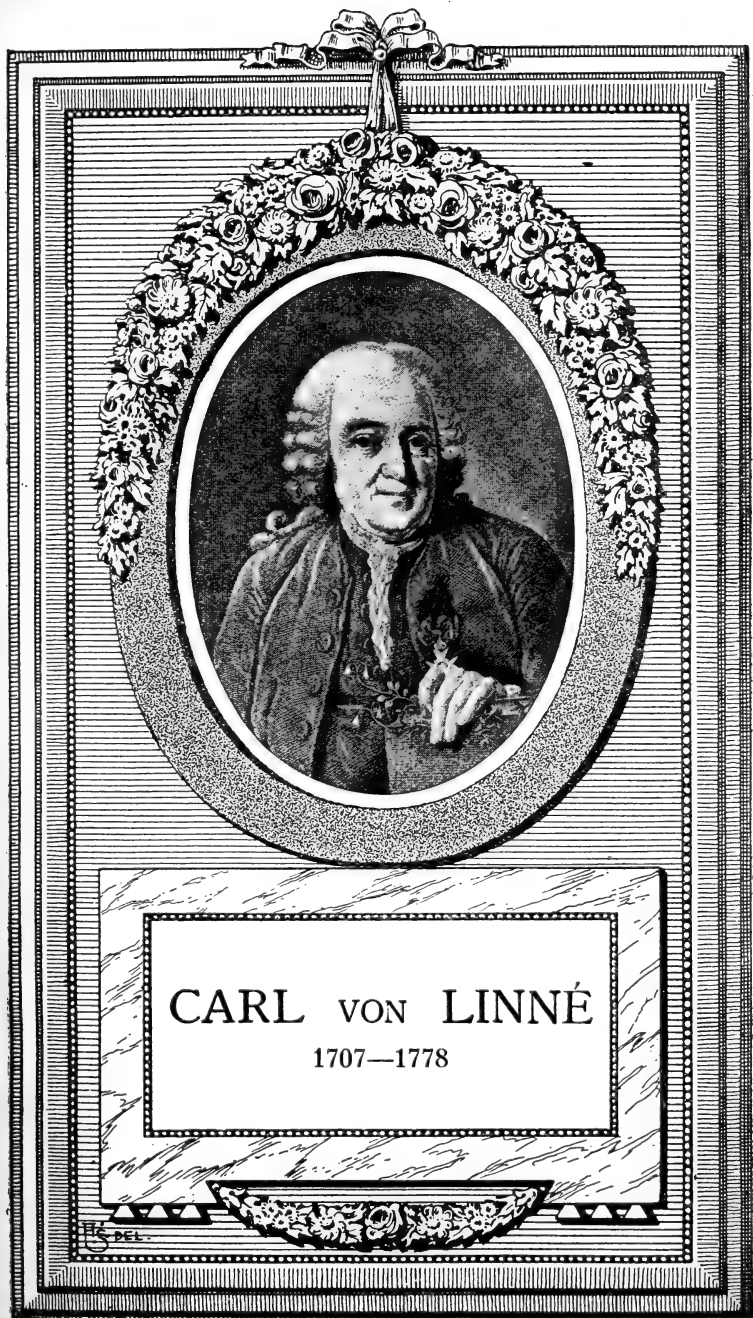
Uti de förr anförda breffen talas mycket om andliga böner, hvilkas läsande skulle bidra till syndernas förlåtelse; men uti det sista talas förnämligen om kontanta pengar. Samma hufvudgrund anföres äfven af föreståndaren uti S. Britas Hospital i Rom uti brevet, som han skrifvit till Åke Axelson Tott, som var ståhållare på Varberg vid år 1470. Som det aldrig varit tryckt i någon svensk samling, vill jag införa detsamma till upplysning.

Mina ödhmiuka tjänist oc äwinneligha hälso scrifna tilforena i Christo. Witen käre Herre Aghe, ath thenne närwarande breförare Erick Helgasson antwardadhe mick V Rinska Gyllena oppa idhra wägna. Her sänder iack idher igien met samma bud eet Aflatz breff med V Cardinala incigle til idhre Sockna Kirckio. Hafde Gyllena warit flere tha hafde aflatit wordit mere. waritsaka thet i frandelis wilen lata wärfwa wars helgha Fadens Pawans Aflat, tha gifwer hand af sine nadh til Sokna Kirkior oc Capel III aar, oc swa mange Carenor uppaa fyra tidher om aarit, oc thet kostar X Ducater ath minzsta, oc thet Aflat warar til äwinneliken tidh. Thermet lifuin oc thrifwins i warom Herra, oc biudhen ofwir mick, som ofuer idhran fattigha Capellan. Hwar iack kan idher äller idhert budh met thiäna, tha wil jack thet gerne göra til allan tidh.

När man läser dessa och flera sådana förlåtelsebref, hade man svårt för att hålla sig för löje, om ej själfva målet var för allvarsamt, emedan det angick Guds nåd och syndernas förlåtelse. Så mycket kan man med trygghet säga utan att förgripa sig, att med kyrkodisciplin drefs på detta sättet ett uppenbart gyckelverk. Den, som genom sitt förhållande ådragit sig kyrkans näpst på mer eller mindre tid, kunde för ett öre, understundom ock än mindre, undgå allt det besvär, som kyrkoagan pålade. Jag vill ej tala om den ogudaktighet, som drefs genom aflat till syndernas förlåtelse inför Gud, emedan det missbruk gaf ändtligen anledning till själfva reformationen. Och lär alltså förmodligen vara bekant förut.

* * * * *
 * * *
 *

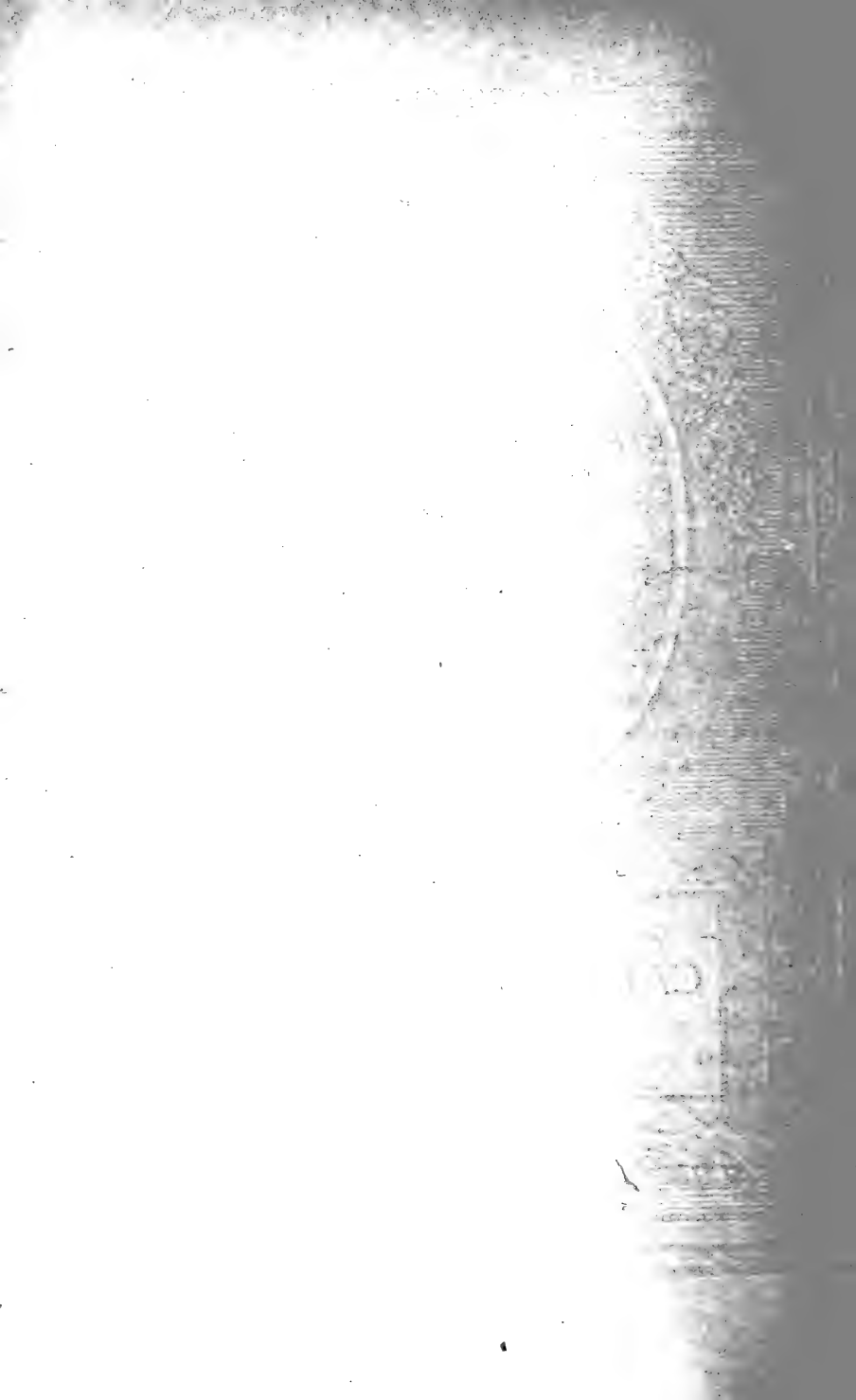

CARL VON LINNÉ

1707—1778

DEL.

TAL OM MÄRKVÄRDIGHETER UTI INSEKTERNA.

Mine Herrar!

1. Allt hvad den allsmäktige Skaparen inrättat på vårt jordklot är gjordt i en så undersam ordning, att ej ett enda finns, som ej behöfver ett annats bistånd till sitt underhåll. Jordklotet själf med stenar, malm och grus näres ju och födes af elementerna; växter, träd, örter, gräs och mossor växa af jordklotet och djuren ändteligen af växterna. Alla dessa på slutet förvandlas åter till sina första ämnen: jorden blifver plantans föda, plantan maskens, masken fåglens och fåglen ofta rofdjurets; åter förtäres på slutet rofdjuret af roffåglen, roffåglen af masken, masken af örten, örten af jorden; ja, människan, som allt vänder till sin nödtorft, blifver ofta rofdjurets, roffåglens, roffiskens, maskens eller jordens föda. Så går allt ikring.

Är alltså hvart och ett skapadt ting ej endast skapadt för sin egen skull, utan fastmer för andras skull. Tigrar, loar, björnar, filfrasar, räfvar, hermeliner etc. måste bära fram sina dyrbara skinn, andra till nytta. Hundar måste hela dagen ut att jaga rådjuret eller haren, att människan må nyttja dem till sin föda; själfva hafva de minsta vinsten af sitt arbete. Gräfsvinet drifver kaninen utur sina minor,

människan till tjänst; hästen, elefanten, kamelen måste bära de tyngsta bördor; oxen draga plogen; kon mjölka; fåret bära fram ull; renen draga ackjan; svinet och igelkotten plöja jorden; mullvaden uppkasta myllan, att gräs och örter i henne lättare må kunna så sig; falcken fånga fåglar åt människan; hönan föda oss med ägg; tuppen uppväcka oss om första morgonen, göken och lärkan om dagen, trasten om morgonen och aftonen; näktergalen sjunga och kväda för oss om natten; påfåglen glimma med sina gyllene fjädrar, att fägna våra ögon.

De mesta fåglar, såsom storkar, tranor, hägrar, gäss, svaner, änder, starar, bofinkar, måste flytta årligen om våren hit till oss i Norden, ömsa sina kvarter mot hösten åt de södra världens länder, att de måga falla flera folkslag i händerna.

Fiskarna måste fly från det säkra havets afgrund hvart år upp till de osäkra stränder, uppstiga i floderna, fara från den ena stranden till den andra efter månader och dagar, att de hoptals måga af djuren, fåglar och oss fångas.

Vrakfåglarna ställas hundradetals i leder på flacka sjöarna och såsom en not drifva fiskarna till stranden, att de där lättare af oss fångas måga. Fiskmåsarne måste hela dagen flyga öfver vattnet, att gifva tillkänna hvar fisken under vattnet ligger förborgad.

Syrinamska flugan skall lysa om natten, att vi af dess ljus se måga, silkesmasken spinna så lång tråd, att vi måga klädas därmed, biet med så stor möda hopsuga honung för vår läckra tunga.

Hafvet själf genom ebb och flod måste dageligen kasta till stränderna högar af snäckor, ostron, hummer, allt till människans och djurens tjänst.

Ja, låt oss människor gå till oss själfva och vår egen inrättning, få vi icke då se detsamma? Sjöfolket med mycket äfventyr förtro sitt dyraste lif åt de brusande hafsvågorna, att

det en annans vinst må framföra; soldaterna uppoffra sitt hjärteblod och endaste lif för sina landsmäns frihet och välfärd; ämbetspersoner förnöta hela sin lifstid uti andras tjänst; regerande försaka sin egen frihet, tid, nöje och krafter för menighetens bästa; giriga församla det en annan skall förlösa; föräldrar med möda hoprifva det barnen ofta lätt utkasta; åkermannen plöja, så och skära den säd, som till minsta vinsten kommer i hans eget visthus.

Sic vos non vobis.

*

2. Häraf se vi, Mine Herrar, uti denna världens af Skaparen själf gjorda hushållning, huru allting skapadt är ej för sig själf, utan ock äfven för andra. En vis man sluter häraf den skuld, till hvilken själfva naturen gör oss skyldiga i allt vårt väsende. Bör alltså en stark använda sin styrka till andras hjälp; en vis till andras underrättelse; en lärd till andras undervisning. Slutet blifver då detta, att de krafter, Skaparen en vis förlänt, böra användas ej allenast att tjäna sig själf, utan mer och mest andra; tjäna alltså och älska sin nästa som sig själf, annars är han ovärdig den formen han fått och ej en bonus vir, som dem använder emot sin Skapares vilja och inrättning. Sedan denna världen fått en så undersam ekonomi, att hvar och en blef skyldig tjäna andra, följde häraf, att flere kommo tillsammans att tjäna i ett och samma ändamål; många krafter hoplagda utträtta det, som flere krafter särskildt ej kunna åstadkomma.

En och en särskildt skulle svärligen åstadkomma en kopparplåt, om han skulle bryta berget, afleda vattnet, vinna malmen, uppfodra, kallrosta, sulbruka, vändrosta, smälta, gora, hamra, falska, utklippa och präglä.

En och en för sig skulle näppeligen uppbygga ett slott eller stenhus, om han skulle lägga grunden, uppgrafva käll-

rarna, samla leret, slå teglen, dem bränna, tillreda kalken, uppmura väggarna, täcka huset, snickra inredet, förfärdiga fönstren och allt förse.

En skulle aldrig allena styra ett örlogsskepp öfver det brusande hafvet till Ostindien.

En soldat i sänder skulle svårligen öfvervinna land och rike, en allena ej styra land och rike, om han själf allt regera skulle; men detta göra nu flere med samlad hand och kraft lätteligen.

Ett bi skulle ej göra människan så stor nytta med vax och honung som nu, då de arbeta tillsammans. En silkesmask skulle ej gifva någon klädning, men flere lätt.

Så är det ock med allt i hela naturen, i alla konster och vetenskaper, att då något dråpeligt och stort skall åstadkommas, måste det ske med mångas tillhjälp. Hur många tusende måste ej arbeta att göra en konung mäktig, ett land lyckeligt och en nation stor? Alla vetenskaper hafva upparbetats med fleres svett, som dock hastigast kommit upp, då fleres krafter tillika vältat stenen. Häraf hafva mechanicen för en lag:

Vires unitæ fortius agunt.

*

3. Jag har alltså, Mine Herrar, talt om vårt ändamål af naturen, först att tjäna andra, sedan att tjäna andra med samlade krafter, kommer nu att visa, hvarmed vi förnämligast böra tjäna, som är med den lem, med hvilken vi öfvergå de andra djuren och blifvit ädlare. Intet har större hjärta än det oförskräckta lejonet; intet spänstigare has-senor än haren; intet mjukare fötter än den noga kännande apan; intet segare ådror än den segliffvade grodan och ormen; ingen fågel större ögon än den i mörkret seende ugglan; ingen större öron än den nogast hörande nattskärran; ingen större mage än den frossiga spindlen. Så

har naturen försett hvart och ett släkte af djuren med större organ, som naturen velat gifva större gåfvor och krafter i något mål. Ibland fyrfotade djuren har ingen fått större hjärna än elefanten, ibland fåglarna än papegojan, ibland fiskarna än hvalen, dem ock naturen gjort liksom slugare. Dock har ingen af dessa fått så stor hjärna som människan, i hvilken vi fast tro en odödelig själ hafver sitt säte, emedan ifrån hjärnan alla nerver utgå, som stå under vår egen vilja. Låt oss alltså rätt bruka vår hjärna och förnuft, med hvilket vi excellera, och med hvilket vi öfvergå de andra. Gud har ej klädt människan som djuren; förnuftet kläder henne dock, som uppfunnit hundrade slags pälsar. Naturen har icke gifvit oss rifvande klor och glupska tänder som tigrar, men förståndet har lärt dela kött och ben bättre än de.

Vi hafva ej fått den styrka som elefanten, men vettet har lärt tämja den starkaste.

Vi hafva ej fått så snällt lopp som haren, men snillet har lärt fånga den snällaste.

Vi hafva ej fått händer att gräfva genom jorden som mullvaden, men eftertanken har lärt genomgräfva hårda hällebergen.

Vi hafva ej fått fenor och spol som fiskarna, dock har vår hjärna lärt oss simma till bägge Indierna.

Vi hafva ej fått vingar som fåglarna, dock har uträkningen lärt taga neder fåglen utur skyarna.

Vi hafva ej fått ögon skarpa som loen, men omtanken har lärt genom tuber se fläckar i planeterna och genom mikroskop se ådrorna i lusen.

Vi hafva ej fått så rytande mål som lejonet, dock lärt genom tubas stentorias, klockor och stycken dundra mer.

Vi hafva ej fått hörsel som vildsvinet, dock genom tubam acusticam förmå höra nogare.

Är alltså förnuftet det ädlaste Gud och naturen gifvit

människan, hvarmed vi så högt öfvergå alla andra skapade ting, böra vi alltså det bruka och uppbruka.

Vivitur ingenio, cætera mortis erunt.

*

4. Vi böra alltså, Mine Herrar, tjäna andra och ändteligen tjäna andra med samlade krafter genom förnuftet. Nu frågas hvarpå förnämligast vårt förnuft bör ställas? Jo, ponera en värld vara så skapad och beprydd, som vårt jordklot nu är; ponera ock, att därpå ställdes en Adam med sådana sinnen, som vi nu äga, och äfven med sådant förnuft, som sluter efter sinnen; då faller i hans utvärtes sinnen intet annat än astra, elementer och naturalier. Dessa tre allenast gifva honom allt hans tarf och visa honom till den, som allting så underligen inrättat. Måste alltså vårt förnuft vara rätt användt, då det ställes på vårt uppehälle och sedan på den det gifvit. Ty vänder jag mig till astra, under hvilka jag lefver, dem betraktar såsom en astronomus: Ack! huru högt har icke en allsmäktig Gud satt sitt säte, som så oräkneliga solar och jordar styrer? Vänder jag mig till elementerna, i hvilka jag lefver, dem betänker såsom en fysicus: Ack! store Gud, huru full är världen af din ära? Vänder jag mig till naturalierna, af hvilka jag lefver, dem rannsakar som en litologus, botanicus eller zoologus: Ack! huru ser jag i hvar tråd Guds allvisa finger?

Här äro de tre objekter, med hvilka vårt förnuft med samlade krafter bör tjäna hvarannan. Dessa böra vi lära och använda; ty härigenom få vi vårt uppehälle och hälsa; härigenom förundra vi oss öfver Skaparens allvishet och allmakt; här få vi det rätta nöjet för själ och sinne. Jag blefve alltför långsam, om jag i dag bjöd till att tala om allt, hvad naturen för ögonen lägger på hela jordklotet; men eder gunst och bevågenhet, Mine Herrar, lärer dock tillåta mig

att på en liten stund gå in i den lilla och täcka lund, i hvilken naturen inneslutit de minsta kräken. Jag skall skynda mig dädan, att jag ej må misshaga edert tålmod och förspilla eder tid.

5. Här i dessa små och af oss så föraktade kräken kunna vi finna de största naturens mästerstycken. Dessa så små och nästan inga prisa, fast med stum mun, högre sin allvise Skapare än alla de andra tingen. Den förvetna människan har dem dock så mycket förgätit, att ingen vetenskap i världen så litet är upparbetad, som den där lärer egenskaperna och kändedomen af detta släktet; fastän dessa små kryparna varit mäktiga till de odödeligas skara öfversätta engelsmännens Lister, holländarnas Svammerdam, tyskar-
nas Frisch och fransmännens Réaumur. Men fast alla dessa, såväl som Aristoteles, Gesnerus, Aldrovandus, Schonevelde, Jonston, Jungen, Blanckard, Merret, Joblot, Columna, Leeuwenhoek, Gædart, Meriana, Bradley, Hoffnagel, Albin, Valissner, Petiver, Willughbey, Rajus och många flere, hafva så mycket umgåtts med insekterna, dem så noga undersökt, har dock ingen af alla vetat skilja detta släktet från fyrfotade, fåglar, fiskar och skridfän eller vermes genom något visst kännetecken. Kräfter hafva blifvit räknade för fiskar, som dock äro insekter, hippocampus blifvit kallad för insekt, som är fisk, medusæ, cochleæ, lumbrici, ja, alla zoophyta och ostrocodermata blifvit räknade för insekter, som dock äro skridfän eller vermes, intills jag i Systemate Naturæ utropade, att alla insekter endast hade antenner och att deras skelett var ej annat än deras epidermis eller hud; alltför undersamt med pansarskjortor öfverallt betäckta, hvarigenom de fått så stor styrka, att de äro ifrån utvärtes våldsamer bevarade. Hade en elefant den styrka i proportion af sin storlek, som en tordyfvel äger, skulle han

kasta öfver ända de största träd som bönstjälkar, ja skuffa berg och klippor.

6. Sen här på insekternas undersamma uppfostran, huru olikt barnet är ynglingen, bägge huru olika föräldrarna. En alltför dråpelig metamorfos! Här blifver en krypande, sextonfotad, taggig, löf-frätande grön skräpuke (larva) förväänd i en hängande, ofotad, slät, fastande, förgylld puppa (propolis), denna förbytt i en flygande, sexfotad, luden, honungsugande, krokig fjäril (papilio). Hvad större under i naturen? En och samma person skall gå fram på denna naturens skådeplats med så olik mask. Vi förundra detta högt, men när vi närmare se därpå, är det ej mer under, än att kycklingen kläckes utur sitt ägg. Endast den åtskillnaden att ungens tre ägghinnor spricka och falla af på en gång, men hos dessa den ena en tid efter den andra: ty då yttersta skalet affaller, är det en mask; då andra affallit och huden hoptorkas, är det en puppa; och ändteligen när det tredje skalet affallit, är det en fjäril.

7. Vi se här så många hundrade slag och familjer; dock har hvart och ett släkte sin egna och så undersamma fysiologi, anatomi och ekonomi som någonsin de största djuren. När skall väl en gång de tider komma, som allt detta upptäcka för människorna?

8. Vi förundra loars och ormars skarpa ögon och ugglornas, som se i mörkret; men få se på spindlarnas åtta ögon i en skalle eller på bromsarnas och trollsländornas ögon, af hvilka hvart och ett har många små ögon uti sig inom det större ögat.

9. Våra ögon mättas ej nogsammt att se på hjorten med sina sköna, greniga horn, men vända sig ej en gång åt ekoxens stora, greniga, glatta, ihåliga horn, sköna som koraller, dem djuret utspänna och hopkrama kan, hvilket aldrig hjorten förmår. Tordyflens horn med dess grenar, som hopläggas kunna såsom bladen i en bok, bry vi oss

ej om att se på. Vi undra oss öfver stenbockens långa horn och gasellens mångringade, men se icke på timmermannens horn, som äro några gånger längre än hela hans kropp, ej heller på fetmaskens horn, som bestå af leder som ett pärlband. Huru få känna väl vattenlusen, hvars horn äro de undersammaste i naturen; ty de äro greniga som händer, utsträckta som armar, med hvilka kreaturet kastar sig hit och dit i vattnet.

10. Elefantens stora och långa snyte är för oss ett vidunder; men sädesmaskens långa snyte, styft som ett horn, med en liten mun ytterst i dess spets, hålles ej värdigt att se på. Alla som varit i Västindien veta tala om ett fyrfotadt djur utan tänder (*myrmecophaga*), som har en lång tunga, med hvilken det super och till sig drager myror; men få veta tala om fjärilens tunga, som hopveflas som en rullfjäder, eller myggans tunga, som både kan sticka som en nål och suga som en antlia.

11. Lejonets och hajens grufveliga glupska käftar anse vi med fasa, men icke trollsländans köttlösa och många käkar, som faseligare äro bland dessa åboar än lejonets på jorden eller hajens i vattnet; ty hon fångar alla de insekter, som henne fara förbi, hon biter af deras benlägggar som hästen strå. Vi undra harens och ekorrens snälla fötter, men ej huru loppan gör luftsprång, eller huru gräshoppan hoppar till kryssa, eller huru vattenspringaren dansar torr-fotad på vattnet, eller huru vattenbaggen löper rundt på vattnet, eller huru knäpparen (*elater*) gör kaprioler på ryggen, eller huru aftonmyggan (*phryganea*) dansar hoppdans öfver kärren, eller huru väggspindlen springer horisontelt ifrån väggen, fångar flugan, faller dock ej perpendikulärt neder på jorden, utan horisontelt åter kommer på väggen tillbaka.

12. Se fjärilens (*papilio*) stora, sköna, blomerade och målade vingar, öfverallt spånlagda med små enkla fjädrar.

De lyfta honom hurtigt i luften hela dagen, de trotsa fåglarnas undersamma flykt och påfågels skönaste fjädrar. Han har fyra vingar, det ingen fågel ernått af naturens mästare. Har väl någon fågel ännu lärt pipa med vingarna som myggan eller brumma som humlan eller skrika med vingarna som gräshoppan (*locusta*) i backen, springhanen (*acrigoneus*) i lunden, cicada i dällden, gryllotalpa i jorden, syrsan i spisen? Hvilken fågel bär sina vingar så uppräta som fjärilen (*papilio*), så flata som stora myggan (*tipula*), så nedböjda som askpjäskan (*phalena*)? Hvem har fått för dem så härligt foder som spanska flugan (*cantaris*) eller vingarna så väl hopvecklade som öronmasken (*forficula*)?

13. Sen huru alltför undersamt biet inrättat sin hushållning; hur en vise (*rex apum*) eller hona älskar så många vattenbin (*fuci*) eller hannar; hon allena har fått det privilegium af sin Skapare, som ingen annan kvinna åtnjutit, att männernas vilja skall henne undergifven varda. Sen huru många tusende arbetsbin (*apes*) eller snöpingar henne betjäna. Hur sällsamt bygga de icke sina kakor! Huru afdela de ej sina honungs sexkantiga pipor så nätt, att ingen landtmätare dem nogare skulle kunna uträkna, och hur fylla de icke vishuset till vintren!

14. Sen vespan, hur hon förskansar sina hemvist med den ena lösa blåsan öfver och inom den andra, endast med en liten öppning på nedersta sidan, hvarigenom allenast en i sänder kan inkomma! Hur ställer hon icke vakt vid ingången, att ej någon fiende må inkrypa!

15. Sen myrans (*formica*) oförtrutna arbete: huru hannarna sorgfritt roa sig med sina brudar uti de för dem tilllagade hvälfda spatsergångarna, medan arbetsmyran som en slaf hela dagen måste träla, bära hem vinterföda, timmer och sola lindebarn. Men smekmånaden varar ej länge; ty så snart bröllopet är allt, måste far och mor på dörren, då

de snöpta slafvarna hålla själfva hus, till dess barnen blifva fullvuxna och begynna tänka på förlofningen.

16. Sen de små bladlössen (aphides), som dasa sig under bladets skugga. Kunnen I väl tro, att deras advokater hafva rätt, som protestera, att när modren en gång aflat af sin man, då dotter, dotterdotter, ja dotterdotters döttrar till femte led föda af sin fjärde mormoders umgänge utan annan manlig hjälp? Dessa minsta kräken kasta öfverända de största naturalisters förnämsta delning på djuren uti vivipara och ovipara.

17. Men sen på huru undersamt dessa små kräken få sina nästen. Andra af dem lägga sina ägg inom eklöfvet. Själfva eken måste frambringa ett stort, rödt, tjockt galläpple, att deras barn ej må förgås. Andra af dem lägga sina ägg i asprädets blad eller kvistar, då det måste frambringa en röd ärt eller pung till barnets vaggga. Andra af dem lägga sina ägg i knoppen af videbusken, då själfva videt måste frambära sköna, stora rosor som ett rosenträd; andra af dem på törnrosens kvistar, då törnbusken måste framte en luden sömntorn; andra på enträdets kvistar, då enen måste bära kik-korn eller oret-korn likt en trigloch; andra på gran-kvistarna, som då tvingas bära smultron; andra på glechoma, som då skall bära nötter; andra på veronica eller cerastium, som då skall hopvefla sina blad; andra på pistacies och mastixträdet, som då måste bära skidor; andra på hieracium, då denna ört måste frambringa en liten luden mus; andra ändteligen på löfmaskarnas rygg, där ungarna upp-växa hoptals och i stället för fjäril blifva förvända till ichneumones.

18. Sen på curbma (oestrum) en luden fluga i fjällen, huru hon hela dagen flyger öfver renarna. De däremot fly åt snöbergen, sparka med fötterna, räta upp öronen, allt stadigt akta sig för den lilla i luften sväfvande flugan. Hennes enda tanke och åstundan är att få släppa ett litet ägg

neder på renens rygg, som där utkläckes, fräter sig genom renens hud, bor där vintren öfver, flyger följande året ut, då hon ikläder sig modrens särk. Ja, sen huru den eländiga och resna kon besar i språng som en hjort, med svansen i krum, endast för en liten fluga, som hvarken kan sticka eller bita henne.

19. Sen på huru nästan alla fyrfotade djur hafva sina egna löss, fåglar sina, fiskar, ja själfva insekterna ofta sina löss, alla skapade på olika sätt. Redi, som dem aftagit i sin traktat *De animalculis viventibus in animalibus vivis*, kan visa eder hela hopen däraf.

20. Sen på träden, huru ock de hafva sina egna löss (*aphides*). På alträdet se vi hela grenarna täckta med ett hvitt fjun eller ull; men då vi nogare betrakta det, är det idel insekter med ludna, lurfviga, stora, hvita svansar, medelst hvilka de sig betäcka att fåglarna ej må äta upp dem. I England fick jag en hop rara träd från Amerika. Då jag seglade därifrån till Holland, fann jag på det ena trädet en sällsam lus, hvars make jag aldrig tillföre sett. Jag bevarade henne ifrån kölden och vädret. Hon fördes med träden uti Cliffords orangeri, förvarades där af mig som en raritet; men efter några veckor och förrän jag visste ett ord af, hade hon förökt sig öfver hela vinterhuset, besmittade sedan genom träds öfverstyrsel Amsterdams och Leydens botaniska trädgårdar med många andra.

21. Böcker och bräder hafva ock sina egna löss (*pediculus pulsatorius*), hvilka, då de komma i ett maskstunget bräde eller håll, sitta de där och knäppa som ett litet urverk. Käringar och barn, som höra det, mena där vara tomtegubbar eller vettar.

22. Vattnet har ock sina löss (*monoculus*), som föröka sig ofta så otroligt, att hela vattnet blifver rödt, hvaraf ofta hela torpen i Holland trott vattnet vara vändt i blod medelst ett underverk.

23. Sen spindlarna (*araneus*), huru somliga bära hela säcken full med ägg på sin rygg, där äggen utkläckas såsom på syrinamska grodan.

24. Sen syrsevadens (*gryllotalpa*) underliga och stora händer, hur fort han med dem gräfver sig gångar i jorden, kvickare än någon mullvad eller kanin.

25. Sen huru mygg (*culex*), dagflugan (*ephemera*), aftonflugan (*phryganea*) och trollsländan (*libellula*) flyga hela dagen öfver vattnet att där nedlägga sina ägg, som, utkläckta i vattnet, måste lefva under vattnet, så länge de äro maskar; men så snart de fått vingar, drunkna de, om de en gång nederfalla i det våta.

26. Sen på den stora flugan (*musca*), huru hon söker orent vatten, och huru hennes mask hänger på en lång svans, hvilken håller sig upp till vattenbrynet, och huru masken på den drar sig upp och neder i vattnet såsom på en spira. Han synes väl mycket lös och slipprig, men det vore dock lättare att sönderkrama en ryttarehäst än detta så usla kräket.

27. Sen den lilla *cassida dermestoides*, huru hon ihopdrager hufvud, händer och fötter, allenast någon pekar åt henne, och märken, att en knappt med någon tortyr är mäktig att tvinga henne till att röra den minsta klo.

28. Sen huru spyflugor (*musca carnaria*) lägga sina ägg på köttmaten och huru oräkneliga ägg en enda fluga värper. Men tron dock icke, att det är sant, hvad alla tala denna tiden om maskar i människans kropp (*ascarides*): de säga oss att maskarna utkläckas i magen af flugornas ägg. Nej ingalunda. Ty först föda våra gemena flugor lefvande ungar och ej ägg; sedan skulle ej maskarna i magen kunna sig föröka utan af ägg med mat nedsväljda — ty ingen insekt kan afla och föda, förrän den genomgått sin förvandling och kommit till sista graden. Huru skola flugor kunna paras och värpa i magen? — och för det tredje äro maskarna i

magen och tarmarna ej insekter utan vermes, ett helt annat släkte.

29. Sen den lilla pussflugan, som flyger liksom solgrand öfver dyngpussarna, huru hon oförmärkt praktiserar sig i springan på osten och där lägger sina ägg, och sen hela menigheten bedragen att tro, det maskarna äro genererade af själfva osten genom en afgudaskapelse, som de kalla generationem æquivocam.

30. Åskåden huru käriligen trollsländorna paras, och sägen mig om Venus förordnat hos något släkte lika giftolagar. En kär man flyger och svänger hit och dit i luften med sin tveklufna stjärt, hvilken ser ut som en tång. Så snart han får se sin maka, nappar han henne med stjärten om halsen, hon följer efter tvungen, som hönan höken, och på det hon må skjuta honom ifrån sig, böjer hon stjärten i krok under sig till mannens bröst (just där Venus förgömt hans kärlekspilar) och alltså liksom med våld öfvervinnas utan våld.

31. Sen kräftan (cancer), som är en af de största insekter (då humren inräknas), huru hon har oräkneliga ägg i sitt lif; men efter några dagar varda alla äggen utvärpta och hänga under hennes stjärt. Hannen däremot har tvenne kärlekspilar, det intet fyrfotadt kreatur, ingen fågel eller fisk fått. Sen hur den kräfta, som kallas eremit, uppsöker ödelagda snäckhus, kryper däruti och dem bebor, att dess hudlösa svans, om hvilken hon är rädd som björnen, ej må skadas af utvärtes våld; rullar alltså med sig detta lånta hus som Diogenes sitt fat. Sen på kräftans lungor, fästade under dess stora bröstsköld; sen dess undersamma mun midt på bröstet, strax vid magen; sen dess hårda ögon, dess undersamma gång, dess stora händer, dess förnyelse hvart år, då hon kläder af sig sin förra hud och skal — ja, än mer, sen när hon mist en arm eller ett lår, huru hon får ett nytt igen. Men varen dock ej för hastiga att kassera

den första trosartiklen i naturkunnigheten (omne vivum ex ovo), fast både hydra och gordius läto sig dela i hundrade nya djur, utan föreställen eder analogien af växternas rötter.

32. Sen den kortlifvade dagflugan (ephemera), hur hon långa tiden lefver under vattnet en mask, men, utkläckt till ett flygande och fullkomligt kreatur, ej lefver mer än ett enda dygn, på hvilket hon sig förnöja, paras och äggen afbönda måste.

33. Sen huru sjömasken (phryganea) bekläder sig, den tiden han vistas hos fiskarna, sina glupska fiender, med allehanda slags boss, barr, strå eller löf, att fiskarna ej må blifva honom varse och alldeles uppäta. Häraf skulle den, som får se honom ligga under vattnet, snarare tro, att han vore en ruttan kvist än en lefvande aftonfluga.

34. Sen den gröna cassida och den halskrammade chrysomela, huru de spöka ut sig och täcka sig med egen träck, att fåglarna ej må blifva dem varse, liksom de små cicadæ täcka sig inom ett skum. Men hafven I väl någonsin sett någon så utspökad som cimex curvirostris, då hon satt på sig öfverallt allt det lappri, hon öfverkommit, att hon kan skrämma själfva barnen; och på det hon än mer skall förstålla sig, brukar hon ovanliga steg. Sannerligen tyckes ingen spindel vara så ohyggelig som denna; men torkar man af honom detta stoft, är han täck och behagelig.

35. Sen malen (phalæna) på tapeten, huru han är täckt med en liten strut, gjord af det finaste hår på klädet, i hvilket han lefver och bor. Så snart denna mask gjort sin strut färdig, är han emellertid blifven större, än att han i honom kan få rum, måste alltså skära upp sitt hölster på ena sidan och sätta i honom en skarf. Han har ock ej väl fullkomnat denna kil, förrän han åter emellertid blifvit alltför tjock, att han på andra sidan måste öppna hölstret och skarfvva; så förökes hans verk dageligen och stunde-

ligen, som Sisyphi sten. Läggas ock för masken åtskilliga klutar af olika färger, blifver hans klädning brokig som på en harlekin.

36. Sen huru en stor del flugor lägga sina ägg uti bladen på svinmolla (*chenopodii subcutanea*) och andra, där äggen urkläckas ini bladen, blifva maskar, krypa emellan nedra och öfra sidan af bladet, göra bleka gångar däruti som mullvaden på jorden, utan att vara bara, för vädret eller fåglar utsatta. På samma sätt har sig ock indianernas *folium ambulans*, hvilket bedrog de gamle, som skulle i Indien finnas träd, hvars blad kröpo som lefvande djur; ty maskarna, som i dessa blad ligga, räcka ut fötterna på ena sidan, och därmed gå de täckta och inneslutna i bladet.

37. Sen på orange-lusen (*coccus*), som ännu är konstigare än hvalfisklusen; sen dess stora mask och lilla kräk, så sällsamt till skapnad och hushållning, att intet är underligare.

38. Sen huru myrlejonet (*formicaleo*) bor i sanden, utan dricka, nöjdt med litet mat. I sanden gräfver det sig neder, att ej fåglarna må det uppsvälja, gör däruti en liten helt brant håla, som hade ett ägg däri varit nedtryckt, under hvilkens centrum denna mask ligger. När nu myrorna gå fram och komma på denna hålans brädd, falla de neder liksom i varggropen och blifva till rof.

39. Sen huru fettmasken (*meloë*) låter ett fett ledvatten utur alla sina knän och leder, så snart någon rörer honom.

40. Sen huru honorna af lysmasken (*lampyris*) om sommarnätterna lysa i buskarna, brinnande af kärlek, en eld, som icke uppfräter, men endast gifver deras män anledning att låna eld. Jag vill ej gå bort till syrinamska lysflugan (*laternaria*), som bär framför ögonen på sig en stor lykta. Jag vill ej heller hafva besvär att där uppgräfva mångfotan (*scolopendra*) utur jorden, att se huru hon gifver gnistor ifrån sig som en katt, struken på ryggen i mörkret.

41. Sen hvad underligt mariage naturen inrättat bland

bien, myror och gråsuggor (oniscus) : huru många snöpingar, några män, få hustrur. Kan väl någon finna, hvarföre naturen gjort männerna flygande ibland ljusmaskarna och några fjärilar, där det skulle tyckas, att om det födande kreaturet haft vingar, hade släktet vidare kunnat utsprida sig.

42. Sen hvad grymma klor har icke kräftan, skorpionen, vattenscorpionen och skorpionspindlen (hepa).

43. Tänken efter de faseliga skorpionernas stjärtar; biets och getingens gadd; vattenoxens (dytisci), indianska mångfotans och många spindlars tänder, med hvad grufveligt gift i dem gömmas.

44. Sen de underliga vattenscorpionernas, vattenoxens, och vattenroddarens ådror, och huru de dem draga på sällsamt sätt, besynnerligen huru den sista simmar på ryggen.

45. Sen silkesmaskens långa tråd och spånad, och huru han själf sig innebygger.

46. Sen på spindlens (aranea) konstiga nät, dess residens i nätets medelpunkt, att han må känna den minsta fluga, som rör sig dess minsta sträng, liksom man föreställer sig själen uti en kropps hjärna känna där nerverna gå tillsammans. Huru han går från den ena husets vägg till den andra, utan att röra tak eller golf; ja, huru han går upp i luften utan vingar, upp till skyarna, öfver de högsta torn, utur vår åsyn. Sen huru fila divæ virginis täcka åkrarna om vårtiden, endast af spindlar gjorda. Sen huru mångfaldig hvar tråd är i spindlens nät; huru trådarna äro hopfästa. Sen huru han hela dagen vakar på rof och rofvet inspinner, och huru han själf ändteligen, där han fås igen af sin grymmaste fiende, slupvespan (ichneumon), utan all nåd dödas.

47. Sen huru mest alla växter hafva sina egna insekter och mest hvar mask (eruca) sin egen planta att lefva af. Vi se dock, att en del maskar lefva af flera slags örter; men alla dessa slagen tyckas dock äga en kraft. Kanske att maskarna således kunna lära oss örternas kraft i medicinen.

48. Hvem kunde uppfinna hur Apulien måtte befrias från tarantler; Indien från skorpioner; Norrland från mygg; Lappland från curbma; bondtorpen från syrsor; Finland från torraker; Paris från vägglöss; barn från hufvudlöss; lagårdspigor från loppor; hästar från bromsar; trädgårdar från jordloppor; fruktbarande träd från maskar; kläder från mott, etc. Männ' han ej vore all heder och belöning värd?

49. Nu är tid strida mot torrakanerna (blatta), ett skadeligt röfvande parti, som kanske först förskrifvit sig från Amerika och Surinam, där de kallas kackerlacki, hvarifrån det praktiserat sig öfver till Europa, förökt sig och gått genom Turkiet, Ryssland, Finland, men nu redan förmärkas lönligen uppehålla sig i Stockholm. De svarta tjuvarna gå om nätterna endast på rof, äta upp skor, kläder och mat, besynnerligen bröd, det de förtära, fast de lämna skorpan hel och oskadd.

Mera skulle jag visa, om tiden och edert tålmod ej missbrukades.

50. Sen på den masken (chamæleo), som ligger i vattnet, är icke han mer seglifvad än någon ox?

51. Låten Malpigijs anatomisera silkesmasken (bombyx) för eder, så lären I finna huru stora under äro i honom; här är dock mer i de andra. Låten Svammerdam anatomisera lusen för eder, han skall dela henne, som han hade den största oxen för sig, och I skolen tillstå, att det är det ackurataste världens sett. Låten Réaumur visa eder erucam processionariam och de andra insekternas upptåg och hushållning. Låten Frischen beskrifva för eder de andra allmänna kräken. Gån genom de mönster-rullor jag uppsatt (efter hvar och en insekts familj) i Fauna Suecica på de insekter af mig här i fäderneslandet igenfunnits uti sexton år.

52. Här är ett fält för alla curieuse, som vilja se under och något nytt, det ingen förr sett. Denna del är oss lämnad föga rörd af förfäderna. Den, som har lust, håg, vett och

kvickhet, pröfve den här. Här finnes säkert det, som är sötare än honung, segare än silke, rödare än cochenille; men den som härtill lägger handen måste hafva tålmod, roligt sinne, fullt uppehälle. Han måste göra observationer i långa tider och ej för hastigt.

53. Dessa äro de Guds härar, hvilka han utsänder att tukta ett olydigt folk. Han har gifvit hvarje nummer sina vissa ordres, att utföra ondt eller godt. Då det behagar honom att hemsöka människorna, välsignar han allenast ett af dessa släkter att förökas som sanden i hafvet, strax utföra de hans vilja, som dem kommenderat. Skall gräset på ängen bortslås, så komma många legioner af phalæna det att fullgöra; grödan på åkren fördärfvas af tipula. Säden plockas utur axen af curculio. Magasinerna förstöras af phalæna. Kökskryddorna uppätas af mordella, kålen af papilio, sparrissängarna af chrysomela, humlerötterna af phalæna, bladen på träden af melolontha, blommorna till frukten af phalæna. Köttet i visthuset fördärfvas af dermestes, den torkade fisken af cassida, osten och mjölet af acarus, kläderna af phalæna, husen af dermestes, skeppsvarfvet af cantharis; men hvem kan uppräknat allt? Ja, den Allsmäktige kommenderar de minsta sirones att slå oss, så att intet blifver helt, allt ifrån hufvudet intill fotabjället. Att förtiga de mordänglar, som slå oss med pest, koppor, fläckfebrar och andra smittosamma sjukdomar.

Tiden är förfluten, Mine Herrar, ty slutar jag.

54. Dessa äro alltså de Guds verk, i hvilkas åskådande vi oss öfva skola.

Dessa verken äro af den gudomeliga konsten och makten, på hvilka vi böra använda våra lediga timmar.

Gud har ju fört oss hit i världen, som är på så oändeliga sätt beprydd. Han, som gifvit oss ögon att se sådant, har ock därmed befallt oss betänka hvad vi se.

Törs jag alltså säga, att den försmädar Guds lag, som säger att denna kunskap är onödig; ty den oss skapat, har ock skapat dem.

Låt oss använda den tid, andra förslösa på gästabud, spel, dryck och prat, att endast se dessa släkter an, så skall tiden oss vara noggsamt tillräckelig. Vi hafva ej fått kort lif, men gjort det kort.

Människan är ock därför skapad, att hon skulle skärskåda Skaparens verk, och då hon admirerade kreaturet, att därigenom erkänna dess mästare, här besynnerligen, där inga underverk äro större än de minsta.

55. Sådana Skaparens och naturens under äro oräkneliga. Den är visast, som vet de mesta; deras känning för oss till Skaparen, till oss själfva; till vår näring och uppehälle. Ej är allom gifven lika hjärnans styrka, ej lika villkor, ej lika tider och tillfällen att arbeta upp nyttiga vetenskaper. Mycket upptäckes dageligen, hvars nytta man ej ser. Många träd planteras i år, hvars frukt ej ernås på många år. Ho hade trott, att när Camerarius gjorde försök om aflelsen hos örterna, att på samma grund hela botaniken skolat någonsin blifva byggd? Prisade alltså Alexander Magnus den gamle utlevade gubben, som planterade dadlar till palmträd, hvilka ej kunde bära frukt i hans tid, utan endast för efterkommande.

*

Ändteligen efter en så lång fred, sedan så många härliga inrättningar blifvit gjorda i fäderneslandet, sedan vår nation begynt täfla med de yppersta om vett och lärdom, fagnar jag mig att lefva, då jag sett mina egna landsmän pröfva sina krafter, grunda en akademi, förnämligast att därmed tjäna sin egen nation. Edert namn, Mine Herrar, som denna inrättningen åstadkommit, blifver och bör blifva odödeligt. I hafven vist eder hurtiga, oförtrutna, patriotiska och ädel-

modiga, som utan vedergällning velat uppföra edert vett, svett och tid, endast till publici tjänst och efterkommande till eftersyn.

I hafven, Mine Herrar Ledamöter af Vetenskapsakademien, antagit mig till eder förste president och därmed gjort mig den heder, jag erkänner för den allra största i hela mitt lefvernes lopp. I hafven tålt mig gärna; I hafven vist mig den heder och lydnad, som detta viktiga kall fordrar; I hafven bistått mig i råd och öfverläggningar; I hafven med eder omsorg upphulpit akademiens välfärd; I hafven flitigt och oförtrutet sammanträdt i akademiens ännu späda dagar. Eder mildhet hafver ej tillräknat mig de ovana sysslor, hvilka akademien mig anförtrott. Jag hembär för allt detta den tacksamhet, ett rent sinne vet sig vara skyldigt till, och aflägger nu härmed den angelägna beställning, jag i runda fyra månader förestått. Jag aflevererar här en specifikation på alla de af akademien beslutna mål, som under mitt presidium blifvit afgjorda, tillika med förteckningen på alla dem, som till membra blifvit antagna, och de observationer, som inkommit eller blifvit gillade. Jag uppdrager allt detta, efter akademiens konstitutioner, till herr kapten Triewald, en så värdig man, den akademien till successor och akademiens andre preses kallat och utvalt.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

100 EAST EAST

CHICAGO, ILL.

1950

1951

1952

1953

1954

1955

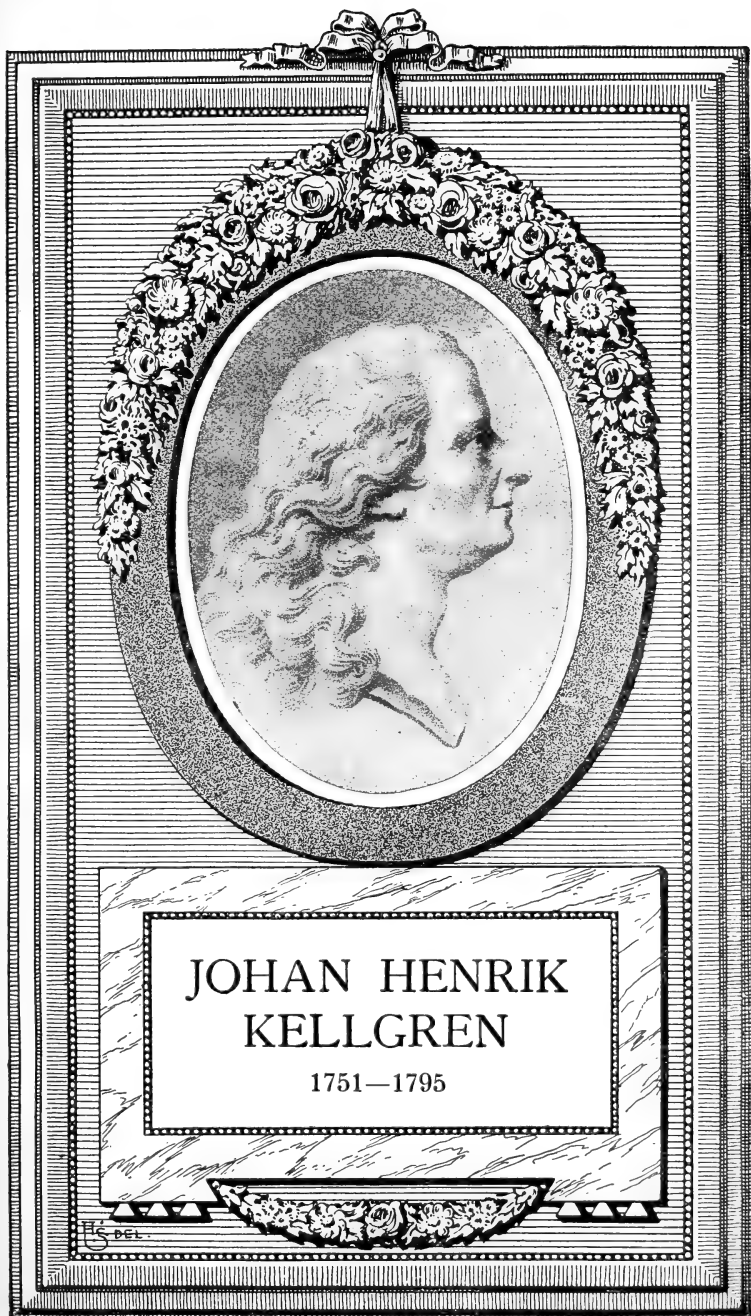
1956

1957

1958

1959

1960

UR ANMÄRKNINGARNA TILL POEMET

”MAN ÄGER EJ SNILLE FÖR
DET MAN ÄR GALEN”.

Mesmer drömde sig ett så kalladt magnetiskt fluidum, kringspridt i hela naturen. Människans sjukdomar voro ej annat än en rubbad equilibre emellan de fasta och flytande delar af hennes kropp. Denna jämvikt borde återställas genom det magnetiska fluidi inflytelse, som dels kunde ske af magnetisörens egen hand, dels genom en därtill inrättad bacquet eller omstjälpt stor balja, fylld med sand, sönderslagna buteljer, allt hvad man behagade, och garnerad rundt omkring med uppstående järntenar, såsom tjänande till konduktörer. Alla sjukdomar voro ej lika lydiga för denna slags kur. Sådana, som lätt föllo under ögat och handen, voro först och främst undantagna. Däremot borde den vara mycket nyttig för alla invärtes sjukdomar, som ej hade något namn, såsom maskar i njurarna, förstoppning i lefvern m. m. Men nerverna, nerverna, se dem var det isynnerhet som magnetismen borde verka på — väl icke för att bota dem, men att uppväcka kriser, det vill säga så mycket som att ge konvulsioner åt den, som hade konvulsioner o. s. v. Mesmer, utkörd från Wien som en skadlig charlatan, mycket beundrad, men ej nog betald af garnisonen i Strassburg, hade skyndat till Paris att spela sin fars på en större

teater med mera vinst. Det lyckades honom förträffligen. Han öppnade en subskription af hundra louis personen för dem som ville lära detta nya taskspeleri. Adepterna blefvo talrika och Mesmer inom kort en förmögen man. Han samlade till sin bacquet många vackra, hysteriska patienter; detta ökade subskribenternas antal med en hop unga och rika amatörer, och ifrån den stunden blef traitemeten mera säker. Franska regeringen, såsom all upplyst regering, benägen till tolerans för dårskap af viss grad, men snar att straffa bedrägeriet och skandalen, lät nu en undersökning ske om Mesmers föregifna kurer, af deputerade från Medicinska societeten, Medicinska fakulteten och Vetenskapsakademien i Paris. Utslaget blef här såsom i Wien, att animaliska magnetismen förklarades för en drömvilla och dess tillämpning i medicin för ett lika så farligt som löjligt charlataneri. Bacqueten tillslöts, bedragaren tröstade sig med guldet på fickan, de bedragne skämdes och hopen skrattade åt en urmodig dårskap i väntan att snart få beundra en ny.

Medan nu som bäst det magnetiska tyska fluidum var på vägen att uttorka, uppvälde en ny och mäktig åder ur en fransk officers hjärna. Puisegur, markis, chevalier, en rik och hederlig man, allt hvad man vill utom fysiker, hade själf, som det berättas, tviflat om magnetismens verkan, ända till dess han reste på landet att magnetisera sina bönder. Då fann han att — de somnade, och blef helt förvånad. Mesmer måste väl ock flere gånger varit vittne till en dylik verkning, men icke vetat att draga parti däraf. Tvärtom lär han räknat det bland misslyckade försök och en följd af förnuftiga patienters ledsnad. Här uppkommer nu skillnaden emellan den första och andra magnetiska sekten. Puisegur påstod, utan att le, att den sanna, den väsentliga verkan af magnetismen var och borde vara sömn, men att denna sömn, för att skiljas från den naturliga, borde få ett namn, som ej uttryckte saken, och heta somnambulism. Efter ofta

upprepade, mer och mindre lyckliga försök hann Puisegur omsider till tämmelig säkerhet i söfningsmetoden. Han påminde sig att kräftor, fast man ock ställer dem på hufvudet, aldrig underlåta att somna, när de kittlas på stjärten. Han hade äfven sett ammor med dylik kittling på ögonen få de oroligaste barn att sofva. Han hade observerat på sig själf, att all naturlig sömn börjades med tyngd på ögonlocken och en förvillad synpunkt; att äfven en god måltid, en bekvämlig ställning och tystnad icke litet bidraga till vanlig sömn. Af allt detta slöt Puisegur med mycken skarpsinnighet, att om man toge en patient strax på maten och förde honom i ett tyst rum, sedan satte honom i en mjuk länstol, sedan tvang honom en half timme att se i kors på ett finger, som man höll stilla mellan ögonen, hvilket kallas att fixera, sedan tillslöt hans ögonlock och strök dem helt sakta en timme eller par; så borde helt visst det magnetiska fluidum ännu säkrare verka. Detta är den metod som man än i dag följer. Men som ändock ofta hände, att man råkade ut för vissa hårdnackade människor, som ej vanligen sofvo middag, och hvilkas exempel förförde många andra att vara vakna, så drog häraf Puisegur den allmänna regeln: att magnetismen ej allenast, såsom alla vanliga läkemedel, endast verkade på vissa sjukdomar, utan ock, som hvita pulvret och andra universalmedikamenter, aldrig verkade på andra än dem, som uppriktigt trodde därpå eller voro mobile, såsom konsttermen lyder; ja, att ofta en tviflares blotta närvaro i rummet var nog att hindra de magnetiska korpusklernas inflytande på hela sällskapet. — Redan var, som man finner, genom blotta sömnen magnetismens nytta i medicin ganska stor. Man behöfde endast låta patienten sofva i hela sin lifstid; ty att ej känna sina plågor är detsamma som att ej ha några. Men icke nog härmed. Man fann snart att sömnen var själfva nyckeln till vetenskaperna, medicin, anatomi, fysik, till allt hvad man icke lärt. Denna stora upptäckt

skedde isynnerhet genom en fattig piga, som inställt sig vid bacqueten för att vinna bot för slitningar i magen. Hon var så mobil, att hon icke allenast somnade, utan ock talade i sömnen. Man gjorde henne frågor. Hon berättade då så redigt, som man plär göra det när man sofver, om ett monster i hennes inälvor, som sprutade eld och etter, ett monster med fyra hufvud, sex horn och luden svans och flere förundransvärda egenskaper. Man gaf henne, när hon vaknade, ett godt laxativ. Hvad hände? Andra dagen kom monstret fram, ackurat som hon beskrifvit det, endast undantaget eldsprutningen och ettret och hufvud och hornen och svansen. Aldrig hade les badauts de Paris sett på maken. Monstret lämnades till en medikus, som befann det vara: *tænia solium, osculis marginalibus solitariis, vermis compressus, articulatus, striatus, albus, antica truncatus, apice sensim in acumen attenuatus, constans innumeris fere articulis*. Af detta långa, latinska, barbariska namn blef man ännu mera förskräckt än för själfva monstret; och man beundrade magnetismen som, förenad med rabarbern, kunnat framskaffa ett sådant underverk. Man ömkade sig mycket öfver den stackars pigan, som framfödt ett sådant missfoster. Hela världen kom att betrakta henne; hon fick ymniga allmosor, blef kallad clairvoyante. Och ifrån den stunden strömmade hoptals clairvoyanta pigor till Puisegurs bacquet, hvilka icke allenast sågo vilddjur i sig, utan ock i andra; sade bote-medlen därföre, hvilka alltid voro rabarber, cremor tartari, kylande pulver och andra besynnerliga medikamenter; talade om hvirflar, aberration och harmoni; spådde förut tillkommande ting, såsom: inom hvad tid de skulle återfå sin rening; huru många gånger de ämnade gå till stols den följande dagen, o. s. v. Nu behöfdes ett system. Ingenting var lättare, sen så säkra rön förutgått. Puisegurska teorien blef i kort-het denna, att det magnetiska fluidum, som efter behöriga manipulationer bragt patienten till sömn, uppväckte där-

igenom hos människan ett sjätte sinne, i hvilket hon såg, lika som i en spegel, den koncentrerade reflektion af de öfriga fem; följaktligen såg in uti sig själf och in uti andra, som med henne voro satta i harmoni eller rapport. — Sådan är den fysiko-metafysiska magnetism, som först inkommit till Sverige, och som, att tro hvad man berättar, gjort de förunderligaste kurer. T. ex. en sjuk, som förut varit nödsakad att ta in en hel tekopp laxerdryck för att erhålla en öppning, har efter åtta dars flitig magnetisering och laxering ej behöft mer än en half. — Item: en hustrus man, hvilken länge varit gift såsom den där icke varit gift, har genom blotta magnetismen, med tillhjälp af Spavatten, god diet och ridning, blifvit en Herkules bland männer. Själf mycket sjuklig, hade jag ämnat att undergå en magnetisk traitement, om ej blotta åsyn af ett anställdt försök gjort mig alldeles immobil af flathet. Jag fördes nämligen en dag till en clairvoyante piga. Det är förunderligt, huru pigor tyckas utkorade för clairvoyancen. Denna somnade vid första pekningen af magnetisörens finger. Vi satte oss båda på hvar sin sida om sängen. Jag höll min tumme emot hennes tumme, hvilket kallades harmoni. Magnetisören frågar, somnambulen svarar. — Fr. Ser du den herrn, som sitter på andra sidan? Sv. Ja, nog ser jag honom. — Är han sjuk? Ja något. — Hvar har han ondt? I bröstet. (Patienten hade i sin lefnad aldrig haft ondt i bröstet; han hade i stället en förstörd mage.) — Se väl efter, har han ondt i bröstet? Ja... så där... under hjärtat. — Huru tycker du det ser ut? Som en liten blå fläck. — Tror du att jag kan bota honom? Å ja; bara han låter magnetisera sig. — Jag steg upp, helt skamlig på clairvoyancens vägnar, oaktadt magnetisören ganska tydligt beviste mig, att pigan sett rätt, och att magen var under hjärtat.

Vi komma nu till den tredje magnetiska sekten, vår nationella magnetism, magnetism à la Swedenborg. I allt

hvad som angår det magnetiska fluidi verkan till sömn, öfverensstämma swedenborgianerna helt och hållet med Puisegur. Men då frågan är att i sömnen se tillkommande och frånvarande ting, se med tillslutna ögon, hvad man ej kan se med öppna: då, säga de — (och med skäl) — det bör ej mer kunna räknas för en fysisk effekt; då är det — (och nu rasa de) — en tydlig verkan af en öfvernaturlig kraft, en andlig inflytelse, en himmelsk korrespondance; och den, som talar i sömnen, bör vara säker att tala genom andan. — För att undvika en ledsam vidlyftighet vill jag endast anföra ett förkortadt protokollsutdrag öfver de flere swedenborgikomagnetiska sessioner, jag själf bevisat, och vid hvilka jag ömsom varit frågare och åhörare. — Interlokutörerna äro: frågaren, anden och magnetisören.

(Spektatörerna församlade. Magnetisören anländ med en clairvoyante piga. Pigan placerad, magnetiserad, somnad. Sömnen så djup, att fast magnetisören dels stack henne med en knappnål, så att bloden — ej kom ut, dels nöp henne i armen, så att — han själf grinade därvid; så hördes hon icke säga, att hon kände det allraminsta. Af de tvenne andar, som vanligen talade genom pigan, nämligen Anna Stina och Lars Anders, framkallades först Anna Stina, på sällskapet begäran.)

1: a frågaren. Säg mig, Anna Stina, är jag frisk eller sjuk? Anden. Så där, midt emellan. — Hvari består min sjukdom? I en liten förkylning. — Hur skall jag göra för att bli frisk? Bed Gud och låt magnetisera dig.

2: dra frågaren. Huru många goda andar har jag? Svarades: Tre. — En stund därefter gjorde samma person samma fråga. Svarades: Två. — Än huru många onda andar? Ja, kära du, dem kan ingen räkna. — En stund därefter samma fråga. Svarades: Fyra.

3: dje frågaren. Dog Karl XI en naturlig död? Ja, visst gjorde han det. — Men det sägs ju att han blef för-

gifven? Ja, visst blef han det. — Och du sade ju nyss, att han dog helt naturligt? Ja, visst var det en naturlig död.

4: de frågaren. Kan du säga mig, om min far är salig eller ej? Om du ber Gud vackert, så kan du i sömnen få uppenbarelse därom. — Men kan du intet själf säga mig i hvad tillstånd han är? Jag skall fråga därefter . . . Jo, han är visst salig. (Den frågande hade sin far i lifvet.)

5: te frågaren. Säg mig i hvad tillstånd min salig hustru befinner sig? Hon sväfvar nu mellan graderna. — Kan det nånsin bli folk af min dotter eller ej? Å nog blir hon bra alltid. (Den frågande hade aldrig varit gift.)

Lars Anders framkallades.

6: te frågaren. Säg mig, Lars Anders, håller jag af någon flicka? Ja, kära du, om du det gör, så laga bara så, att det sker för Guds skull och intet för köttets skull.

7: de frågaren. Säg, hvilken bör man tro, antingen Luther eller Swedenborg? Du bör tro dem bägge två. — Men när de strida emot hvarannan, såsom i läran om rättfärdiggörelsen, hvilken bör jag då följa? Ja, kära du, nog är Luther bra, men Swedenborg är ändå likare.

8: de frågaren. Hur mycket penningar har jag på mig? Det vet du nog själf. — Hvar skall jag äta middag i dag? Det behöfver jag intet säga dig. — Men du svarar ej på hvad jag frågar.

Magnetisören förargad: Det får man ej undra på. När man frågar för att gäckas, bör man ej vänta sig annat svar. — Men jag försäkrar er, min herre, att jag alldeles intet gäckas. Jag har endast velat höra, om anden vet hvad jag vet, innan jag vill besvara honom att säga hvad jag intet vet. — Men sådant visar ett misstroende som anden ej kan tåla. — Men då är han ju ganska envis? — Det torde också hända. Ty man bör noga observera, att ingen annan ande går in i en människa än den, som med henne har samma

karaktär, samma böjelser och fel. Också måste jag bekänna, att denna pigans fel är att vara litet envis. — Men säg mig, min herre, är ej också andens fel att vara litet dum? Jag vill göra honom en fråga. Hör du, Lars Anders, hur mycket gör tolf gånger tolf? — (Intet svar af Lars Anders.) Magnetisören brydd: Min herre, man bör ock noga observera, att ingen annan ande tar sin boning hos en människa än den, som med henne har lika grad af upplysning. — Det var det jag borde vänta mig. Nåväl då, jag vill göra en ganska simpel fråga: Huru långt är det härifrån och till Öregrund? — (Ändå intet svar.) Magnetisören flat: Men, min herre, hvarföre fråga om sådana världsliga saker? Nog vet ni att en ande ej sänker sig ned att ta kunskap om sådana ting. Fråga något ur andevärlden. — Må göra. Säg, Lars Anders, huru gammal var min syster, när hon gick ur världen? — Det skall jag säga dig en annan gång. — Men hvarför icke nu? — Jag skall först fråga efter. — Magnetisören, med hastighet: Det är ganska naturligt. Andevärlden är mycket stor: den innehåller alla de aflidnas själar från världens begynnelse. Således kan en ande omöjligen känna alla andra andar, förr än han frågat sig före . . . Men jag fruktar att människan kan må illa, om hon sofver längre. Hör du, Lars Anders, törs människan sofva längre? — Nej, kära du, gör för all ting slut och väck henne snart, annars kan hon få konvulsioner.

(Människan väcktes och sessionen var slut.)

Denna korta dialog torde göra tillfyllest för att visa både beskaffenheten och ändamålet af den nya magnetismen; och om någon skulle tvifla på sannfärdigheten af hvad jag anfört, må han göra lika frågor och han skall finna lika svar.

Här sluta ock mina anmärkningar. Jag har följt resonören, kommenterat den glade och lekande skalden. Nu

kastar han sin sifflet och fattar basunen. Nu hänrycks han i sin känsla; nu brinner han af en full juvenalisk ifver. Vi äga ej mera sällskap: jag går och han flyger.

Men dessa dårar af alla slag, nyss värdiga blott hans åtlöje, hvad har då så hastigt förtjänt dem hans vrede? Hvertill dolk och sabel, där flugsmällan gjorde nog? Hvarför hota oss med en Danvik, så vidsträckt som Svea rike? Utan tvifvel skall denna spådom komma att läggas till de öfriga tusende och en, som aldrig hunnit fullkomnas. Hvarföre tro att hela landet är i fara för en missväxt, af orsak att några kålhufvud blifvit maskstungna i en kryddtäppa; att samhällets lugn skulle fruktansvärdt störas af några lättingars narrgräl; att Sveriges idoge inbyggare skulle öfverge sina åkrar, sina bodar, sina verkstäder för att svälta och klyfva ord i det nya Jerusalem? Om under vårt hårda och njugga klimat nio tiondelar af vår tid åtgå i omsorg för de allranödvändigaste fysiska behof, det öfriga att förskaffa sig några lika så nödvändiga fysiska nöjen, således ingen del återstår för onyttiga tvister om metafysiska oting; om fanatismen, en son af ledsnaden och lättjan, född att andas söderlänningens himmel, aldrig ännu på så många sekler fått insteg i vårt land; hvad anledning att frukta den för tillkommande tider? — Hvarföre då höja ända upp till tronen denna annars så manliga, patriotiska röst, som endast höfves i rikets faror, men som nästan blifver löjlig, då frågan allenast är om en ringa polissak i dess hufvudstad, då det endast angår att hämma några sofvande eller vakande drömmares upptåg? Och är därtill icke nog, att de föraktas af regeringen, af denna upplysta regering, som skyddar, muntrar och belönar förtjänsten, hedrar det vackra och nyttiga i allt slag, och som nyligen upprest ett evärdeligt tempel åt det sanna snillet, den sunda smaken. — Det är sant, att dessa drömmare hafva gått för långt, hafva missbrukat det förakt som skänker dem lugnet, då de oförsynt, offentliggen, genom

skrift och tryck vågat utprångla sina dårskaper, till uppenbart trots emot lagar och förordningar, till uppenbar blygd för religion och anständighet. Men måste ej politiken ofta tillåta ett ondt för att hindra ett större, tåla svärmaren hellre än att förörätta den välmenande och oskyldiga villfarelsen?

Sen jag invändt allt detta, sen jag anmärkt, att författaren i andra delen af sitt poem kanhända öfverskridit de gränser, som ämnets natur och sällskapets föremål tyckas hafva utstakat; sen jag granskat resonören; så återstår än en fråga: Anstår det mig att fördöma skalden? Jag vill anföra till svar, hvad jag nyligen läst i ett af samme författares manuskripter.

”Denna djupa känsla af sant och rätt, godt och ädelt, som gör att vi anse oss för lyckliga eller olyckliga, upphöjda eller förnedrade af allt hvad som främjar eller sårar deras ära; att vi, liksom flyttade ur oss själfva, ur personlighetens krets, röras, andas och hafva vår varelse i det allmänna lifvet, den allmänna ordningen, samhällets och världens, rättvisan, dygden, förnuftet, smaken; att vi älska som föräldrar, som vänner och välgörare alla stora män, som upplyst och förädlat vårt släkte; att vi däremot hata som personliga fiender allt villans och lastens anhang; att vi själfva utan möda uppoffra lugnet, hvilan och nöjet, icke känna någon fruktan, icke se någon fara, då lagens vård, religionens helgd, samhällets väl och regentens ära kalla oss till strids mot dårskaper och själfsvåld . . . Denna djupa själfförnöjande, själffrätande känsla, om hon ej är snillet, är hon fröet därtill. Utan henne fanns aldrig ännu på jorden en verkligt stor filosof och skald. — Unge författare! vill du veta om din kallelse är sann eller ej, lägg handen på ditt hjärta. Hvad intryck känner det af de ting som omgifva dig? Sanning, dygd, rättvisa, fädernesland, mänsklighet, säg, kan du nämna dessa heliga namn utan rörelse i ditt blod, utan skakning i dina fibrer? Ser du blott med ett åtlöje dina likars dårskap,

med förakt deras laster, med ömkan deras olyckor? Den håg du känner att utmärka dig af talanger, hvad har den till föremål? Männ' en titel, en prydnad, ett anseende öfver hopen, en bekvämligare lefnad, männ' hofgunst och sällskapslof? Söker du blott att, af ingen oroad och oroande ingen, gå som man säger sin värld igenom och låta världen ha sin gång? . . . Då, yngling, tro mig, det är icke dig, som snillet kallar att tala till folket. Försök ej att höja dig öfver medelmåttans krets. Blif täck, oförvitelig, en man af god ton! Ditt namn, om det lefver, skall dö med dig. — Om åter vid åsynen af allt hvad som rubbar den allmänna ordningen, af allt som kränker förnuft och dygd, om vid blotta åsynen eller ryktet häraf du känner ditt blod tändas, ditt hjärta klappa, din andedräkt förkortas, tårarna brista ur ditt öga, tankarna hoptals genomstörta din själ och du glömmet så dig själf, och du är icke mera dig, men den dygdige som lider, men den upplyste som förföljes: medborgaren, filosofen, människan — då, ädle! igenkänn snillet gudomliga röst; då, sök ej förgäfves att kväfva en eld som, lik åskans eld, ej skall slockna förr'n han förtärt dig; då följ ditt öde: blif stor — och olycklig."

Veritati Gloria.

* * * *

KUNGÖRELSE.

OM SÄLLSKAPET PRO SENSU COMMUNI.

I en tid, då vetenskaper, konster och vitterhet ej allenast allmänneligen uppmuntras från tronen, ej allenast offentligen idkas och läras vid rikets akademier, utan ock till sina delar, nästan hvar och en för sig, vårdas och odlas af något särskildt samfund; då snart sagdt de flesta stora salar i hufvudstaden dagligen upptagas af dylika samfund, vare sig under namn af akademier eller sällskaper eller societeter eller ordnar eller gillen, eller hvad de ock må kallas; hvilken skulle väl tro att ännu ett saknas? Det är samfundet Pro Sensu Communi, sällskapet Sundt förnuft, L'Académie du bon Sens. Icke därföre, att alla de öfriga genom själfva sin inrättning äro stridande däremot, men emedan de ofta förakta dess lagar, emedan de ännu oftare ej erkänna dem för de första, men ingendera egentligen har dess dyrkan till sitt föremål. I sanning, då man finner af en daglig erfarenhet, huru allt sprungit öfver till ytterlighet och förvirring; inbillning och känsla ryckt tyglarna af förnuftet; snillet förvandlat sig till ursinnighet och fallandesot, styrkan till raseri, djuphet till oreda; då smaken blifvit ansedd för medelmåttans betänkligheter, ordning för svaghet, regler för gräl; det högsta sköna hvad icke kännes; det högsta sanna hvad ej begripes; rön och försök gifvit vika för systemer; systemer för gissningar, gissningar för drömmar; vantron stigit ned ända till fånighet, och tron

gått in i vetenskaperna; fördomar flyktat från sederna, dem de gagnat, till fysiken, där de förvilla; än det obegripliga blifvit ansedt för omöjligt, än det omöjliga för blott obegripligt; med ett ord, då det tyckes som det goda förnuftet vore hart när att förvisas både ur den vittra och lärda världen, både ur konsternas och vetenskapernas rike — huru nyttigt, huru nödvändigt vore då ej ett samfund, som med all den frimodighet sanningen kräfver, men med all den aktning man är personer skyldig, förenade sig att hämnas förnuftets ära, att upprätta dess makt, tvinga dess affällingar till blygd och sansning och återföra människan till den gräns af rätt och sant, utom hvilken allt är förvillelse eller förnedring.

Sådan är i korthet afsikten med det samfund, som nyligen blifvit stiftadt under namn af sällskapet Pro Sensu Communi. Det tillhör dess arbeten att närmare upplysa dess ändamål; tiden, att uppenbart visa dess nytta. En gör mycket för det allmänna, men mindre än han lofvat, och får ej annat än förebråelser; en annan gör litet, men mer än han förbundit sig, och belönas med tack och heder. Vi vilja spara oss från det förra för att hoppas det senare.

Sällskapets ledamöter fördelas i synliga och osynliga, närvarande i hufvudstaden och kringspidda i hela riket. Bådas antal är oinskränkt. Hvar och en medborgare af upplyst förnuft och dygdigt uppförande, följer af hvarandra, är säker att höra till den senare klassen och kan, enär han sig anmäler och dessa egenskaper bestyrker, blifva upptagen i den förra. Det är således med skäl som detta sällskap kunde antaga titel af katolskt, om ej ordet längesedan blifvit förvändt till sin mening. All tro är sekt, förnuftet ensamt en allmännelig lära.

Oaktadt det ej finnes, bland alla mänskliga föremål, något enda, som ej lyder under förnuftets domstol, likväl som i hvar och en stat den lagstiftande makten, det vill säga den

allmänna viljan, upprättat en viss styrelse och påbjudit en viss dyrkan, åligger hvarje god och förnuftig medborgare att vörda dessa band. Sällskapet Pro Sensu Communi får därför en gång för alla offentligen förklara, att i allt hvad som angår det egentliga af vår religion och regementsförfattning antager det för alltid en obrottslig tystnad.

Sällskapets stora högtidsdag infaller årligen den 29 augusti, då åminnelsen firas af den förnuftigaste man, som jorden burit, engelsmannen Johan Locke, hvilken samma dag för 154 år sedan föddes. På denna dagen afdömas de pris-skrifter, som inkommit i de af sällskapet utsatta täflingsämnen. Dessa ämnen blifva för i år i poesien en satir af innehåll: Man äger ej snille för det man är galen; och i prosan: Öfversättning af första boken af Recherches sur la Vérité af Le Père Mallebranche. Täflingskrifterna insändas inom d. 1 augusti ingångna år, ställda till sällskapet Pro Sensu Communi och aflämnade till utgifvaren af Stockholms-Posten. Och som sällskapet ej äger hvarken guld eller silfver, kommer priset att bestå blott i det bifall som skrifterna vinna, och som bevisas därigenom, att de befordras till trycket, den poetiska i Stockholms-Posten, den prosaiska särskildt. Stora priset och accessit åtskiljas genom ett förr eller senare i tryckningstiden. Skaldestycket bör ej gärna vara längre, än att det kan tryckas på fyra sidor in 4:to.

Hvad stilen angår, såväl i dessa skrifter som hvad förnuftiga auktorer dessutom behaga insända, gäller samma föreskrift som sällskapet antagit för sina egna arbeten, nämligen, att de ej må innehålla ovett. Vi taga här ovett i sin ursprungliga och allmännaste bemärkelse, det vill säga allt sådant som icke är vett. Men det gifves ett vett för tanken, ett annat för uttrycket, ett annat för sederna: sanning, smak och anständighet. En auktor, som felar mot ett enda af dessa tre, anses för ovettig, och hans skrift kan ej gillas, ännu mindre få belöning.

Egentligen vill man nämna, i afseende på det prisämne som i år blifvit utsatt, att lika så mycket sällskapet värderar ett glädtigt och kvickt skämt, lika så mycket, och ännu mer, hatar det den plumpa och personliga satiren.

Sällskapets symbolum är denna Horatii vers: *Scribendi recte Sapere est et principium et fons.*

Som denna inrättning icke är någon orden, men ett sällskap, och ett sällskap af förnuftige män, så finnas där hvarken ceremonier eller hemligheter, uppfunna, de förra i brist af förnuft, de senare att förvilla det.

Af alla sätt att utforska sanningen har man trott, att offentligen anställda disputationsakter böra vara det säkraste, och af alla medel att utbreda den ansett det tjänligaste att meddela den genom dagblad som allmänt läsas. Det är därför som sällskapet *Pro Sensu Communi* är betänkt att som oftast i *Stockholms-Posten* utgifva teser till allmänt skärskådande. Man ser utan svårighet det oändeliga företräde dessa senare slags disputationsakter äga framför de vanliga, som vid akademierna brukas. Ingen tid är här föreskrifven; inga officianter nämnda; ingen respondens, som alltid är berättigad att ha rätt; ingen opponens skyldig att af höflighet säga *concedo*; ingen preses med myndighet att befalla tystnad. Hvar och en kan, när han behagar, insända sina vederläggningar eller anmärkningar, hvilka genast skola blifva införda i detta dagblad. Samfundet *Pro Sensu Communi*, lika villigt att emottaga upplysningar som att gifva dem, erkänner ej mer än en domare: förnuftet; söker ej mer än en ära: sanningens.

Till ett försök har sällskapet vid sistlidna sammankomst beslutit att till allmän ventilation utgifva följande

Teser:

1. Två gånger två är fyra.
2. Man må säga hvad man vill, är en förvillad hjärna och ett fördärfvadt hjärta i den närmaste förening. En illuminat är i själfva sin natur en elak människa eller ämne att blifva det.
3. Hvad smaken är för auktor, är samvetet för medborgaren. Den förra: förnuftet som granskar hvad man bör säga; det senare: förnuftet som dömer hvad man bör göra.
4. Hvad är visheten? En jämvikt mellan själens förnögenheter: känsla, bildning och urskillning. Snillet? Samma jämvikt med en högre grad af verkning. Vettet? En undervikt af känsla och inbillning. Dårskapen och talangerna? En öfvervikt af desamma, endast åtskilda af mer och mindre. — Häraf följer som korollarium, att en narr kan äga talanger, men aldrig sant snille.
5. Den ålder, hvori vi lefva, torde blifva en gåta för tillkommande släkter. Aldrig såg man sanningens ljus sprida en mera allmän och renare dag, aldrig lättro och vidskepelse, fördomar och villor sänka människor i en djupare förnedring.
6. Medelålderns barbari var vida vägnar ej så nesligt, icke heller så farligt, som det hvaraf vi nu hotas. Det var ett foster af okunnigheten och skulle försvinna med henne. Man sof då och drömde; nu rasar man vaken. Man yrade då af mattighet, nu af blodfullhet och frosseri.
7. För sju sekler tillbaka trodde man allt hvad man ej begrep, emedan man ingenting visste; nu vet man mycket som man ej begriper, och därför tror man allt.

8. Att tro en sak är för de flesta människor detsamma som att ej tänka därpå.

9. Det är mycket i naturen som man ej förstår: vanlig undflykt af de lättrogne. Men man svarar ej till saken. Man bör säga: det är mycket i naturen, som är helt och hållet orimligt; mycket möjligt, som är omöjligt; många naturliga saker, som äro alldeles onaturliga. — Annat är att en sak öfvergår min fattningsgåfva, och annat att den strider mot det allmänna förnuftet; annat att materien är delbar i oändlighet, och annat att en del är större än det hela.

10. Ingenting kan vara löjligare än att se en hop folk, som söka pruta på vantron, som vilja utstaka en medelväg mellan vidskepelsen och förnuftet, som vilja utmärka gränsen af ett lagom i ursinnighet och som inbilla sig vara kloka med mindre grader vanvett. Ser man då ej att allt är sant eller falskt, möjligt eller omöjligt, att häruti ej finns något mer eller mindre, några storheter som låta mäta sig? Af alla saker, som strida mot förnuftet, bör man tro allt eller intet. Det är alldeles icke orimligare att två gånger två är tusen, än att två gånger två är fem och att en och samma kropp kan på en och samma tid äfven så väl vara här och i Kina som här och i Tälje.

11. Det förargar oss när vi höra, att så mycket klokt och hederligt folk endast nöja sig med att skratta åt den stora mängd af bedragande narrar, som öfverflöda i vårt tidevarf: guldmakare, swedenborgianer, mesmerianer, somnambulister, andars framkallare, skattsökare, nummerpunkterare, universaldroppmakare, etc. etc. etc. Oss tyckes att dessa upptåg passera allt skämt och borde bemötas i följd däraf. Må dessa narrar tro för sig hvad dem lyster, men så snart de försöka att utbreda satsen, som förnedra män-

niskosläktet, som fördärfva själfva källorna af allmänna förnuftet, då synes oss att tid vore till ett allvarsammare beifrande.

12. Men om regeringen, sysselsatt med högre omsorger, ej gifver sig möda att kasta ögat på dessa dårskaper, huru kommer dock till, att hvar och en bra karl ej själf gör sig rätt? Ty att säga en upp i synen: — Jag skall gifva er uppenbarelser, jag skall visa er i sömnen hvad ni vaken ej kunnat upptäcka, ni skall se in uti er, in uti andra, finna edra och deras sjukdomar, säga botemedlen därför, spå tillkommande ting! — hvad är det annat än att säga: — Min herre, ni är en narr, ett dumhufvud, som skall låta inbilla er allt hvad jag behagar. — Jag frågar, hvad man i allmänhet plägar svara på sådant tilltal.

13. Hvad är det som gör bedragande charlataner af sämre klassen? Egennyttan och penningelystnad. — I den bättre världen? Begäret till ett namn och det vackra könets ynnest. Oftast är mystären af föregifna kunskaper endast lånad till pretext för mystären af ett rendez-vous. Det lilla ordet, som Horatius ganska naivt nämner såsom orsaken till så många blodiga krig: *Et fuit ante Helenam c. . . terribilissima belli Causa*, har ock varit det till de flesta mirakulösa syner och kurer.

14. Huru skall man förklara, att på en och samma tid den högsta filosofi och de ytterligaste dårskaper behärska Europa? Se här, huru vi fatta det. Det syns som det mänskliga sinnets förmögenheter hafva i sistförflutna sekler fått en allmän stöt till uppväckelse och utveckling; denna stöt har verkat med lika kraft i motsatta direktioner, allt efter den vändning till rätt eller falskt, som naturen gifvit åt särskilda individer. Häraf följer, att då väldanade själar skulle lyfta

sig upp till högsta grad af ljus, skulle de vanlytta likaså rasa fram till högsta galenskap.

15. Half kunskap är farligare än okunnighet, skymning värre än mörker. Den blinde vet, att han ej ser, och lämnar sig åt en ledare. Den skumögde går djärft fram och tror sig stiga på fast grund, då han klifver sig ned i smutsen.

16. Det är ej blott om poesien, men hvarje kunskap som helst, som bör sägas med Pope: Drick djupt eller smaka ej.

17. Ju heligare person, dess större är brottet att vilja pryda sig med dess namn, utan att äga dess förtjänst. Den förhatligaste charlatan af alla charlataner är den, som charlataniserar med ära och dygd.

18. Hopen söker äreställen; snillet dygden, filosofen ära. — Höga gudinna, säger den vise, upptag mig i din vänskap, att jag må dela din dyrkan! — Milda drottning, ropar dåren, påkläd mig ditt livré, att jag må lysa för hopens ögon!

19. Ordensceremonier voro fordom ett medel att dölja kunskaper som därunder förborgades, nu att gifva misstanke om kunskaper som ej ägas.

20. Nämn oss en stor ordensvurm, som ej varit en liten människa.

* * * *

FILOSOFEN PÅ LANDSVÄGEN.

ELLER

FRIA TANKAR I LITTERATUR, FILOSOFI OCH MORAL,
SEDAN D. 11 JULI 1792, UNDER EN RESA
ÅT SÖDRA SVERIGE.

ANMÄLAN.

lla de, som färdas en och samma väg, se nödvändigtvis samma föremål. Men af tusende sådana skall till äfventyrs ej en enda, på tusen mils väg, haft en enda tanke precis densamma som någon af de öfriga niohundra-nittionio. I stället att därför, som så många andra gjort, beskrifva hvad jag sett och min kusk bättre sett och alla efterkommande resande med deras kuskar skola se emellan Stockholm och Ystad, har det fallit mig in att för samtid och eftervärld uppenbara hvad jag tänkt och hvad efter all sannolikhet ingen annan tänkt på dessa sjuttio mils väg. — Men, torde några kritiska läsare säga, hvad hindrar att dessa tankar kunnat lika så väl blifvit tänkta i er kammar? Ni skulle därmed hafva bespart edra skjutspenningar; ingen fara att icke då edert lärda verk blifvit skattadt hvad det er kostat, och — — — Jag förstår, m. herrar, komplimangen är god, och jag värderar ett gladt stickord så högt jag föraktar ett argt och plump ovett. Ett godt skämt, säger Saadi, är svårare att finna än tjugu stora skällsord. Men här är ej fråga om hvad möjligen kunnat hända, men hvad

verkligen händt. Jag har ej rest för att tänka; men jag har ej kunnat alldeles hindra mig ifrån att tänka medan jag rest. Emellertid och för att visa, huru litet skryt man bör finna i denna försäkran, och att förlika mina läsares kritiska ära med min egen auktorliga, så antagom en distinktion. Det finnes tvenne slags tanke liksom tvenne slags rörelse: en aktiv och en passiv; den förra en egen kraft, den senare ett öfverlämnande; den ena en förtjänst, tillhörig snillet; den andra en nödvändighet för hvar människa med sinnen. Nu tillåter jag själf, att man hänför mina tankar till sista slaget, såsom blotta intryck, perceptioner, aperçuer, eller hvad man behagar kalla dem. Andra äro ock föga möjliga vid den ständiga skuffning en åkande själ måste erfara af rörelsen, bullret och evigt växlande objekter. Och att numera icke må lämnas minsta rum till tvifvelsmål, det oftanämnda reflexioner ju sannfärdeligen, som sagdt är, blifvit födda på stora landsvägen af de föremål ögat omfarit, så har jag med några ord framför hvarje tanke tecknat bilden, hvaraf hon väcktes, jämte någon af transitionerna. De som någon gång gifvit akt, med hvad otrolig hastighet, äfven ock under hvilat och lugnet af en studerkammare, tusen mellan-idéer, alla födda af hvarandra, sammanbinda tvenne sinsemellan till utseendet allsintet besläktade begrepp, lära mindre förundras, om vid rullande hjul på en ojämn väg, backe upp och backe ner, själen gjort mer än vanligen stora språng, och om således förhållandet emellan moder-idéen och dess framställda afkomling här ännu mindre än vanligen skönjes... Men jag ärnade endast med två ord anmäla mitt lilla försök, och redan är jag ett godt stycke på vägen att göra ett företal; så outsägeligen kärt och så outöseligen rikt är det lilla ämnet *Jag* för hvar och en auktor, och sanningen att säga, så äro vi däruti auktorer något hvar. Ty i hvilken församling, stor eller liten, sockenstämma, riksmöte, orden, tekonselj, divan, national assemblée... Apropos af national assemblée...

— A l'ordre! hörs läsaren ropa. — Jag lyder då och skyndar att i Stockholms-Posten framställa en af mina dagsresor till prof. Vore denna nog lycklig att kunna behaga den vördnadsvärda allmänheten — hvilket ej kan slå fel, såvida vi auktorer (se Kallundborgs krönika) med allmänhet förstå sju eller åtta goda vänner — så skola de öfriga ofördröjligen följa. Hvad stilen angår, så ifall där ej finnes den glans, den täckhet, de fina behag, med ett ord: den goda ton, som är så egentlig för hufvudstadens skribenter; då besinne man endast, att jag ej haft den lyckan att författa som de, på en sidensoffa, vid ett mahognybord, i ett välstädadt, ljusst, parfymradt rum och vid hemkomsten från couren eller börsassembléen eller en vacker aktris' toilett eller Svenska akademiens sammankomst . . . men att jag tecknat mina tankar i hållstugor, på träbänkar, med gästgifyvapennor. Äfven anhålles till slut, att om en mjältsjuk läsare skulle finna här och där någon glädlig tanke (det Gud gifve!), han därför ej strax må fördöma den såsom falsk eller dåraktig. Det är nämligen en nog allmän och lika felaktig tro hos mina kära landsmän, att ett arbetes grundlighet bör bevisas genom dess ledsamhet, och att en auktor som ler har nödvändigt orätt. Tvärtom törs jag påstå, att förnuft och sanning äro naturligen glädjens vänner; att det nyttiga, roligt, är dubbelt nyttigt; och att graviteten i skrifter såväl som i uppsyn, i gång och åtbörd är mer än ofta en mask för tomt hufvud. Det mest gravitetiska djur på jorden är, som man vet, oxen: men hvad tänker ni om hans grundlighet?

FJÄRDE DAGSRESAN.

(*Backarna.*)

En auktors rykte är som ett tungt lass i en brådstört brant: ingen punkt för hvila, ett steg i hvar blick, högre

upp eller tillbaka. — Fatta mod, unge man! Rättnu hinner du höjden. — Du har hunnit den . . . och stupar.

(*Bönder, skjutshästar — kung och folk.*)

Lyckligt och tre gånger lyckligt det land, hvars konungar älska sitt folk till den höjd som svenska bonden sina hästar! — Nationer, begären ej Epikteter till regenter! Begären ej att anses för likar af dem eder dyrkan förgudat! Önsken dem endast af himlen nåd att väl fatta denna sanning: Död häst drar ej kärra; utkörd häst drar ej fram.

(*Kuskar.*)

O kuskar! när skolen I en gång finna, att piskan är skapad för hästens skull, icke hästen för piskans.

(*Bondhästar, kungshästar, stallstat, höga tjänster.*)

Huru många förnäma hafva ej att tacka fänaden för sin höghet? Och hvad gräslig mängd mindre af stora herrar i världen, om den gode Guden icke tillåtit hästar och hundar födas!

(*Åker, ojäm växt — snillen.*)

En god åker är ej den, där tre, fyra strån gifva tjugonde kornet, men där hela skörden ger tio. Så är icke heller ett förträffligt verk, hvar man finner här och där en lysande rad, men där allt är jämn styrka.

(*Åkerbruk — regeringssätt.*)

Det händer någon gång att en förträffligt god åker, fast illa häfdad, ger tämligen god skörd. Det är äfven sant, att den bästa odling icke alltid segrar på en vild naturs motstånd. Men om någon däraf ville göra den slutsats, att det ej gör till saken huru illa en åker häfdas, allenast jorden

är god, och så tvärtom; hvem skulle ej se att en dylik resonör vore en narr eller en skälm? — Nu är denna slutsats precis densamma, som göres af vissa despotismens försvarare: — Alla regeringssätt äro goda, där folket äger dygd, en fördärfvad nation är alltid olycklig, fast med den bästa regeringsform; därför, så godt att hon äger den sämsta, att hon äger allsingen, att hon lämnar sig blindt åt en endas nycker. — En klok, ärlig man skall döma tvärtom. — Det är icke ett samhälle af Sokrater, skall han säga, som behöfver regeras. Men därför att denna jord är så elak, begär hon odling, och därför att denna nation är så fördärfvad, så låg, så okunnig, så oenig, så afundsjuk, så egennyttig, så utan all känsla för allmänt väl, just därför är det, hon tar för sig att styras efter de bästa regeringslagar, dem en elak regent väl någon gång trotsar, men utan hvilka den elake blifver värre och den gode ej länge är det. Klippan, öknens, moraset hafva blifvit till åkrar; och aldrig ännu var ett folk så förnedradt, som ej kunde hjälpas, så länge det icke afsagt sig äfven rättigheten därtill.

(Nattkvarter, tingsbyggnad, domstol.)

Fordom svarade konungarna endast under Guds dom. Senare tider hafva stiftat en underrätt, icke mindre fruktad och mer snar att döma: det är allmänhetens domstol i ett upplyst land . . .

Men där upplysning ej finnes, där finnes ock ingen allmänhet; där finns blott en pöbel, som åker i vagn, och en annan, som går till fots; en, som sofver på ejderdun, och en, som sofver på halm.

(Farlig väg, mörker, säkerhet.)

Att tro är detsamma för de flesta människor som att ej tänka därpå. De göra med sin religion, som man gör

med sin mätress: man fruktar en undersökning, man blundar och är lycklig.

(*Dårhuset i W—.*)

Konungarnas bruk uti forna tider att löna en narr bland sina hofmän skulle tyckas bevisa, att de öfrige icke voro det. —

Om dårhushjon påfunnit en religion, hade första grundsatsen sannolikt blifvit: att förkasta förnuftet; om tjuftar och skälmar: att neka dygdens moraliska värde. —

Då är ett folk kommet till den lägsta förnedring i vett och seder, när blott behöfves att ha sundt förnuft för att vara ett snille och att ej hafva stulit på allmän landsväg för att heta en ärlig man.

(*Askan af J—.*)

Som det är onekligt, att aldrig eldsvådor uppkommit utan af eld, ej heller tråtor om man ej talt, ej heller slagsmål om man ej ägt sina händers fria bruk; så skulle ock följa lika klart för vissa djupsinniga hufvuden, att förening och säkerhet säkrast vinnes hos ett folk genom följande trenne medel: mörker, tystnad och bojor.

(*Regementsmötet i — — —*)

En vis politik vore den af en regent, som sade till sig själf: — Under det mina grannar inbördes täfla att uppsätta arméer, som de ej kunna besolda, skall jag genom en god hushållning blott sätta mig i stånd att besolda arméer, som jag ej behöfver uppsätta.

(*Galgbacken vid — — —*)

Den tid har kommit, då människors blod börjat anses af något värde. Dödsstraffen blifva allt mer och mer sällsynta;

och några regenter hafva gått så långt i mildhet, att de alldeles sökt afskaffa dem. Då de ryst vid att spilla missdådares blod, hafva de bevist för Europa, att det ej måste varit utan ömmaste känslor af mänsklighet och nåd, som de bortkastat millioner oskyldigas lif såsom stoft på slaktningsfälten. —

ANDRA DAGSRESAN.

(Taskspelaren, bondhopen.)

Att göra lycka i världen, fordras endast att väl veta taga sin tid. Hade Cagliostro förstått att låta sig födas tvåtusen år förr hos en okunnig nation, så hade han nu kunnat vara Gud i stället för charlatan.

(Trädgården.)

Vitterhet och upplysning äro alster af samma träd: det är blomman och frukten. En systematisk despot bör förbjuda all snilleöfning, vore det också ej annat än charader och anagrammer.

(Häradstinget i —)

En entusiast har alltid stöd af en part; en oväldig domare gör sig alla till ovänner. Man älskar hellre att lastas i allt än att berömmas med inskränkning. Det förra kan uttydas som följd af fiendskap och mister därmed sin vikt; det senare däremot har allt utseende af rättvisa. Gör rätt åt alla, och du skall njuta den af ingen.

(Herrn och drängarna.)

Det är ett lika gammalt bruk att säga om hofmän allt det onda man vill som att säga om konungar allt det goda man måste. Men medger man ej allmänt, att hofvet skapas

af monarken och monarken af sitt hof? — Eller skulle endast här den gamla regeln ha ett undantag: Dis-moi qui tu hantes, et je dirai qui tu es.

(*Den kräfstinne köpmannen.*)

Välsignom naturens välgörande hand, som skänkt människorna högmodet i omvänt förhållande mot förståndet.

(*Fjärilen — känslighet, svaghet — snille.*)

Känna hastigt och känna djupt — se där hela grunden till skaldens, orators, artistens snille. Undra därför ej, om de lättare såras än vanliga människor. Det knappålstyng, som genomborrar fjärilen, hinner ej fram genom björnens hud.

(*Hästar, hästmänniskor — ärlighet, plumphet.*)

Ära och dygd i forna dagar voro ofta förenade med grofhet i umgänget: största artighet och belevnhet är i våra tider lika ofta en mask för det nedrigaste tänkesätt. Därpå trodde man någon gång, med en vanlig falsk slutkonst, att en belevad man var nödvändigt en falsk människa, men en högbröstad ställning, en påsittande hatt, en uppsyn som för att stängas, ett tal som för att bitas, en gång som för att trampa voro säkra bevis af ärlighet, dygd, gammal götisk heder.

(*Favorithästar — Nero — borgmästare.*)

Det är en stor skillnad mellan gunstlingar och vänner. Man vill högaktas af en vän, blindt tjänas af en gunstling. Favoriter väljas då helst bland dem man föraktar och inför hvilka man ej behöfver rodna för sina fel. Härpå förklaras hvad någon gång händt, att en kung af mycket snille valt gemenligen till gunstlingar de dummaste vid sitt hof. Då

Nero i nåder befordrade sin häst till borgmästare i Rom, var det icke en vän, men en favorit som han upphöjde.

(Hat och kärlek på landsbygden.)

Alla naturliga passioner hade i barbariets tidevarf en större energi. De äro i senare tid dels kväfda genom tusende band af religion, lagar, seder, anständighet, dels försvagade till sin styrka, som delats på flere (ty det synes som känslan, ej mindre än snillet, endast ägde en viss gifven fond att använda). I aflägsna landsorter och bland ringare folk kan man ännu finna en vän i faran och en fiende intill döden; men i hufvudstadens ypperst belevade värld har man ingen att slåss för och ingen att slåss med. Man tjänar där utan ömhet och förtrycker utan hat.

(Utsökning, kautionist.)

Största vänskapsprof var i gamla tider att gå i döden — nu i borgen för en vän.

(Skomakaren i rännstenen.)

Den liderligaste skomakare kastar ej någon skugga på skomakareprofessionen, och en matematiker på stegel för-ringar ej därmed matematikens värde. Hvarföre vill man då räkna vitterheten till skam, om några dess idkare söla sig i laster eller utsväfva i dårskaper? Männe ej därför, att smaken är i närmare släkt med hjärtat än med hufvudet och att känslan af det sköna i moralen och konsterna är naturligen en och samma?

(Tiggaren.)

Dumt folk berömma ett godt hjärta af samma grund som tiggaren frikostighet.

(*Kyrkogården.*)

Alla döda auktorer hafva en stor förtjänst framför de lefvande. Hvilken är den? — De äro döda.

(*Sockenstämma, riksmöten, skrål, oanständighet.*)

Man talar ej högt vid despoters hof. Sådant vore en oanständighet*, det vill säga det största af alla brott i den stora världen. Däraf följer att allt som är af stor vikt, af ett allmänt intresse, som rör människans rätt, lagen, friheten, samhället, äro ämnen dem anständigheten förbjuder att vidröra. Man kan icke tala i dessa ämnen utan att känna en viss värma som höjer ljudet. Lögnen, sveket och smickret hviska, men sanningen har stark lunga. I fria stater, där man handlar om stora ämnen och för stora församlingar och från höga tribuner, är det alldeles nödvändigt att tala med hög stämma. Hvilka oanständiga regeringssätt!

(*Skymningen.*)

Den vidd man ser är alltid mindre än den man bildar sig. Det är blott åt en okänd grad af förtjänst, som man gifver ett oinskränkt mått af vördnad. Det största snille och den rikaste köpman mista halfva sitt anseende från den stund man vet skatta dem.

(*Floden och bäcken.*)

— Hvarför går du så tyst? sade spotsk till floden en sorlande bäck, som af gårdagens regn, och dansande mellan sterna. — Därföre, svarade floden, att man känner mitt hemvist. De djur jag närer, de kölar jag bär, dessa fruktbara dälдер som omge min bädd, dessa friska alar som dia min

* Eller vanligare och vackrare: indécence.

barm . . . allt säger mitt lopp, allt vittnar min styrka, mitt djup, mitt gagn. Men du, lilla bäck, höj upp ditt sorl, för att byns barn än i dag må komma och se ditt skum och höra ditt sus och somna därvid och i morgon, då solen för-torkat ditt sköte, kunna säga: — Här flöt han.

(Isberget och kullen.)

— Hvi stiger du ej hit upp? sade berget till kullen och sköt sin isiga hjässa mot skyn. — Du gäckar mig, broder! var kullens svar; men jag ler åt ditt förakt. Se ner från din höjd och betrakta den nytta jag gör naturen: mina blomstrande ängar, mina fruktbara trädgårdar, de feta hjordar som beta mitt gräs, den lycklige skördaren hvars svett jag belönar. Men du, tunga börda på en suckande moders bröst, hvad är ditt gagn? Ingen växt, intet djur kan finna ett skydd i ditt kalla sköte. Den välgörande solen gjuter fåfängt på dig sina närmsta strålar; du lånar dess glans, men ej dess värma att lifgifva världen. Behåll din höghet, var nöjd att förvåna! Min sällare lott är att gagna och välsignas.

* * * *

FÖRETAL TILL FREDMANS EPISTLAR.

Ypperliga författare — om andra är ingen fråga — gjorde väl för vitterheten och sin egen heder att, medan de lefva, själfva samla och utgifva sina arbeten. Kanske finnes ett sätt att göra ännu bättre: det vore att dela denna försorg med sina vänner.

En författares sanna vänner äro de, som, förenade genom smak för samma yrken, äga en själ att fullkomligen känna och värdera hans skrifter, mod att tillstyrka uppoffringar, håg att tjäna mer än smickra, och som älska personen, men än mer hans ära.

Det är ofta icke nog för en auktors ära att bli känd för hvad han skrifvit, men ock att bli frikänd från hvad han ej skrifvit eller, det som är detsamma, hvad han icke fullt gillar: ty hvilken är den författare, som vågar säga med Gud, att allt, hvad han gjort, var ganska godt? Men nu är man, i lärd som i allmän mening, icke far till andra barn än dem man själf erkänner.

Man vill med dessa strödda reflexioner hafva sagt att det verk, hvars början nu öfverlämnas i allmänhetens händer, är icke en obesedt sammanföst massa af allt hvad en auktors hand författat och endast bestämd af förläggarens vinst, men en upplaga för snillet, men en af den lefvande skalden själf i råd med sina vänner öfversedd, granskad och urvald samling af hans odödliga arbeten.

Om hvarje auktors skrifter, spridda efter hand, under en lång följd af år i vanskliga, lösa, kringflygande papper

lätt löpa fara att antingen förkomma eller misshandlas, stympas och fränkännas sin upphofsman, huru mycket mera de snillefoster, som, sällan alstrade vid skrifbordets lugn, men i en stormande glädjes hvirfvel, strax i deras födelsestund tagit sin flykt ur författarens hand, utan att dit återvända, spridt sig omkring till hof och stugor, att läras af den okunniges som kunniges mun — skrifter, som således blott förvarades i ett otroget minne eller ock i några samlares afundsamma gömmor, hvarur att dem draga, hopsamla, jämföra fordrats författarens egen hand och öga!

Men hvad som allena fortplantades genom minnet, hvad därför med tiden skulle lättast förloras, växla, förskämmas, var musiken till dessa arbeten. Man vet att de flesta hafva gift sig tillsammans med förut kända melodier; andra finnas dock, som erkänna samma skapare med versen, och nästan alla hafva mer eller mindre emottagit skaldens ändringar och förbättringar. Till evigt säker hågkomst behöfde de således att af en skicklig hand en gång för alla omedelbarligen flyttas från auktors röst på papperet. Detta är hvad som ock skett.

Säkert känner man ännu ej mer än till hälften dessa poemers värde, om man blott känner dem som poemer. Aldrig ännu voro skaldekonst och tonkonst mera systerligt förenta. Det är icke vers, som äro gjorda till denna musik, icke musik, som är satt till dessa vers: de hafva så iklädt sig hvarandras behag, så sammansmält till *en* skönhet, att man föga kan se, hvilken mest skulle sakna den andra för sin fullkomlighet: verserna, att rätt fattas, eller musiken, att rätt höras.

Olycklig den, som utan öra och röst vill döma om dessa arbeten; men brottslig den, som efter vanliga regler vågar att granska hvad ej kan jämföras, hvad som varit utan mönster och skall blifva utan efterföljd! Och dessa skrifter af eget slag, som icke blifvit anlagda på en öfvertänkt plan,

icke vers för vers bildade, sammansatta, polerade, men ögonblicksskapelser, men tjuvnings-utbrott, men foster af sann ingifvelse, som, om jag så får säga, helgjutna frambrustit ur en lågande bildnings sköte — har man väl rätt att kalla dem arbeten, att anse dem som författade, att pröfva dem efter verskonstens allmänna lagar? Säg icke, kalle läsande man: — Detta är fel mot språket, smaken. — Äg skaldens känsla, äg ynglingens hjärta, älska, drick, sjung — och du skall se dessa fel förvandlas till snilledrag, eller skall du ej se dem.

Det gifves andra lagar, heliga lagar: anständighetens, sedernas. . . Man förblände ej dessa termer:

Anständigheten kom — och sederna försvunno.

Aldrig har man i någon tid mera ropat på anständighet, och aldrig hafva sederna — varit mera förskämda! skulle deklamatören utropa. Det är falskt, öfverdrifvet: det har gifvits tider, då både anständighet och seder försvunnit — och hvad är den förra, om ej ett offer åt de senare! Men medgifvom ock att de ej äro i tilltagande, under det att deras yta, deras dräkt eller larf, deras synbara uttryck i skick, tal och skrifter, kort sagdt anständigheten dag ifrån dag allt strängare yrkas.

Hvad denna anständighet i tal och skrift angår, så synes härvid, som i många andra moraliska ämnen, vår allmänhets begrepp ännu föga stadgadt. Sant är ock att det skall och bör växla från stånd till stånd, från klass till klass, i förhållande af olika seder och upplysning. Men ofta händer bland folk af samma upphöjning i samhället, att den ene fördömer som högst oanständigt hvad den andre gillar som en tillåtlig frihet. Hvad är skillnaden dem emellan? Jag vill med en berättelse säga min tanke:

För en tid sedan befann jag mig i en talrik samling af båda könen, i hvad man kallar godt sällskap, till och med af god ton. En ung man inträdde: hans blotta utseende

ingaf redan en böjelse till glädje. Han talade : man förtjustes. Han berättade vissa äfventyr af nog vanskelig natur, han nyttjade uttryck i hög grad fria ; men allt skedde med den kvickhet, som blott ådrog beundran, de yra språng, den öfverhalkande lätthet och framför allt den glädtighet, som ej lämnade tid att rodna förr'n man skrattat, då det redan var för sent och då minnet af ett skämt redan gifvit sitt rum åt uppmärksamhet på ett nytt. Själfva sedernas väktare, vördiga ämbetsmän, ärbara matronor, åldern som ungdomen, alla hörde och logo, alla instämde i denne mannens beröm, och han bjöds att stanna kvar. Förförd af exemplet, trodde en annan bland sällskapet genom samma slags skämt kunna vinna samma framgång. Men de likaste saker äro alltid mycket olika. Hvad naturen nekat, söker konsten fåfängt ersätta. Hans ansikte saknade dessa spelande drag, detta eldspråk af själen, som ofta talar mer eller bättre än själfva talet, än höjer ett uttryck, än fyller dess brist, än skyler den tydlighet, det för mycket skulle äga. Hans ton var släpande, hans åtbörder tvungna. Detta gaf åt hans skämt ett tycke af öfverläggning, som gör att ett infall aldrig roar, fast det är roligt, alltid sårar, när det är fritt. Hans skick tycktes säga vid hvarje infall : — Hör huru kvickt ! — och sedan han fällt det : — Skrattar ni ej ? — Det tycktes varna en för att rodna, och därför rodnade man åt allt. Det oskyldiga blef tvetydigt och det tvetydiga plumpt. Snart började nu alla solfjädrar att fläkta, alla pannor att rynkas, alla munnar att gäspa. Fruntimren fingo migrän och gingo ur rummet, den ena efter den andra. Karlarna började andra samtal. Den misslyckade skämtaren smög flat sin kos, och värden gaf honom tillkänna med en betydande min, att man undanbad sig hans återkomst. Det är likväl visst att den senares skämt, hvad saken angick, icke sårade sederna mer än den förres. Skillnaden låg i sättet.

Enligt tillkännagifvande i prenumerationsseglarna hade man först ämnat att utgifva dessa arbeten under en allmän titel af Den svenske Anakreon, ett namn, som redan länge blifvit tilldeladt författaren, men kanhända ej nog ärofullt. Det är sant, dessa skalder hafva båda sjungit om samma ämnen, om vin och kärlek, båda sjungit förträffligt — men detta är allt hvad de äga gemensamt. De hafva målat på samma duk, varit ingifna af samma anda, men för öfrigt hvad olikhet i teckning, i färger, i figurernas former, deras ställningar, scenens val: den ene öm, ljuflig, intagande, fin; den andre yr, häftig, förvånande, rik! Att jämföra dem båda är att jämföra kaskaden, dess språng, dess brusande svall kring fältet med källan, som lent genom ängens sköte ormar sig fram utan dån och bölja.

Man skulle kanhända, hvad stilen beträffar, med mera skäl kunnat nämna vår skald för den svenske Pindarus: så djärf är dess flykt, så rik dess bildning. Men förkastom dessa jämförelser! De äro ofta skadliga, alltid felaktiga. Det är genom dem som författare, sedda på en enda förliknad svagare sida, af granskaren dömts någon gång med en stränghet, som haft sken af orättvisa. Förgätom aldrig att hvarje sant snille måste äga sin egen ursprungliga form, vara sig och ingen annan, att den onyttiga frågan om författares likhet leder som oftast till den förhatliga frågan om deras inbördes företräde, att denna icke kan afgöras, att snillen äro att anse som oändliga storheter, således omätliga, och att allmänheten isynnerhet icke äger deras måttstock. Vi skola då finna att det största beröm för hvarje ypperlig författare, för Bellman som för Anakreon, är: att den ene var Anakreon, den andre — Bellman.

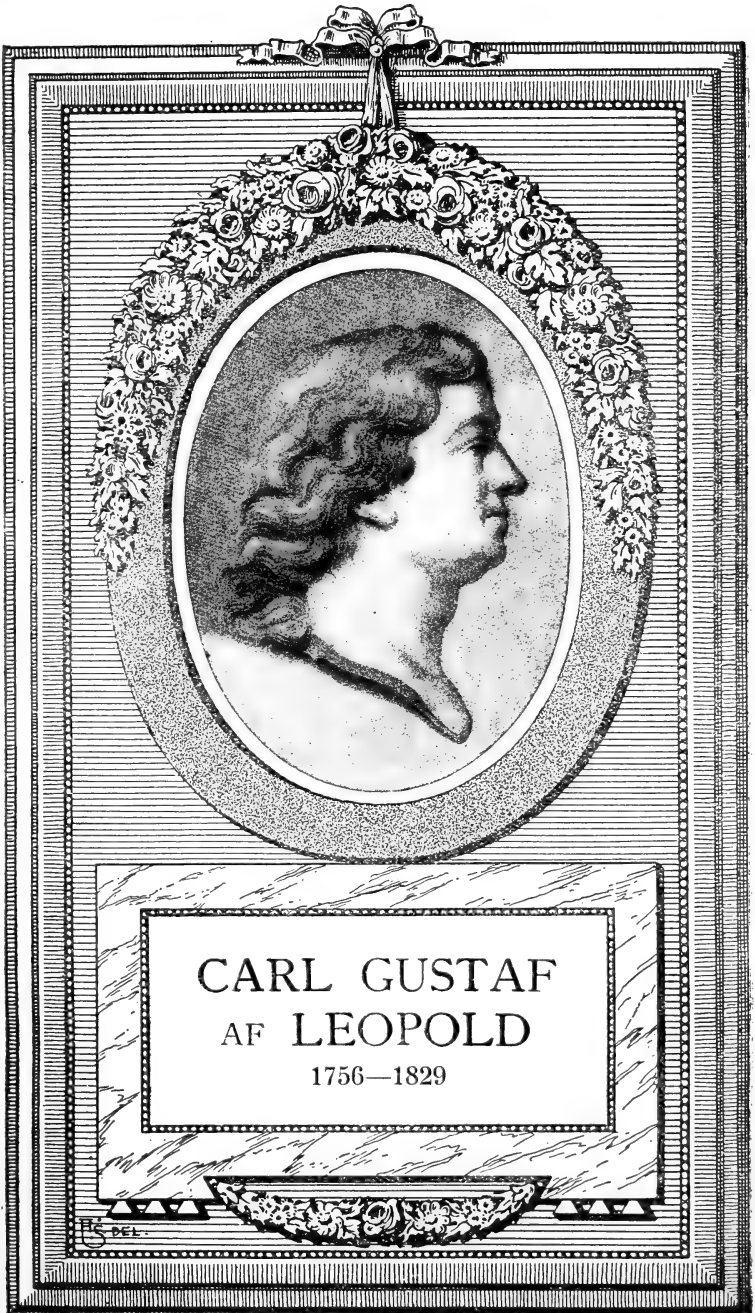
Må mig förlåtas ännu en sanning.

Om enahanda artister, ehuru väl till naturen hvarandras vänner och sannaste domare, icke äro det alltid, så ligger utan tvifvel ett stort skäl härtill i allmänhetens falska och

inskränkta omdömen, dess vana att jämföra, dess högmod
att utstaka snillens rang och dess alltför njugga förråd af
aktning att tilldela en, utan att fråntaga en annan.

Stockholm den 6 oktober 1790.

CARL GUSTAF
AF LEOPOLD

1756—1829

H. DEL.

MAO
MAO

LÄRDOMSHISTORIEN.

SÄLLSKAPSHÄNDELSE.

DEDICERAD TILL VÅRA STORA BOKKÄNNARE AF EN IGNORANT.

Jag befann mig för någon tid sedan i ett lärdt sällskap, där man kunde se hvarandra för tobaksrök, och där icke något så kalladt lustigt hufvud druckit sig upp till ordförande. Man sade ej osmakligheter under namn af roliga infall och bedröfvade ej det sunda vettet genom täta gapskratt. Man talte om nyttiga ämnen eller skämtade måttligen. Samtalet föll på de lärdes tvister. Man genomgick de Cartesianska, Newtoniska, Leibnitziska, Wolfianska, Lessingska och slutligen de Basedowska stridigheterna. Frågan uppstod om det lärda kifvets nytta eller skadlighet för den allmänna upplysningen. Som alltid händer, voro tänkesätten delade, och det uppkom ett lärdt krig öfver de lärda krigens nytta, som hotade att ej blifva det minst häftiga däribland.

Under det jag med okunnighetens beundran afhörde de stridande, nalkades mig en figur af sällskapet, hvars särdeles boksynta utseende redan förut väckt min uppmärksamhet. Han hade väl tegat hittills fullkomligt stilla, men i hans min läste man utan möda, att en sådan mans ord voro något mer värda än att bortkastas i stojet. — Min

herre, sade han till mig, i det han tog mig vid handen och förde mig till ett fönster förtroligt afsides, det är mycket skrifvet i det ämnet, hvaröfver här tvistas. — Min herre, svarade jag honom, det håller jag ej för otroligt. — Min herre, fortfor han, redan år 1665 utkom i Altdorff August Gottl. Herzmeijeri Disputator Philosophicus, som begynner med att afhandla nyttan af lärda tvister. — Min herre, huru dömer då denne auktor därom? — Min herre, jag har ej själf läst boken, jag vet blott att den är tryckt i 4:to, att den utgafs 1665, 328 sidor stark och med tvenne register; att den blifvit ånyo upplagd i Frankfurt, förökad med fyra nya artiklar, men däremot — hvilket få af våra största bokkännare observerat — med utelämnande af det ena registret. Afhandlingen öfver detta ämne begynner pag. 3 och sträcker sig till pag. 47 — nej, förlåt mig, den går ända till pag. 48. Boken blef annars recenserad af herr Sallo under hans antagna namn af Sieur d'Hedouville. Ni känner hans skrifart? — Nej, min herre. — Hvad? Ni känner inte Sallo, stamfadern för journalerna? — Nej, min herre, hvarken stamfadern eller hans lysande ätt. Men haf den godheten, om er behagar, att med ett par ord underätta mig om recensionens beskaffenhet. — Min herre, jag har väl icke lagt själfva recensionen särdeles på minnet, men jag tror, att den skall finnas i Journal des Savants för en af månaderna i det påföljande året.

— År 1724, fortfor han, utgaf Bernhardus Henrici ab Ameloven i Jena sin Dissertatio inauguralis de bello eruditorum paci longe anteponendo, 97 sidor stark i 4:to, förutom titelblad, dedikationer och errata typographica. Denna skrift har gjort uppseende. — Godt, svarade jag, den pjesen vill jag skaffa mig.

— Skaffa er, ropade han med ett halfskratt af medömkan, ni är den lyckligaste människa under solen, om ni får se den en enda gång under hela er lifstid. Vet ni väl,

min herre, att den polyhistorn Stolle, som icke var det han hette, förgäfvdes efterspanat den både i Holland och Tyskland? Den är, efter de största bokkännarens uttryckliga yttrande, en Fenix ibland dissertationer, en dissertation, värd att förskaffas till hvad pris den kan fås, en dissertation, som rycker palmen från alla andra, en dissertation, rarare än hvita korpar. Sådana, min herre, äro ord från ord de yppersta bibliografers omdömen därom.

Denna stil af äkta latinsk beläsenhet gaf mig frestelsen att ej heller synas obevandrad i den lärda idiomen. Så hastigt jag kunde, sammanletade jag i mitt minne de vackraste fraser af de latinska haranger, jag hört vid akademiska disputationsakter, och sammansatte eller rättare öfversatte dem till ett svar, hvaråt de, som hafva den olyckan att vara obevandrade i den moderna latinska vältaligheten, icke lära göra samma rättvisa, som jag väntar af kännare. — Höglärde herre, så uttryckte jag mig, väl vetandes, huru knappt husgeråd jag äger, skulle jag förlora både oljan och mödan, om jag vågade att i denna sanden nedstiga med eder, som är en man, i den lärda saken till alla numrorna fullständig, och som tvifvelsutän från de spädaste naglarna haft däri den bäst snutna näsa. För min del, då jag icke är nog lycklig att kunna simma utan spån och således vore i fara att taga molnet för Juno, omfattar jag desto begärligare grepen af er undervisning. — De som känna den äkta disputationslatinerna veta, att man uttrycker sig med denna sirlighet. Jag slutade just min komplimang, när en af sällskapet, som hört hvarom samtalet handlade, sade mig i förbigående med ett litet smålöje: — Den pjesen, herrn omtalar, är ej så rar som han föreställer sig. Jag äger den i min boksamling, och om ni vill, skall jag skicka er den. — Med åtbörd och min af en teaterkung, som finner sitt majestät skamlöst missfirmadt, betraktade min lärde den förbigående mannen ifrån hufvudet till fötterna. Därpå yttrade han sig, att den herrn måste vara

mer än svag i den lärda saken — det synes mig vissare än det vissaste. Ty i hela Europa finns kanske ej tre exemplar af detta arbete, när det undantages, som jag själf äger. — Han nästan rodnade, då han utsade dessa sista ord, så djupt kände han skrytet däraf. — Men väl, fortfor han, har en skälm till boktryckare i Leipzig, vid namn Bruchmesser, som hade blifvit körd ifrån Haarlem, och hvars hustru var halt på vänstra foten, samt hvars fars kusin var auktor till en satir i manuskript emot boken om kometerna, som ej blef tryckt, men som Bayle skall ha läst på själfva tryckeriet i Rotterdam samt för trettiosex gyllen undanköpt af sättaren, hvilken därföre blef bortkörd och kom sedan till Magdeburg — men väl, säger jag, har denne bedragare för femtiotre och ett halft år tillbaka gjort däraf en falsk upplaga, hvarmed han narrat till sig penningar af några okunniga. Det är tvifvelsutän ett af dessa exemplar, som herrn därborta berömmar sig af att äga, utan att misstänka bedrägeriet. — Han uttalade detta sista med en min af så djup medömkan öfver den andres grofva okunnighet om allt detta, att mången sett en arm eller ett ben afsågas med långt svagare uttryck af medlidande.

— Min herre, invände jag med höflighet, huru gör man falska upplagor af en allmän och loflig bok? Den nedrige boktryckaren har då, tvifvelsutän af ilska emot bokens författare, helt och hållet förändrat, omskrifvit, förfalskat innehållet af detta nyttiga arbete? Det är ej mera detsamma, som det var i första upplagan? — Förlåt mig, min herre, det är alldeles detsamma. Å! det finns ej en rad, som ej är till innehållet fullkomligt lika, ja, hvad ännu är mer: själfva antalet af pagina, ända till och med begynnelsebokstafven af hvar sida, äro fullkomligt desamma; så fint har den bedragaren förstått att härma den rätta upplagan. Men, tro mig, denna senare har ej ringaste värde, och låt ej narra er att köpa den, till huru godt pris den också må bjudas er.

— För knäveln, herre, utbrast jag med någon otålighet, jag tror, att ni gör narr af mig. Är det då inte ett och samma hvilkendera upplagan jag köper, om de äro bägge, som ni säger, alldeles lika?

— Det är väl fan heller, svarade å sin sida den lärde, också med någon häftighet. Ni skall veta, min herre, att det fanns i den första äkta upplagan tre stycken ofantliga tryckfel, nämligen p. 5, p. 22 och p. 29, som gjorde de löjligaste omeningar, och hvarigenom författaren nödsakades att hastigt indraga sin bok . . .

— Ha, jag förstår, dem har den okunnige boktryckaren haft den dumheten att icke rätta i sin nya upplaga? Ja det var oförlåtligt . . .

— Tvärtom, min herre, dem har han just haft den dumheten att rätta, eller, snarare sagdt, det sprattet har, som berättelsen går, en ilsken korrektör gjort honom, med hvilken han hade råkat i någon delo, och som för att hämna sig på honom tryckt boken så utan alla tryckfel, att icke en enda oriktig bokstaf var att numera upptäcka däri.

Jag hade icke ett ord att vidare säga. Jag blott hörde och beundrade. Bokkännaren fortfor: — Sveket blef snart upptäckt genom jämförelsen emellan bägge upplagorna. Sanna kännare bedragas ej. Den nya blef liggande oförsäld. De öfriga exemplaren af den första, äkta, blefvo desto begärligare, ja, till den grad eftersökta, att en och annan stor bokälskare för ett sådant exemplar skall ha bjudit då strax ända till tolf holländska dukater. Sådant är ej sällsynt, tilllade han, citerande därpå flera exempel och ibland andra vissa editioner af själfva den Heliga skrift, hvilka genom tryckfelen stigit till ett värde, mångdubbelt öfver det gångbara.

— Ni är då så lycklig, min herre, att verkligen hysa i er ägo denna ovärderliga skatt med tryckfelen? sade jag. — Ja, min herre, med tryckfelen, svarade han, och till ett pris, som kan räknas för ett lappri emot dess verkliga dyr-

barhet. Jag fann den hos en fattig studerande i Kiel, som ej hade nog insikt att förstå värdet däraf. Jag bjöd honom på försök i utbyte däremot en ganska vacker edition af Montesquieus arbeten i sju tomer, ärnande att därefter åtminstone fördubbla mitt anbud. Men hvad tycker ni, den stackars karlen blef så glad öfver detta första, att jag verkligen ömkade mig däråt. För att handla kristeligen, gjorde jag honom därutöfver ännu en och annan liten vängåfva. Det är sant, jag har ej haft lägenhet att ånyo skaffa mig Montesquieus arbeten; men de äro, som ni vet, ej rara; och ni finner väl, att jag ej har skäl att på minsta sätt ångra denna obetydliga förlust.

— Men, min herre, för att äntligen ifrån upplagan komma till den lappriomständigheten, som heter själfva saken, huru skrifer då denne berömde författare om de lärdes tvister, hvarom frågan ibland oss uppstått? — Min herre, för att säga just rena sanningen, kan jag för denna gången ej göra er därom något fullständigt besked. Jag har aldrig vårdat skaffa mig den senare, förfalskade upplagan af detta arbete, och den äkta var, då hon äntligen genom en lycklig slump föll i mina händer, så genomgammal och så illa medfaren, att jag knappt nänts med en rädd hand öppna den, för att genom åskådande af de tre dyrbara tryckfelen försäkra mig om dess verkligen äkta beskaffenhet. —

Vårt samtal blef här afbrutet. Jag har en beläst vän, älskare af nyttig lärdom, för hvilken jag berättade innehållet däraf med någon förundran öfver detta slags kärlek för böcker och sådan grund att skatta dem efter. Se här hvad han därpå svarade mig.

*

— Man har haft den skamlösheten, sade min vän, att skilja emellan lärdom och förstånd. Det är ej nog. Förnuftet, när det fått göra ett steg obehindradt, gör snart åter

ett och därefter ännu flera. På sådan grund har också till den nyssnämnda en annan skillnad uppkommit, ohöfligare än den förra; ty man vill nu icke ens hålla lärdom och bokkännedom för samma sak. Ju mera metallen utklappas, heter det, ju tunnare blir han; ju vidsträcktare bokkännedom, ju mindre grundlig läsning, likasom ju mångfaldigare bekantskaper, ju mindre förtroligt umgänge. Afunden påstår, att den myckna tid, som åtgår att nagelfara journaler, biblioteker, bokregister, lämnar så mycket mindre tid öfrig att studera själfva böckerna. Sådan är frukten af den näsvisa tankefriheten, när den får obehindradt utbreda sig. Den fördärfvar bekvämligheten af det mänskliga lifvet. Man är hvarken högt betydande eller högt upplyst till lika pris som förut. Emellertid, som det är nödvändigt att något litet lämpa sig efter tidens lynne, måste man väl medgifva,

Se'n ljuset kommit har så vida,

att man kan hafva i sitt hufvud tiotusende boktitlar, hafva genombläddrat de ofantligaste lexikon, vara emellan bägge polerna den störste läsare af *Ana*, den ifrigaste vädrare i lärda journaler, den oförtrunaste utgifvare af lärde mäns bref, som aldrig bort utgifvas, den digraste samlare af disputationer, afdelade efter akademier och fakulteter inom kära fäderneslandet, äfvensom den segaste frågare efter rara manuskript, utan att därför hafva läst en god bok med full nytta. Det är icke med nöje, som jag tillstår detta; ty jag älskar människor och deras sällhet, äfven våra stora bokkännares. Jag har därför tänkt, att man måste göra rättvisa åt dem likasom åt alla andra dödliga; och se här huru jag till den ändan resonerar. Det är icke en stor förtjänst för en literat man att veta nästan allt det goda och nyttiga, som blifvit skrifvet i världen, och som nämligen kan vetas, ty det är ej mycket. Man kan svårligen undgå att höra talas därom, och hela detta studium, hos en som idkar

bokvett, består nästan i att icke blunda eller tillstoppa öronen. Man nämne mig en god, nödvändig bok af något slag, en stor man i någon vetenskap, som ej trängt fram, likasom af sig själf, till hvars och ens kunskap af dem som beflita sig om samma vetenskap. Gräddan stannar af sig själf ofvanpå mjölken. Det förhåller sig ej nu som vid vetenskapernas nya upprinnelse i medeltiden. Då måste allt undersökas, ty allt kunde vara viktigt, och få säkra ögon funnos. Nu är detta slags allkunskap hos en lärd man dels omöjlig, dels också onödig; ty lärdomens ögon äro redan så många och så vidsträckt öppna, att det verkligt nyttiga svårligen kan undslippa obemärkt. Kännedom af de bästa böcker i hvart ämne är därför så lätt eller, rättare sagdt, så oundviklig, att den ej ens förtjänar något beröm. Beröm, beundran tillhöra blott öfvervunna svårigheter. Vill ni finna ett haf af sådana, skall ni lägga er på att veta och minnas allt det onyttiga skräp, som blifvit skrifvet och tryckt, ifrån den första bokstaf, som sattes i tryckform af Johannes Gutenberg, med tillnamn Gåsfläsket, intill det sista tyska kompendium, som upphöjt sin författare till ett rum i minnets tempel och på mässkatalogen. — Men vill någon, hvad ännu är mera, skilja sig så långt ifrån allt klokt folk, att han blir en i bokenkunskapen högst ypperlig man, då måste en sådan veta icke allenast allt det tryckta sladder, som någonsin blifvit genom trycksvärtan läsbart, utan däröfver hvar onyttig boks mörka auktor, editioner, register, tryckfel, recensioner, kritiker. Jag nämner ändå blott det märkvärdigaste, ty annars finnas äfven de, som gjort böcker om de pennor, hvarmed lärde män skrifvit, om deras hustrurs missfall, om deras skägg och, jag tror, om deras liktornar; hvarom se till en början: Heumans Conspect. Histor. Litter., och Johan. Fabricii Historie der Gelartheit. Ni ser, min vän, hvilket fält för en samlare. Men en stor hälft af detta härliga fält dränktes tyvärr af den för bokenkännedomen så

bedröfliga syndaflo den och har oaktadt allt Maderi och flera lärdes bemödande ej kunnat ånyo sättas i dagen. Också Salomo, den störste bokkännare på sin tid, talar om böcker, som vi ej hafva i någon lärd journal recenserade. Den som tänker solidt kan ej annat än sucka öfver denna förlust och därpå uppväckas att med så mycken större noggrannhet nagelfara det ringa öfriga, hvilket beklagligen utgör ett så obetydligt förråd, att blott trettio lärde, som icke arbetade längre än endast trettio år och på den tiden endast fjorton timmar om dagen, skulle kunna upprätta ett väl icke fullständigt, men dock brukbart register öfver denna lärda skattkammare intill vår tid. — Gesners pandekter äro blott en liten begynnelse därtill.

Under vår korta lifstid kunna vi sedan draga oss fram genom denna labyrinth med journalers ledsnöre, hvilka, då det just ej kan behöfvas att däribland läsa med noggrannhet öfver femton till tjugo i månaden, snart äro genomtråkade.

Några fritänkare påstå, att denna lärda omätlighet skadar vetenskaperna; men de känna ej den lärda hungern, isynnerhet i det heliga romerska riket. Det är sant, man läser icke åttendedelen af alla de böcker, som där utkomma; men man recenserar dem, man köper dem, man binder dem, man uppställer dem efter symmetriens lagar och förevigar sitt namn genom odödliga kataloger öfver dessa omätliga rikedomar.

Det gifves tvenne metoder, efter hvilka man kan traktera denna gudomliga vetenskap: den grundlärda och den förnuftiga. Efter denna senare, som endast passar sig för ostuderade eller för världsmän, behöfver man icke gifva akt på mer än blott gradationen af människoodlingen, vetenskapers och konstners troliga ursprung eller synbara fortgång, den tillväxt de vunnit genom verkligt skapande snillen, den uppmuntran eller det förtryck de erfarit under vissa regenter och ministrar, marschen af idéer, lärosatser, syste-

mer, uppfinningar o. s. v. Men allt detta utgör endast en tillfällig del af den lärda lärdomshistorien, hvarmed en äkta bokkännare sällan befattar sig. Hans hufvudsak är att kunna uppräknatitlarna, tomerna, editionerna, formaten af de böcker ni frågar efter, att känna alla biblioteker, boktryckerier, lärda sällskap, jämte årtalen af deras grundläggning, att hafva på sina fingrar alla lärde män, som skrifvit och icke skrifvit, deras födelseår, befordringar, dödsår, hustrur och barn, flyttningar, sjukdomar; att veta huru de författare heta, som intet namn hafva eller som gifvit sig ett främmande; att vara bevandrad i journaler, i skrifter på *Ana*, särdeles i historien om rara böcker, hvilka korteligen uppräknas i några och tjugo volymer, och hvilka gemenligen icke hafva det ringaste egna värde. Dessa med hundrade andra saker af ännu subtilare beskaffenhet höra till den grundliga lärdomshistorien, hvilken tyvärr ännu icke, som den borde, florerar i vårt kära fädernesland.

* * * *

OM DET ROMANESKA.

Roman, romanesk kommer af romance och icke af romare, hvilket ej torde vara otjänligt att först anmärka, på det att aldrig mera någon förnäm fru hos oss må säga till sin dotter: — Du läser romaner, mitt barn, tills du blir själf en romare. — Svårare än ordets derivation är dess betydelse att riktigt fastställa.

Man är ej romanesk blott då, när man ristar sin skönas namn i barken af träden, när man talar om en koja med den man älskar, när man sättes utom sig vid åskådandet af de gröna fälten och susande bäckarna, när man gör långa herdakväden tre trappor upp i en trång och smutsig gränd, när man som fordom svärmar omkring att söka ridderliga äfventyr eller, som senare skett, räcker fram halsen åt bödelsyxan, för äran att säga hvad man kallar vissa starka sanningar. — Man är det vid tusen andra tillfällen af sin korta lefnad, hvarför också detta ordets vidsträckta betydelse, likasom nästan alla andra ord, bäst läres af bruket.

Se här några fragmenter ur den upplysta samhällslefnaden, hvilka ännu bättre än ordets torra metafysik kunna tjäna att förklara det.

— Du är romanesk, min son, säger en förnuftig far, när den unge token begynner grubbla om människors medfödda jämlikhet, om den politiska maktens missbruk, om förtjänstens rättigheter framför bördens, eller när han, tillfreds med en lägre lycka, alldeles icke vill bekväma sig att krypa, lisma,

smickra, löpa barhufvad i trappor och stå sig trött i för-
maken för att erhålla en liten befordran.

— Du är romanesk, min dotter, säger den sluga modern,
som på sin tid försökt världen, när den unga fjollan älskar
en bra, men fattig karl och väljer honom framför en gam-
mal rik narr, som hon snart kunde begrafva.

— Du är romanesk, min vän, säger den ene kloke bro-
dern till den andre, när denne senare genom ett enda litet
oskyldigt knep lätt kunde stöta sin medtäflare ur brädet och
har den barnsligheten att intet vilja betjäna sig däraf.

— Var intet så förbannadt romanesk, min käre herre,
säger den durkdrifne statsvinglaren till en ung man af talanger,
som han kastar ögat på till köp, och som litet skäms för att
sälja sig.

— Det är en ung romanesk narr, säges vanligen af allt
klokt folk om en yngling af lifliga känslor, som tror det
skall gå an för honom att i allmänna lefnaden verkställa
alla de vackra maximer af ädelmod och rättskaffenhet, åt
hvilka han hört handklappar, deklamerade från skådeplatsen.

En satans romanesk käring var visserligen den kröger-
skan i Köpenhamn, som sedan hon länge utan fördel spelat
på Klasslotteriet tillhopa med en fattig arbetskarl och denne
ändtligen, af brist på penningar, nödgades uppsäga lottlaget,
icke dess mindre trugade honom att emottaga de femhundra
riksdalers vinst, som hon vid påföljande dragning gjorde för
sin egen ensamt betalda lottsedel.

Af dessa och flera exempel skulle tyckas:

1: o. Som det romaneska egentligen bestod i en oför-
ståndig kärlek till det vackra, ädla, rättvisa. Jag menar med
oförståndig kärlek en böjelse, som ej tillbörligen subordinerar
under den klokare egennytan.

2: o. Som denna löjlighet vanligast vore ungdomens
eller det ringare folkets. Detta kan äfven synas naturligt
i anseende till bägges oerfarenhet af världen och de tusende

omständigheter, som hos äldre eller bättre folk odla förståndet till en vida större realitet.

*

Men hvartill all vidlyftighet? Nog af. Vet man ej redan att ordet romanesk härleder sig från ordet roman? Och är det ej alla dessa böckers natur att skildra eller rättare sagdt dikta händelser och äfventyr, som icke kunna tilldraga sig i den allmänna sammanlefnaden? Men hvarför kunna de ej tilldraga sig där? Jo, därför, att de grunda sig på känslor och tänkesätt, som det är afgjort att ingen vidare följer, ehvad bifall och beundran man också må lämna dem på skådeplatsen eller i nyssnämnda känslodikter.

Ingen slute häraf att jag förkastar detta bifall såsom otillbörligt. Nej, långt därifrån. Klappa er tvärtom gärna öm i händerna, skrik: Charmant! superbt! divint! ända till heshet, gråt full näsduken, om det är er möjligt — så mycket bättre. Allt det där visar en öm och ädel själ, full af höga och sköna tänkesätt. Men när ni slutat boken eller kommer hem ifrån spektaklet; när ni för sista gången trycker de uppsvällda ögonen och er däfna näsduk emottagit hela utbrottet af er ömhet; då — om ni är klok — om ni vill hållas därför — lägg bort maximen tillika med näsduken.

Det gifs ett moraliskt fenomen, som alltid gör okunnighetens stora förundran, men hvilket genom det redan anförda ganska lätt förklaras. Det består i att se samma människor ömsevis storsnyfta och storskratta åt samma moraliska maximer. Den förhastade åskådaren tar vanligtvis sådana människor för lättsinniga hufvuden utan all enlighet med sig själfva. Men det är han, som intet förstår att åtskilja bruket och missbruket. Man kan t. ex. röras intill tårar af en vacker sång, och musiken är visserligen, om något i världen är det, de ädla och ljufva känslornas tungomål; men man skulle

ofelbart i den allmänna lefnaden skratta åt en utskickad, som sjöng fram sitt ärende, åt en aktor, som slog en lång och heroisk drill midt i påståendet, eller åt hvem som på ett musikaliskt tema melodierade samtalen om hälsan och väderleken. Och är ej förhållandet just detsamma med bruket af våra bästa moraliska maximer? I sanning, hvad är mera skönt och rörande än dessa känslor och tänkesätt, när de användas som de böra, endast till prydnad för talet och till ett ömt nöje för inbillningen? Men hvad lånar däremot oftare ämnen till åtlöje än just de, när de drifvas ända till ytterlighet, det vill säga, i andra ord uttryckt: ända till utöfning i den vanliga sammanlefnaden?

Om någon frågar mig, hvartill de således tjäna och för hvad jag i grunden håller dem, så svarar jag: — För rätt vackra saker, hvilka man väl i de forna okunnighetens tidehvarf verkligen försökt att utöfva, och för hvilka en och annan känslotok ännu behåller en viss hängifvenhet, men hvaraf allt klokt folk efter världens nuvarande lopp måste finna verkställigheten orimlig eller platt omöjlig. Romaneskt blir då i dess rätta förstånd allt det vackra och ädla, som det vore lågt och barbariskt att icke med förtjusning höra och läsa, men som det också vore högst narraktigt att någonsin utöfva. Och hvarför? Jo först, emedan man skulle bli alldeles ensam därom och således ej allenast ganska narrad på sina ädla känslor, utan ock därigenom ganska löjlig; för det andra, emedan det ädla och det kloka äro till deras natur i denna sublunariska världen så väsentligen åtskilda, att änglarnas forna giftermål med människors döttrar icke funnit flera tviflare än dessa bägge sakers möjliga förening.

Jag är helt öfvertygad, att om någon med häftighet bestrider mig detta och försvarar motsatsen, är det ej så mycket för de ädla och stora gärningar, han själf åtager sig att uträtta, som för dem, hvilka han tycker borde, hos andra, hedra och pryda mänskligheten. Men om nu hvar

och en med samma undantag af sig själf önskar åt mänskligheten samma prydnad och heder, på hvem skall då lotten falla att sålunda pryda och hedra den? — Man ser då huru allt efter en kort omgång ändå slutligen återkommer till dessa maximers nullitet för den vanliga sammanlefnaden.

Men vill man ändtligen häri som i andra ämnen ändå stundom röja likasom en skymt af verkställighet; vill man åtminstone som ett slags moraliskt tidsfördrif intagas af vackra gärningar och beundra ansikte mot ansikte personer som göra sådana, så välan: ingenting är hvarken möjligare eller lättare. Blott måste man ej orimligt fordra att dessa personer och gärningar skola vara sanna personer, verkliga gärningar. Det gifs långt bekvämare medel att komma till detta ändamål. Man väljer ett namn af ålderdomens, eller man diktar ett. Man lånar däråt en figur för ögat, en röst för örat, tagna hvar man finner dem (t. ex. från gatan). Man ställer fenomenet på ett upphöjdt ställe i folksamlingen och låter det sedan utbrista intill svettning i de ädlaste sinneshörelser. De tappreste hjältar, de dygdigaste skönheter, de förträffligaste människor kunna således i ett välbestäldt samhälle beundras för sexton à trettio två skillingar, så ofta man därtill har tid och penningar. Ja, det gifves ingen ädel gärning prisad af moralisten, som ej på detta sätt skall hedra mänskligheten, och som man ej skall få se göras nästa tisdag eller torsdag, så snart man blott förklarar sin önskan i dagbladen. Vill ni att en ung hjälte, dömd utan brott till vanäran och döden, skall gå dem till mötes med den yppersta ståndaktighet, eller att en stor, men bedragen konung skall erkänna sitt misstag och stifta en lag för oskuldens trygghet? — intimera blott. Vill ni att en ung förförd hustru, som lupit landet omkring med sin älskare, skall komma tillbaka till dygden, och att hennes man skall sätta på sig tålmodets krona, i trots af åtlöjet? — intimera blott. Behagar ni att naturen skall segra öfver fördomen, och att en gammal vällustig herreman skall

efter tjugo års glömska på en gång väckas, uppröras, vråla af ånger, erkänna sin oäkta son och taga sin brud ur torpet? — intimera blott, säger jag er. Det förträffligaste af alltsammans är, att all denna dygd och sinnesstorhet, hvaraf man ända till tårar bevekes, ända till hänryckning förtjusas, kostar på sådant sätt ingen dödlig den ringaste afvikelse ifrån sin vanliga lefnadsart eller den minsta annan möda än minnets, röstens och gesternas.

Man ser då åtminstone, att jag ej vill beröfva mänskligheten hedern och prydnaden af dessa ädla tänkesätt. Nej, tvärtom sätter jag därpå det högsta värde. Men allt har sin tid och sitt rum, hvilka måste iakttagas. Ombyt, förblanda dessa, och allt förlorar sin skönhet, allt vanställes och förlöjligas. Dygden och de ädla känslorna hafva då visserligen också deras dem ensamt tillhöriga tid och rum. Denna tid är hos oss icke hela dagen igenom och kan ej vara det. Hvilka stunder skulle i det fallet återstå för hushållsgräl, ämbetsströgel, rättegångskäbbel, chikaner, uppvaktningar, vinglerier, lycksökningar, agioteringsknep, poliskrångel, diskontspring, torgskvaller och andra lefnadens viktiga angelägenheter? Man har därför med klokhet utsatt dygdens och de ädla känslornas allmänna tid till klockan precis sex om aftnarna. Likaså litet är deras rätta ställe (man säge hvad man vill) den allmänna jämnlåga jordytan, hvarest de skulle ofelbart begrafvas obemärkta bland tusentals disparater af alla naturer och färger. Deras högre värde fordrar tydligen ett högre rum, hvarifrån de kunna skådas och beundras. Också har en rättvis vördnad utsett för dem vissa små brädgolf af tre eller fyra fots upphöjning, hvarest de finna allt för dem på bästa sätt inrättadt: kejsare, konungar, prinsessor, grefvinor, hjältar, ur klädkammaren, betalta för att tre gånger i veckan vara de tappreste, dygdigaste, högsintaste af dödliga; en sufflör i luckan, som med ifver yrkar de ädlaste tänkesätt, och en liten illuminerad pappersvärld.

grann af gull och glitter som ett splitt nytt Jerusalem, allsammans svarande i soliditet emot de maximer och känslor, åt hvilka dessa rum enkom blifvit helgade. Se där således deras rätta ställe. Hvarför ville ni stöta dem därifrån ner i den vanliga sammanlefnaden, hvars rakt motvända gång antingen skulle ömkligen hopklämma deras ädla storhet eller själf af dem sönderbrytas. Att de finnas i alla böcker och skrifter, ämnade till publik läsning, är ej ett inkast. De orsaka där ingen förvirring, sedan man vid tilltagande upplysning lärt att riktigt förstå meningen därmed, lärt att med oförblandeliga gränser åtskilja ifrån hvarannan det som bör skrivas och det som bör göras — en finhet af urskillning, mera tillhörig vår tid än någon föregående, och hvarifrån den antagna fransyska maximen: *cela est bon dans un livre* (det där går an i en bok) också tydligen härleder sig.

*

Den benägne läsaren finner tvifvelsutän med lätthet, att en särdeles stor skiljaktighet härigenom bort och måste uppkomma emellan böckerna och lefnaden, emellan den allmänna jämnlåga jordytans och brädgolds-maximerna. Det är klart att man kan tänka och handla oändligt mera högt och luftigt, kan med större mod trotsa alla faror i en liten illuminerad pappersvärld, hvarest ingen eld bränner, ingen sjö dränker, ingen åska krossar, intet svärd sårar, än i en solidare, gröfre, eftertryckligare värld, sådan som vår vanliga, hvarest ingenting långt ifrån med den lätthet aflöper. Det är klart att människan måste vara en vida högre, ädlare, frimodigare varelse på teatern, där olyckan aldrig förföljer dygden längre än högst till foyern — än i den allmänna lefnaden, där hon ofta förföljer henne intill grafven; i en värld, där bataljer dansas, och där den som stupat stiger strax upp igen — än i en, där det är blott kulorna som dansa på strids-

fältet, och där den, som en gång stupat, aldrig dansar mera; i en värld, där Bastiljer försvinna vid minsta ljud af siffletten — än i en, där de knappast falla vid kanonens dunderstämma; i en värld, där fångens bojor göras af tunt försilfradt järnbleck om tio à tolf lods vikt — än i en, där de göras af godt, solidt smide och väga som Trencks omkring tvåtusen; i en värld, där tyranniets dolkar gå tillbaka in i skaftet — än i en, där de gå framåt in i kroppen. — Det är klart, säger jag, att allt detta med mera måste verka en ofantlig åtskillnad af maximer och lefnadsregler.

Men nu, denna skillnad så allmänt antagen, man kunde förundra sig öfver att ingen af Europas goda författare någonsin tänkt på att i riktigt klara läror och grundsatser fullständigt utföra den. Alla böcker öfverflöda af pappersvärlds- eller brädgolfs-maximerna; men utom den ende Machiavelli, (och som därtillmed inskränkt sig blott till regerande herrars undervisning) skref ännu, mig veterligen, aldrig någon-ator ett system af tänkesätt och läror för den verkliga sammanlefnaden. Jag har ofta undrat, hvarifrån en sådan efterlåtenhet kunnat härflyta. Förmodligen har man ansett kunskapen därom såsom så gifven och deras allmänna antagande redan så afgjort genom själfva utöfningen, att all vidare undervisning blefve i den delen öfverflödig.

Emellertid har man härigenom fått likasom två särskilda moraler: den som skrifves och den som tänkes, den som härskar i orden och den som råder i lefnaden — med ett ord sagdt: den talande och den görande moralen. Och det är, när man antingen ej känner denna skillnad eller obetänksamt förblandar bägge slagen, det vill säga: när man gör efter den talande, som man i den allmänna och vanliga bemärkelsen kallas romanesk och förtjänar att så nämnas. Jag skall för större tydlighet upplysa saken genom några slutliga exempel.

Den som älskar heder (invärtes) mera än penningar och lycka, han är romanesk.

Den som älskar vackra gärningar, ända till att med offer af mödor och fördelar själf göra sådana, han är romanesk.

Den som hyser det dåraktiga begrepp om rättvisan, att hon måste följas äfven i hemlighet, äfven då när det gäller honom själf och icke andra, han är romanesk.

Den som fattar annat begrepp om lycka och sällhet, än att de blott äro andra namn på karaktärer, ekipager, arf, testamenten, befordringar, livréer, dorurer, ljuskronor, sidenväggar etc., han är romanesk.

Den som har den enfaldigheten att tro den förädlade mänskligheten bestå i något annat än i dessa formler: — Jag är charmerad af er välgång — jag beklagar af innersta hjärta er olycka — jag är förtviflad att ej kunna tjäna er! — han är romanesk.

Den som inbillar sig att vänskapens plikter fordra något annat än visiter, famntag, försäkringar och bjudningar, han är romanesk.

Den som tänker att ädel stolthet bör äga någon annan grund än vapenboken, bör bestå i annat än att föra en rak nacke emot eller förbi ringare folk — eller att den omöjliga låter förena sig med orättvisa, egennyttan, plundring, stämplingar och, allt det oaktadt, ändå med ett hjärtans litet mått af begrepp och tankegåfva, han är romanesk.

Den som tror att man icke allenast är skyldig allt åt fäderneslandet, utan också att man, då nöden tränger, verkligen bör betala sin skuld, han är romanesk.

Den som inbillar sig att statens ämbeten äro inrättade för annat än att med bekvämlighet lefva däraf, han är romanesk.

Den som drifver kärleken för ordning, upplysning, samhällsväl — ända till verkställighet, han är romanesk.

Den som bonnement högaktar förtjänsten, hvarest och hos hvem den finnes, han är romanesk.

Den som är född förnäm och tror att någon förtjänst ännu felas honom, han är romanesk.

Den som bekymrar sig om människans allmänna upplysning, allmänna förbättring, allmänna sällhet, innan han ännu själf är riktigt bärgad och — det som vore dubbelt löjligare — sedan han själf ej mera behöfver något, han är romanesk.

Den som äger till bärgning och heder inga andra medel än förstånd, kunskaper, dygder och arbetsamhet och ger sig med sådan bråte åstad att söka lyckan, han är romanesk.

Den som påstår att erkänslan för välgärningar förbinder till längre hågkomst däraf, än de kunna fortsättas, han är romanesk.

Den som i hvad ämne det må vara ger vika, blott för det att han har orätt, han är romanesk.

Den som tycker om en annans hustru och låter henne aldrig märka det, blott för det att hon icke är hans, han är romanesk.

Den som har en annans egendom i sin hand och intet gör sin hand så svår att uppbryta som möjligt är, han är romanesk.

Den som intet vinner på andras nöd eller dumhet så mycket han kunde vinna, han är romanesk.

Den som går ut ifrån ett lag af sina bästa vänner, trygg om sitt rykte, han är romanesk.

Den som påstår att nådgunstiga löften böra hållas liksom gement folks, han är romanesk.

Den som tror att stora, ofantliga bedrägerier äro lika så skamliga som de minsta skälmstycken, han är romanesk.

Den som förargas, när han ser orättvisa, våld, dumheter, nedrigheter, gäckerier med allmänt väl, allmän rätt,

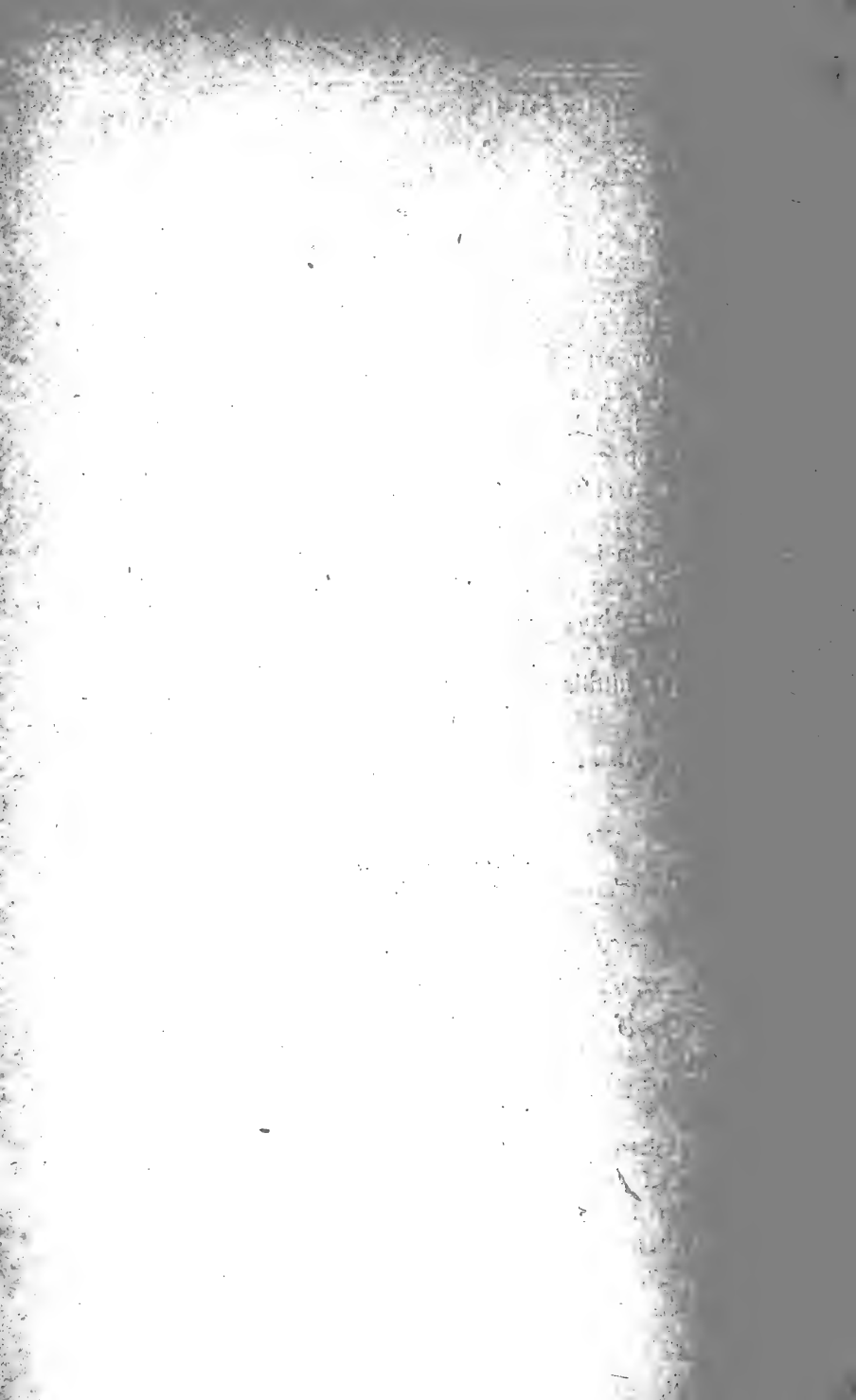
allmänt förnuft och hellre skadar sig än tiger, han är romanesk.

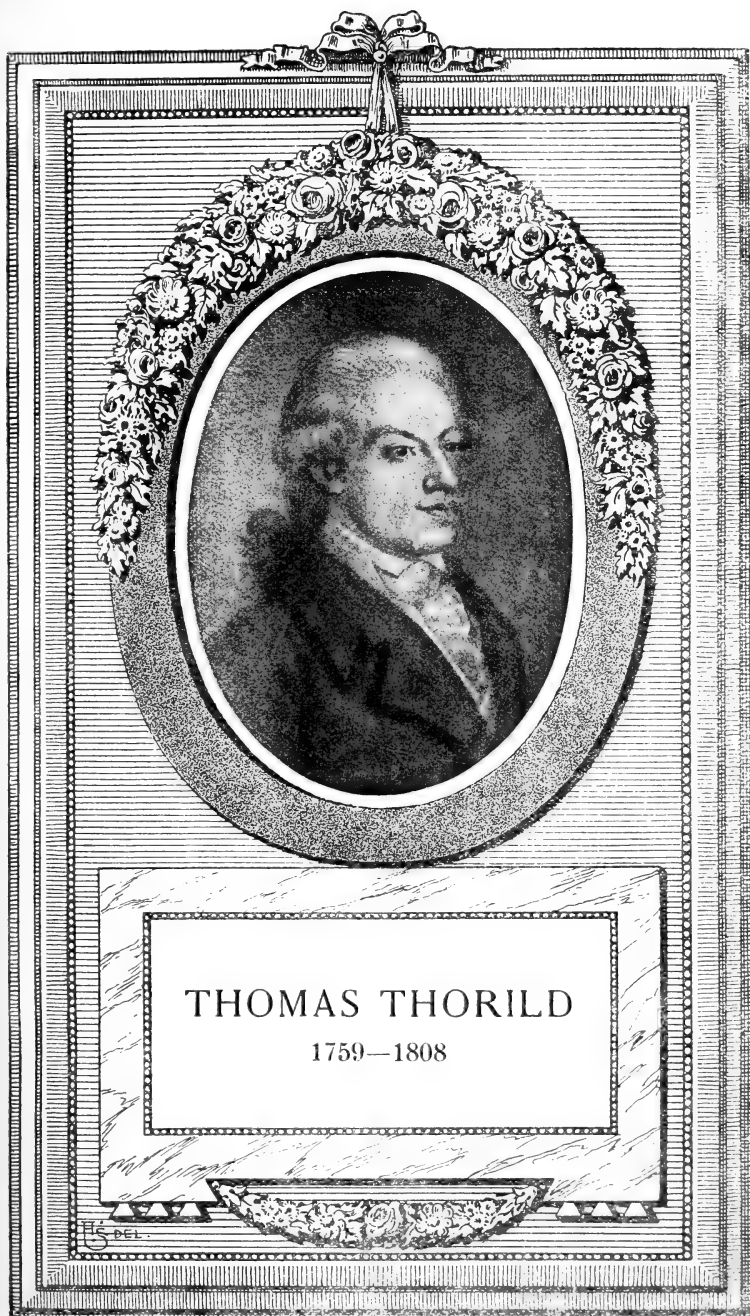
Den som tror det hjälper att ropa emot missbruk, lågheter, vanvett, osmakligheter och därför skriker det bästa han förmår och menar att han höres, han är romanesk.

Den som känner höjden af en autors kallelse och förlorar sin hvila för att uppfylla den och inbillar sig att en god skribent, eller äfven en stor skribent, någonsin betyder annat i Sverige än en karl som skrifver, han är romanesk.

Se där en hop exempel. Många kunde ännu tilläggas, men man skulle snart falla på den misstanken, att jag ville på ett indirekt sätt framkomma med vissa sanningar. Sådant skulle se ut som om jag trodde, att någon hos oss läser det som skrives verkligen för nyttans skull, eller som det som skrives och tryckes borde hafva ett nyttigt ändamål, hvilket visserligen vore att vara ännu mera romanesk än någon af alla dem som jag hittills uppräknat.

THOMAS THORILD

1759—1808

ÖFVER TRYCKFRIHETEN OCH SAMHÄLLET'S STYRKA.

Sapere aude.

Hor.

— that openness of heart
and just disdain for that poor mimic art
— — that manner nobly free.

Young.

Lagen är helig för hvar medborgare. Han kan bidra till dess upphäufning eller rättande, men ej öfverträda den utan brott. All lag, såsom lag, är liksom gudomlig. Den är ett erkänt villkor för frid och lyckalighet.

Men så fördömligt det är att öfverträda lagen, så feft, så rätt kännemärke af en svag människa och en slätt medborgare är det att krypa ned under den.

— Vill ni trycka detta? säger jag till en man, som ej borde neka något i det, hvaruti han uppoffrat sig till det allmännas tjänst. Han läser och finner det — betänkligt. Hvarför då? Är där något emot lagarna? Det kunde han ej säga; men han ville ej stöta sig. Gud! Ni ville ej stöta er med dem som ära, sanning och folkets sällhet stöter? Gifvas här då inga högre förbindelser? — Jag gick bort, förundrad

att borgerlig plikt kunde vara så svag hos en man. Ack! den är död i allas själar! Man vill själf gå och räcka sina föraktliga slafhänder och säga: — Bind mig, ty jag är ej värdig friheten!

Som ett exempel af feghet tjänar att förnedra ett folk, så tjänar ett exempel af dygd och styrka att åter upplifva det. Låtom oss bjuda till att gifva ett. Folket saknar en röst, en domstol. Är det ej att sucka öfver, medborgare, att då man har de rysligaste straff på det minsta brott emot konungen, de store och den andliga myndigheten — att då brott emot det första af en medborgares plikt ej har namn en gång? Man är nog förnedrad. Låtom oss ifrån denna stunden kalla det — brott emot samhället.

Detta begår hvar och en som falt skänker det minsta af sin lagliga rättighet. Det är en öfverlöpare ifrån folket till en hemlig, själfvald tyrann. Det är en feg man utan ära och värde.

Han ser ej, den dåren, att när han hemligen sviker i ära folket, så fördärfvar han sig själf!

Detta brott begår hvar och en som tigger, då han borde påstå, som lismar och hycklar, då han borde begära. En slaf gör en despot, och en feg gör en förtryckare. Denna vanära är således den störste ibland er, medborgare! Det är att lossa samhällets första och heliga band. Gifven akt på dessa förrädare mot den allmänna lycksaligheten, innan I hunnit dåras af de mångas föraktliga exempel, af den fega daglyckan. Eller fortfaren — och I hafven snart mera ingen rättighet och ingen lag.

Ack! förmår Guds egen oändliga makt att bibehålla friheten i en feg mans själ? Låtom oss upprätta en folkets domstol. Där sitter främst den som verkligen är den förste medborgaren. I alla samhällen på jorden gifves ingen annan sann och ojäfvig domstol än den eller dess bild. Låtom oss där märka fegheten med skymf och vanära! Att man måtte

kunna säga: — Se där den usle och föraktade medborgaren! — Att allt folk måtte kunna säga om den, som uppbragt sig till den tomma lyckan, som en narr, en slaf eller en skälm: — Där sitter dåren utan värde, kallar sig lycklig och är allas spott! — O medborgare! snart alstras ett folk af förnufts-tomma och dåraktiga ynglingar. Tänken därpå, I som ännu hafven värde, styrka och begrepp om ära. Gifven exempel af dygd. Att kommande släkte, vist af olyckor — ej måtte gäcka sina fäders svaghet och nämna er med förakt!

Hvad? Hvilken ursinnighet! Man vill ej stöta sig, man vill ej våga det lättaste missnöje för äran att vara en redlig man och en rätt medborgare: den — som för denna höghet borde våga allt! Här gifves ett hat, gudomligt i sitt ursprung och sin kraft: hatet emot lögn och förtryck! Det tillhörer hvar man af styrka och värde. Men ve dem, som lefva i frid, i nåd, i en feg hycklares goda förstånd med tillroffaren af mera eller annan makt än lagen gifvit, med dessa skälmar i mörkret! I sen dem om dagen dåraktigt härliga och lysande af nattens rof. Ljus, medborgare! — Mot hvem talar jag? Mot bilder i min hjärna. Om I så faren galna fort att hemligen och styckevis sälja er frihet och er ära, så skall ju edert samhälle — en bild af den gudomliga naturen — upplösas och snart ej blifva annat än en stor, orolig hopskockning af jordens dårar!

Är där ej någon höghet som rör er i dessa orden: en man, ett folk, en medborgare? Föra de ej till edra själar bilden af en sann, värdig och trygg sällhet? O folk! Huru skall man gifva er känslan af er höghet, lära er att begripa er styrka och att ingen är något i detta landet utan I? Denna rösten är den förste medborgarens. Den bör därför vara er dubbelt stark, ljuf och helig. Men dagens lilla lysande stå har förtjust er! I löpen omkring som fjolliga ynglingar efter ett tomt sken. I sviken hemligen den allmänna troheten för att tillröfva er framför hvarandra en fal gunst.

O! är det ej gudomligare att vända sin torfva som en fri, värdig och redlig man än att fara föraktlig i guld och fjädrar, en lysande lakej på den galna lyckans triumfvagn!

Hvilken yrsla betager er, ädle medborgare? I viljen sällheten — och förstören den. Hvad gagna edra heliga lagar, hvartill tjäna er alla himmelens och jordens rättigheter — om I själfva gån hemligen och hyllen edra despoter? Sen den fege och trolöse mannen — en affälling från de redligas hop, en skälm af svaghet — gå till den stores dörr med den smygande mutan, det nedriga hyckleriet och trälens smil! Han vill sälja sin dygd, medborgare! för att hafva lite ståt och lycka. O låghet! Denna vägen är vanärans. Elände och förtryck sucka omkring den. Den ädla förtjänsten ser dem med förakt! Men sådan är er förblindelse. Nåd, nåd söken I. Nåd är uslingens rätt. Mot nåd svarar — själfbehagande förtryck. Rätt däremot — hvilket gudomligt ord! Det har ej mer än en evigblifvande mening: frid, bestånd, lycksalighet.

Ack! är det ej tydligt att I hafven ingen dygd, ingen medborgerlig anda! I monarkiens blida solsken ären I alla inslumrade: veklingar utan mandom. De stores, tidens, hofvets exempel är er i stället för dygd, höghet, grundsats. Födda till ett folks frihet och lycksalighet, födda till ett folks själfvetande höghet, ären I hvar dag färdiga att lämna er till ett gäckspel för en enda människas alla möjliga svagheter.* Klagen ej. Af en konung fordren I alla dygder. Visen mig edra egna! Gud är mäktigare än en konung. Men huru förmår hans lag att styra er, när I själfva ären utan dygd? De äro sagda, dessa gudomliga orden: den förste medborgaren — men sades ibland eder, när hörden I med

* Detta är monarkiernas allmänna olycka. Äfven de bästa konungar måste sucka däröfver. De kunna ej undvika svagheter, och dessa verka såsom deras dygder. (Se genom hela historien!) Detta bevisar ej, att de goda konungarna icke äro goda, utan att deras folk är en oädel, slafvisk hop, en hjord!

någon stark och helig rörelse dessa ej mindre gudomliga: folkets höghet?

Kännen ert värde, medborgare! I ären allt i detta landet. I konungens majestät lefver er höghet och er styrka. Dessa lagarna äro edra lagar. Denna prakt, som synes offentligen, är eller bör vara glansen af er själfständighet. När I nämnen samhälle, så nämnen I det heligaste ord på jorden: föreningen af allas krafter, af allas förträffligheter till en enda allmän lycksalighet. Hvilken skönhet, i naturen och för mänskliga själen! Det är omöjligt att Gud själf ej skulle finna ett rörande behag däri! Men i detta samhället är det enda gudomliga: dygd, förtjänst. Allt annat är prål, bedrägeri, lögn. En konung själf är en skugga utan en konungs förtjänst. Hvar I finnen den, där är en kraft, en förträfflighet, som vill arbeta till er lycksalighet: där ären och utmärken! En obelönt förtjänst är en lefvande bespottelse på tidens förstånd. — På dessa grunder uppstiger ett folk till ära och lycksalighet. O medborgare! Cato var blott en människa. De gamla fria folk voro blott dödliga af styrka och förstånd. Hvem hindrar oss att likna dem, att, som de, ära förtjänsten och älska fäderneslandet? Hindra oss konungarnas exempel? O svaghet! Skall ett folks dygd och höghet bero af något så förgängligt? Skall ett folks dygd och höghet ej vara den domstol, under hvilken allt är? Begrepp om ädelt och lågt — hvar mans värde — själfva edra ämbetsmäns vördnad, själfva edra konungars ära — borde af den tagas. Men hvar finnes han? Hvar finnes er dygd och er höghet?

Låtom oss förnya denna ädla, gamla, halfförgättna orden: De redligas samfund. Deras första ord är: sanning och styrka. Deras kännemärke är: ära, frihet och höghet. Deras namn är: ädle och medborgare. De hafva med sig naturens första kraft och Guds eviga röst, som vill den högsta sällhet. De vandra i det rena förståndets ljus. Deras grundsats är:

att feghet och hyckleri är en fri mans vanära, det första brott emot samhället* och i sig själft ej annat än hvar medborgares brott emot sin egen höghet, sitt egna värde och sin egen lycksalighet.

*

Det är afgjordt att sanningen ej kan stöta utan en skälm eller en despot**. Ingen sanning — ehuru stark, ehuru tillämplig den må vara — kan vara förbjuden i lagen. Det vore en löjlighet i naturen och en blasfemi emot Gud. Men alla sanningar äro ej tryckfria. Hvad, hörer ej allt sant under allmänna förståndets domstol? Skall något i ett samhälle vara rätt, som ej är det i folkets högsta begrepp? Utan klara skäl, utan öfvertygelse är ju sanning, rätt, all himmelens och jordens lära ej annat än en blind och föraktlig trældom? — Ack! det är så. Men när detta allmänna förståndet, när folkets högsta begrepp är intet, när den galnaste förförare skulle kanske vinna hvad ej den redligaste man, då — är denna lag vis. Jag vet det är en grundsats, att endast genom en fri undersökning vinnes förstånd; att det man fruktar att låta undersöka, det är skälmstycke***, och att endast vett och upplysning är vägen till en sann, säker och själfständig lycksalighet. Men efter en så stor och hög synpunkt göras ej lagar. Politiken fäster sig blott vid den närvarande frid- och roligheten och lämnar åt snillena, åt de stora och förtjänta män, att förädla och upplyfta både sig och folket. — Nu då! Folket och regeringskonsten så tagna — låtom oss begripa vår lag om tryckfriheten; ty än en gång: lagen är helig för hvar medborgare.

* Emot *lagarna* äro de allmänna brotten. Samhället är något ännu högre.

** Och detta kan hvar liten dödlig vara på sitt ställe.

*** Jag undantager ej härifrån prästerna. — Men om dessa ämnen en annan gång.

Man förstår väl att jag haft skäl att se på denna förordningen. Den är vida under den fullkomlighet den kunde hafva. Men upplöst i rent och bestämdt förnuft, innehåller den följande klara grunder: "Hvar sanning måste hafva sin domstol. Hos ett svagt och lättfördrd folk skulle snart annars ingen blifva ren, men all ordning, allt heligt begrepp en villa. En statsfråga, nedkastad till hopen, skulle där göra samma verkan som de teologiska: den skulle föda hat, sekter och galenskap. En konungs, en medborgares rätt och heder, gjorda till ett fritt tvisteämne, skulle liksom stundeligen suspendera dess borgerliga lif och tjäna att upphäfva samhällets och lagens verkan till ordning och sällhet. Därför — att något måtte vara visst och heligt — skall, öfver de första och nu verkande krafterna i samhällets lif — för den stora, just af dem beroende allmänheten — ingen tvistig fråga göras. Men dessa krafterna äro religionen, konungens höghet och hvar medborgares ära."

Härmed förbjudes ingen sanning. Hvem kan tänka sig en sådan galenskap? Men hvar och en begriper, att allt är förloradt, om en fråga fritt får göras öfver just den makt, genom hvilken allt sker, genom hvilken allt uppehålles. Lagen vill endast säga, att hvar och en så viktig, i samhällets lif verkande sanning bör hafva en lika viktig, snar och tillräcklig domstol. Dessa äro för hvar medborgares ära de allmänna rätterna: för konungens höghet folket samladt, för religionen en synod.

I sin grund äro dessa lagstiftarens satser mera klara än sanna. Han tyckes ej hafva sett, huru oemotståndlig sanningen är; huru ingen redlig man fruktar att låta undersöka sin rättighet och sitt värde; huru för politiska maktens jämna och liksom gudomliga gång — alla tvister och meningar blott äro lätta tankens bragder, blott olympiska spel för själens krafter, värdiga ett ädelt folk, där mänskligheten visar sig i sin frihet, skönhet och styrka. Men låtom oss ej dår-

aktigt fordra mera af lagstiftaren än hans tid har. Det är vist, det är förträffligt i ett lågt tidevarf att hafva förstått att mera frukta af folkets svaghet än hoppas af dess styrka. Lagen såsom lag är helig, medborgare! Och den, som vill vara er auktor, måste börja med att förstå och vörda den.

Öfver tryckfriheten är således all lag, genom hvilken samhället består och verkar, all rätt, genom hvilken en medborgare har varelse. Angripa enskildt någondera — om det ock vore af den bästa frihetsanda — tillhör ett hett, villadt och fanatiskt hufvud. De äro för heliga att göras till ett gäckspel för den allmänna villan*. Det är som, om ni ser ett hus hvilande på ett stöd, ni ville med ifver rycka det undan och säga: — Hvad är detta för slag? Skall ett hus ej hafva sin grundval? — O medborgare! detta är ej sättet. Lyft den lutande sidan. Lagg grundvalen. Och det falska stödet och allt maskinverk skall föraktadt falla. Allt bör gå den visa och heliga ordningens väg. Själfva den värdige Publicola tänkte häruti ej starkt och rent. — Men hvad frihet, hvad väg till bättre har man då lämnat landets goda hufvuden? Den allmänna upplysningens.

Allt hvad som kan ställas i dess dag, som är blott ett föremål för tanken, ett ämne, en sanning — det är fritt. Hela den allmänna medborgerliga sedeläran — och dess innehåll, konungar, ämbetsmän, lag, rättvisa, folks sällhet, dygd — är fri. Hvar allmän sanning, om också ända till bäfvan stark; allt hvad som endast vid allmänna förståndets domstol kan afgöras; all förtjänst af vett, allt moraliskt värde, all uppenbar karaktär af tid och seder — äro fria. "Endast de första, nu verkande samhällets krafter (se ofvanför) är det förbudna."

Det är viktigt att hafva detta bestämdt. Det är frågan om folkets rätt emot den styrande makten, om förhållandet

* På det allmänna förståndet har man ej räknat. Det är er skuld, medborgare! Men jämnt därmed skall, med eller utan lag, friheten stiga.

af den allmänna friheten emot det stora, heliga regerings-
tvånget. Och det minsta hämmande af allmän upplysning
är en min af despotism, en vink till trældom! Men allt är
frid! Lagen är god och vis. Det är en grundsats, att hvar
konung är en välgörare och all regering folkets verkande
styrka till allmän lycksalighet. Hvad kunna då de missnöjda
säga? Hvem hindrar oss att hafva alla grader af ett folks
vishet, höghet och styrka?

*

Jag vågar tro, att jag nu förstår tryckfrihetsförordningen,
och att man ej förnekar mig den karaktär af redlighet och
känsla, som söker att förena all en rätt medborgares frihet
med vördnad för lagen. Om jag hatar det oroliga, stor-
mande väsen, som af ett blindt nit bryter in på samhällets
svaga eller sanna, men alltid heliga ordning, så nästan afskyr
jag satiren. Det är pöbelns höga vett. Det är låghetens
styrka. — Jag har, sedan frihetens gudomliga röst började
höras i detta landet, aldrig funnit en mera ren, öppen och
ädel medborgerlig ton än just hos konungen själf. Med-
borgare! Sanningens tidevarf uppgår! Låtom oss ej miss-
känna vår rätt och vår lycksalighet.

Mitt första villkor för detta bladet är att nyttja all den
frihet lagen gifver: att hämna, så långt min styrka förmår,
all orätt, upplyfta all sanning och dygd. — Kanske kunde
jag i detta blida hyckleriets väg hafva en ynnest. Tillåten
mig, ädle medborgare, att göra er däraf ett offer. I ett land
där sanning och redlighet kunde hindra ens lycka, där bör
man ej hafva någon.

Men hvad? Är det ej lycka, ej storhet och ära att
behaga er! O svaghet! En konung kan göra tio små poeter
druckna af ära; och ett helt folk skall ej vara ädelt nog
att tända och underhålla den himmelska elden, som förer
till sanning och odödlighet, i en enda själ? Medborgare!

Kännen er höghet! Ett folk ägde aldrig ära och sällhet utan förstånd och styrka.

*

Man skall förundra sig (jag har redan hört så mycket sådant!) öfver denna ovanliga tonen. Men för mig är den naturlig. Och jag tror att den skall vara det för alla dem, som känna något mera af själens krafter. I mitt begrepp är en auktors värdighet och kallelse också något oändligen högre. Han är en präst i naturens heliga sanning. Skulle han då ej fritt få lämna sig åt hela sin själs och känslas styrka? Skulle någon — därför att här gifvas väsenden, inbiliska af själfva sin köld och litenhet — skulle någon alldeles utan en rörelse höra hans rop till sanning och lycksalighet?

”Obegriplighet?” Huru länge skall man trösta sig med detta själfförnedrande ordet? De okunniga, små, kvicka och maktlösa hufvuden sökte i sin skamlöshet eller förtviflan en styrka och funno denna. Eländiga upptåg, godt för några dagar! Men ett folk anstår ej detta ordet! Om jag ock skulle vara något svår att förstå, så är ju detta *förstå* ej en egenskap som man andas in med luften. Jag ser ej något skäl att anse den för så naturlig hos sig. Och annars: är ej det publikum jag söker det ädlaste i landet? Där skall känsla och högre förstånd börja. Man har nog auktorer som göra själen ingen möda: små, gycklare, föraktliga. Men hvar auktor bör naturligen vara öfver sina läsare. Hvad har man då att säga? — Låtom oss ej ohelga och förnedra naturen och snillet med så låga inkast! Är det ej en ren, ljuf och hög sällhet att stiga i ljus och känsla? Lättheten är ingen hög smak. Det är lapprits agrément. Det är själens alltagsföda.

*

— referent in mare te novi
 Fluctus! O quid agis? — —
 — — spernes fortior.

Hor.

Sanning — är mitt första och gudomliga ord. Det är naturens evigtvarande skönhet. Det är ljus och dagen öfver världen. Ropande till de dödliga, är det Guds egen röst till lycksaligheten. Som allt utom sanning är lögn, tomhet, dårskap, så är det ock endast hon som gör värde och ära.

Men hos ett svagt folk, där skäms man för sitt verkliga värde. Därför ljuger man sig till ett. Därför införer man lögnens föraktliga dygder: den vackra världens komedianteri! Man skapar höga ärenamn och djupa ödmjukheter. Man har ej mera det värde man har, utan det man ödmjukt-fräckast, sedligt bedrägligast kan köpa och lisma sig till. Så förlorar sig omärkligen sanningens gudomliga välde! Dären styrer, och lärlingen mästrar. Skönheten blir ett fuskverk och dygden ett mode. Man antar ett smil af hjärta, ett ljud af förstånd; man får en titel, ett siratmärke af ära och förtjänst. Och så högt sättas dessa löjligen, tomma storheter, dessa lögnens lysande behag, att det verkliga värdet blir liksom något urmodigt: det är ej lätt, ej artigt, ej tomt nog! — Men ett ondt öde följer dårarna i sin glans. Förståndets blick är dem en ljungeld. Ser man ej genom all denna ståten, detta guld, denna bemärkande härligheten bristen af förstånd, hjärta och själ, åsnan, höljid af guld och blomster, som ej kan gömma öronen? Vet man ej att alla dessa härliga namn, dessa lysande tecken utan värde, ej äro annat än mänskliga oförståndets gyckelverk?

Ljus, medborgare! Och I skolen se dessa skimrande spöken af människor, dessa namnstora vålnader utan förstånd och dygd. Nedkallen endast genom en enda upplyft tanke, en enda suck sanningen ibland eder; och I skolen se och förakta lögnens behagligt tomma upptåg, I skolen

säga : — Detta är en dåre, med lite prakt omkring sig ; detta är en föraktlig skälm, med lycka och god min ; detta är en ovärdig narr, med lite tom-löjlig kvickhet. — Endast dygd, förtjänst, naturens rena förträfflighet skall styra eder. I skolen gifva allt sitt namn, näpsa högfärden, nedflytta svagheten och endast upphöja de ädla, starka och lysande själar.

Allt beror af sant värde. Om ingen kan bedraga oss, om vi känna allt rätt, godt och dyrbart, om vi begripa vår styrka — hvem, hvilken makt kan hindra oss från den högsta lycksalighet? Vår frihet skall ju då vara säker, vår lag så evig som helig. O, höga, manliga ära som tillhör ett upplyst folk! — Men hjorden har ej annat begrepp än herdens exempel och ett svagt folk ej annat än den förstes. Hvem vågar säga att detta kan vara i stället för sanning och dygd, att prästens exempel kan vara i stället för gudsfruktan och helig vandel? Bägges lagar och ämbeten äro heliga, men deras personliga exempel likaså mänskliga och svaga som andra dödligas. Det borde ej så vara. Men det är så! Huru? Skola vi då hafva ingen grund af förstånd och sällhet? Skola vi vara tapperhetsdårar under *en* konung och veklighetsdårar under en annan? Alltid en hjord? Nej! Djupare, heligare i naturen ligga dygdens och lycksalighetens grunder ; gudomligare är ett folks naturliga höghet och värde ; en dagakar! är fri att i medborgerliga dygder öfverträffa en konung! Denne kan, som hvar och en dödlig, vara svag och liten. Men mänskligheten är för ädel att kastas ett gäckspel för exempel, tid och sed. Hvad är då vår lag? Sanningen. Och det enda stora? Folkets höghet.

Genom dem endast är konungen själf ett gudalikt väsende.

Det enda och eviga villkor för ett folks frihet och sällhet är förstånd. Det åter ger höghet och styrka. Men förstånd födes af sanning. Och sanning hämtas ur naturen och tingens varelse af de stora snillen ; den yrkas, den upplyftes i lära

och exempel af de ädla och förtjanta män. Eder gudomlighet är således: sanning, snille, förtjänst — höga och heliga väsenden, rena, starka, fulla af kraft och skönhet! Dem tillbedjen; och de skola födas ibland eder som välgörande jordens växter i himmelens luft för solens strålar!

Men hvad kan man ära utan förstånd? I alla tider har mänskligheten ej behöft mer än detta. Man har barn-enfaldigen trott, att de styrande väl hafva det! Bedragna galenskap! Liksom de ej vore tagna ur edert sköte! De styrande äro endast lycksalighetens medel, men folket är dess källa, dess första kraft, dess lefvande natur, uti och af hvilken allt är. — Men ett folk utan upplysning är ett omyndigt barn, som lämnar sin tro och salighet i prästens händer — sina jordiska begrepp, sina seder och sin dygd i sin hulde och gode faders. Med Guds nåd kan detta lyckas. Men I veten, suckande, förförda jordens folk, om svaghet och vantro är ett godt och säkert tillstånd, om man kan öfverlämna sin styrka, uppoffra sitt begrepp utan förakt och nöd?

Eget förstånd, själfständigt förstånd, är ett folks enda höghet, enda eviga grund för sällhet. Ack! att man ej ser det! Om sanning, om förstånd fått upplyfta själen till en ren och manlig sällhet, till känsla af rätt värde, till en mognad synpunkt af allt — hvar är den makt som kan förtrycka? De skola förlora sig, dessa ropen om despotism, orätt förtryck —° alla dessa kära det borgerliga half-vettets namn! Det är omöjligt att en man af förstånd ej skulle vara en man af styrka, ej skulle förakta allt utom rätt. Ett svagt folk är ett gäckspel för alla tidens och maktens nycker, såsom en svag människa för allt hvad som är omkring henne; men en stark, en vis, hvem skadar eller förleder honom? Ack! att man ej ser det ljus förståndet kastar på lycksalighetens väg, huru i dess klarhet uppstiga alla naturens förträffligheter och mänskligheten segrande går till höjden af sin styrka och skönhet!

Det är dessa betraktelser som så förtjust mig i sanningen; ty man vet att hon är väsendet af förstånd. De ädla och förtjanta skulle besitta jorden, och dårarna göra det. Men allt skall förändra sig med upplysning! När man hinner upp utur ungdoms-half-vettet, kommer närmare manligheten och lärer att urskilja styrkan af de sanna förträffligheter! Det är omöjligt att sanningen ej skulle segra eller hennes fält någonsin sakna en stridare. Hennes välde är så nödvändigt som gudomligt. Under fåfängans och den barnsliga yppighetens fördomar ligger dess heliga känsla i edra själar. Emottagen dess ljus! Hvar sanning är en röst af den Gud som gjort världen.

*

Det är underligt: man säger att jag skrifver djärft. *Frimodigt* vill man säga. Är det djärfhet — att skrifva Guds vilja och naturens rätt? När jag talar mot lögn och dårskap, emot hvilken lag och mot hvilket herradöme talar jag då? Den dåraktiga despotismen vill drifva ut de visa ur landet, men en god regering hedrar dem som landets ljus och gudomlighetens röster. En redlig man kan ej fela att vara de styrandes vän. De älska förstånd och hjärta; de veta att skilja mellan en politisk larmare — och en filosof, hvars röst, hvars själs hela känsla är endast för lag och sällhet. Hvar ett rätt snille synes, där synes mänskligheten i sin höghet och styrka; där böra vördnad och kärlek förena sig.

Det är ej politiskt: jag skadar min lycka. Gud! Skall en man af seder hafva annan lycka än förtjänstens? Eller gifves här någon annan? — Jag kan ej begripa, att skrifva vett skulle vara sämre än skrifva akter, eller att vara auktor af värde ej skulle vara liksom hederligt, likaså stor förtjänst i staten som att vara en kamrerare, en sekreterare, äfven ett råd af värde! Man vill väl ej antaga, att döma och undersöka öfver mänsklighetens och naturens stora och

heliga rättigheter skulle vara ett lägre göromål än att slita en träta mellan Pål och Pär? Allt beror af förtjänstens höghet*. Detta är naturens rang. Och den äfven tyst erkännes allmänneligen.

Jag skrifver detta bladet i afsikt på utbredande af vett, smak och allmän upplysning. När jag säger: ett folks höghet, så menar jag ett folk som förstår sanning och skönhet, som ej dåras af flärd och fuskverk, ej högaktar svagt lappri — och låter allt ädelt vara öfver sig. Den stora, allmänna, härskande smaken bör nödvändigt vara en hög smak. Men det är den ej, så länge I tron, att lite fjoll-vett och versmakning är stort snille! Jag skall uppoffra mitt lif att upplyfta allt sant, all förtjänst, all ren naturens förträfflighet. Jag tycker om att vara en patriotisk vitter republikan. För er skrifver jag — vettiga, tänkande, ädla medborgerliga krets! Den värld I utgören är ej stor. Men därinom finnas de enda själar af styrka, det enda folk som förenar hufvud och hjärta, som duger för allt sant och skönt. Skänken mig en blick af välvilja! Som det hörer till ett lands ära att hafva goda och starkt tänkande hufvuden, så måste det ock höra till det ädla och vettiga folkets prakt att hafva ett eget snille.

* Gifves här icke en rang af snille, som man äfven sätter långt öfver konungar?

* * * *

EN KRITIK ÖFVER KRITIKER.

MED UTKAST TILL EN LAGSTIFTNING I
SNILLETTS VÄRLD.

Till recensenten i Stockholms-Posten.

Min Herre!

Jag är viss på att det aldrig kan roa er att skrifva så alldeles ensam, att lära och döma så solo, så solo — som en aftonsångspräst i sin predikstol, omkring hvilken ni finner strödda åhörare, mycken andakt, mera sömn och hvarken knäpp eller kny af motsägelse.

Ni, min Herre, älskar det lifliga; ni är full af snille och tycker om att man tänker själf; ännu mer, ni har en viss värma för snilletts bästa, och vet ni att detta är en stor dygd uti er! Ty, min Herre, mången, mången annan af dessa höga vittra, med själ af en småvacker, vindögd och högfärdig mamsell, älskar icke vitterheten, utan sin vitterhet.

Ert allmänna är ett stort samkväm, där den äran väl är mäkta hög, men ock mäkta osmaklig, att vara den ende som talar, och ni själf visst önskar att, då och då, någon måtte falla in med ett litet inkast för att upplifva er och alla.

Ty det är klart, att skulle det allmänna så jämt falla i frihet och ni, stor uppå vår litenhet, så jämt stiga i ton, så skulle vi alla snart blifva i vett en bondförsamling och ni en vitterhetens, en det sannas och skönas klockare med den oädla gamman att alltid modigt få taga upp psalmen,

för att höra en lång och väldig korus af falska toner skorra den efter.

Fånar, hoptals, redan hvila sina slumriga själar på edra omdömen såsom på orakler — ett litet påfvedöme, som jag vet att ni är både för klok att ej finna löjligt och för hög att ej förakta.

Därför skall jag fritt drista motsäga er, så ofta jag finner er hafva orätt: väl först emedan jag håller af det rätta, men också emedan jag håller af er; ty ert snille är för godt att ej med renare glans lysa.

Och hafva orätt — värdigas kasta en blick framåt tiderna, för att se huru många stora dödliga som måst röna detta öde — hafva orätt, min Herre, är mycket för naturligt att det skulle göra er någon bestörtning.

Minst, då finna sig hafva orätt, jämte att vara en dygd, är en förståndets upptäckt, i sig själf så vacker som värdig en man af snille.

Jag således rent hoppas att kunna börja med er en strid, väl liflig, men vida skild från all — och märk dessa ord, min Herre — från all både en narrs och en barbars vildhet.

Ty vi tänka icke att gifva, såsom fordom Roms trälar, fäktarspel åt en lysten, hög eller låg pöbel, utan riddarprof, i skämt och allvar, till ära för vitterheten och den skönhet, som där och allestädes är den enda: sanningen.

*

Från er kritiks närvarande zenit, liksom vore det
å den höga kräftans
glödande himlafält,

skall jag, med er tillåtelse, föra er endast sex månader tillbaka, för att återse vissa delar af vår vittra värld, dem er fackla antingen bränt eller illa upplyst: ett lopp, hvilket

emedan det alldeles är solens, icke kan synas ovärdigt edert granskande snille.

Men på det man ej må tro, att jag å min sida vill gifva blott en fåfäng opera af sex Herkules' mödor, hvars tillbud endast vore att kasta moln och mörker på ert vackra snilles ljus, så skall jag göra denna min kritik öfver edra kritiker så allmän och så stor i afsikt som den kan blifva.

*

GRANSKNING OCH DESS LAGAR.

Granskning är, i sin högsta mening, rättvisa skipad i snillets värld.

Ett begrepp, som genast höjer oss lika långt uppöfver de vilda ströfningar i vitterheten, värdiga endast kosäcker och kalmucker, då man söker blott hvad som kan plundras och härjas, som uppöfver de låga, vettlösa gäckspel, som borde tillhöra endast hottentotter. Och likväl är ett af dessa — hvad de mesta kritiker alltid varit!

Granska är då, i snillets värld, att skipa rätt, och vara en granskare: att där vara, på ett stort och högt sätt, rättvis. Hvilket att vara är det enda gudomliga som tillhör en dödlig; ty allt annat stort kan lysa och förvåna, men som ett bloss, hvilket förgår ännu snarare än den dumma häpnad det väcker.

Men det är ett särdeles ord, detta *rättvis*, ty det betyder vis på rätt och fordrar därför nödvändigt att känna de lagar, efter hvilka man skall döma.

Och om till äfventyrs ni, min Herre, dessa lagar aldrig känt, så har ni dock en stor, en fullkomlig ursäkt, så i vår som i alla länders vitterhet, hvilken varit och är, i granskning, ett

darkness visible,

ett klart barbari.

Ty ni vet, huru de franska vackra snillen evigt sönderlita hvarandra, evigt så småda, som vore heder ingen egen- dom och den ro, i hvilken den bör njutas, icke helig; huru bland dem att lysa af en liten skicklighet eller dygd är så farligt som på osäkra vägar att lysa med en juvel eller minsta guld; huru Voltaire sade sig hvar vecka gå igenom en skärseld af försmädelse, och Rousseaus heliga lif — var det icke ett långt martyrium under vitterhetens kannibaler, hvilkas erkännal just denne Voltaire var!

I England är man så mycket vildare, som man är starkare.

Och hos oss, min Herre, är där någonting så kalmuckiskt och så hottentottiskt, så argt och så lågt, som icke varit försökt? Jag frågar er, en så djup kännare! Denna fackla, som skulle förelýsa snillen på vägen till ära, har man ej slagit den in i synen på dem, svedt ögonbrynen och bränt ett ansikte, som kunde hafva gladt världen med uttryck af det sannas gudomliga, af naturens sköna, åtminstone af ett mänskligt behag, bränt så vildt, att de sedan sett ut som hade de sprungit från bålet?

Ni, min Herre, älskar vitterheten. Säg mig, tror ni ej att förbannelsen af dessa skådespel hvilat ännu på någon kal hjässa, hvilken af sina lagrar kan höljas, men aldrig välsignas, nej, hvilkens lagrar från detta fält hämndens ljungeld härjat eller skall härja.

Och, i sanning, de tunga suckar af lidande och ångsten af skam och smärtan att skändas för intet brott, äro de gjorda att föda löje, att föda sällhet hos någon under himmelen?

Jo, det göra de i vitterheten och i alla de fina samkväm vitterheten danat!

Själftva svagheten, som alltid i naturen är helig, ty den är svaghet och anropar nåd,

res sacra miser,

själfva svagheten, för hvars beskyddande allt rätt och ädelt, all storsinhet, allt hjältemod, äro till, och *utan* hvars beskyddande hälften af Guds egen ära skulle försvinna — svagheten, har den ej ständigt blifvit gifven till spillo åt hvar nidings lilla styrka, ständigt gifven till ett gäckspel åt de vittras grymhet?

Om detta icke är barbari, så kan man icke mera skilja i seder Kamtschatka från Paris, och Afrikas öknar vimla då af de vackraste snillen.

Som jag är öfvertygad, att det är af dessa vilda upptåg i vitterheten, af denna styggelse hos de vackra snillen, som denna tidens folk tagit sin rasande lust att förvända, ljuga och smäda, hvilken lust är tidens egna lifliga lynne; så gjorde jag en gång försök att drifva smädelsen till all sin höjd, för att visa i ett enda exempel hela dess skändliga majestät — nästan så, som då man tänder eld på en skog där stråtröfvare talrikt dväljas, man med en enda vis illbragd slutar alla illbragder, med en enda stor grymhet slutar alla grymheter.

Men smädelsens rätta styrka ligger dock icke i vissa utbrott af någras arghet, utan i den allmänna vildheten, i det barbari som likt ett töcken höljer ännu naturens lagar af rättvisa.

Jag skall därför här göra ett försök att gifva dessa lagar: först för granska i vitterheten och sedan, såsom en tillämpning, för omdömen i allmänna lefvernet.

*

GRUNDSANNING.

Den enda eviga grund för allmän rättvisa, och hvars blotta följder alla lagar äro, är klar och enfaldig, som allt sant och allt stort, och är denna:

Att taga hvar sak för hvad den är.

Hvilken enfaldiga och gudomliga verklighetens lag likväl fordrar mera än man tror, fordrar, icke den lilla fjolliga, förflugna inbillning, som nu kallas kvickt snille, utan *förstånd*; och icke den lilla lifliga känsla, som man nu finner så söt, utan en fast och hög *redlighet*.

FÖRSTA LAGEN.

Men det första och största misstag på det verkliga är: att taga en sak för sin, som alldeles icke så är, och i vårt ämne: att taga en sak för vitter, som till vitterheten icke hör.

Därför är den första följd af vår eviga grundsanning och den första lag i rättvisa:

Att veta hvad man skall döma.

Hvilket, min Herre, är i vitterheten alldeles så nödigt som för en vanlig domare att veta, hvar hans lagsaga är.

Saken är nämligen denna: allt hvad som talas är ej vitterhet. Men i våra nya, skäligen halfmänskliga samhällen gifvas många ömma, viktiga, äfven rörande och höga tillfällen, då man talar, ja, enligt den mera vackra mänskligheten, måste tala: sådant är det, som helgas åt en väns stoft, åt vördnaden för en konung, åt en högtid i sin lilla värld, m. m. Nu, som den ädla och oskyldiga lycka kan hända också den rikaste: att ej hafva så många skrifvare som vänner, hvilka önska att läsa och äga hans tal, så trycker han det. Skulle detta, min Herre, taladt eller tryckt, göra honom till en auktor, så måste det minsta märkliga, som kan talas och tryckas under solen, så göra; och däraf följer, att allt hvad som andas, utom de oskäligen djuren, är i grunden auktorer.

Och detta skulle en liten tyrannisk pedant blindt få afgöra, för det vackra skäl, att han måtte fritt kunna utöfva

sitt småtatariska välde öfver allt hvad i sin enfald och oskuld är mest svagt?

Nej, min Herre, ni vill det icke. Jag vädjar fritt till ert lifliga snille: ni ser, i samma ögonblick man visar er det, att som allt sant och skönt läres åt människosläktet, så omärkligan bland detsamma utbreder det sig — och att vissa grader af alla de sköna konsterna redan nedstigit från mästarna till hvar och en som njutit en uppfostran. Så med vitterheten. Tala något artigt, skriva något vackert, göra en liten vers är nu allmänt. Och att från den lyckliga friheten att äga och njuta dessa små behag genom en liten kritisk förfärlighet, som en annan vitter buse, skrämman godt och älskvärdt folk — är ett så löjligt tilltag och så skamlöst, är ett litet envælde så otidigt och efter våra seder så dumt, som det vore att för oss lysa ut det bud "att numera ingen fick dansa som icke vore dansmästare, ingen göra en elegant visit eller uppvakning som icke vore hofjunkare, och ingen nämna Guds namn som icke vore bisp". Ett rent vanvett, min Herre; ty den lättaste lilla mamsell ler och begriper, att man kan slå på sitt klaver och teckna sin syblomma just som man behagar, utan att med det ena förtörna Rafael eller med det andra förtörna Gluck.

Men jag förstår: det rätta gudomliga ligger i boktryckarsvärthan. Ty, min läsare, ni kan få jollra kvickt, ömt, sublimt, vers och prosa, så mycket ni behagar, och visa det gärna åt tusende — bara ni ej vågar stänka det med denna heliga smörja (ni må betala den samvetsgrant som en ängel); ty då kommer den förfärlige busen med kritikens helvetiska fackla och skriar ut, att edra oskyldiga bokstäfver äro ej värdiga att se dagen, att ert fattiga papper borde brännas, brännas, brännas, och kanske att ni själf borde kastas med i lågorna.

Därför har jag ofta trott, min Herre, att en rätt liten kritikus ansåg sig uppriktigt för en Pluto, boktryckeriet för

sin Tartar, sin smak, sin nyck och sin lilla afsikt för Minos, Aeacus och Rhadamantus, sin högfärd för sin Proserpina, sin smädelse eller sina gäckerier för Cerberus och Furierna, och att man inför honom verkligen borde till dödsångest bäfva för de eviga lågorna, innan man i ro kunde komma fram till Glömskans flod eller sin vrå i de Elyseiska fälten.

Jag är viss på, att ni genast finner hela detta tyranni så smått och så argt som fantastiskt; att ni strax tycker det vara antingen i hjärtat en vildhet eller i förståndet ett litet vittert tölperi; att ni omöjligen kan se, huru ens svärta och papper kan i sig själf vara något mera fördömligt än ens bläck och papper eller bägge än ens tal och tanke, och, äntligen, att då man på en sådan plan dömer, det måste vara blott af en liten barbarisk okunnighet om hvad man skall döma.

Detta, min Herre, detta: hvad man skall döma, är icke allt hvad som talas, icke allt hvad som skrives, icke allt hvad som tryckes. Ty det mesta af detta tillhör icke vitterheten, utan det allmänna vackra lefvernets gång och stora fria rörelse. Just så som ingen domare i världen vågar den allvisa löjlighet att döma i sin lagsaga allt hvad som händer och göres. Utan hvad man skall döma, min Herre, är endast, endast det som rätt instämmas till vitterhetens domstol, det är: som själf rent och offentligen bjuder sig till snilletts strid och ära. Då, men då först, uppstig i hela makten och glansen af er visdom!

Om allt annat — skall ni tala väl eller tuga. Af det stora, klara skäl att det — angår er icke.

Ty det är en vild inbillning, att allt hvad man tänker, talar, tecknar med bläck, färger eller svärta göres för att bjuda trots åt alla starka hufvudens pröfning. Tvärtom: det göres mest för ett blott litet behag i allmänna lefvernet, för att finna och njuta något vackert, för att stilla eller upplifva en öm eller glad känsla, af ett skäl så godt och

ofta så sött, att blott att andas därvid en bitter mening är lågt och argt.

— Men, skall man då ej tukta, gissla, härja, utrota det dåliga? — Min Herre, Gud skydde er egen varelse! När ni säger det dåliga, så menar ni *svagheten*; och denna är ofta älskvärd, är alltid oskyldig. Och — jag talar nu till er själ — skulle det ej vara nog till att förlåta, ja till att hålla af svagheten, att den ger oss en så gudomlig tanke, en så ljuf känsla af vår egen höghet? Ack, hvad vore denna utan svagheten och de svaga? Men bedrag er ej i er tamerlaniska hetta. Svagheten, min Herre, stiger ofta upp till de största behag — men är ändå svaghet i hänseende till en högre styrka. Ser ni väl då hvad förödelse ni stiftar? Och, jag frågar, hvilken, hvilken gud håller sin sköld öfver ert eget hufvud?

Denna brinnande lust att tukta och föröda det dåliga, det är: det svagare — är, då ni besinnar att det dåliga, det svagare, uppstiger ända till Guds egen tron, att kerubim och serafim icke äro rena, att den högste alla världars kritikus kunde gärna döma dem till skorrare i sång och fånar i snille, är, säger jag, en ursinnighet. Men åter, då ni erinrar er de stora sinnens art, huru de ljunga endast mot våldet, pröfva sin styrka endast mot den starke, men le i skyddande gudomlig mildhet mot de svaga — så finner ni att denna brinnande lust att tukta och föröda det dåliga, det svagare, ej annat är än en stackares lust att vara förfärlig, än det stora snillet hos en fåne och heroismen hos en mes.

Skulle likväl meningen verkligen vara ren och all denna kritiska grymhet endast vara elden af en kärlek för det goda, hvilken förtär det icke goda, så är det, i sanning, en japanesisk kejsares kärlek, som styrer sitt kära folk icke genom det gudomliga behaget af sällhet i dygd, utan genom helvetes-skräcken för minsta fel; hvarigenom de blifva blinda lagens trälar i stället för visa och goda medborgare.

Ty i vitterheten — att ni måtte se denna likhet — i vitterheten, så litet som i någon vacker konst, uppsteg aldrig en ny skönhet genom en skräck för fel, utan genom en glad tjusning för det sköna; och så snart en större skönhet uppstigit, falla de mindre, utan någon grymhets minsta skrämnel. Sådan är naturens milda ordning, hvilken ni ock finner igen i alla andra kretsar af det allmänna lefvernets både vackra och lyckliga.

Detta vill säga, min Herre, att det är endast den tjusning snillets nya skönheter gifva som upphöjer vitterheten — och alldeles ingen pedagogisk förfärlighets kraft. Tyranniet upp- lifvar ingenting. Tyranniet är icke annat än det pedantiska i makt: om man icke uthärdar att förakta det, så tjänar det endast att gifva död eller raseri.

Nu, min Herre, besinna väl — ty detta ämne är oss så viktigt som allt det behagliga af lifvet — besinna väl, om granskningen hos oss annat varit än förgrymmade mesars triumf öfver svagheten, än ett herradöme af vittert pack, där den ene stackaren aldrig kunnat nog förlusta sig af att vara den andres tyrann, än kvicka nidingars högtid.

Men det är nog. Man ser klart, att icke allt hvad som talas och tryckes, utan det egentligen vittra, det som själf rent och offentligen bjuder sig fram till snillets strid och ära — är hvad man skall döma. Och emedan all lagstiftning bör vara bestämd, tillägger jag — att sådant, som skall dömas, är allt hvad som skrives för priser, för akademier och för intet annat skäl än lärdomens och vitterhetens ära; men i det ögonblick någon säger: — Detta har jag gjort, långt ifrån att tänka på snillets stora ära, endast för mina vänners nöje! — så är det, om det ock vore den svagaste fåfänga, under allmänna lagarnas skydd heligt. Om allt sådant måste ni, i sann och ädel granskning, tala väl eller tiga, ifall ni ej behagade anföra dess blotta lydelse, hvilket dock bör ske redligt och ej är granska.

Men denna gränsen för hvad man skall döma kan, som alla gränser, någon gång och på vissa ställen synas mörk.

Jag skall därför binda kritikens furier ännu med en dubbel kedja, med styrkan af tvenne den eviga rättvisans lagar, huru det, som skall dömas, dömas bör.

ANDRA LAGEN.

Det, som ändtligen i snillets värld med rätt och skäl dömas skall, bör dömas enligt naturens sanna ordning, och:

Att döma allt efter sin grad och sin art

är den andra lagen i vår vittra lagstiftning.

Redan i ögonblicket, min Herre, ser ert lifliga snille, hvilken ofantlig och löjlig förvirring det kvicka vanvett att glömma denna lag måste göra. Ni ser, att om ni ville döma er lilla lampa efter måttet af en sol och solen efter måttet af er lilla lampa, rosen efter måttet af en ek och eken efter måttet af en ros, gnistan efter ljungelden och åskan efter er luta, det starka efter det täcka, det täcka efter styrkan och, i allt, det stora snillet efter det lilla fjolliga — så skulle till slut er själ blifva en liten hvirfvel af motsägelser, och ni skulle se för er intet annat hopp än att kasta er hufvudstupa i afgrunden af själfva den förvirring er egen hjärna skapat.

O, min Herre, hvad är människan utan lagar? Men — dessa lagar måste ej vittra pysslingar, utan naturen göra.

Det är ett stort behag att se ting i all sin klarhet. Vi hade vid första lagen ett exempel; låt oss se det än en gång. En vanlig domare måste veta hvad han skall döma först i hela riket, hvilket är att veta hvar hans lagsaga är, därnäst inom denna lagsaga, hvilket är endast det rätteligen instämnda. Men i första stunden måste detta instämnda hafva

ett namn taget af dess grad och dess art, en rubrik, så bestämd som är möjligt. Ty hvad skulle ni, min Herre, med allt ert snille säga, om ni såge honom i ståten af sin makt och i lågan af sin rättvisa döma med högtidlig vikt — en Pål i stället för en Pär och ett mord i stället för ett ord?

Men jag, min Herre, påstår med fullt allvar, att i vitterheten, hos oss så litet som i något land, man ännu aldrig väl känt denna stora och klara lag: att döma allt efter sin grad och sin art.

Otaliga grymheter hafva blifvit genom denna barbariska okunnighet öfvade mot den renaste förtjänst; och man har vildt dömt och krossat skönheter, som tusende hade kunnat i ljuf glädje välsigna och tillbe.

Ty, min Herre, allt göres ej för alla. Men alla själar skola lefva och hugnas. En son gråter sin far vid dess graf och bör ej fördömas, för att han ej har i sin åtbörd det tragiska sublimala af en Monvel. En bondflicka finner ett så stort behag i en visa, att hon tar den som en alltför vacker skänk af sin gosse. Den största verkan af vitterhetens sköna, den största på jorden så i grad som vidd, göres på hopen genom slagdängor. Och jag, min Herre, jag själf kan heligt försäkra er, att jag i världens bästa skaldestycken än aldrig funnit det innerliga patos jag en gång fann i Reimund och Melusina, det höga episka jag fann i Olger Dansk, den rörande sedelära jag fann i Carsus och Moderus, den poetiska ljufva hänryckning jag kände af Fågel Blå.

Uppriktigt! Och om jag i lifvet ej hade känt allt detta i sin lilla fattiga enfald både vackra och heliga, så skulle hälften af min själ nu varit blind och kall, så skulle jag också aldrig känt den gudomliga höga åtrå att skydda svagheten, denna åtrå, min Herre, som är det enda mänskliga hos människan, och som en gång öfverallt på jorden skall störta våldet.

Solen upplifvar det minsta kräk, den ringaste blomma;

och solen är snilletts bild. Dock hvartill denna inbillnings ståt? Består icke hela världen af det svaga? Är icke ni, är icke jag liten, fattig, svag, behöfvande att skyddas? Och detta större, för hvilket vi bäfva, är det icke åter ställdt just så? Välsignad vare evighetens styrka; den kunde krossa allt, men gör allt för att skydda allas lif. Till denna högsta makt kastar jag en blick upp och finner denna milda känsla för det svaga, jämte dess gudomliga höghet, så ljuf, att emot sällheten att den äga jag anser den äran så liten som ynkelig att sitta, en härlig men kall narr, på hela världens tron. Därför är ock den, som lättsinnigt trampar det svaga, i mina ögon naurens yttersta niding; och därför är mitt förakt för en tyrann oändligt, då mitt hat känner en gräns.

Men låt oss nedstiga från detta stora och allmänna — till det som är oss närmare. Och som det väl kan hända, med allt ert vackra och rara snille, att ni ofta har mera inbillning än förstånd, så vill jag tala i exempel.

En borgmästare i sin småstad — med all vördnad sagdt — kan i sin nattrock, sin nattmössa och tofflor, med förtrolig värdighet rökande sin pipa, gå från den ena ändan af sitt herradöme till den andra, och intet öga stötes, ingen själ förtörnas. Nej, det tvärtom där synes som denna mössa krönte hans makt, som vore denna nattrock hans rättfärdighets mantel och röken af hans pipa dammet af en Tor. Så högt, så härligt är detta i denna grad. Ville ni draga upp denne man, sådan han här står, på världens högsta teater och från topp till tå döma honom efter en öfverceremonimästare på en serafimerordensdag?

Ni på er öläanning, höljdt af guld och blomster, och en vidtblänkande Alexander på sin Bucephalus, tillsammans tågande till en karusells vidunderliga ståt, kunnen ej göra en regel för en ärlig man från landet, som på sitt ök söker brydd genom Stockholms gator blott sitt kvarter.

Så, min Herre, spelar en fattig herde sin flöjt på sin tufva, utan att därför vilja rycka lyran ur Apollos hand; och en bard i Skara vid en högtid eldad griper så till sin, utan att därför tänka att krossa eder lyra, hvilken jag fritt medger att ni ofta stämmer gudomligt.

Det är klart i dessa exempel att — allt bör dömas efter sin grad och sin art. Folket säger, så vist som ömt, att "hvar fågel sjunger med sin näbb", och ni själf — är visst glad att få krypa inunder detta ringa ordspråks skydd. Något hvar delar med er denna glädje. Och huru skulle det väl gå, om man finge fritt döma Mina Löjen efter Milton eller Ariosto och en fattig liten prolog efter Shakespere eller Homerus?

Måttet för hvar skönhet ligger inom dess grad och dess art. Lagen att döma efter är just detta mått och bör därför äfven där tagas. En bondflicka kan vara rätt söt, men är icke gjord för assembléen eller couren. Den som håller ett tal på vers i Skara, menar därmed att fröjda icke Stockholm, icke Paris eller Rom, utan Skara. Men när, med er kritiks fantastiska despotism, ni kallar honom upp i denna högsta krets af vitterhet, så förlora sig där hans skönheter, och hans fel blifva vidunder. Däremot i Skara — är hans skönhet skönhet och riktigt motväger hans fel. Endast där — bör han därför dömas. Eller, om ni är för mycket kär i er kritiska allmakt, så måste ni — och det kan ej stöta er höghet, ty Vår Herre själf stiger väl lägre ned — så måste ni då rättvisligt sätta ert stora snille midt i Skara.

Hvilket, uppriktigt taladt, jag likväl anser för en inkräkting. Ty om Skara, efter Guds, naturens och kungens milda lagar, får ha fritt sina egna skalder, hvarför skulle icke Skara fritt få ha sina egna granskare?

Låt oss icke höra ett ord om den allmänna tukt som i vitterheten är nödvändig. Äfven denna bör vara i naturens sanna ordning. Man börjar icke en reform i församlingen

med klockaren, utan med bispnen; kapellanens löjlighet är förlåtlig, prelaternas aldrig. Hvilken konung hos oss ville väl börja sin revolution i seder och lagar — på Packartorget? Eller hvilken vis ville låta frambyta sin nya epok i snillets värld med att ljunga mot några de svagaste själar i hopen? Nej, med de största och bästa börjar allt bättre, enligt naturen. Och dessa bästa verka sedan ned på alla lägre ordningar af mänskligheten genom det godas och sannas gudomlighet, så som solens stora eld och ljus hinner i sin mån också ned till det minsta grand ni ser glittra i stoftet.

När denna sanna och vackra lag "att döma allt efter sin grad och sin art" hinner att allmänt begripas — skall ni ej mera se i vitterheten dessa höga fånar våga, i enskildt envælde eller i förenta små herradömen, att blindt fördöma det starka, därför att det ej är nog sött och svagt, det viktiga, att det ej är lätt, det allvarsamma, att det ej är leende, eller tvärtom. De skola ej våga, i en liten mening att skymfa, kalla det "deklamation", som just är gjordt för att anropa folkets förstånd och hjärtan, kalla det "emot reglerna", som just är gjordt i trots af dem, för att finna något större

Beyond the reach of art — that critics dare not mend, enligt Pope. Och i allmänhet skola de ej mera med denna oredans heliga dom — att det stora och nya ej har de små och kända behagen, och att de små och kända behagen ej hafva det stora och nya — kröna sin vittra fånighet.

TREDJE LAGEN.

Den tredje lagen skall visst, min Herre, göra er så bestört med sin enfaldighet, som den skall göra allt kritiskt tyranni förfäradt genom sina stora följder.

Den lyder så:

Ingenting göres för sina fels skull, utan för sitt värdes skull,

ingenting för sin slätthets skull, utan för sin merits, ingenting för sina fläckars skull, utan för sin skönhets. En sanning, som man i alla grader och arter, genera och species, inom snillets värld bör ständigt minnas.

Hvilken stora billighet har denna grund: människorna börja från *intet*. Den första frågan på jorden, så i det nödvändiga och nyttiga som i det behagliga, är därför icke om att göra något *fullkomligt*, utan om att göra *något*. Och om detta gjorda är den enda naturliga frågan — icke huru godt det *kunde* vara, efter inbillningen eller de högsta mönster, utan huru godt det *är*.

Ty hvad en sak kunde vara ligger uti er tanke och icke uti denna saken. Det är sant, att den, genom denna tanke på allt det högre den kunde vara, får ett mindre värde, men den får *sitt* värde.

Så viktig är denna tredje "det verkligas lag", att utan dess skydd allt godt och ädelt under solen skulle kunna störtas. Ty det är klart, att hos ett släkte som börjar från *intet* och med alla sin styrkas stora försök stannar vid litet — att där det ofullkomliga måste vara så naturligt, att det icke annat kan än finnas i alla grader och arter. Men naturen, själf eller genom människans snille, gör icke något för det som däri felas, utan för det som det har. Allt skulle annars vara för vår tanke en evig villa. Eken har icke rosens behag, rosen har icke ekens styrka; en sådan kritik är oändlig, men oändlig i vanvett.

Ty i naturen, min Herre, är det likaså naturligt för något att vara mindre som för något att vara mer.

Denna gudomliga tanke: att om ingenting bör frågas hvad det icke har utan hvad det har, att om ingenting bör frågas hvad det icke är utan hvad det är — finner ni så enfaldig, att jag är viss på ni däråt ler. Och dock hvilat på världens irring att detta icke se hela majestätliga dumheten af tusende religioner, af oändliga tankar och omdömen,

af det dystra onda diktadt i naturen, af tyranniets helgade lagar, af nästan allt mänskligt elände.

Men denna lära tillhör ett annat och högre ställe. Låtom oss åter, min Herre, komma ned till oss.

När en liten dödlig sätter sig ned att skrifva en liten bit — vers, tal, bok, så är hans mening visst att göra något särdeles sant och skönt, något ljuft, högt och värdigt den lilla värld för hvilken han det ämnar. Ni bör i honom se en liten gud, full af eld och allvar, färdig att ropa sitt varde, redan bjuda sitt kaos ut, kalla ljuset att däröfver utbreda sig, uppställa de dolda härligheter af sitt verk och ändteligen, liksom leende i evigt nöje, finna allt godt.

Tror ni, eller kan någon dödlig tro, att denne dödlige menar att göra något märkligen slätt och fult och icke tvärtom att göra något i sin afsikt och för sin värld märkligen stort och välgörande?

Hvarifrån har då, min Herre, en kritikus det märkliga raseri att taga dennes verk just i rätta motsatsen af hans mening, att skåda det endast i sina fel, för hvilka det ej gjordes, endast i sitt slätta och fula, som han sträfvat af all sin makt att undvika? Det är omöjligt för någon dödlig, i sin krets, att vilja göra en skönhet och dock göra en fulhet. Äfven en ursinnig, fast i en värld af vilda inbillningar, gör ingenting litet när han vill göra något stort. Haqvin Bager ville skrifva på en gång naivt och kraftigt; och han gjorde det. Bjugg har sökt det majestätliga och viktiga, och han har funnit det. på ett så både originellt och fullkomligt sätt, att jag tviflar om alla världens genier förenade skulle kunna göra en enda Bjugg. Många talare i vårt land hafva farit efter det präktiga och sällsamma med den lycka, att ingen utan det lifligaste nöje läser dem.

— Men allt detta är misslyckadt! ropar ni. — Säg då åtminstone på hvad sätt och i hvad mening. Ty här gifvas fel, vida märkligare, större, viktigare för både vår upplysning

och vårt nöje än många dygder. Så är Haqvin Bagers vers och Hallbergs stenstil mera värda än större delen af alla de vers och stenstilar som varit gjorda i detta sekel; och Bjugg, i det märkvärdiga, både för skaldekonsten och mänskliga snillet, är någonting vida högre och därför mera värdt odödligheten än kanske hälften af v. Dalins oktaver och än hela kvartoluntan af fru Nordenflychts tankespel — på samma sätt, min Herre, som i Tyska Baronen verkligen var mera ädelt än i tusende mesar och som Donquixote är i högsinhet så långt öfver Cervantes, som honom diktat, att detta kvicka hufvud visst aldrig hade mäktat göra sin dikt, om han ej ur riddarsagorna tagit allt hvad i dessa tider inbillningen hade romantiskt och hjärtat stort.

Nu är det visst rätt artigt, min Herre, att se, huru stora hopen, i sitt råa men sanna vett, känner mera af naturen än alla dess små granskare; ty den genast, både för att lära i vis eftertanke och för blotta lifliga nöjet, fäster mera uppmärksamhet vid den ende Tyske Baronen än vid hela gardet i all sin ståt; och världen ännu i denna dag intresserar sig mera för Donquixote än för tusende vanliga höfdingar, hvilkas värde man dock känner.

Hopen, menigheten, har rätt, min Herre, i denna aktning för det ovanliga, äfven när det som mest är misslyckadt. Ty utom det ovanliga nöjet att detta ovanliga se är däruti något mera viktigt. Det ovanliga var det enda som åt mänskligheten först gaf lif och kraft. De stora villfarelser, genom att väcka själen och snillet, födde alla stora sanningar, såsom de stora tyrannier, genom att slå eld i trälarnas hårda hjärtan, födde alla gudomliga lagar och friheten.

Men jag åter förlorar er och vår lilla förtroliga krets. På det att, i allmänhet, mänskliga snillet's största krafter icke måtte uppoffras åt det löjlga af några irringar, vid hvilka evigt de små granskare fästa sig — skall jag en

annan gång våga några tankar om det viktiga för människosläktet i de höga villfarelser, såsom ett litet försök "pro sensu sublimi".

Här, min Herre, vill detta anförda endast säga att, då i snillets värld något har nio grader af fel — låt dessa fel också stiga upp till vidunder — men en enda grad af stor merit, så måste ni se först, och af rent val, denna enda graden; ty endast för denna gjordes det. Och ni kan för evigt göra er denna klara maxim "att ett styckes merit är dess mening".

Så gör ock en klok och ärlig domare: då han rent ser afsikten vara god och stor, dömer han strax allt det andra icke som brott utan som våda, där han mildrar allt hvad mildras kan. Att förtiga det en auktors vådor göras på hans eget välbetalda papper och röra annars ingen dödlig.

Men att detta måtte så lätt som väl af er fattas, skall jag tillägga några ord.

Fel, min Herre, af ett stort slag uppkomma, då man söker en merit af ett stort slag; och i det ögonblick detta säges, ser ni huru mycket de stora fel förtjäna er vördnad. Misslyckas är naturligt för alla dödliga, ty vi alla börja från intet och uppstiga genom grader af svaghet; det misslyckade finnes ock i allt på jorden. Fel upp till det vidunderliga, det löjliga upp till det galna, Febus, finnas hos Homerus och hos Shakespere, som var större än han. Men märk, min Herre, att "det misslyckade i det stora" är i alla tidens öden just det som mest rör oss, det må vara i hjältebragder, i kärlek, i mäktiga eller visa herraväldens fall, i religioners och lärors störtande, i höga företag af alla slag. Och ett rätt godt Febus i poesi, ett rätt godt gallimatias i prosa, ett rätt godt apokalyps i visdom, en fåne som demonstrerar, bombast, profetism, djäfleri, vidunder — göra oss ett mera rart, stort och lifligt nöje än nästan allt hvad som kan kvädas eller talas utan fel i många sekler. Icke

det löjliga en liten arglistig konstens narr gör ihop — utan det stora löjliga, som naturen då och då frambringar, har den naiva, äkta och originella art, som ger oss högtider af skratt. Bjuggs poem är ett vidunder: det är så märkligt för en vis, som det röda töcknet öfver Europa för några somrar sedan eller hvar och en vidunderlig meteor; det är så dyrbart i det egna och löjliga som många mästar drag svenskarna gifvit, hvilka icke kunna betalas med guld; och om ni älskar det dystra i allt, så är detta poem, om icke ett det mänskliga snillet kaos, om icke så häftigt rörande som synen af en förstörd värld, som ruinerna af Rom eller Palmyra, som Alpernas klyftor, så är det åtminstone samma förfärligt höga skådespel af snillet missöden som ett Messina störtadt af en jordbäfning.

Ni torde märka, min Herre, att rättvisa icke annat är än ett rent och manligt förstånd och att, om äldsta världen gjorde för mycket, då den ansåg en galen som helig, det dock än i dag är sant, att som mänsklighetens oskyldiga och små fel förtjäna ömkan, så förtjäna dess oskyldiga och stora fel vördnad.

Jag hoppas, att ert rara vett, som älskar det nya, skall förlåta mig dessa något för höga betraktelser. De äro gjorda endast för att kunna se alldeles rent och äfven i de svåraste fall — att som ingenting göres för sina fels skull, så bör ock ingenting, i ren och ärlig dom, efter sina fel dömas. Det mest misslyckade har något godt och stort, för hvilket det gjordes; detta är dess mening, detta bör ni först se. Såsom ett gotiskt tempel är en ofantlig massa af vidunder och stor löjlighet, men har dock verkligen i all sin vidunderliga prakt ett pedantiskt majestät. För detta gjordes det, i en tid då denna smak var den högsta, och är ännu, igenom själfva storheten af sina fel, för konsten och snillet mera viktigt än tio gånger ett nätt och välbyggt Trosa.

Det är alldeles klart — att ingenting göres för sina fels

skull, utan för sin merits skull, att, som det bästa icke är utan sina fel, så har ock det sämsta sin merit; och jag tillägger nu, att i allt är denna merit det enda som intresserar världen.

Något är gjordt i snillets värld. — Där är fel! ropar ni. Ja, det förmoda vi alla och alltid. Men är där någon merit, någon sanning, antingen ny eller mera rent och lifligen sagd, någon vacker tanke, något skönare uttryck — eller är där något märkligt i ett sant eller misslyckadt stort? Detta intresserar världen.

När ni förer oss in i ert hus, så förer ni oss icke först till sophögen, utan till de vackraste rummen. En sophög, min Herre, kan samlas ur de täckaste boningar; men på den vill icke ni bygga er tron, på den vill ingen kritikus skaka sin spira.

Om jag kunde för er, min Herre, nog lifligen uttrycka huru högt jag föraktar det lilla packaktiga i tidens lynne — ett lynne som den tagit af de små kvicka hufvuden — att endast se och endast förlusta sig af felen och det fula i allting, om det ock icke skulle kunna ske utan den pinsammaste möda att förvända och ljuga, så skulle ni få se en stil mycket för kärf och sträng för allas högfärd, hvilken är det enda ömtåliga hos oss. Men *ett* uttryck, ehuru djärft, kan jag dock här ej spara, emedan det alltid i min lifliga harm fallit mig in, och det är detta: "Att förlusta sig endast af felen och det fula i vitterheten är att se sina skönheter i ä—n i stället för i ansiktet, och att sorgfälligt märka endast det som är minst fördelaktigt hos en bra karl är att med finaste möda se en bra karl i ä—n, från hvilken han dock aldrig presenterar sig, då han däremot en face kunde behaga alla."

Det är visst: att säga om en kritikus kanske af den lifligaste kvickhet men utan förstånd och rätta lagar, "att han ligger och tittar folk i ä—n för att finna dem stygga"

är en tanke vida mindre skön än klar. Men jag, min Herre, bland andra mina sällsamheter, tror icke att man bör säga något skönt om det gemena.

Och huru mycket gement som verkligen är i detta onödiga blottande af någons fel och svaghet kan ni sluta — först af den heliga blygsamhets mörker, i hvilket hvar dödlig skyndar sig att dölja allt det som han fruktar kan synas skamligt, och därefter af den fina räddhåga, som i mera mänskliga seder hvar och en har för att låta märka, att han ser det minsta som kunde komma någon att rodna.

Då således ingen dödlig är, som icke ryser för att utvisas för världen i sin svaghet och i sina fel; då allt det som kan kallas elände i mänskligheten är heligt och bör lämnas i sitt blygsamma mörker; då för sina fels skull ingenting göres, och därför af sina fel ingenting bör dömas; då, tvärtom, allt vackert och stort företag sträfvar till en merit, till något i sin art för alla viktigt och välgörande; och då i allmänhet denna merit är det enda som intresserar världen — så kommer ni visst, min Herre, med mig öfverens om denna stora följd af vår tredje lag:

”Att inga andra fel böra, i vitterhet, för världen blottas än de som hafva en verklig vikt för själfva det sanna och sköna.”

Och sådana fel äro — icke de svaga auktorers, hvilka i sin svaghet hafva sin förlåtelse och i allt fall endast i sin egen krets böra dömas; icke de vidunderliga snillens, ty dessa blänka själfva såsom alla luftsken och godtgöra oss rikligen med sitt nya, sitt högst märkliga för vår upplysning, sitt ofantligen löjliga — utan sådana fel äro: alla mästars och framförallt alla pretendenter i snilletts värld.

Ty, min Herre, endast dessas fel komma i en glans som kan förvillan, i en höghet som nästan befaller vördnad. Endast dessa kunna gifva vilda och tyranniska lagar, kunna skapa sekter, dyrkare och trälar. Och endast dessa hafva

i sitt större snille och i sin större ära styrka nog att härda ut en sträng och offentlig pröfning; äfvensom endast deras verk hafva nog högtidlig vikt att genom en sådan pröfning gifva åt alla för det som i konsten är sant och skönt en allvarlig och rätt vördnad.

Denna princip är ren och klar, men, min Herre, märk- ligen olik våra andra små granskares — hvilka väpna sig endast emot det svaga, och förfärligast emot det som just är mest svagt; då de däremot, i en feg mildhet, kusa för alla mästare eller pretendenter af någon större snillets styrka.

Det goda som icke är gjordt, kan dock göras; och jag skall visst gifva ett exempel af en sådan ren, det är: ädel och dristig, kritik på våra mästare.

Men den stora sanning, som ofta icke naturligen kan komma in i en granskares lilla skalle, kan åtminstone skaka hela hans varelse, om den låter för honom ljuda hans egna intresse.

Hvem, min Herre, af oss säljer icke gärna sitt lilla vett på sitt tryckpapper? Och, på andra sidan, hvem köper det som redan är för hela världen utskämtd?

Men så länge raseriet att se allting i sina *fel* af laglös- heten i granska underhålles, så länge är ingenting som icke af någon kritisk valp kan utbjäbbas som odugligt.

Detta, genom att förvilla allt hvad förvillas kan, störta den lärda handeln, och skulle störta den alldeles, om icke behovet af något lärdt, till vishet och nöje, nödvändigt väckte köpare, eller naturens verkliga värde icke ändtligen segrade öfver kritikens arghet, fjollerier, lögn och våld.

Och likväl, min Herre, är ingenting i snillets värld så felaktigt, att det icke kan vara en skatt af hög och dyrbar upplysning, ja en själalust, för tusende; hvilket ni ser på alla världens tider, på deras allraheligaste böcker, kyrko- fäder, kosteliga rim och slagdängor och framförallt på de nästlidna seklers lärda relikier.

Dessa, i sitt damm, böra vara eder heliga, då ni eftersinnar huru många strålar, nu slocknade, af ett gudomligt ljus de kastat in i ett annat släktes själar, huru många ömma, allvarliga och stora känslor, huru många ljufva tårar de då väckt. Ack, min Herre, kan ej en tid komma, då mången härlig sångs nu så gudomliga behag har nedstigit till en liten fattig visa, utan snille, eld, tjusning, höghet, och då största delen af våra nu så stora och odödliga arbeten hafva sjunkit djupt i denna samma förgängelses stoft, kända där endast af sina underbara fel, kända endast af fåniga trälars vidskepelse och fördom?

Ja, om i allmänhet en viss felaktighet kunde med skäl göra en bok förkastad, hvad på jorden skulle väl läsas?

Därför, enligt Guds och naturens stora mildhet, hvilken med samma välgörande lag skyddar det minst fullkomliga och det mest fullkomliga — låt hela världen lefva. Allt göres ej för alla. Och ingenting göres för dem som äro öfver det gjordas värde, utan för dem som äro under det och däraf kunna huggas. Det ni föraktar vörda tusende; och det ni vördar skulle andra förakta, om höghet i själen kunde tänkas utan rättvisa. Så billig som vis är den statskonst i det lärda att först uppgifva, ärligen, endast ett arbetes merit och sedan, när det väl hunnit spridas, om det skulle vinna någon uppmärksamhet, då till allas förädling strängt granska felen. Låt hela världen fritt göra och fritt njuta det bästa den kan. Detta är en klar och gudomlig rätt. Men i alla större ämnen kasta hela glansen af ert lof endast på det mäterliga, vänd hela styrkan af ert tadel endast emot *dess* fel, och både äran till att hinna något lika stort skall väckas, och konstens lagar skola heligt fruktas.

Sådan, min Herre, är naturens rättvisa; sådana äro lagarna för en sann och ädel granskning.

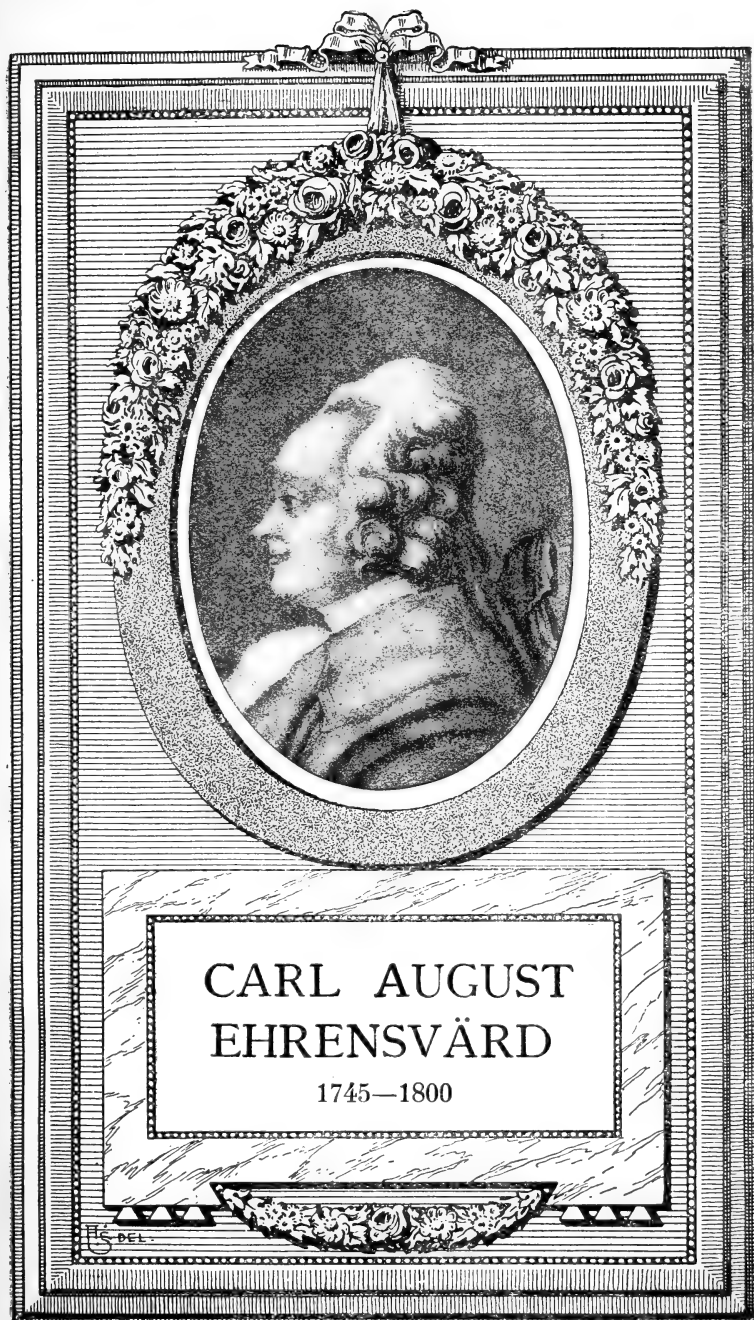
CHAPTER I
THE DISCOVERY OF AMERICA
The first discovery of America was made by Christopher Columbus in 1492. He sailed from Spain in August and reached the island of San Salvador in the Bahamas in October. Columbus was the first European to reach the Americas, and his discovery opened the way for European exploration and settlement of the continent.

CHAPTER II
THE EARLY YEARS OF THE COLONIES
The first permanent European settlement in North America was founded by the Pilgrims in 1620. They sailed on the Mayflower and established the Plymouth Colony in Massachusetts. Other early colonies were founded in Virginia, Maryland, and Pennsylvania.

CHAPTER III
THE GROWTH OF THE COLONIES
The colonies grew rapidly in the 17th and 18th centuries. The population increased, and the colonies became more self-sufficient. They developed their own laws and institutions, and they began to assert their independence from Great Britain.

CHAPTER IV
THE REVOLUTIONARY WAR
The Revolutionary War began in 1775 and ended in 1783. The colonists fought for their independence from Great Britain, and they won. The war resulted in the creation of the United States of America.

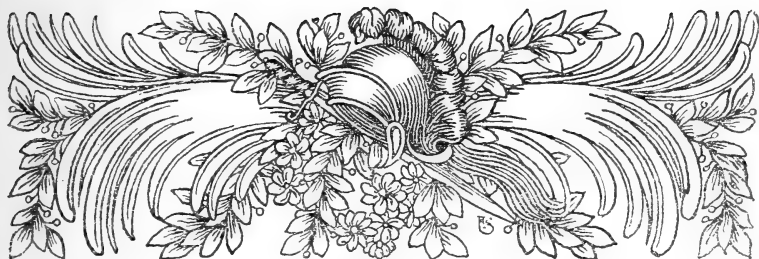
CHAPTER V
THE EARLY YEARS OF THE UNITED STATES
The United States was founded in 1776. The first President was George Washington. The early years of the United States were marked by growth and expansion. The country became a major power in the world.

CARL AUGUST
EHRENSVÄRD

1745—1800

RESA TILL ITALIEN

ÅREN 1780, 1781, 1782.

FÖRETAL.

Denna resebeskrifning har den möjligaste korthet och verkligen vore för kort, om intet andra resebeskrifningar vore för långa.

*

Den 7 juni reste han på ett fartyg ifrån Stockholm till Havre de Grace.

Därifrån till Paris.

Houdon tyckte han icke så fullkomlig artist som Sergel, och Pigale hade intet sökt den stora smaken.

Han behagade säga all smak i staden var fransysk; han ville därmed bemärka ett godt i ett slags glädtigt, ett ondt i ett slags tvärt, ett godt i ett slags rikt, ett ondt i ett slags brist, ett godt i ett slags eld, ett ondt i ett slags torrt.

Fransyskt ville då säga detsamma som kvickt, stympadt, obetänkt, torrt, fattigt och gladt.

Lyon. Där såg han kvinnfolkshufvudbonaden lik som öfverallt i Frankrike: nämligen af mössor.

Deras ansikten liknade hvarandras i hela riket.

Fransyskans röst är stark; rösten tilltar sedermera åt söder, men i en klar ton.

Här och i norra delen af Italien brukar småfolket papper till fönsterrutor.

Turin. Hans ögon befriades från Alpiska bergen: de äga fägring på långt håll, men midt ibland dem röner man en känsla af förstörelse. Berg äro lämningar af en sönderfallen yta på en planet.

Man får där den upplysningen, att bergspetsar samla skyar och släppa lös dem på himlahalvvet; de äro spetsar på en stor elektricitet; man begriper således huru bergsträckor kunna förorsaka klimat i klimat.

Smaken i byggnader såg han förbytt. Han trodde det bör förundra alla ifrån Norden att skåda så mycken arbetad marmor och den mängden af målningar.

Här finnas kabinetter af antika lämningar.

Folket på landet hade ombytt sitt utseende; en svensk tror dem svenska; enfaldigare åthäfvor än i fransyska bondhopen var därtill orsaken.

Milano. En eftermiddag såg han på ett skådespel sättet, huru italienare begabba fransoser, och huru italienare, som söka härma en fransos, icke kunna härma honom. Detta tror han kommer däraf, att lynnena på nationerna äro så skilda, att icke en gång finnes någon härmningsart dem emellan.

Han fann Italien likna en jämn trädgård, öfverallt lika uppbrukad.

Piacenza. På torget två kopparbilder af regenter, rätt bra gjorda.

Parma. Den bekanta Magdalena af Correggio sitter här.

Bologna. Här såg han kabinetterna fulla af Carracer etc. etc. etc. Och sade han, till att se kabinetter och omtycka allt eller intet omtycka allt bevisar ingenting; det är ovisst

om man äger känslan af det vackra, man kan äga en känsla af sitt nationella täcka, men det är intet nog.

Florens. Han blef förundrad se taflor med Rafaels stil målade före Rafael.

Rom. Antiken har haft smak, och vi ha sökt smak.

Terracina ligger vid udden af en bergsträcka, som kommer ifrån Apenninerna och slutar sig i hafvet. Här bakom börjar neapolitanska landet. — Hitintills hade snörlifvet varit i bruk, men i neapolitanska landet syntes inga snörlif.

En resande har en vacker utsikt från Mola di Gaeta; han ser öar i Medelhafvet, och bakom Cap Miseno ser han Vesuvius, ibland på dessa ställen endast luften.

När man kommer utför en hög bergsträcka, ner åt de Lyckliga Fälten, får man en stor utsikt; ögat älskar vidsträckt, då det vidsträckta har ett anseende af lycka, och då kring det vidsträckta fältet är en hög gräns. Omkring himlabryn ser man Apenninerna och de omåttliga bergen vid Castelammare, till höger synes en lång backe stryka på landet som en dimma. Neapel ligger skymd af samma backe. Vesuvius inom detta fältet ligger på sitt egna fält, och långt uti hafvet hitom horisonten ser man ön Capri.

Den som är ifrån Norden finner ett stort nöje, då han får se palmen och citronträdet växa vilda ibland åker och gårdar, då han får se kryddland stora som åkerfält, gårdar strödda som blomster, folket i rörelse som under en högtid och jorden bära sin frukt i tre lag.

Kvinnfolken bära en röd skarlakansdräkt med ett grönt förkläde, håret på italienska sättet och en fladdrande duk till hufvudbonad. Bönderna gingo med antika skoplagg. Han sade i Neapels land finnas många enfaldiga och otillskurna dräkter, hvilket man måste finna i de länder, där folket, nöjda åt sitt, ej älska det nordiska ombytet. Man bör omtycka färgen på deras kvinnfolk, den var ideal eller ett utsökt vackert och bemärkande en sann hälsa. Man kunde

intet säga den var för röd, för hvit, för blå, för gul; alla färger tycktes väl utförda, och det starka af färgen var utspridt på rätta ställen. Barnen voro lefvande blomster. Man såg mycket barn, mycket hafvande kvinnor och ett stort manfolk.

Palermo. Ingenting fann han här af konst. Man sade honom här skulle finnas målningar af Polidoro; han fann öfverflöd, grannlåt och vacker natur.

Han såg andra landtgårdar, dem han sade vara mönster för landtgårdar.

Landet hade lefvande stängsel af aloe och ficus indicus.

Han for öfver land till Girgenti på en hästbår. Han såg våra trädgårdsörter växa vildt; han såg berg af marienglas, klapperstenar, agater, rika dälder och för ögat ett helt nytt byggnadssätt på byar och små städer.

Girgenti. Han reste strax till templen. Landskapet var besynnerligt, öfverallt syntes förstörelsen af en stor stad; ändå var detta leende. Gärdesgårdarna voro af pelare och arkitraver, stenen var ren, hade kvar sin första färg, var gul.

Jag vill intet beskrifva dessa tempel, som, ännu kvar, vittnade om forntidens smak; sade jag de voro sant vackra, fick jag ett långvarigt krig; om jag sade tvärtom, så kom jag uti en villervalla med hvad jag tänker säga i konst.

La Valetta. Hufvudstaden på ön Malta.

Ön är en platt klippa af gul sten, som ger gult damm, och gula hus. Den beväpnade munkorden har fyra galerer och ett ruttet skepp.

Inrättningarna kunna sköta en stor flotta.

Kvinnfolken äga ordentliga ansikten, ej därför alla vackra.

Karlkönet ha ärliga tycken, bruka mustascher.

Syracusa. Staden nu så ful som fordom stor och beprydd. Han såg de få öfverlevor som voro kvar; han såg Dionysii öra. Utanföör staden såg man en vacker trakt; man

såg en mängd af stora växter fullkastade med blomster, häckar af sammanflätade örter, träden växa vilda; man såg floder utur förstörda vattenledningar, nedfallna delar af hus ut-huggna ur berg, spridda egendomar på ett uppodladt fält, en lycklig ställning på solen, ren himmel och Etna.

Catania. Staden har ett bedröfligt läge; kusten är lava, grundvalen af den nya staden är på toppen af ett annat Catania.

Etna är ett berg sammansatt af Vesuvier. Man kan intet se hela Etna utan på långt håll, då visar det sig i en blå dimma. — Han vill intet använda tre dagsresor för att fara dit upp.

Han reste från Catania. Ut på sjön syntes röken ifrån Etna svart, orörlig och stigande genom två lag af moln.

Taormina. Sicilien har där en annan trakt, trångare dälder mot bergstopparna, bergen gröna, deras spetsar af bar sten. Vid solens upp- och nedgång syntes målningen rik på färg.

Messina. Välbyggd, rik, vacker hamn och en täck strand.

Han tog här en ny speronara; den som blef tagen från Girgenti lämnades. Skillnad på besättning; de ifrån Girgenti voro ideala, dessa voro mänskliga, man har ofta i varma klimater tillfälle se deras växt.

Scylla. Är en vattensprutning, förorsakad af en rullande hafsvåg genom en grotta, halft under och halft öfver vattenbrynet; liknar de sprutningar man finner kring stranden vid Syracuse. Vågen, som är hög och långslutt, innehåller således mycket vatten och med sin höjd måste ha stor kraft; när denna rullar i ett sådant hvalf, täpper den igen ingången, förande luften framför sig åt botten på grottan, där den ej slipper ut, men tar sin kraft igen och bryter igenom vattenmassan. Detta sker med ett skott och ett vattendamm som liknar rök.

Klädedräkten på Sicilien är en efterlämning af den spanska.

Stromboli. Utur detta berg kom eld. När kastningen skedde, syntes eldgnistor uppstiga långsamt; hvar eldgnista är en Ljungby-sten, och hvar kastning har en större hastighet än skottet ur ett gevär; detta förundrar, men afståndet från ögat gör den långsamma rörelsen.

Etna syntes lysa samma afton ända tills om morgonen, då vi ifrån Etna kunde stå uti sjön med vår speronara inemot tjugu tyska mil.

Kusten från Salerno är stor och vacker, stranden är säkert tio våra bergshöjder. Allt, ifrån sjön till toppen och ifrån Salerno till Neapel, är bebodt; här sår man hus ofvanpå åkerfält och åkerfält ofvanpå hus.

När man kom till Neapel, gjordes resan till Rom, därifrån till Caprarola och Orvieto, därefter restes tillbaka till Rom, återigen till Neapel, det var den gången han såg Pestum. — Vägen ifrån Neapel till Salerno och trakten till La Cava är vacker på ett stort sätt. Man blir lycklig att se världen bebodd. Vid La Cava börja fälten åter brytas i berg, klipporna kastas åt skyarna och stora vattenfall störtade öfver vägarna; men öfverallt rådde en fruktbar stillhet. När man kommer öfver en bergsrygg, får man hafvet och en annan teater.

Pestum. Tre antika tempel, några mästare i konster utropat för efterlämningar af det fula byggnadssättet: barnomssnillen utan medfödd smak, alla från Norden.

Caserta. För stort, oren smak, vackrare än fransyskt.

Monte Cassino. Där finnes en cirkelrund colisée och ett litet tempel af stor sten. Här på landet syntes neapolitanska kvinnodräkten enfaldigare än förut.

Han for till Rom, därifrån till Terni. Han reste nu till Sverige. Mellan Terni och Rom tyckes marken vittna med en slags förstörelse, som kastat runda stenar af kalksten

mellan fasta hållar af lava, att eldsprutningar på dessa ställen visat sig, kanske innan jordklotets sista förändring. Men han tänkte nu uti saker han intet förstod.

Det tyckes, ju längre man kommer i bergstrakter, ju mer äga boningsplatserna ett inhyses tycke af lycka. Han började stiga in i Apenninerna.

Söderut tyckes folket i utseendet lida en slags nöd, änskönt med en bättre jord och en bättre himmel.

Orsaken till detta utseende ligger törhända uti en slags flit bergsboar fått och uti en slags hvila slättboarna behållit.

I sig själf bör den, som med lätthet får, lefva sällare än den, som med möda hämtar; och då utseendet hos slättbon är uselt, är det detsamma som att utseendet ej vittnar flit, medan bergsbon får en vana att sätta ett visst utseende uti allt. Bergsbon tyckes öfvergå slättbon i sin natur; men skulle en lagstiftare sätta slättbon i rörelse, äfven som nöden sätter bergsbon, blir däraf en annan sak.

Fallet vid Terni är otroligt, med grumligt vatten och smal ström.

Uti Alperna får man äfven strömmar utför berg, de släppa berget, rusa fritt utför och förvandla sitt utseende; de äro rökar som slå ned.

Civita Castellana. Man äger där efterlämningar af de etruskers byggnader; dessa bestå af ofantliga huggna stenar.

Till Spoleto är vägen stygg, den går in i tjocka Apenninerna. När man uti Italien säger en ful trakt, är den intet som ikring vissa städer i Sverige: våra berg äro granit med mossa, deras äro fruktbara. Af alla trakter är ingen så ful trakt som ikring Rom, men blir en vacker trakt i jämförelse med den ikring Åbo.

Spoleto. I staden och i neyden voro täcka hus, de tycktes likna de små hus man finner skildrade i antika målningar.

Foligno. En tafla af Rafael.

Ancona. En antik port. Folket hade i allmänhet aflagt den rundskurna kappan.

Ansiktsställningen gick nu allt mer och mer ifrån det ordentliga. Käringar voro för ens ögon redan löjligen, saken tilltager mera norr upp och är besynnerlig.

Pesaro. Ett tyskt tycke på hus och grannlåter började småningom i färg och utseende.

Rimini. Folk med fräknar. .

Cesena. Under hus togo arkader öfverhanden, deras utseende är fult, deras nytta är veklig. Alla kommoditeter tillhöra de moderna; ett fullt fyllande af sanna behof tillhörde antiken.

Det är otroligt hur en sak blir vacker, då ögat röjer en sannfärdig orsak till allt.

Det är otroligt hvad en mångfaldig sammansättning tilldolda behof är ful.

Folket i Cesena säges vara en kvarlefva af ett fransyskt folk och det muntraste i Italien.

I allmänhet kan man intet kalla italienaren munter, men alldeles intet trumpen; det är en jämn och stadig nation full af eld.

Kvinnfolken i sina kläder gå ej mer i hufvudfärger; de gå för randiga, se således orena ut på långt håll.

Vid utfarten for han öfver bryggan af ett enda hvalf öfver en stor ström med låga kanter. De moderna ha en slags omåttlighet. Omåttlighet förbinder det vackra genom ett för mycket och med detsamma genom ett för litet.

Bologna. Han återsåg Rafaels vackra tafla Cecilia. En artist som Rafael med antik stil är Apelles. En artist behöfver mycket: intet nog ha vett, intet nog ha eld, han skall, som en ungdom känner kärlek, känna det ädla. Utan sammanbindning med tycket af fullkomlighet är en tafla ett foster utaf handverk; utan det sköna i det vackra är en tafla ett Rafaels mästestycke.

När konsten skildrar en människa, är det intet nog, att den människan ser lefvande ut: den bör vara den vackraste människa och vara lefvande på det vackraste sätt.

Uti Petronii kyrka såg han gamla taflor, alltid en vällust att se, ehvar och af eho. I kabinetterna såg han en svärm af Guido, Guercino, etc. etc. etc. etc. Rafael älskade han alltid, antingen de voro af honom själf eller af hans skola; ty, sade han, där finner man tycke af stil.

Uti instituten såg han taflor af Tibaldi.

Ingenting röjer vår nordiska smak mera, än det tycket man haft för plafond, som plafonerat.

Öppen himmel i ett tak, ett rum utan tak, sådant är yra.

Rafael hade smak, när han uti Farnesina målade taflor i taket.

Hvad händer uti en plafond, som plafonerar? Figurens förkortning.

När man valt en sådan natur, är det ej att vara utan smak?

Människan ser sin like och hela naturen i egen horisont, fågeln ser i plan, insekten ser i plafond.

När man uti landet Europa är nybegynnare i en sak, är det intet underligt att man försöker; efter misslyckade försök bör man hålla upp.

Han såg anatomisaker i vax. Dessa hade en ohyggligare ton än dem han hade sett i Florens. — Men, sade han, de voro intet därför bättre gjorda.

Han såg Guidos S:t Pierre, så omtalad, så väl målade, så bra konserverade och så fula.

Vid åsyn af denna tafla blef han bestört. — Hvad lycka, sade han, att det går an måla väl med låg stil, och hvad är icke detta för ett hinder i konsterna!

Kvinnfolken hade en afgjord hy i hvitt och rödt, näsan upphöjd; på bondpigor antik hufvudbonad, bättre folk med svarta sidendukar.

Reggio. Här sågos gamla och unga kvinnfolk bära till hufvudprydnad en hatt, liten som ett löf, utan nytta och utan prydnad.

Parma. Där återsåg han de vackra taflor af Correggio. Alla barn och kvinnfolk i Parma hade samma ton af fysionomi och färg som i hans taflor. Färgen är en vacker köttfärg, som går i ljusgrönt. Hvar målare målar sitt släkte.

Man blir bestört när man ser stora teatern.

Landet liknade förtjusta ängar.

Piacenza. Ännu varade samma slags tycken som i Parma ibland kvinnfolken.

Man såg äfven hufvudfärgen på håret vara ljus.

Mellan Milano och Lodi började åter de svarta håren.

Kvinnfolken med ljusa hår gingo lika fullt barhufvade och antikt.

Risåkrar, ängar, kanaler, planterade träd utgjorde på dessa trakter ett tycke af diktade landskaper.

Milano. Här arbetas mycket af granit.

Kvinnfolken af medelståndet kläder sig nu på fransyska.

Man kommer norr upp; naturen tar af, bröstbenen synas och på bara fötterna ådror och senor. Saken är afgjord, man kan säga: — Farväl, folk på andra sidan om Apenninerna, farväl, styrka och hälsa, orsak till skönhet och smak, farväl, vackra natur!

Norden nalkas: välkommen oreda!

Arkitekten Bramante målade; hans målning är mästertlig, ej i blomster, ej i små änglahufvuden bland skyar, men i figur och med stil.

Lionardo da Vincis stora tafla Nattvarden är lika med en Rafaels.

Det man intet fann uti hela Italien var en rätt byggd kolonnad; omsider finner man den i Schweizer-skolan här i Milano, detta är skam för Bernini.

Uti Arona är en kolossalfigur af hamrad koppar, arbetet af nyare tider, figuren en präst, femtio alnar lång.

Han reste öfver sjön till Isola Bella.

Montesquieu talar om Isola Bella uti Essai sur le Goût.

Mellan Brescia och Milano hade allmänheten utstående kindknotor, dem man ofta ser i Norden. Magert folk för magra, de fylliga fetlagda, hos barnen ej så vackra tycken.

Naturen mister nu sin jämvikt; hos kvinnor syntes bondblygsel, hos karlarna en fjäsaktighet; men det skymtade, det var i en liten grad mot hvad det blef sedermera.

Här ser man redan små boskap.

Mantua. Giulio Romano var en stor artist.

Verona. Vackra hus af Palladio. Har en stor, välbevarad colisée. Folkets ögon började bli stora.

Vicenza. Vackra hus af Palladio.

Padua. Målning af Giotto.

Han for på la Brenta. Landet liknade alltid en trädgård.

Folket vid sjön fingo liksom ett bättre skaplynne.

Venedig. Han såg tvenne lejon af marmor, ett grekiskt arbete, och fyra hästar af brons.

Tabernaklet och mosaikerna i hvalfvet af S. Marcos kyrka af lika stil. Själfva kyrkan i förskämnda grekiska smaken, ej ful. Den förskämnda grekiska smaken kallas götisk i allmänhet. Man vet att göterna hade ingen smak, de apade eller röfvade; tvenne saker, som med hvarannan släktas.

Uti arabeskerna uti Pompeji och Herculenum är götiska arkitekturen målad; man ser däraf, huru litet man har fog att kalla den götisk.

Palladii arbeten täcka, ej rena från infall.

Kvinnfolken buro hvita lakan öfver hufvudet.

De bättre hade sidendukar. När man öfverger Venedig, lämnar man Italien.

Omkring gränsen röjer man en slags primitiv dräkt. Cypressen försvinner och hvart steg är nu ett afsked af Italien. Här kommer en ström, som gör gränsen, och i ett ögonblick råkar man tysk mat, tyska hus, en annan röst, annan sång, andra ansikten. Han tyckte intet om att så ofta se bindlar som bemärkte tandvärk, så hetsigt färgade kinder, som bemärkte lungsot, och en slags sinneslättja som kallades gödhet.

I bergen syntes en annan primitiv dräkt.

Trakten i Tyskland börjas med höga fjäll, stora barrskogar, hus af timmer, stängsel af gärdsel, vattenkonsterna pumpstockar och kvinnfolkshufvudbonaden mössor. Fysiken i människan tyckes också vara af en annan art; hufvudet på människan är bredt; att fylla ansiktet med liniamenter behöfvas stora ögon, kvadratisk panna, liten näsa, stor mun, kort haka. Att finna dessa ansikten ej bli sköna är lätt; det är troligt att de bli täcka, och de bli täcka.

Nordiska kvinnan får en färg, en ungdom, ett infall, som ställer i tycke hvad som brast i sant. Friskhetsglädjen blandar sig med lidandet af klimatets tryckning och sätter en ömhetsstämpel på ansiktet, som ger åskådaren förtjuningsvillan.

Norden är hufvudstaden för det täcka, uti Södern regerar det sköna.

Naturen lär så vilja för en viss orsaks skull i klimaterna. Wien. Där ser man vackra tycken i mängden af könet. Kabinetterna äro aktningvärd.

Tyskar ha mycket i sin natur åt grannlåt, ett intet för sann smak. De ha täckhet blandad med tungt, liksom fransosen har sin täckhet blandad med kvickt och vi i Sverige med torrt.

Uti Ungern såg man en skugga af den forna romerska soldatdräkten. Besynnerligt finna den skuggan utom Italien. Detta är en slags helgdagsdräkt; om hvardagarna brukas en

slags bussaronger, hvilken afritad med städade fållar, med ett ord idealiserad, blir lik dacernas dräkt på kolonnerna Trajana och Antonina.

Manfolken ha mustascher och i håret lika italienare.

Kvinnfolken gå nästan barhufvade.

Uti Österrike bära bönderna sina byxor i hängslen och bruka pjäxor.

Prag. På landet heta sommaren gingo kvinnfolken i fårskinnströjor och hade sina hufvuden för solen insvepta i servietter.

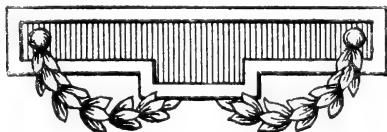
Dresden. Man reser öfver trakter af lava.

Husen blifva små; trevåningarshus likna modeller på trevåningarshus. De äro ändå större än i Stockholm; man kan se hvad storlek de italienska husen äga och de i Wien.

Trakten är vacker. Hvad som finnes och försvinner för ögat i Italien gör nu en stor effekt; små strömmar, små berg.

Potsdam och Berlin. Ögat tror sig finna flera kolonner här än i Rom, men ögat frågar öfverallt: — Kolonner, hvad gören I?

Stralsund. På andra sidan om Anklam såg han redan gråstenar.

MAGNUS LEHNBERG

1758—1808

INTRÄDESTAL

HÅLLET I SVENSKA AKADEMIEN

DEN 17 MARS 1790.

Mina Herrar!

Fo edert samfund, mina Herrar, gifver åt tänkarens öga ett intagande skådespel, och jag vågar säga, att det uppträde, han här i dag betraktar, skall ej förminska hans nöje. Ju mera förändringen är stark och olikheten synbar mellan den medlem I mistat och den I antagen, ju mer skall han känna sig benägen att gilla edert val. Han framställer sig för min tanke, den ryktbare mannen, uppfödd vid Alpernas fot, med herdarnas enfald och den vises fåfänga: den mannen, i sina villor älskvärd, som ville hafva bortbytt samfundets lif mot den försvunna jämlikhetens hvila. Han skulle i dag skåda edert samhälle, han skulle fördöma edra yrken tillika med sina egna; men han skulle älska den lag, som eder förenar, han skulle, vid eder åsyn, glömma de vidriga intrycken af en värld, där han sett sina bröder evigt kriga om själfgjorda företräden och samfunden darra under brakets af sammanstötande öden; han skulle skåda bilden af en stat, där icke gifves höghet eller lycka, där, stor genom naturens värdighet, man ej känner annat öfvervälde än själens styrka, annat begär

än mödan, lugnet och friheten; han skulle i denna stiftelse se en smickrande teckning af det tillstånd, som hans känslor skapat och begråtit, ett åminne af mänsklighetens första rätt. Och, jag dristar fråga, hvem helst, varm för sitt släktes ära, i dessa stunder betraktar eder författning, hvem helst, ur själfva skötet af stånds och ödens skiljaktighet, ser människor här samla sig att blifva likar, ser rådsalarna, kriget, templen och den ensliga skuggan framgifva åt detta samfund medborgare, ser dessa utan ringhet och utan företräden dela en smak, ett föremål och en ära; skulle han ej tro sig skåda en högtid, bestämd åt naturen, och dess upplysta söner, höjande i en härmad oordning dess bild, ropa till världen, att ej förgäta ett gemensamt ursprung.

Mina Herrar, om detta begrepp vanligen ej skulle vara det första vid eder åsyn, om det synes främmande för edert sanna ändamål, tror jag det åtminstone naturligen infalla i en stund, då ur medelmåttans kretsar jag, okänd för mängden af edra åskådare, inlåtes i en lysande samling och efterträder en stor man. Skulle man ej tro att eder högtid kräfde en af de minsta medborgares deltagande, och att denna egenskap varit den stora grunden för edert val?

Men om jag måste öfvergifva denna behagliga synvilla, framställd, jag erkänner det, af min inbillning att rättfärdiga eder ynnest och mildra allmänhetens dom öfver min lycka, om denna allmänhet, med afseende på de yrken, hvartill I mig kallat, äskar att, inför dess åsyn, jag dömer mig själf öfver en förtidig heder, erkänner jag dess rätt, med fara att ej kunna förnöja dess åstundan. Det är en plikt i detta samfund att gifva sanningen fart; men i en dom som denna är det kanhända möjligare att vara sann än att synas det. Hvem skulle ej bele en sväfvande fåkunnighet, om jag tilldömde mig skicklighet för mitt rum? Hvem skulle förlåta mig, om jag

vägrade den åt en medborgare i detta samfund? Och ofta i den mest nedstämda bekännelse af egen vanmakt, hvad tror en besviken värld sig upptäcka? Kanhända ödmjukhetens skugga, som släpar sig i vanans spår, kanhända fruktan, som kastar ett smicker åt afunden; hon ville se ett hjärtas oförställda känsla, hon ville se en blygsamhet nog sann att ej förneka sin fåfänga. — Jag talar inför tänkare och snillen, icke dessa undransvärda forskare, som genom siffertal nedkalla begrepp från aflägsna världar, men inför hjärtats filosofer, som räkna ut människan genom sin erfarenhet; det är de, som skola förstå hvad han kände, den ärelystne men sedige soldat, som efter tvenne utan vanära bevistade fälttåg såg sig flyttad ibland anförare.

Mina Herrar! Om bland det folk, som en slump eller en faderlig svaghet ryckt ur arbetarens lugn för att helgas åt ämbetsmannens förhoppning, om bland detta folk det vore en yngling, som, mellan saknaden af den glädje hans ålder begär och trösten af den vishet vedermodan påtvingar, häftades af gömda mödor på en kringstängd ban och såg förgäfves tillbaka på den sorglösa rymd han öfvergifvit; kanhända skulle ej naturens vän vägra honom sin tillgift, om någon gång han såg honom väckas af den försåtliga nyfikenhet att pröfva ett ljusare öde. Tilläfventyrs skulle ej den vise bele denne främling i lyckans värld, om af en benägen ändringslag framskyndad några steg ur skuggan, han skulle öfverlämna sig åt naturens enfaldiga rörelser; om under intrycket af en oförmodad omväxling han såg honom glömma jämförelsen mellan den styrka han medförde till sitt nya rum och den styrka det äskade, lämna åt en annan dag att tryckas af öfverlägsna skyldigheter, men hasta till sin lyckas upphofs-män och i en ljuf förvirring helga dem deras lön: sanningen af hans känslor.

Mina Herrar! Jag är vid edra fötter, I sen mig lycklig och I kännen igen edert verk. Jag uppehåller eder länge vid ett ringa ämne; förlåten det åt densamma böjelse, som reste det första tempel på jorden och göt den första glädjetår på en lyckligare likes hand. Tacksamheten har velat tyda eder det hjärta, som I öppnat för okända intryck. Jag talar ej här om nöjet af den ärofulla rätt jag i dag tillträder: att räknas till edert antal. De rörelser jag åsyftar äro äldre än denna skänkta rätt. Jag utgår ur kvafvet af tunga öden, och jag återfinner i eder den majestätliga samingen af dem, som öppnade min dag. Då I blott trodden eder vara mina domare, voren I mina välgörare; och det är genom denna heliga karaktär jag redan i tvenne år varit eder skuldnär. Edert första bifall, mina Herrar, sänkte sig ej endast till min enslighet att lifva dess skugga; det gaf mig varelse i de kretsar, som vörda edra namn, det steg ända till eder store beskyddare och nedkallade på en lyckad vågsamhet dess ljusa syn. Under det jag hembär eder detta vittnesbörd af min förmåga att känna och min vanmakt att prisa eder ynnest, skulle jag våga lyfta min stämma till honom, hvars ära äfven edra snillen misströsta att besjunga? Jag ser en älskad konung ej längesedan åter-skänkt åt eder glädje, för att snart ånyo kallas till aflägsna stridsbanor. Af denna dyrbara hvila mellan öfvervunna faror och dem som ännu beredas, af dessa lyckliga dagar, på hvilka hvar redlig medborgare täflande hastar att tyda honom sitt lof för allmänt beskydd, af denna det svenska hjärtats högtid, skulle jag våga tillägna mig det närvarande ögonblick, att bära honom mitt offer för enskild sällhet? Skulle jag drista nämna, hvilka mönster jag härmat för att gillas af er, huru han själf väckt det svaga snille han belönar? Men jag fruktar att den stora själ, hvars nåd gått emot mina försök, hvars välgärningar dem åtföljt, ej ville höra mitt lof. Huru skulle den svaga rösten af min tacksamhet förnöja en konung, lika van att emottaga erkänslans offer och förlåta otack, endast af sitt

eget ädelmod belönt. Mitt pris ökar ej hans ära. Äran af ett frälsadt folk och dess förädling ljusnar i de fjät han går och skall med tidernas fart tändas ännu klarare för eftervärlden. Hvar stor tanke som födes inom detta samfund och hvar ädel rörelse den uppväcker, det är de, som skola göra min konungs lof, under det jag, tyst och vördnadsfull, nöjer mig med den rätt: att välsigna min välgörare.

Men ni, min Herre, hvares omsorg vårdar dessa häfder, ni, som med godheten fått snillet's eld och lugnet, för att vara prinsars fostrare och den högsinta svaghetens tröst, närmaste vittne af den blidare lott mig tillfallit! Det har varit stunder, då ni sett betryckets tårar i de ögon, som nu tacka eder, och jag vet att edert hjärta skall vara öppet för den suck, som lifvets återstående öden någon gång skola aftvinga ett alltför känsligt sinne. — Att ej kunna vägra är eder dygd och edert ädelmodiga fel. Då ingen annan märkbarhet skall fästa mitt namn i detta samfunds tideböcker, låt det åtföljas af denna enda anmärkning, att det var Akademiens bifall, som skänkte mig min konungs ynnest, lyckan och en vän.

Men edra ögon, mina Herrar, se efter ett annat föremål, och edra hjärtan smaka ej en annans erkänsla, helgade åt egen saknad, åt egen tacksamhet. Jag skulle kanhända ej irra mig, om jag trodde att, intill detta ögonblick, I ej hafven hört min röst, eder sorg har mig blott åskådat, som man skådar den tysta minnesvården, upprest på ett rum, där en stor man eller en vän sig ofta uppehållit. Min närvaro påminner eder endast förlusten af eder forne ledamot, grefve *M a t t i a s v o n H e r m a n s s o n*. Här skulle hans like framträda, begråta på hans mull en vän och framlocka andras tårar. Den skulle helga hans åminnelse, som honom på en gemensam bana följt, som känt och granskat hans förtjänster. Jag lyder en främmande plikt. Jag kallas fram ur den hopen

af medborgare, som på längsta afstånd betraktat hans ära. Jag säger hvad jag vet, utan annan fördel än sanningens, och om utan brott jag kunde åsyfta någon vinst för egen fåfänga, skulle det vara den att, äfven i arten af min föreställning, det måtte röjas, åt hvars minne jag detta offer bär.

Bland dem, mina Herrar, som i tidernas följd skola efterträda edra spår inom detta samfund, skall utan tvifvel det blifva många, hvilkas hela upphöjelse bestått i det bifall de här vunnit, hvilkas minne ingen annan vård bevarar än den uppmärksamhet, som här tecknat deras namn, och den erkänsla, som här klagat vid deras bortgång. De skola ärade utgå ur denna snilletts helgedom, för att hafva blifvit där inlåtna. Det är ej så med de lysande män edert samhälle intill denna tid förlorat. Det är nu tredje gången efter dess stiftelse, som dessa hvalf hafva gifvit genljud af edra förluster, och vid hvar och en af dessa sorgens högtider begråter eder saknad en man, som genom höjden af sitt borgerliga anseende, genom glansen af sitt snilles förtjänst kunnat bjuda mer åt edra yrken, än han af dem kunnat begära. Grefve Hermansson, lik sina förut bortgångna medbröder, var redan på höjden af sina öden. Allt hvad lyckan och konungars nåd kunna åt en medborgare förära hade han redan vunnit, allt hvad samhället af den lycklige med billighet äskar hade han redan gjort. Mognad och tröttad i viktiga värf, utmärkt af den högsta börds och det högsta ämbetes företräden, helgad af den sena ålderns tunga, men myndiga ära, i alla samfundets kretsar bådad af ett rykte, som förhöjde då det skyddade hans värdigheter, blef han nästan på grafvens brädd skänkt åt eder, mina Herrar, mindre för att genom nya mödor bereda en vård åt sitt namn än att låna den åldriga förtjänstens anseende åt en späd inrättning, af hvilken, för all belöning, han endast kunnat återhämta någon gladare hvilostund för sina år och denna snart förvissnande lager, som häftas på hans urna.

Grefve Hermansson, genom sitt ämbete hög, har under sin lefnad, jag upprepar det, varit stor genom sitt rykte. Längst i den enslighet, där min barndom undrande mottog de första begrepp om en okänd värld, hördes grefve Hermanssons namn. Hans öfverlägsna snille, hans vidsträckta förmåga förkunnades af dem, som ingenting mer af honom med visshet kände än hans namn och purpurmantel.

Denna dubbla ära, mina Herrar, under hvars prakt han ock bland eder inträdde, ryktets och höghetens, jag nalkas den med en fri vördnad, att den närmare beskåda. De strålar den spridt voro för honom och hans samtid, de orsaker henne alstrat äro för oss och för eftervärlden. Det är en tid för uppsatta män att vara glömda eller beundrade, det är ofta en annan tid då de blifva kända. Den värld, som hämnande reser sig mot en öfverlägsen storhet, är den samma värld, som blundar och tillbeder. Människor äro någon gång uppställda bland sina likar, som det synes, endast för att gifva ett onyttigt skådespel. Den medborgare I begråten, liknade han dessa? Var grefve Hermanssons upphöjelse af en slump, hans ryktbarhet den lättsinniga låghetens och den härmande maklighetens lof åt hans höghet? Det är ej politikens, det är mänsklighetens rätt och fördelar, heliga för detta samfund, som bemyndiga denna fråga på en stor mans graf. Att låta sanningen den besvara är att göra hans äreminne. Fordrades till detta ändamål att mäta statskonstens höjder, att genomsöka dess irrgångar, att utreda gåtor och förlika systemer, så skulle dældernas uppföding erinra sig sitt rum och lämna åt andra att granska en bortgången statsman i hans tidevarf. Jag tror det vara nog för den plikt eder kallelse mig ålagt, nog för den afsikt jag nämnt, att under en allmän åsyn öfver hans lefnad utleta och sammanföra de drag, som synbarast utmärka det egna i hans öden, i hans själs förmåga och hans sinnesart.

Grefve Hermansson har lämnat åt sina efterkommande en värdighet, den han af inga anor emottagit: det stånd där vi sett honom lysa, dit har han själf upplyft sig; han var skapare af sin höghet och sitt namn. Så skall eftervärlden tala, och hon skall hafva gjort en stor anmärkning för hans ära, om det är sant, att ingen skapar utan en gnista af gudomlighet. Ätminstone är det en händelse, som nog sällan förekommer, att alltid vara ny, som förutsätter en följd af omständigheter, värdiga samfundsmannens och filosofens ögonkast. Mitt öga är ej gjordt för den ljufliga synvillan af en allmän jämlikhet, som föder skaldernas inbillning och den vises fåfänga: jag trängtar ej till vildens ödemarker att njuta dess verklighet; begreppet om ett samhälle är begreppet om olika öden och stånd. Jag ville ej heller, fåkunnigt medlidande, framlocka medelmåttans och de ringare kretsars uppfostringar ur sitt lugn, för att fika efter högheten. Låt dem åtnöja sig med den äran att vara naturen närmast, att endast vara födda till människor. Må där en son, vis genom okungheten om behovet, nöjd med några ax af den skörd han bärgat, tro sig lycklig att af intet våld och ingen ärelust jagas från den torfva, i hvars tillredning han sett faderliga händer aftyna.

Emellertid, under det vi göra enfaldens och medelmåttans lof, förnekom ej dessa frånlägsnare delar af samhället deras rätt att stundom se ett barn ur deras sköte högre uppstiga. Må någon gång den ringare medborgaren njuta det stora skådespel att se sig förädlad i sin like. Kanhända skulle han glömma, att han tillhör staten, om han ej stundom skådade på dess höjder den, som själf eller i närmaste förfäder ätit samma bröd som han och hvilat i samma skugga. Om hvar medborgare gagnar staten, i samma mån han den högaktar, om dess aktning för samhället mätes efter dess aktning för sig själf, om det helas väl beror på de

enskilda krafternas förening; huru viktig regel i statskonsten, att ingen må misskänna sitt värde! Mina Herrar, I hafven sett grefve Hermansson vara ett exempel af denna lära.

En man som, den förste af sin ätt, uppstiger till det högsta anseende, en man som skapat sig själf, har redan därigenom en ostridig rättighet hos världen till en gynnande fördom. Det är förståndets plikt att hos honom förutsätta ett sammanlopp af ovanliga omständigheter, det är hjärtats att förmoda, det han i någon nyttig egenskap öfverträffar. Är den tid, där han sig uppbragt, af den art, att hans uppkomst ej beror af en endas, men af mångas godtycke, att under mäktiga intressens strid han ej kan helga sig åt ett utan att förolämpa det andra, att det senares hämnd skulle förfärligare hota, ju mer han för det förra varit gagnelig, att hans förhållande i nyttiga värf ej skulle granskas efter medlen, men dömas af utgången; då bådas ännu säkrare en sällsynt man, som natur och lycka förenat sig att upplyfta. Grefve Hermansson, ställd i en sådan tid, var af dessa mäktiga krafter lika understödd. Under det tidskifte, då hans tillkommande stora öde bereddes, hvad se vi? Det är ej en rik yngling utan snille, som, kallad af fåfängan till ett ämbetsrum att sköta makligheten, slumrande väntar en tidig lycka, att kröna onyttiga tidsfördrif, ej en af dessa duglighetens martyrer, som under omätliga arbeten kämpa mot en hemlig öfvermakt, försöka öfverallt, öfverallt tillbakadrivas och ändtligen med mycket snille och mycket vidrigheter hinna till den rättigheten att otadladt beklaga sig; det framställer sig här den leende utsikten af en eldig själ, som i en medfödd styrka och förvärfvad fullkomlighet söker förtjänsten och äran, under det lyckan, glad och beställsam, utstakar dess väg, bortrödjer svårigheterna och skyndar henne i en stigande fart till dess belöning.

Naturen, om hon ej ämnar ett stort snille till allt, hade bestämt grefve Hermansson för statssaker. Ämnad för detta mål, hvad hade han ej nödigt af lyckan? Det tillhörde henne att fästa honom på den väg hans böjelse utvalt. Han kände ej i början nog säkert sin kallelse, han misstänkte sin fart och var färdig att kasta sig på villsamma banor. Det berodde af ett ögonblick, och denne herre, som vi sett göra heder åt purpurn, hade varit landssekreterare i Uppsala. En vidriighet fästade honom på hans ban, men den var sänd af en vänlig lycka, hvars hemlighet det är att gynna i motvinden. Det tillhörde kanhända denna makt, att till hans fördel vända det val han gjort mellan de stridiga politiska tänkesätten. Hvad parti skulle han omfatta? Kanhända det, som vid dess inträde på ämbetsvägen var det rådande? Försiktigheten tillstyrker det, men lyckan vägrar, talande genom hans öfvertygelse och rättfärdigad af utgången. Han borde icke höra det välmenande rådet af anförvanter, som inom detta tänkesätt voro mäktiga, icke deras myndighet, som bestraffar hans villfarelse, icke ömheten, som bäfvar för hans öde: han borde följa dit den hemliga rösten kallade; han gick, och inom fyra år är det parti segrande, i hvars sköte han grundat sin förtjänst och skördat sin ära.

Det som förmörkar medelmåttan och är oduglighetens säkra förnedring: att framträda bland stora män, bör räknas bland de lyckligaste händelser för ett snille. Jag tvekar ej att sätta bland de mest utmärkta drag af grefve Hermanssons lycka, att den skådeplats, där han uppställdes, var densamma, där Gyllenborgars ljusare statskunnighet lyste för allmänhetens beundran, att väcka Tessiners täflan och Höpkars efterföljd. Bland sådana efterdömen stiger ärans begär och fullkomligheten nalkas. Hvad fordrades mer för hans ändamål, än att hans snille vann en mognad och hans skicklighet ett namn? Hvar finner han en man, hvars åldrade förmåga kan

anföra honom i viktiga värf och hvars myndiga anseende kan bevittna hans styrka? Hans lyckliga öde skänkte honom äfven denne mannen, i envoyén von Nolcken. Jag nämnde honom med uppsåt, för den odödliga vördnad grefve Hermansson bar för hans minne. Det var han, under hvars stränga granskning och vänliga umgänge grefve Hermansson i de mest grannliga ärenden dagade och fullkomnade sin skicklighet. Det var honom han biträdde, än under beskickning vid ett hof, där vänskapen i sin brytning ännu skulle sparas och en hemlig invärtes jäsning till rikets fördel hänledas, än vid en fredskongress, som kräfde så mycket mera klokhet i underhandlingen, ju mera lyckan mot fäderneslandet varit vidrig och fiendens seger obestridd, det var ändtligen denne store kännare, som gaf hans förtjänst det första vittnesbörd. Det var han, som kunde säga till styrelsens hufvudmän, då grefve Hermansson till fosterbygden återsändes: Jag förtror eder en man, som naturen åt vidsträckta värf och höga ämbeten ägnat. Han har ej tidens ålder, men han har snillets, för hvilket ett tiotal af år, i nyttiga mödor användt, är hundrades erfarenhet. Frukten ej att upplyfta honom i rikets tjänst: öfverallt, där den mesta förmåga äskas, är han eder nödig. Äskar man denna famnande hastighet i begrepp, som i ett ögonblick innesluter de vidsträcktaste föremål och sammanbinder de mest skilda afseenden, eller denna ljusa skarpsinnighet, som skapar dag i själfva mörkret och reda i de mest invecklade ämnen, eller denna fina känsl i förstånd, som aldrig misstager sig om det rätta, eller denna eldiga rörlighet, för hvilken arbetet är ett behof, eller denna ihärdighet, som leker med den långsamma mödan; naturen har skänkt honom dessa egenskaper, och vanan har dem befäst. Mina Herrar! Om i detta vittnesbörd, till dess innehåll lånadt af en upplyst domare, jag tecknat grunddragen af en rik andes och en stor ämbetsmans förmåga, om I själfva, under delade mödors och en delad äras erfaren-

het, däri igenkänner grefve Hermanssons bild, så tror jag mig tillräckligt hafva visat brodden till den lager han skördat, den sanna grundläggningen till hans höghet och hans namn.

Mitt öga rör den högre synpunkt, som uppstiger ur grefve Hermanssons lefnad: den tid då hans öfverlägsna egenskaper, erkända för att beundras och beundrade för att lönas, löntes med en större ära, att sprida ett vidsträcktare gagn. Om jag betraktat de omständigheter honom hit ledsagat såsom verkningar af en egen lyckas gunst, är det visserligen icke att jämföra honom med dem, om hvilka man sagt allt, när man nämnt deras lycka. Men kanhända dessa framskyndande händelser, dem man ej själf skapar, förtjäna de just därigenom att såsom sällsamma anmärkas, att de här förenat sig med ett värdigt föremål. Den ovanliga förtjänsten, rätt uppdagad, är säker om sin höjd; ett stort rykte har rätt att befalla öfver lyckan: grefve Hermansson begär ej längre hennes ynnest. Åran skall följa hans spår, men det är hans namn, som växande företräder att bereda framgången. Efter flera hedrande steg på ämbetsbanan och vid hvart steg mera utmärkt, ser jag honom anländ till detta skifte, som ej mindre utmärker hans än fäderneslandets historia.

I erinren eder, mina Herrar, arten af de tider och de vägningar mellan styrelsemakter, hvilkas oroliga följder flere ibland eder själfva erfarit, och af hvilka man ej längesedan ifrån detta rum hört en så fullkomlig målning. I alla konster, där människosjälen pröfvat sin styrka, är fullkomlighet antingen vunnen eller möjlig. Det synes vara ett undantag för konsten att styra människor. Efter alla snillets uppflykter att söka bestämda lagar för denna konst, återkommer det tröttadt och frågar efter själfva begreppet om den bästa. Det frågar ännu, hvilken är fullkomligheten närmast.

Åtminstone synes det ej vara den, som skapas af upptända passioner, så vida all passion, äfven den ädlaste, leder genom sin natur först till ytterlighet, sedan till förgängelse. Så uppkomma någon gång systemer, så falla de tillbaka i sitt intet; men de, som däri verkat, böra granskas efter den lag de följt och dömas efter ädelheten af begäret.

Jag är vid det ryktbara riksmöte*, där bland en mängd af föremål, dem en bristande erfarenhet ej kan mäta, bland många, dem inbillningen flyr, jag endast fäster mig vid ett, som underhåller en gladare känslas uppmärksamhet. Det är det vackra uppträdet, mina Herrar, af lyckliga snillen, som utbreda stora naturgåfvor för en hel nation, som dem beundrar. Hvilka röster höja sig i dessa allmänna salar? Hvad okända behag förljufva styrkan af nordens tungomål? Man hör Scheffrar och Hermanssöner, man hör flera tala för en upplyst menighet i ämnen, viktiga till sin natur och kära ännu för sin nyhet. Hvad borde ej alstras af rika snillen, väckta af den stora tanken att vårda ett folks fördelar, eldade af föreställningar om förflutna missöden, om en närvarande lycka och tillkommande farligheter? Ännu skymtade för deras syn i sorgsna vålnader de eländen, som från Ukränens öknar öfversvämmat ett tröttadt fosterland. De glömde kanhända, i häpnadens synvilla, att dessa olycksfall redan stodo häftade i en försvunnen tid, och togo för deras sanna väsende skuggorna, som stucko sig upp och sväfvade öfver framtiden. Men själens intryck var sant och utbröt i tal och skrifter, hvilkas då ovanliga smak och styrka gjorde ära åt tiden och deras författare.

I upptäcken, mina Herrar, bland de främsta af dessa utmärkta män grefve Hermansson. Det var här de lyste i fullkomlighet, dessa snilletts egenskaper, som stadgade

* 1755 och 1756.

hans namn, som hämta sin största ära af dens omdöme, på hvars kallelse han med eder förentes. Ryktet förkunnar ännu med hvad framgång han här ådagalade en skarpsinnig statsmans och en stor talares förmåga. Men om detta rykte skulle en dag med hans samtidige förloras, skola dock hans skrifter upplifva det för en granskande eftervärld. Det var grefve Hermanssons snille förbehållet att tränga sig fram öfverallt, ända in i protokollet. Om detta för trettiofyra år syntes ett underverk, är mindre besynnerligt, då än i senare dagar, under en mera odlad vitterhet, exemplen äro sällsynta. Grefve Hermansson äger emellertid den äran obestridd att i detta afseende hafva gjort epok. Dessa allmänna handlingar, hörande till det riksmöte jag anför, och som ej bära men tillhöra hans namn, äro ett förödmjukande bevis mot deras fördom, som skulle tro, att ett lätt och prydligt skrifsätt vanärade lagarnas majestät eller missägnade borgerliga ärenden. Det möter i dessa skrifter af hans hand intet af allt det, som utmärkte forna handlingar: ingen af dessa långa och invecklade meningar, som synas ämnade för ämbetsmannen, ej för den sakägande, intet dräpande slöseri af ord, ingen tvetydighet, som någon gång både fördömer och frisäger; öfverallt hvar han framgår är ljus, korthet, öfvertygelse, därför läsas de, sedan deras ämnen ej mer intaga.

Det snille, mina Herrar, som kunde gifva behag åt allmännare och låga föremål, kunde äfven höja sin gång och stiga med ämnets värdighet. Det är kanhända i ämnen, som kräfva en högre och friare anda, man säkrast urskiljer det egna eller det lånta hos en författare, den härmande medelmåttan från det skapande snillet. Grefve Hermanssons skrifsätt bar den ljusaste stämpel af naturens kallelse. Om man borde göra en jämförelse, skulle man sätta det emellan grefve Tessins prydda och grefve Höpkens

djupare stil, och man skulle ej därför göra det medelmåttigt. "Man ser" — att jag må nyttja en namnkunnig talares omdöme öfver sin like — "man ser en författare, som med stränghet förbjuder sig alla främmande prydnader, som vill, att orden skola vara tankens uttryck och aldrig dess prakt, som äger sig fullkomligt, som kan förvara sig både från det slags styrka, som upptänder i stället att röra, och denna hastighet, som förblandar ämnena, och denna utsökta finhet, som gissas men ej förstås, och denna yppighet af snille, som slösar men ej njuter sin rikedom." Han hade mod att vara enfaldig och stor. Där visar sig, med ett ord, en vis man af smak, som frambär trygg och obekymrad sitt ämne, säker om sin seger, af naturen begåfvad med den hemliga konst, att förnöja endast genom öfvertygelsen.

Denna naturens gåfva, gåfvan att författa, är lika så sällsynt, som den är dyrbar. En filosof, en betraktare af människors seder och gärningar, en statsman, som dem styr, kan hafva mycket tänkt, mycket skrifvit, mycket erfårit, utan att äga en stil, ett eget, ett segrande skriftsätt. Men hvad sällsammare lycka att äga alla dessa egenskaper förenta! När statsmannen med öfningens erfarenhet förbinder filosofens betraktande ordning och den skapande författarens ingifvelse, det är då han känner människorna och händelserna och befaller dem, det är då han äger denna stora vältalighet, som vinner ljud, öfvertygar eller tvingar, det är då det allmänna förtroendet skall gå honom till mötes, en skakad samtid skatta sig lycklig genom hans upphöjelse, och efterkommande gifva honom rum bland stora män.

Mina Herrar! Jag är säker att ej irra mig, då jag ägnar åt grefve Hermansson denna sällsynta själs förmåga: jag går ej blind och dristig att i eftervärlidens namn förkunna honom en ära, den hon själf skulle vägra, eller i med-

lefvandes lofva honom en belöning, den han ej rönt. Af hvem skulle hans stora egenskaper bevittnas, om ej af eder, som antingen från ungdomsåren delat hans ban eller i detta vitterhetens tempel beundrat hans snille? Då jag utstakar höjden för hans minne, hvad gör jag annat än upprepar den ärofulla dom, som hördes ljuda vid eder instiftelse: "Hans snillegåfvor, förvarade i rikets handlingar, hade redan förtjänt honom en namnkunnighet, som han då gick att dela med Akademien."

Detta vittnesbörd ensamt sätter odödlighetens stämpel på hans namn. Det var den märkvärdiga tidpunkt vi betraktat, som gaf åt denna förtjänstens ryktbarhet dess mognad och dess segrande dag, det var därifrån som han gick med stora steg till de yppersta hedersställen. Öfverallt hvar han sig framställde, gaf man rum för Hermansson. Och I veten det, mina Herrar, det var ej bland okunniga och undersamma menigheter, färdiga att vika för all verklig eller antagen storhet, som han beredde sig väg, det var ej åt det rådande partiets gunstling, man lämnade ett tvunget företräde; det var bland upplysta och skarpsinniga män, som han framgick, det var författaren till betänkandet om Grundlagarna och till Instruksen för Kronprinsens Guvernör, som tog af förtjänstens rättmätiga domare sin belöning. Jag vill icke här tala om dessa utmärkta rum i staten, hvartill han snart upplyftades, ej om det högsta för en medborgare, dit hans vunna aktning honom fört, ej om den stigande förädlingen af hans namn, hvarmed konungens nåd gjort hans ära lysande; det gifves ännu säkrare vittnesbörd åt förtjänster, det gifves offer åt ett aktadt namn, som icke lämna någon tvetydighet åt framtidens granskning, och grefve Hermansson har njutit dem. Föreställen eder, mina Herrar, rikets ständer i en grannlaga tid och i en ställning att, mer än vanligen, vara rädda om förtroendet, skarp-

synta att finna den största skicklighet förenad med den största trohet, föreställen eder, med ett ord, att de söka medborgare, åt hvilkas händer de i vissa ömtåliga ämnen kunna öfverlämna hela den makt, de såsom lagstiftande äga, att det är fem bland ett helt folk, åt hvilka de tro sig kunna uppdraga denna förrättning, och det är då de påminna sig grefve Hermansson. Jag har här återkallat den kända händelse, då, i förening med fyra andra, honom blef anförtrodt att vårda rikets angelägenhet i anseende till främmande makter och föreskrifva rådet dess väg. Tillåten mig ännu, mina Herrar, föra eder till minnes denna, kanhända ej mindre märkvärdiga händelse, då flera förtjanta män, med honom föreslagna till ett stort ämbete, af en frivillig aktning för hans öfverlägsenhet, undanbådo sig att med honom täfla. Om sådana offer aldrig varit bjudna åt medelmåttan, och om stora egenskaper dem sällan skördat, så hafva dessa bort anmärkas i grefve Hermanssons lefnad, såsom ej mindre egna för hans öde än för hans förtjänst.

Men hvilken är denna oväntade och ljusa syn? Man skulle ej lätteligen föreställa sig, att den, som bland 1756 års ständer beredt eller stadgat sitt namn, att författaren till det ryktbara riksmötets handlingar, borde vinna ynnest vid tronen, utan att afvika från det tänkesätt han tjänt. Man känner en undersam häpnad att se grefve Hermansson inträda i ett hof och inför en drottning, som bar en stor själs missnöje öfver ett förolämpadt majestät. I följd af det nya ämbetes plikt, hvartill han blifvit upphöjd, är han befalld att tala vid ett främmande sändebuds företräde, och han är oberedd. Detta ögonblick är viktigt; hans skicklighet och hans lycka skola bepröfvas. De tjäna honom bägge. En okänd talegåfva, underhållen af rika tankar, väcker drottningens uppmärksamhet. Det var omöjligt för stora egenskaper att af henne på en gång vara kända och

hatade: från denna stund är vägen honom öppnad till dess nåd; och I veten, mina Herrar, till hvad ynnest han efter hand uppsteg, hvad utmärkt förtroende han sedan utan omväxling njutit af ett konungapar, hvars älskade minne ingen svensk utan rörelse upplifvar.

Här återkallar tanken förflutna tidevarf och kastar därjämte en blick på de tillkommande. Jag känner, att hvilka helst må blifva tidens och ödens förändringar, skall man alltid välsigna en ätt, som skänkt oss kunskapernas ära, tillika med konsten att förlåta. Man skall alltid sammanbinda den tidpunkt, som muntrande upplifvat och skyddande fullkomnat svenska snillet, med den, då de forna Gustafver odlade dess frö och därigenom beredde sin odödlighet. Så, i aflägsna dagar, må den prins, som återbär Gustaf Adolfs namn på hans tron, genom hans dygder föreviga sin ätts och sin egen ära och höra lofsånger af våra efterkommande, som han af oss njutit våra välsignelser och våra hjärtan.

Den enskilda frid, grefve Hermansson vid hofvet grundat för sig själf, fullkomnades genom den allmänna, i hvars beredning han ägde en så utmärkt och hufvudsaklig del. Ehuru en omständlig teckning af särskilda värf öfverstiger den omgränsning jag mig här föreskrifvit, skulle jag dock ej, utan brott mot det namn jag omtalar, hafva underlåtit att vid sidan af hvarannan framställa dessa vackra minnesmärken af grefve Hermanssons lefnad. Tillfället att utplåna ett fel, som att stadga lyckan, erbjuder sig en gång och flyr den mödosammaste eftersökning. Grefve Hermanssons visa snille förstod att nyttja detta skänkta ögonblick. Om genom nitet för ett tänkesätt, det han älskade äfven i dess öfverskred, han uppväckt sin öfverhets misshag, om, villad af löfvande utsikter och af den fart nyspända

tankar gifva sig, han medverkat till företaget af ett krig, i sin början hatadt af den ena hälften i nationen och i sin utgång älskadt af ingendera; så vände han ock samma själsstyrka, som vållat misstagen, att mota eller förmildra deras följder. Rikets fördelar, bevakade genom klokheten af hans fredsunderhandling, och lugnet återställt, gáfvo honom rätt till erkänsla af dem, som voro mest benägna att honom döma; och under glädjen, som den allmänna fredsfesten födde inom konungahuset, glömde man ej att i hans omsorger igenkänna denna sällhets upphof. Man gjorde rättvisa åt ministerns förmåga och älskade undersåtens nit. Deltagare som befordrare af fridens högtid, föresåg han här och smakade sin belöning i sin öfverhets försäkrade nåd och jag skulle utan fel kunna säga vänskap, sedan, genom fördomars fall och det stigande ljuset, en konung och en vän äro namn, som aktas värda hvarandra. Konungens förtroende, I kännen det, mina Herrar, var från denna tidpunkt öppnadt för grefve Hermanssons råd och dess umgänge för hans glada snille. Han var i ärendena som i ensligheten lika omistlig, lika sökt och efterlängtd. I upptäcken här de vackraste dagar af hans lefnad; och hade han själf skolat utmärka det ljus, i hvilket han helst ville vara bevarad hos eftervärlden, hade det utan tvifvel blifvit att föreställas vid sidan af en mild och ädelmodig prins, hvars af tiden förtyngda omsorger han lättar, från hvars hvilostunder han jagar bekymrens hågkomst, och af hvars ömma välvilja han njuter den ymnigaste föda för sin egen ro.

Jag skall ej ur lugnet af dessa föreställningar åter följa honom ut på höjderna, dit han kallades; jag lämnar honom där, att brottas mot stormarna af stridiga tänkesätt, att skapa politikens hvälfningar eller af dem medföras, att bereda sig medborgares granskning eller deras erkänsla, att se sin heligt fredade lycka någon gång hotas af mörknande

missöden och öfvervinna dem: det är ämnen, med hvilka framtida häfdatecknare skola rikta fosterlandets historia. Jag hvilar vid en återhämtad syn af det, som samtiden hos honom allmännast erkänt, som I, mina Herrar, vid hans bortgång, lifligast i edra sinnen återkallen: de ovanliga själs- och sinnesegenskaper, honom utmärkt.

Det rykte, som under hans lefnad kringförde hans namn, upprepar ännu vid hans aska, att hans snille var en heder för tidehvarvet och hans skicklighet ett mönster för dem, som i rikets värf arbeta. Mängden af de ärenden, i hvilka han varit nyttjad, och den olika naturen af de verk, hvilkas styrelse han fört, rycka tänkarens beundran liksom med våld till hans förtjänster. Det är en krets af riksärenden, som har statens förhållande i afseende på utrikes makter till föremål; den fordrar hos sakernas förvaltare en anda, fyndig i stort, mäktig af vidsträckta anläggningar, vakande att följa det politiska världssystemets gång, förese dess förändringar eller skapa dem, i tillfällets ögonblick vända dem till fördel för sitt land, och alla dessa egenskaper fullkomnade genom en granskad kännedom, jag vill icke säga af nationernas intressen och deras särskilda sätt att dem vårda, men af de vid styrelseverken nyttjade personer, dessas enskilda inflytande, sinnesbeskaffenhet och begär, med konsten att leda dem till åsyftade ändamål. — Det är en annan krets, som omfattar rikets hushållning; den kräfver en olika art af egenskaper, mindre eld och mera betänksamhet, mera riktighet i uträkningen än dristighet i planen, mera noggrant än upplyftadt snille, med en oändlighet af kunskaper, som icke bjuda sig åt själen, men åt mödan. — Från dessa kretsar går jag ut på ett nytt fält, som rättvisans handhafvande öppnar; hvilket eget skaplyne, hvilken likdelad uppmärksamhet på samfundet och på människan, hvilken hemlig konst att gifva åt de stela lagarna den milda människo-

känslan, utan att inskränka de förras myndighet, utan att gifva rum åt den senares nycker. — Att utmärka sig i en enda af dessa riksvårdens grenar blef aldrig medelmåttans lott. Men att omfatta dem alla, att hafva för hvardera ett särskildt snille, att synas för hvar och en lika enkom bestämd, det tillhör blott dessa synnerligen gynnade själar, för hvilka skaparemakten öppnat sin rikedom.

Om man föresatt sig att författa en granskning öfver grefve Hermansson, skulle man vid detta ställe tvingas att blifva hans loftalare. Han fördes genom alla dessa banor, och han uppfyllde dem. Han uppammades för kansliärenden, och han blef deras mästare. Han sattes till styrelsen för Kammarrevisionen, och han gaf åt detta samfund ett anseende, som det förr aldrig ägt. Han blef anförare för Kammarkollegium, och han beredde glömskan af dem, som honom där företräd. Han inkallades i Rådet, att vårda lagarnas helgd, och man beundrade en mognad domare.

Ej en gång syntes han behöfva tidens biträde att fullkomnas i de särskilda ämbeten han beklädde. Ehuru nykommen och främling inom ett verk, lämnade han dock aldrig rättighet att honom sådan anse. Ärendena i deras art, i deras gång, det goda och det felaktiga i förvaltningen, medlen till dess förbättring, allt tycktes förklara sig och redas för hans första åsyn. Också var han utan motsägelse aktad bland de vidsträcktaste kännare af sitt land. Den fosterbygd han tjänte ägde i sin allmänna författning, i lagar, i folklynnets, i de minsta och mest aflägsna banor för göromålen ingenting undangömdt för hans omständliga och granskande kunskap. Om, vid betraktandet af denna sällsamma förmåga, man billigt erkänner vidden af ett snille, billigt beundrar en lycklig böjlighet att lämpa sig till så afskilda föremål, skulle man därjämte kunna förgäta den eldiga rörlighet,

den ihärdighet i arbete, utan hvilka naturens rikedomar voro förgäfves slösade?

Äfven detta mödans lif var ett hufvuddrag i grefve Hermanssons sinnesförfattning. Han skulle verka eller dö. Han var ej därför af dessa sysselsatta varelser, som synas jaga efter omsorger, för att tryckas af eviga besvär. Det är ett omätligt afstånd mellan småsinnets beställsamhet och den manliga själens rörelse. Det förra fikar, äflas och flämtar efter ögonblicken; den senare verkar beständigt och är aldrig utan tid. Hit hör ordentligheten, som helgar den bestämda ämbetsstimmen, driften som fördubblar dess längd, nitet som någon gång inkräktar från hvilans stunder för att rikta mödornas. Det var genom dessa dolda krafter, som grefve Hermansson, att jag så må tala, kunde mångfaldiga sin ensamma varelse och med sin enda själ upplifva de särskilda verk, hvori han arbetat. Den tomma enslighet, där tanken flyr för sig själf eller njuter sig i gagnlösa betraktelser, har aldrig fått tillmäta sig en stund af hans lefnad. De minnas ännu sitt nöje, de, som ofta öfverraskat den gamle rådsherran, där, i skuggan af hans boningsrum, mellan digra akter, hans hand och tanke mödade sig att reda invecklade ämbetsmål, under det hans anlete tecknade hvilans vederkvickelse. Därigenom var han alltid i förväg för ärendena, och ett ondt, det han hos sig själf aldrig känt, det han aldrig kunde förbarma sig öfver hos andra, var senfärdighetens bekymmer. Olycklig den ämbetsman under hans befäl, som uppoffrat sina plikter för sin maklighet. Detta fel kunde svårligen af någon annan lycklig egenskap utplånas. Ville någon njuta ett företräde af denne stränge förman, den skulle likna honom, den skulle känna sitt kall och uppfylla det, utan val af omständigheter, tider eller tillfällen. Beklagade sig odugligheten öfver hans vanvårdnad, hans förakt, så var förtjänsten så mycket säk-

rare att utmärkas af en anförare, hvares känsla af eget värde ej tillät honom att misskänna en skicklighet, som liknade hans, hvares ända intill ytterlighet varma nit för de verk han styrde ej kunde åt glömskan lämna de bästa medel till deras uppkomst. Huru många värdiga ämbetsmän, som i dag begråta hans fall, lära ej välsigna den driftige ledare, som eldat deras ungdom till en ädel verksamhet i rikets tjänst, som med sitt efterdöme grundat deras skicklighet, med sin omvårdnad deras lycka och med båda de ärofulla värf, i hvilka de framgent skola hedra sig, honom och fäderneslandet!

Det var ej att berömma Cicero, som Cato yttrade sig, att Rom den tiden hade en *nöjsam* konsul. Den odödlige talarens muntra och skämtsamma lynne kunde ej behaga den stela dygd, som var byggd på föraktet för naturens glädje. I sanning vore det ock en inskränkt ära för en hög medborgare att endast omtalas som en rolig man. Men Cato talade om Cicero; och Cicero skämtade i sina tal och lifvade umgänget med sitt snille och frälste Rom och styrde senaten och stridde för de oskyldiga.

Låt ingen säga, att det tunga, det sträfva lynnet grundlägger eller ökar fullkomligheten hos den styrande, hos ämbetsmannen. Är det därigenom han bereder sig dessa nödiga befordringsmedel för sina värf: underhafvandes tillgifvenhet, rättsökandes förtroende, det allmännas kärlek? Jag säger mer: är det genom denna sinnesställning han för sig själf lifvar och upplättar de tunga mödor, som tillhöra hans kall? Det var aldrig det vilda ögats mörker, den hotande röstens dån, som lockade den betryckta att söka skuggan af den mäktiges beskydd; det var aldrig det hemligt frätande missnöjet, som födde mod att arbeta för fosterlandet. Af sinneseld utan lynnets mildhet uppkomma tyran-

nen och missdådaren, af glädtighet utan drift födes veklingen; men i den sälla stund, när glädje och verksamhet förentes till en varelse, då skaptes en konung och en stor ämbetsman. Om eder egen grannlagenhet, mina Herrar, det tillät, skulle jag kunna nämna dem, som ännu, genom dessa egenskapers lyckliga förening, äro prydnader för staten och umgänget. Men jag stannar vid mitt ämne. Jag har nämnt grefve Hermanssons verksamhet, dess eld, och ingenting är djupare fästadt i edert minne än den rika munterhet, den lätta och glada själ, som honom utmärkt. Det var genom detta förråd af medfödd glädje, som han träffade nöjet öfverallt, äfven i mödans tyngder; och nöjet, njutet inom eget bröst, huru skulle det icke verka på hans tänkesätt och sprida sig i hans sammanlefnad? Huru skulle det ej ingifva honom en segerande välvilja för människosläktet, sitt fädernesland, sitt hus? Hans underhafvande, som på ämbetsrummet kände sin förman, hvem sökte de i hans enslighet? — Sin vän, som lånade eld åt deras snille, munterhet och hopp åt deras besvär. Denne herre, som i ärendenas förvaltning endast lefde för sin plikt — man såg honom i umgänget och dömde det vara hans bestämda kallelse. Vore ej det enda så artade snille bekant, som efter honom skördar samma beundran, skulle man säga, att han ej lämnat sin like i gåfvan att förnöja ett samkväm. Hans möte var en högtid för nöjets vän, och det enda ledsamma i hans umgänge var afskedstimmén. Allt omkring honom lefde och log. Hans skämt öfverraskade åhöraren, äfven då det väntades: eget i tanken som i ljudet och åtbörden. I dessa kretsar härmas ännu af saknaden hans glädje, och hans lifligheter upprepas. Men ju mera den glada bildningskraften hos honom var rik, ju mindre kände han småvettets behof att leka med föremål, som, heliga genom sin natur och sin inflytelse på samfundet, vägra att låna sig till löjets tjänst. Så iklädde sig glädjen, njuten eller meddelad, oskuldens värdighet, lifligare och

varaktigare genom säkerheten för kommande stunders förebräelser; så fann sig ock grefve Hermansson i intet lefnadsskifte af sitt glada lynne öfvergifven. Själfva den sena ålderns köld och obehaget af dess mulna dagar kunde ej bryta hans sinnes munterhet och ro. Den sörjande vänskapen, som vid hans plågebädd spådde sin förlust, fann honom leende bland smärtorna, och i livvets kväll, då religionen fästat hans hjärta i en annan värld, skänkte hans öga ännu ett löje åt grafven, där tänkaren stannar och erinrar sig: en herre, som genom stort snille förvärfvade stor lycka och fäste den; en djupsinnig statsman, som var glad; en nöjets vän med allvarsamhet, hushållning och värdiga seder — egenskaper, hvilkas förening i alla tider skall utgöra en sällsynt man.

Mina Herrar! Någon talare skall en dag uppstå, som bättre beskriver grefve Hermanssons lefnad. Hvad mig vidkommer — jag återgår att förkunna de sanningar, som förljufvade hans död. Det är de samma, mina Herrar, som skapa trohet och lugn, trefnad och lycksalighet i samfundet. Kunde jag med någon framgång arbeta i denna ban, det vore målet för min ärelystnad; jag skulle ej då vara onyttig för mitt rum, min konung och min fosterbygd. Denna ära vunnen, skulle tyda min tacksamhet mot eder höge beskyddare och mot er; och huru lyckligt skulle jag söka den, om af edert umgänge, edra efterdömen, jag kunde lära eder segrande konst: att röra och intaga.

* * * * *

* * *

•

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

1875

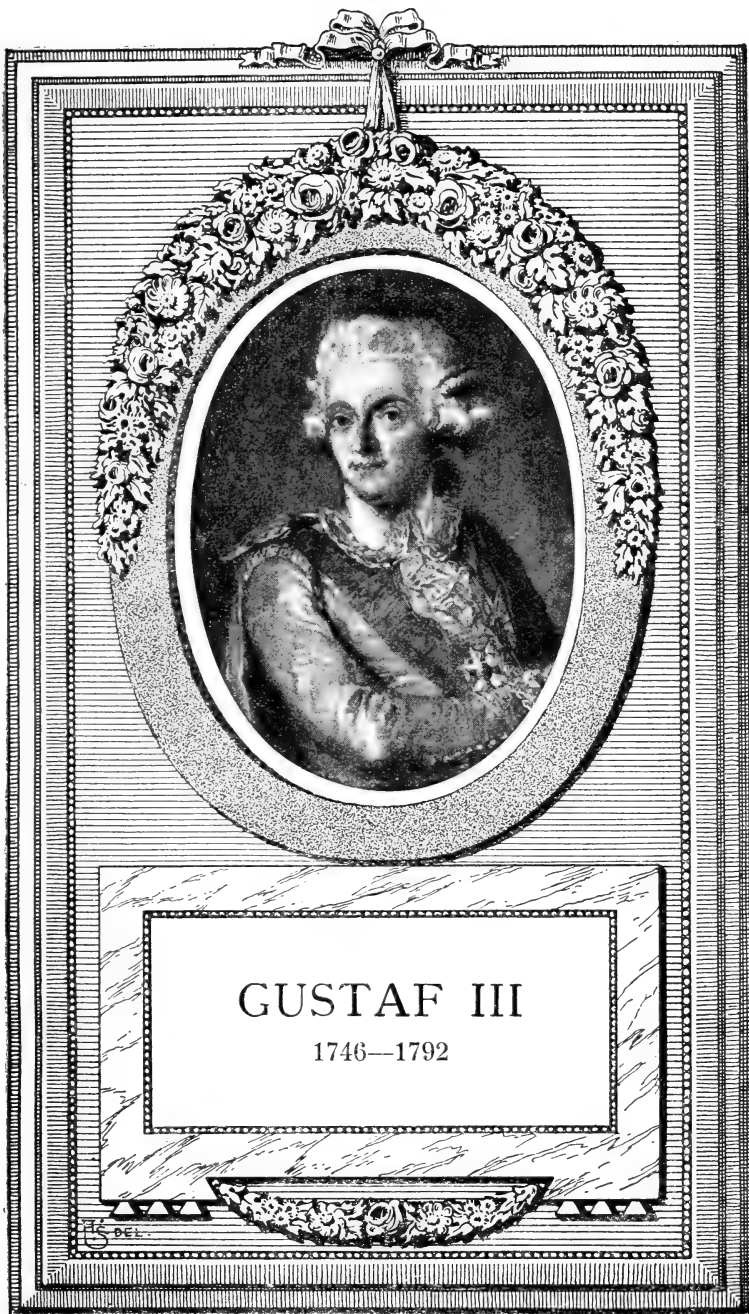
1875

1875

1875

1875

1875

GUSTAF III

1746—1792

S. PEL.

TAL TILL RIKETS STÄNDER

PÅ RIKSSALEN DEN 21 AUGUSTI 1772.

Välborne, ädle och välbördige, ärevördige, vördige, väl-
lärde, äreborne, förståndige, välaktade, hedervärde och redlige

gode Herrar och svenske Män!

Uppfylld af den innerligaste bedröfvelse öfver det
tillstånd, fäderneslandet sig nu befinner uti, och
tvungen att visa eder sanningen i sin fulla dag,
då riket står på brädden af dess fall, bören I ej vara för-
undrade, om jag i dag ej emottager eder med de glada
känslor, som alltid uppfyllt mitt hjärta, då I inför tronen
 varit församlade. Mitt hjärta kan ej förebrå mig att hafva
dolt något för eder. Jag har tvenne gånger tilltalat eder,
med all den sanning, som mitt kall kräfde, med all den upp-
riktighet, som den rätta äran äskar. Samma uppriktighet
skall nu föra mitt tal, då det framfarna måste upprepas för
att kunna bota det närvarande.

Det är en bedröflig, men allmänt känd sanning, att hat
och tvedräkt sönderslitit riket. Nationen har, sedan längre

tider tillbaka, varit skild genom tvenne partier, hvilka delt henne, så till sägandes, i tvenne folkslag, förenade allenast att sönderslita fäderneslandet. I veten huru denna söndring födt af sig agg, agget hämnd, hämnnden förföljelser, förföljelserna nya revolutioner, hvilket ändtligen blifvit en periodisk sjukdom, som sargat och förnedrat hela samhället. Dessa hvälfningar hafva skakat riket för några personers ärelystnads skull; strömmar af blod hafva runnit, än af det ena partiet utgjutet, än af det andra, och folket har alltid måst blifva offer för misshälligheter, som dem föga angingo, men hvilkas olyckliga följder de först och mest kände. Att befästa sitt välde har varit de rådandes enda föremål; allt har måst därefter lämpas, ofta på andra medborgares bekostnad, alltid på rikets; då lagen var tydlig, har bokstafven blifvit vrängd, då han uppenbart stridt emot afsikten, har han blifvit bruten; ingenting har varit heligt för en af hat och hämnd upprörd menighet, och villervallan har ändtligen gått så långt, att den mening uppenbarligen blifvit bekänd, att pluraliteten är öfver lag och hade ej annat rättesnöre än godtycke.

Således har friheten, den ädlaste af mänsklighetens rättigheter, blifvit förvandlad i en olidlig aristokratisk despotism i det rådande partiets händer, som själf varit kufvad och efter godtycke fördt af några få män ibland dem. Man har darrat vid tidningen af ett nytt riksmöte, och långt ifrån att tänka huru rikets angelägenheter bäst skötas kunde, har man endast sysselsatt sig att tillskynda sitt parti pluraliteten, för att vara skyddad ifrån det andra partiets laglösa tilltagsenhet och våld. Om således rikets invärtes ställning varit vådlig, huru hisklig är ej dess utrikes belägenhet. Jag blyges att därom nämna. Född svensk och en Sveriges konung, borde det vara för mig en omöjlighet att tro, det främmande afsikter kunde råda på svenska män, än mer, att de nedrigaste medel därtill brukade blifvit. I kännen hvad

jag menar, och min blygsel är för eder nog att finna, i hvad nesa edra misshälligheter nedsänkt riket.

I ett sådant tillstånd fann jag riket, då efter den Högstes försyn jag emottog svenska spiran. I veten själfva, att jag ej haft någon möda ospard att förena eder; jag har yrkat, så i mina tal ifrån tronen till eder som eljest, enighet och laglydnad; jag har både uppoffrat det mig enskildt kunde röra som ock det, hvilket mig som konung kunde vara kärt; inga förbindelser, inga steg har jag funnit svåra och tunga att undergå eller göra till att komma till ett för hela fäderneslandet så hälsosamt ändamål. Om det finnes någon ibland eder, som kan neka denna sanning, han stige fritt opp!

Jag hoppades, att mitt bemödande skulle rycka eder ifrån de bojor, som utländskt guld och inhemskt hat och själfsvåld eder ville påföra, samt att andra länders hiskliga efterdömen skulle för eder blifva en hotande varning; men allt har varit förgäfves. I blefven förledda, dels af edra anförare, dels af eder egen hämnd; alla förmurar blefvo kullkastade, alla aftal brutna, själfsvåldet har fritt fått rasa och blifvit så mycket mera tygellöst, som man haft mera bemödande att det hindra; de dygdigaste, de värdigaste, de förnämsta medborgare hafva blifvit uppoffrade, ålderstigna, för nit och lång trohet kända ämbetsmän förklenade, hela magistrater afsatta, ja, ända intill själfva folket tryckt, dess klagan ansedd för uppror och friheten ändtligen förvandlad i ett aristokratiskt ok, olidligt för hvar svensk man. Den Högste själf har synts förtörnad af de styrandes orättvisa. Jorden har nekat sin gröda, och en dyr tid med hunger och nöd har tryckt hela landet. Långt ifrån att i tid tänka på bot, då jag därpå yrkade, hafven I synts mer uppmärksamma att utöfva eder egen hämnd än att tänka på deras hjälp, som eder befullmäktigat; och ändtligen då nöden tvingat eder att taga mått för att hjälpa det nödlidande folket, har det varit nästan för sent. På sådant sätt har ett helt år till-

bragts under en för landet ganska tung riksdag, utan att på något sätt vara nyttig. Sedan alla mina föreställningar blifvit fåfänga, och allt mitt bemödande varit förgäfves, har jag med sorg öfver mitt kära fäderneslands öde, men med stillatigande afvaktat, hvad nationen själf skulle tänka om sina fullmäktiges gärningar både emot mig och dem. En del af nationen har burit oket, med suckan och klagan, dock med stillasittande, ej vetande hvar räddningen vore att finnas, eller hvad för medel som därtill brukas kunde. I en vrå af riket har man blifvit bragt i förtviflan och gripit till vapen. I en sådan belägenhet, och då riket, rätta friheten och säkerheten stodo i största fara, för att ej tala om mitt lif, har jag ej funnit annan utväg än, näst den Högstes bistånd, gripa till de medel, som hulptit andra frimodiga folkslag och fordom Sverige själf, under Gustaf Vasas fana, ifrån ett olidligt välde och förtryck. Gud har välsignat mitt verk, och jag har sett på en gång upplifvas i mitt folks sinnen det nit för fäderneslandet, som fordom brunnit i Engelbrekts och Gustaf Erikssons hjärtan; allt har lupit lyckligen af, och jag har frälsat mig och riket utan en enda medborgares förfång.

I misstagen eder mycket, om I tron, att här sökes annat än frihet och lag. Jag har lofvat att styra ett fritt folk; detta löfte är så mycket heligare, som det var själfkraftd; och det, som sig nu tilldrager, skall ej föra mig ifrån en föresats, som ej är grundad på nödvändighet, men på öfvertygelse. Långt ifrån att vidröra friheten, är det endast själfsväldet jag vill afskaffa och det godtycke, med hvilket riket blifvit styrdt, förvandla i en ordentlig och stadgad regering, sådan som Sveriges urgamla lag den stadgar och i mina största företrädares tid Sverige blifvit styrdt.

Detta är det syftsmål jag endast haft i allt som nu företages: att stadga en rätt frihet, som endast kan göra eder, mina kära undersåtare, lyckliga, genom säkerhet under lagen och af lagen i alla edra besittningar, genom frihet i alla

lofliga näringar, genom rättvisans oväldiga skipande, genom ordnings vidmakthållande i städer och å landet, genom sorgfälligt bemödande till befrämjande af allmän välmåga, genom dess nyttjande i rolighet och frid samt äntligen genom en ren gudsfruktans bibehållande, utan skrymteri och vidskepelse.

Allt detta kan ej vinnas, utan att riket styres efter en orygglig lag, hvars bokstaf ej får vrängas, hvilken förbinder icke allenast konung, utan ock förbinder på lika sätt ständerna, hvilken ej kan häfvas eller ändras utan bägges fria samtycke, hvilken tillåter en för fäderneslandet nitisk konung att öfverlägga med ständer, utan att de anse honom som en buse, för hvilken de böra rädas, och äntligen hvilken sammanbinder både konung och ständer i ett gemensamt intresse, som är rikets väl.

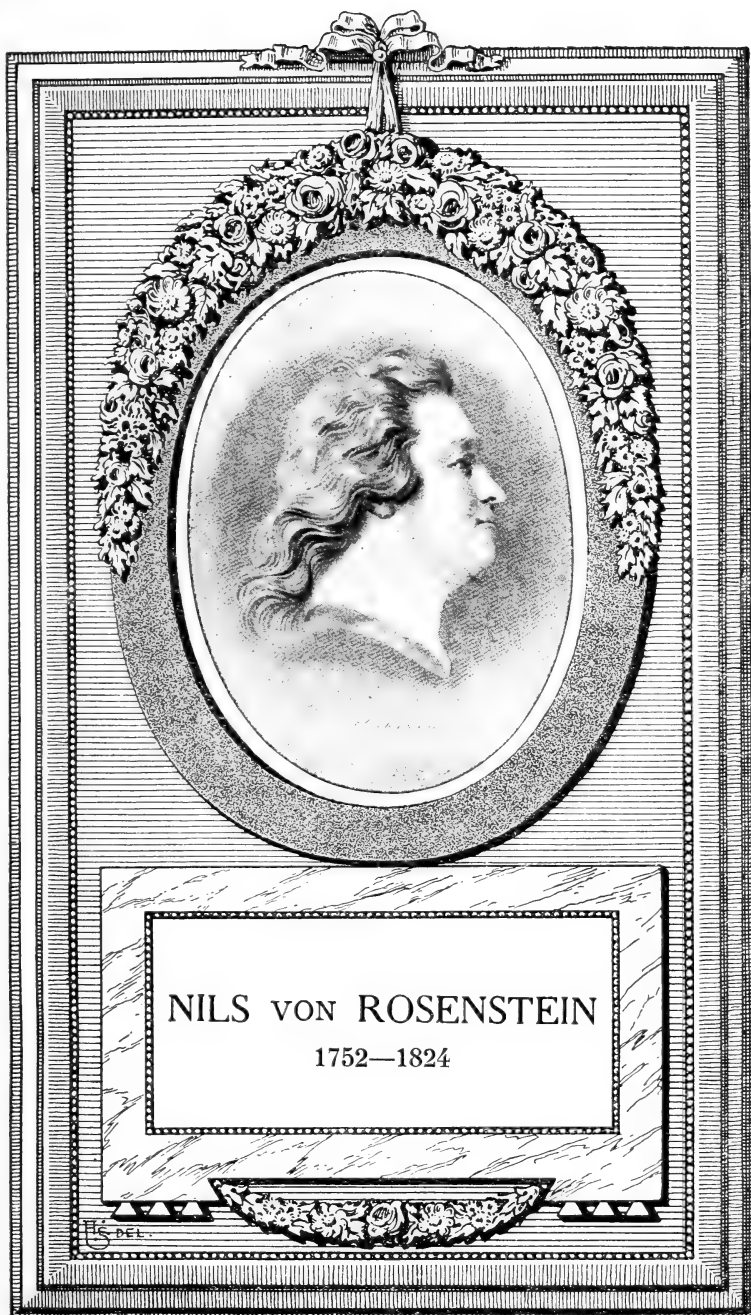
En sådan lag, lika bindande för mig som för eder, är den jag nu eder skall föreläsas låta.

I lären lätt finna, af allt hvad jag nu sagt, att långt ifrån att hafva någon enskild afsikt, är allting gjordt för rikets skull, och om jag varit tvungen att visa eder sanningen i sin fulla dag, har det ej varit af någon bitterhet, utan blott af kärlek till edert sannskyldiga väl. Jag tviflar därför icke, att I ej med erkänsla lären upptaga allt detta, och att I därigenom med mig lären lägga en fast och orygglig grund till eder sannskyldiga lycksalighet och frihet.

Stora och odödliga konungar hafva fört den spira jag nu hafver. Det vore visserligen mer än djärft för mig att vilja på något sätt likna dem; men i nit och kärlek för eder täflar jag med dem alla; och då I för fäderneslandet bären samma hjärta, hoppas jag att svenska namnet skall återfå den ära och den aktning, som det sig i våra förfäders tid förvärfvat.

Den högste Guden, för hvilken ingenting är doldt, han ser mitt hjärtas tankar i denna stund; han sände sin nåd och välsignelse till edra beslut!

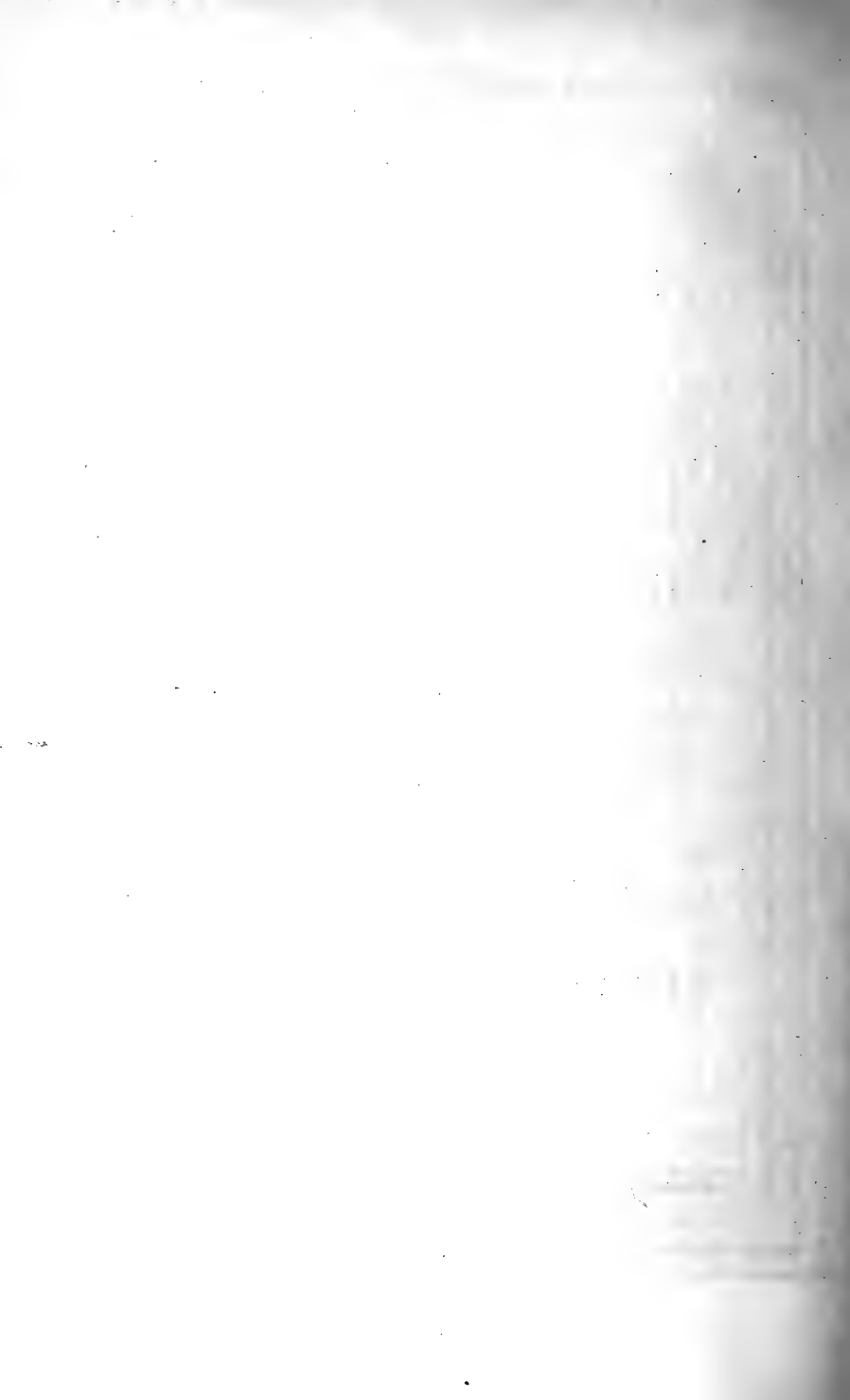

NILS VON ROSENSTEIN

1752—1824

H.S. DEL.

JOHAN HENRIK KELLGREN'S LEFVERNE.

Allmänheten emottager nu samlade i ett verk vitterhetsstycken, hvilka, till största delen förut styckewis kända, med nöje, beundran och förtjusning blifvit lästa. Det snille, det stora och sällsynta snille, som dem författat: Kellgren, är ej mera. Han borttrycktes i det ögonblick, då han var sinnad att fullgöra hvad han kallade en skyldighet emot sina läsare och emot sig själf. Efter en sträng räfst, sedan han förkastat stycken, dem han, lika oböjlig granskare mot sig som emot andra, ogillade; sedan han rättat och förbättrat flera, var hans föresats att utgifva allt hvad han dömde värdigt att läsas, värdigt att gå till eftervärlden med stämpeln af ett namn, om hvars varaktighet han, oaktadt all sin blygsamhet, icke borde tvifla. Han hade däruti, som i mycket annat, gifvit ett efterdöme, hvilket alla stora författare borde följa. Att han icke fick fullkomna hvad han tilltänkt, är likväl det minsta vi böra beklaga. Han medhann att sätta allt i ordning, och viss om sitt annalkande slut, uppdrog han verkställigheten af sin föresats åt en älskad släkting och åt en vän*, hvilka med skyndsamhet, omsorg och skicklighet svarat emot dess förtroende.

* Dess systerson notarien i Kongl. kommerskollegium Krist. Lengblom, åt hvilken han gjort testamente af sina skrifter, och kongl. sekreteraren Gustaf Regnér.

Den rätta förlusten, som aldrig skall ersättas och därför icke nog kan beklagas, behöfver icke af mig nämnas. Den kännes af alla dem, som högakta snillets eld förenad med ett moget vett, med manlighet i tänkesättet, med värma för sanning, rättvisa och dygd; af alla dem, som tro att det är af någon vikt för ett folk att blifva upplyst, af någon heder för ett land att kunna framvisa mästerliga arbeten, af någon betydighet för mänskligheten att under bekymmer, lidande och olyckor äga förråd af förståndets, känslans och smakens nöjen: rena och ädla i sin natur, oskyldiga och nyttiga i sin verkan, tillgängliga för alla utan lyckans och rikedomarnas biträde. Men mångdubbelt, men djupt, smärtande och beständigt kännes denna förlust af dem, hvilka Kellgren hedrade med sin vänskap, af dem, hvilka ej allenast beundrade skalden, utan älskade tillika den mest älskvärda människa, af dem, till hvilka den störste af dess medtäflare sagt:

Gråt sångens första son, om du bär nit för den;
 men dubbelt gråt, om du som vän,
 som människa och vis hans värde känna hunnit.

Bland detta antal hade jag i flera år den lyckan att vara, mera utmärkt af dess förtroende än förtjänt till något företräde. De nöjsamma och upplysande stunder jag tillbragt i dess sällskap äro försvunna. Nyttan är kvar och minnet på en gång smickrande och sårande. Det angenäma i hågkomsten försvinner dock äfven och gifver rum åt sorgen vid åtanken af den dag, då Kellgren kallade mig till sin dödsäng och förkunnade mig den säkra öfvertygelse han själf ägde om vår förestående skilsmässa. Han yttrade, att han i lifvet funnit en tröst i vår vänskap, och tillade sin önskan, att jag efter dess bortgång måtte bevara minnet af denna vänskap genom ett företal till dess arbeten, en önskan den han äfven i sin yttersta vilja förklarar. Hans blygsamma tänke-

sätt tillät honom icke att känna hvad ära han gjorde mitt namn att få förenas med hans. Tårar voro mitt svar, och min enda känsla: den uppriktigaste och ifrigaste önskan att aldrig behöfva uppfylla dess begäran. Förgäfves var denna önskan, och dess vilja måste nu efterkommas, men jag har insett, och alla läsare inse med mig, huru litet ett företal behöfves för Kellgrens arbeten. Det enda, som kan öka värdet af dess skrifter, är att känna värdet af dess personliga egenskaper, af dess enskilda och medborgerliga uppförande. En teckning af Kellgrens lefnad, lynne och tänkesätt blifver det enda förespråk jag mig tillåter. Teckningen skall blifva kort och enkel. En skickligare hand skall snart gifva honom ett värdigt äreminne, och eftervärlden ännu flera. Men framför dess arbeten, hvilken är den dristige talare eller författare, som skulle våga ett loftal? Och om snillen gifvas, som med framgång kunde våga det, så blefve det åtminstone öfverflödigt.

Johan Henrik Kellgren var född den 1 december 1751 på Floby prästgård i Västergötland. Dess fader var kyrkoherden Jonas Kellgren, modern Kristina Elisabet Aminoff, ett stilla, fromt och gudfruktigt fruntimmer. Hans farfader var bonde och brukade kaptensbostället Kellstorp i Kellby församling, hvaraf släktens namn blifvit taget.

Af sin fader tycktes Kellgren hafva ärft sitt snille, sitt lynne och sin hufvudböjelse. Denne prästman hade ett fattande, rent och säkert förstånd, odladt och upplyst genom nyttiga kunskaper samt förknippadt med en stadig karaktär. Han hade mycken kärlek och håg för vitterhet — skref stundom både latinsk och svensk vers — äfven för de vackra konster, hade någon kännedom af målning och bildhuggeri och spelade på åtskilliga instrumenter. Ömsint fader, ägde han

både förmåga och vilja att utöfva en skyldighet, den en fader alltid med större framgång än andra uppfyller. Till dess Kellgren uppnått tio år, hade han ingen annan läromästare än denne fader och vän. Sonen visade tidigt mycken kvickhet. Man skall till äfventyrs le, om jag såsom bevis däraf anför, att han innan fem års ålder läste rent och obehindradt. En af tidehvarfvets största filosofer (d'Alembert) har likväl anmärkt, att den möda förenandet af ögats och örats tecken, af bokstäfver och motsvarande ljud kostar hufvudet, öfverstiger all den möda vi sedermera göra oss. På egen begäran fick Kellgren då genast börja de grammatikaliska studier och gjorde i allt hvad honom lärdes hastiga framsteg. Tyst och allvarsam i sitt uppförande, deltog han sällan i barnlekar, satt merendels inne hos fadern, hvilken han nästan ständigt sysselsatte med frågor, dem en växande uppmärksamhet och vetgirighet alstrade. Sådana smärre omständigheter, upphöjda af de närmaste vid den tid de inträffa, sedermera glömda eller öfversedda, höra till lärdomshistorien, då de angå en namnkunnig författare, och alltid till människosnilletts kändedom, hvilken icke skall hinna till fullkomlighet, innan man gifvit akt på det lilla som på det stora och samlat ett vidsträckt och tillräckligt förråd af rön. Fördomarna äro knappt i något ämne flera och skadligare än i uppfostringsläran, och i synnerhet den del däraf, som lär att tidigt kunna döma barns egenskaper, böjelser och lynne, så mycket angelägnare att känna, som egenskapernas stadgande och förbättring, bristernas häfvande och ersättande, valet af läsning och andra öfningar däraf borde bero. Kellgrens barnaframsteg gifva anledning att omnämna en af dessa fördomar. Föräldrar äro böjda att lätt tro sina barn röja ovanliga och tidiga snillegåfvor; afunden, som misstycker, eller halfvettet, som tror sig äga rätt att le åt en blind egenkärlek, underlåta sällan att upprepa det åldrade, men med all sin oriktighet kvarblifna ordspråket: att kvicka barn merendels blifva dumma män.

Ofta döma föräldrar falskt af egenkärlek och en förlåtlig böjelse att hoppas hvad de önska och finna hvad de hoppas. Visserligen händer att ett frö, som tidigt framter lofvande skott, vid mognaden gifver helt annan frukt än den man förväntat. Äfven händer att förträffliga snilleförmögenheter sent visa, utveckla och stadga sig; men jag är viss att hos de flesta af dem, som äro begåfvade med ovanligt snille, denna naturens skänk, för den rätte kännaren, redan i de första åren är synbar. Voltaire och Haller voro såsom barn öfver barn, blefvo såsom män öfver män och förblefvo såsom gubbar hvad de varit. Kellgrens snille syntes i dess spädate år, lyste, värmdes, förundrades i dess mannaålder, öfverlefde en af sjukdom föråldrad och nästan förstörd kroppsbyggnad.

Försöket att vederlägga en fördom är icke ett afsteg i en filosofs lefverne. Om min hand vore mäktig att åt hans minne offra en hekatomb af fallna villfarelser, så skulle jag tro mig se hans aska lifvas och hans skugga skänka mig ett bifall. Men återvändom till berättelsen. Den faderliga undervisningen förbyttes för Kellgren i den allmänna vid Skara skola och gymnasium. På båda ställen utmärkte han sig genom en så skyndande tillväxt i kunskaper, att dess lärare tillstyrkte dess tidigare flyttning; men hans fader ville icke därtill samtycka. Hans förnämsta håg var för vitterhet. Vid lediga stunder läste han alltid sådana vittra arbeten, som han där å orten kunde öfverkomma, såsom Holbergs Komedier, Dalins Svenska Argus, och använde därtill ofta hela nätterna. Hans skarpa omdöme visade sig redan i förakt för allt onödigt gräl, för allt som hade smak af barbari eller vidskepelse. Det röjde sig äfven i en stark böjelse för satiren, detta foster af det rena förståndet och icke, såsom hopen tror, af ondskan, hvilken endast alstrar tadlet, förtydelserna och smädelsen. Icke är den artisen, som ler åt en usel tafla, sämre människa än den okunnige, som beundrar densamma,

så ej heller den tänkande mannen elak därför, att han finner löjligt hvad dären högaktar och upphöjer. Ännu voro dock muntra och träffande drag i umgänget de enda satirer Kellgrens snille framtedde. Med dessa roade han sina jämnåriga, för hvilka han i sitt öfriga uppförande förekom något allvarsam, egensinnig och förbehållsam.

Hans fader tillät honom ändtligen 1768 att lämna gymnastiska föreläsningarna och att resa till Åbo akademi, där fadern själf studerat och där Kellgren fann för sig sin ende broder, den han igenom hela sin lefnad på det ömmaste älskat*. Under de nio år, han där tillbragte, forforo dess vetgirighet och arbetsamhet. De första tvenne åren i synnerhet var det svårt att någon gång draga honom från kammaren och boken till annat än föreläsningars afhörande. Vid sexton års ålder hade han haft en feber, som var nära att sluta dess dagar och lämnade svåra följder på dess bröst. Ett jämt stillasittande grundlade nu den svaghet och ohälsa, som med åren ökades.

Medan han var vid universitetet, förlorade han sin fader (1771) och med honom all egen tillgång på penningar. Den satsen hade ännu icke blifvit framkläckt, för att göra föräldrars sorg och ynglingars fördärf, att snillet befriar ifrån de utvägar till föda, dem samhällets skick gjort nödvändiga; allraminst troddes, att egen öfvertygelse och ett förmätet påstående att man är ett snille gaf rättighet att förakta och bryta detta skick. Men om ock denna lära då varit känd, hade den icke varit gjord för Kellgrens sanna hufvud och verkliga stolthet, hvilka ansågo det föraktliga ligga i orklöshet, vingleri, öfverdrifna anspråk, som slutligen föda ett beroende, icke af en förtjänt vedergällning, men af en förödmjukande hjälp. Kellgren vidtog det medel till bärgning, som i alla tider varit nyttjadt af fattiga studerande, och bland dem af många, hvilka i samhället eller i den lärda

* Prosten i Skatelöf herr *Jonas Kellgren*.

världen blifvit stora och ansedda män, jag menar att undervisa förmögnares barn. Därmed fortfor han äfven i hufvudstaden, till dess omständigheterna tilläto honom att öfvergifva denna mödosamma, men i verket hedrande bana.

Med beröm aflade Kellgren de brukliga lärdomsprof. Med beröm blef han, tjuguet år gammal, filosofie magister (1772) och med allmänt bifall tvenne år därefter docent i vitterheten, den han icke endast kände, men redan med framgång idkat. Kort efter ankomsten till Åbo hade han gjort sina första poetiska försök, som bestodo i verser vid tillfälligheter. Att de varit öfver mängden af sådana verser är troligt; men att författaren var öfver mängden af begynnande författare är säkert. Vid den tid då egenkärleken ofta är störst och blindast, var hans, om icke alldeles kväfd, åtminstone förbytt i tvekan och fruktan, det äkta snillet vanligaste följeslagare. Han återtog alltid sina vers och förstörde dem. Om vi kunde framdraga dessa och andra försök, dem han dömt till en dylik glömska, så skulle de till äfventyrs trösta många försökare. Men de lärdomar äro dem utan tvifvel nyttigare, som Kellgren både med pennan och efterdömet lämnat: att man har rätt att försöka sina krafter på egen och vänners, aldrig på allmänhetens bekostnad; att ingenting är farligare och mera dödande för snillet än att hastigt tro sig fullkomlig; att intet arbete är värdt att se dagsljuset, som icke tål den fullaste dag och aldrig fruktar en förestående natt. Vålmeningen, tillfället, svagheten trodde han aldrig kunna ursäktas en skrift, men väl författaren, så länge han icke med sina svaga foster gäckade förnuftet och smaken eller vanvårdade allmänhetens helgade rätt. Om några af dess tryckta arbeten sedermera af honom själf blifvit förkastade, så bevisar det likväl icke emot detta anförande. Utgifvandet har ej alltid berott af honom själf. De äga en verklig förtjänst, ehuru de sakna fullkomligheten. Några bland dem

skulle intaga ett märkligt rum i andra samlingar och i denna endast förlora genom jämförelsen.

För att gå långt i vetenskaperna äro snille och arbetsamhet tillräckliga, och ensligheten befordrar ofta framstegen. Vitterhetsidkaren behöfver känna människan och världen, behöfver se den förra i de större verkningskretsar och i det mera odlade umgänget. Originella författare kunna träffas på alla ställen, men knappt lärar något land kunna framvisa i vitterheten någon författare af en allmän, stadgad och fullkomnad smak, som icke tillbragt en betydlig del af sin lefnad i hufvudstaden. Denna anmärkning, som ofta blifvit gjord, finner rum och tillämpning i Kellgrens lefverne. Han sökte af öfvertygelse tillfälle att få vistas i Stockholm och fick ett af de önskligaste i sin ställning och för sitt ändamål, då han (1777) emottog till undervisning dåvarande generallöjtnanten grefve Mejerfeldts* tvenne söner. Han förblef flera år i detta hus, där, som i de öfriga, hvarest han uppfyllt samma kall, älskad af dem han handledde och aktad af deras föräldrar. Jag har varit vittne till den ifver, hvarmed han bjöd till att hjälpa ett af dessa hus, som igenom faderns fränfälle blifvit försatt i bekymmersamma omständigheter. Alla hans vänner hafva sett hans sorg, då grefvarna Mejerfelt i deras bästa ålder borttrycktes. Dessa drag hafva icke bort förtigas. De måla hans hjärtelag, som var älskande och ömt, men ömt utan svaghet.

Kellgrens rykte hade föregått honom till hufvudstaden genom skaldestycken, dem han vid slutet af sitt vistande i Åbo hade författat, och som nu, förbättrade, blefvo allt mer och mer kända. *Mina löjen* började den namnkunnighet han sedermera ständigt ökade och utvidgade. Satiren är kanske det säkraste medel att skyndsamt behaga en hel allmänhet. De öfriga vitterhetsslag förutsätta en känsla, den icke alla äga. Få gifvas, som icke le och icke le gärna. Också, ehuru

* Sedermera fältmarskalk och en af Rikets Herrar.

mycket satiren klandras af vana, af verklig eller tillgjord fromhet, läses den och älskas, åtminstone i hemlighet, af nästan alla: af den tänkande, som inser dess värde och nytta, af många, emedan egenkärleken finner sig smickrad och känner sig höjas, då den ler åt andras fel och svagheter, men af de flesta ur det enkla skäl, att människan är född och böjd för löjet. Kellgren skref likväl äfven för inbillningen och känslan. *Sinnenas förening* vann ett bifall, som han sedermera själf jäfvat både i afseende på smaken och sederna, dem han i det närmaste trodde oskiljaktiga. *Ode till Bacchus och Kärleken* väckte en beundran, den mästestycken aldrig förlora. Och i de senare åren hafva vi af honom emottagit det förträffliga stycket *Nya skapelsen*.

Vänskapen, som ikläder sig personernas art, blir hos upplysta och verksamma människor ett medel till befordran af allmän nytta. Likhet i tänkesätt knöt emellan Kellgren och nuvarande assessorn i Kommerskollegium Karl Lenngren ett vänskapsband, hvilket inbördes aktning och förtroende oafbrutet sammanhöll och döden först upplöste, till den öfverlevvandes beständiga sorg. De började tillsammans (1778 d. 29 oktober) utgifvandet af dagbladet *Stockholms-Posten*. Detta dagblad har en heder, som af få sådana blifvit delt eller lärer delas: att hafva bidragit att göra epok i landets vitterhet genom Kellgrens granskningar, de grundregler, de omdömen han uppgifvit, understödda af stycken värdiga att tjäna till mönster. Man har stundom beskyllt honom att vara för sträng granskare, och många hafva önskat att det hvassare skämtet alltid varit bannlyst. Ett försvar kunde sökas i svårigheten, helst vid yngre år, att tillbakahålla en satirisk anda, i värman af hans karaktär och den billiga harm, en god författare känner, då han ser smaken lika vanvårdad af dem som skrifva och dem som läsa och döma; ändtligen kunde detta försvar sökas i den vana, som, nästan förbytt till lag, i alla tider öfverlämnat usla författare till det

åtlöje, de sig själfva underkastat. Jag vill endast anföra att flera kritiker blifvit Kellgren tillägnade, dem han aldrig skrifvit, att han själf ogillat vissa af sina första granskningar, att han hade gjort sig till en helig lag att aldrig angripa författares person eller enskilda uppförande, en rättvisa den hans fiender icke gjort honom. Och om likafullt en eller annan anledning till klagan skulle öfverblifva, skall jag be dess anklagare pröfva, om icke felen öfvervägas och öfverskylas af den nytta han åstadkommit. Tiden medgifver icke att undersöka, hurudan vår svenske Boileau fann smaken och hurudan han lämnade den. Ännu mindre vill jag återkalla minnet af de strider, han för smaken och förnuftet vågat, från hvilka han skördat ära, det är sant, men äfven hemburit ledsamheter och kval, dem hans vänner kände. Verkan är synlig och ostridig. Om medlen må några korta anmärkningar tillåtas. En begynnares svaghet kan förtjäna skonsamhet; den har Kellgren vid de flesta tillfällen visat, och alltid då han såg skymten af en verklig talang. Goda författares fel böra med varsamhet och aktning upptäckas, och häremot har han så litet felat, att man beskyllt honom för efterlåtenhet. Men är frågan om förnuftets, om sanningens heliga rätt, om en nations upplysning, tänkesätt och smak, är frågan att i sin linda kväfva eller i sina utbrott tygla en uppenbar dårskap och fanatism, vare sig i religion, politik, vetenskaper eller vitterhet, då är den rättsintes ifver förlåtlig, äfven berömlig och nödig, då är satiren förnuftets vapen, lika tillåtlig som skyndsam och säker i sina följder. Skäl och bevis verka vid sådana tillfällen långsamt; åtlöjet är ett bloss, hvars sken dåren och bedragaren fly eller trotsa med en maktlös fräckhet, men som varnar, upplyser och leder allmänheten.

Denna fördel af satiren insåg Kellgren och nyttjade med en mästares förmåga, stundom resande sig med en juvenalisk ifver, stundom lekande och len, som i de be-

kanta stycken *Ljusets fiender* och *Jordens skapelse*. Han inskränkte icke sin åtgärd till granskningen öfver vitterhetsarbeten, ej heller var satiren det enda medel han använde. Han sträckte sin verksamhet till alla de ämnen, där hans insikter tilläto honom att gagna, med det rätta snillets varsamhet att icke vidröra dem han icke förstod. Fullkomligen i bredd med sitt tidevarf och öfver detsamma i en vis måtta och en filosofisk billighet, har han i det nämnda dagblad dels i anledning af utkomna arbeten, dels vid andra tillfällen skänkt svenska allmänheten afhandlingar, som skulle hafva prydt *Tatler* eller *Spectator* och hvilka förtjänade att samlas för att utgöra en bok, som i alla tider skulle läsas med lika mycket nöje som nytta. Eftervärlden skulle då blifva i stånd att fullkomligen döma, huru mycket han bidragit till sin samtids förädling i tänkesätt och smak.

Länge hafva svenska vitterhetsidkare antingen måst uppoffra sin tid åt andra yrken eller strida med brist och fattigdom. En fördom har dömt dem oskickliga till allmänna värf, en annan ovärdiga all belöning af det allmänna, om de ensamt följde den stråt böjelsen för dem tycktes utvisa. Vida öfver dessa fördomar var den konung, under hvars spira Kellgren, till sin och svenska vitterhetens lycka, var född att lefva. Gustaf III, med en stadgad öfvertygelse om värdet och nödvändigheten af de skillnader och företräden samhällsordningen infört, ägde ett lika stort begrepp om ett annat företräde, som naturen oföränderligen fastställt för dem hon skänkt snille och öfverlägsna egenskaper. Hans största begär var odödligheten, och han visste att urskilja dessa sällsynta människor, hvilka genom bedrifter eller snillealster en gång skulle lämna sina namn åt minnet för att omgifva hans eget och utmärka hans tidevarf hos de senaste åldrar. Kellgren kunde för honom ej länge blifva dold. Att han hade varit skicklig till sysslors skötande, därom kunna icke de tvifla, som känt hans rediga begrepp, säkra

omdöme, arbetsamhet, noggrannhet och värma för allt hvad som var rätt eller nyttigt. Hade hans håg varit lika stor med hans skicklighet, hade han helt visst i tjänstevägen af konungen emottagit vedermälen af samma bevågenhet, som andra vitterhetsidkare erfarit. Men Gustaf tänkte, att ett snille sådant som Kellgrens tillräckligen och mest gagnade genom skrifter, och att de medel, som till en så stor del användas på rikens anseende, icke förspillas, då de gifvas åt dem, hvilka hedra sitt fädernesland genom sin egen namnkunnighet. Ingen slags ära gafs som han icke ville hafva till sin och Sveriges. Han lyckönskade sig att kunna förbehålla Kellgren ensam åt sånggudinnorna och att i honom gifva det första efterdöme af en svensk, som funnit bärgning utan att vara annat än vitter. För att utmärka honom för den hop, som dömer efter titlar och rang, gaf konungen honom fullmakt att vara dess handsekreterare. För att sätta honom i stånd att med sinnets ledighet arbeta och med värdighet och bekvämlighet tillbringa sitt lif, gaf han honom pensioner, som efterhand ökades. Kellgren fick härigenom uppfylla den önskan dess valspråk uttryckte: att blifva *Allt vid sin lyra**, och han blef nog till sin egen och sitt fäderneslands heder.

Konungen gynnade bland vitterhetsöfningar i synnerhet de teatraliska. Det första Kellgren skref för teatern var en prolog, som uppfördes på Drottningholm (1778), då hoppet att se konungahuset förökt med en ättling af Gustaf och Sofia Magdalena gjordes allmänheten bekant. Om denna prolog yttrade sig författaren till musiken, att han önskade att alltid finna verser så lämpliga till samljudets styrka och behaglighet. Detta Kellgrens första försök förbådade den, som en dag skulle blifva en fullkomnad mästare i lyriska skaldekonsten. Efter konungens egna

* Kellgren förde i sitt sigill en lyra med omskrift: *Omnis in hoc sum.*

planer sammanskref han sedermera *Gustaf Vasa*, den svenska lyriska teaterns ära, värdig det namn den bär och de händelser den återkallar, som aldrig än utan förtjusning blifvit läst eller åskådad; *Kristina*, rik på skönheter af det första slag; *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* med några brister, dem allmänheten trott sig upptäcka, men med förtjänster, i isynnerhet i det naiva, hvilka äro sällsynta i vårt språk och kanske af detta skäl undfallit mängden. Ännu ett arbete af Kellgrens hand, *Æneas i Carthago*, skall snart pryda scenen och göra honom och dess vän Kraus på en gång beundrade och saknade.

Då Gustaf III stiftade Svenska Akademien, blef Kellgren en bland de tretton ledamöter, dem konungen själf utnämnde. Genom lottning blef han dess förste direktör, och Gustaf fägnade sig att se lyckan instämma med dess önskan och föresats att visa, det snillet i vittra samfund jämnar alla skillnader af börd och rang. Samma hedersrum i Akademien emottog Kellgren kort före sin död. Hans nit för inrättningen visade sig vid alla tillfällen. Hans granskningar och omdömen voro rättvisa. De svar, han å Akademiens vägnar gifvit, utmärka sig bland sådana skrifter. Han hade åtagit sig utarbetandet af en bokstaf i Svenska Ordboken, men hann icke mer än göra uppställningen. Vid granskningen af de redan utarbetade bokstäfver voro dess anmärkningar alltid upplysande. I allmänhet hafva få författare varit mera angelägna om renhet och rätthet i språket.

Den största nytta har Kellgren gjort språket genom sina skrifter. Man hyser i allmänhet en förvänd tanke, då man med otålighet fordrar regler och ordböcker för språk, som icke ännu blifvit tillräckligen upparbetade. Hvert hade Vergilius och Cicero hunnit, om de varit fjättrade af band, som Cato Censor och Ennius fått pålägga? Regler och samlingar af ord äro födda af språken, icke språken af dem. De följa och böra följa de förändringar hvart och ett språk

undergår, och om de med någon grad af oföränderlighet kunna stadgas, är det då först, när språket genom goda författare blifvit bragt till en fullkomlighet, som svårligen kan öfverträffas. Kellgren hade i detta som i alla andra ämnen sunda och rätta begrepp. Lika hatare af själfsvåld som af obilligt tvång, visste han skilja emellan de lagar, hvilka antingen höra till alla språk i gemen eller hvart och ett särskildt tungomåls oombytliga art, och dem, som vanan infört, hvilka likasom själfva vanan böra vara ändring och förbättring underkastade. Nya ord, nya vändningar ansåg han för en vinst, icke för en skada. Då vi från fransyskan hämtat vår mesta upplysning och vår mesta smak, trodde han icke otillåtligt att med svenskan införlifva vissa af det språkets ord, talesätt och ordställningar. Kanske har han häruti stundom gått för långt, och i allmänhet torde vara önskligt, att man snarare sökte rikta vårt modersmål från de språk, som därmed till ursprung, ljud och lynne äro mera närsläktade. Det står likväl fast, att Kellgren varit bland dem, hvilka mest bidragit till svenska språkets tillväxt och odling, både i den obundna och bundna stilen. Hans prosa var ren, tydlig, bindande och välljudande. Ofta røjde sig skalden i bildrika uttryck, men alltid filosofen i ordens och själfva bildernas riktighet, i ordning och styrka.

Det tillhör skalderna att uppgifva och bestämma, hvad svenska skaldekonsten genom honom vunnit. Ännu dömde aldrig någon annan än konstnären med fullkomlig säkerhet om konsten i dess finare delar och i dess hela vidd. Tusende anmärkningar och upptäckter, som födas af utöfningen, undfalla äfven den skarpsyntaste kännare. Man behöfver likväl icke ens vara kännare, utan blott älskare och läsare, för att blifva varse de märkliga och lyckliga ändringar och förbättringar, Kellgren gjort i vår skaldekonst. En dristigare utflykt, mera växling i versernas takt och ljud, ett lyckligt bruk af de fordom förkastade daktyler, flera nya versslag,

särdeles för det lätta och skämtsamma, välljudet i allmänhet växladt, ökad, förhöjdt, synas utgöra det hufvudsakliga, som utmärkte honom från dess närmaste föregångare och som ger honom ett rum bland skapande snillen. För sina efterföljare skall han tjäna till mönster af riktighet, noggrannhet och egentlighet i stil. Då det snille och den smak, som råda i hans arbeten, försäkra dem att i alla tider väcka nöje och beundran, kunna vi med trygghet förutsäga, att inga ändringar i språket och dess verskonst skola beröfva honom den äran att för skriftsättet räknas bland klassiska författare. I mera än en af svenska snillet förut obanad väg har han med framgång vågat de första försök. I intet af de skaldeslag han vidrört har han misslyckats, i några är han ostridigt den förste, i de flesta i bredd med de förste. Hans smak sträckte sig till allt, och han hade den sällsynta rättvisan att icke fördöma hvad som ej instämde med dess enskilda tycke. Hans känsla var sann och stark, snarare fin än öm, hans bildningsgåfva var behaglig och lekande, mera än rik och målande, båda alltid styrda och tyglade af förnuftet. Med åren tycktes han mindre lyda deras ingifvelser och af dem endast behålla förmågan att gjuta behag öfver alla ämnen, äfven de torraste. Tankekraften och förnuftet voro de rådande egenskaper i hans skrifter som i hans hufvud. De visade sig lika i skämtet och det allvarsamma; i det minsta han skref igenkände man den djupsinnige tänkaren, som med ett filosofiskt öga sett öfver världen, samhället, människan, hennes lynne, gärningar och kunskaper. Det löjlige frestade och förnöjde honom; det sanna öfverväldigade hela hans själ. Om man i ett drag vill innefatta dess förnämsta poetiska förtjänst, bör man kalla honom behagens, det goda skämtets och förnuftets skald.

En författare målar sig merendels i sina skrifter. Kellgrens vänner behöfva icke frukta, att hans skola jäfva det omdöme en närmare kännedom af hans personliga egen-

skaper hos dem fäst. De behöfva endast förbehålla honom den rättvisa att dömas efter den allmänna stämpel, som dess arbeten bära, icke efter några drag, som kunnat undfalla dess ungdom och en lekande kvickhet, ej heller efter lof-offer, som någon gång kunnat synas öfverdrifna, ehuru af honom gifna åt en välgörare. Det är omöjligt att blifva en så stor skald som Kellgren var, utan att erfara en mängd af skiljaktiga, växlande och lifliga känslor och sinnesrörelser, och det är kanske lika omöjligt att alltid emotstå deras verkningar. Kvick, eldig, känslfull, lättörd, häftig, otålig, böjd för nöjet, förenade han likväl med dessa från vissa snillen oskiljaktiga egenskaper andra, som synas motstridiga: stadga, allvar, ihärdighet, manlighet, sinnesstyrka. Ytan var, om detta uttryck får nyttjas, rörlig, botten fast. Hans ungdom offrade åt nöjet. Sinnesrörelserna växlade hans timmar, och öfvergången från den ena till den andra var stundom lätt och hastig; men förnuftet och klokheten styrde hans vandel, hans gärningar och beslut. Dessa senare voro merendels oryggliga, och han gick sällan miste om sina ändamål. Han ombytte ton, ändrade de meningar han orätt kunnat hysa, blygdes icke att erkänna misstag, men uppoffrade för inga bevelser grundsatser, dem han med en sann öfvertygelse fattat. Allt hvad han började, fortsatte han med drift och fullbordade med besked. I sin tillgifvenhet för anhöriga, vänner och fäderneslandet var han oföränderlig. Kellgren älskade sitt fädernesland, icke af fördom eller därför att en slump låtit honom där födas, men af öfvertygelse och plikt, och därför att det inneslöt en samling af människor, födda med rättighet att i samhället blifva lyckliga. Han dömde alla nationer med opartiskhet och sträckte sin kärlek till hela människosläktet. Förtryck och orättvisa, på hvad vrå af jordklotet de funnos, sårade hans hjärta och satte honom i den största ifver. Vackra gärningar, stora och ädelmodiga företag, en gladare utsikt för mänskligheten rörde

honom ända till tårar. *Jag har gråtit som ett barn, eller rättare, jag har gråtit som en man*, skref han till en vän vid första tidningen om en händelse, den han trodde skola göra mänsklighetens lycka och som han sedermera med en verklig sorg och en sann afsky en tid såg göra dess fasa och förskräckelse.

Emot enskilda var han redlig, men lämnade icke lätt sitt förtroende. Den slughet, ett skarpt förstånd föder och en stadig karaktär gör möjlig i utöfningen, nyttjade han till försvar, aldrig till vapen att skada. I umgänget med vänner var han glad och skämtsam, när hans hälsa det tillät, bland obekanta tystlåten, höflig, utan att alltid vara fördragande och undfallande. I tvister tog han lätt hetta, isynnerhet om ämnet var af vikt. Af allt älskade han högst sanningen, den han sade och skref med frimodighet. För det, han trodde vara rätt, fruktade han aldrig att göra sig ovänner. Hans kärlek för vitterheten gick, som han själf yttrat, ända till passion*. En ny talang, ett nytt slag, försatte honom i den största glädje, och af den orättvisa, hans vänner gjort honom, är det kanske den största: att hafva beskyllt honom för en uteslutande smak. I en af dess mest bekanta strider var det aldrig nyheten, aldrig versslaget eller skaldeslaget han angrep, men sammanblandningen, oriktigheten, öfverdriften och framför allt skrytet och oredan. Ömtålig vid anfall, visade han likväl aldrig begär att berömmas. Köld och obemärksamhet hos mängden eller hos de högre förtröto honom mera för

* Jag kan ej afhålla mig att införa följande utdrag af ett bref, skrifvet kort före hans död till en af våra goda författare, där han säger om sig själf: — — »Det var en liten man i vår litterära värld. Hans talanger voro små. Han hade kanhända icke hvad man kallar snille. Hans flesta skrifter hade liten vidd och vikt. Men han hade en egenskap kanske i högre grad än någon af sina medbröder: det var ett nit, en värma för svenska vitterhetens förkofran och heder, som följde honom beständigt genom ett plågsamt lif, och som ännu var hans sista passion i den stund han skref dessa rader.»

vitterhetens än för dess egen skull. Han satte värde på kännarens bifall, utan att göra sig möda att söka det, och kände en verklig plåga från denna klass af beundrare, hvilka med besök och ärebetygelser likasom belägra snillen och borttaga en dyrbar tid. Ensligheten eller några vänner voro målet för dess begär. Dess behof voro få och inskränkta och hvad han ägde alltid tillräckligt. Den, som skulle hafva kallat honom en känslfull vis, hade i tvenne ord målat hans karaktär.

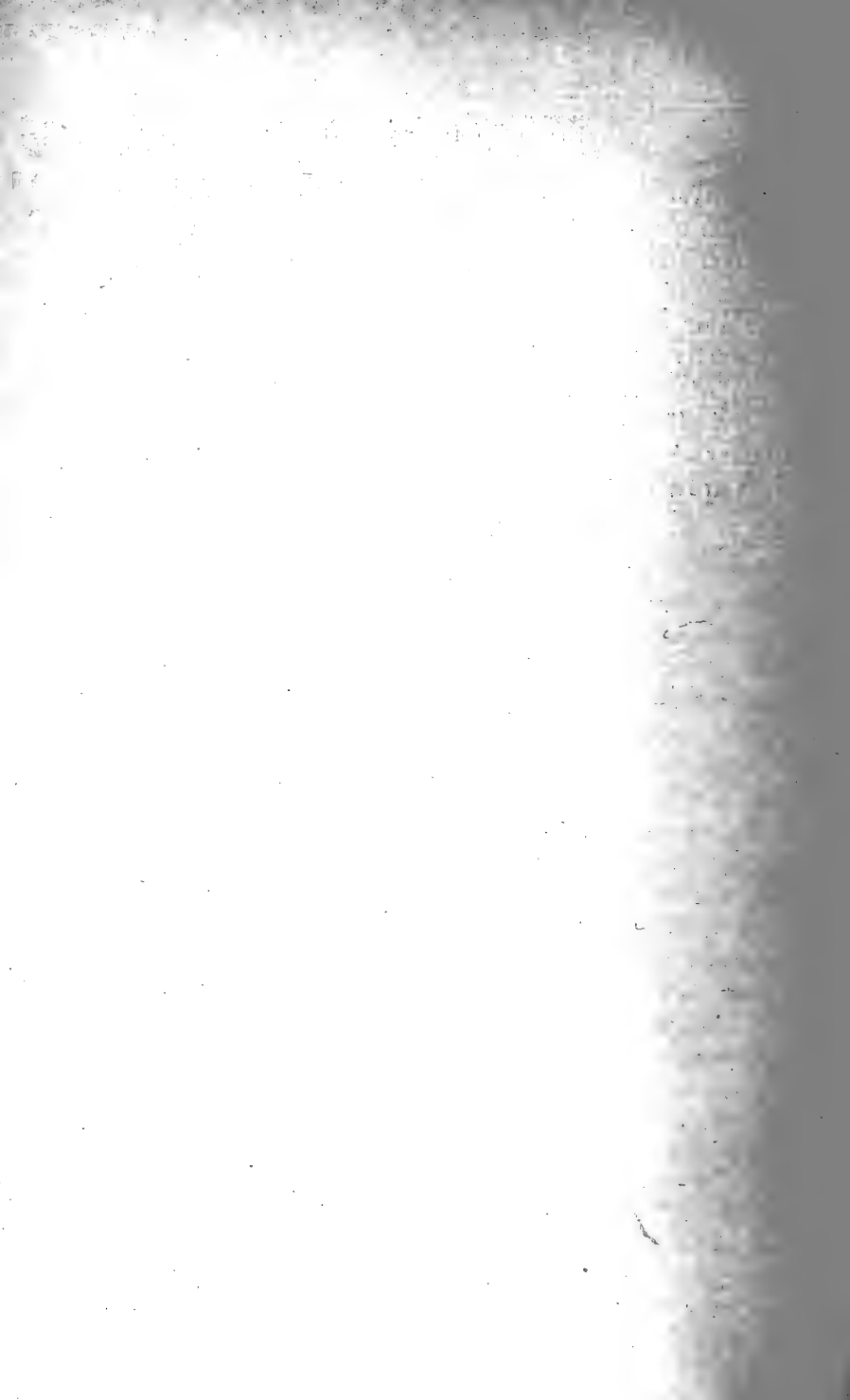
Redan i de yngre åren hade Kellgren en svag och vacklande hälsa. Vid sexton års ålder fick han en svår feber, som tycktes lämna följder på dess bröst. Kanske hade en jämnare och starkare rörelse kunnat förbättra en af naturen svag sammansättning, som däremot af stillasittande, arbetsamhet, hufvudbry och täta sinnesrörelser försämrades. Den största ordentlighet och varsamhet och den ömmaste vård af en skicklig läkare, som tillika var dess vän*, kunna snarare sägas hafva utdragit med döden än förlängt lifvet. Bräcklighet och sjukdomens beskaffenhet emotsodo all hjälp, och den otålighet plågorna födde gjorde dessa ännu mera kännbara. Den dag, som skulle beröfva Sverige ett af sina största snillen, inföll den 20 april 1795. Kellgren slocknade stilla och frimodigt. Efter dess eget förordnande fördes han i tysthet till vår allmänna moder, jorden. Hans begrafning hade det utmärkta, att den bevistades af ingen, som icke älskat honom, medan han lefde, och då med en sorgbunden tystnad eller varma tårar beklagade hans död. Tolf af dess vänner hade låtit prägla en skådepenning**, som utdeltes. De ämna äfven med en minnesvård utmärka det rum på S:t Jakobs kyrkogård, där hans ben djupt ner i

* Assessorn Henrik Gahn, i hvars hus han flera år bodde.

** Denna penning föreställer å ena sidan Kellgrens bröstbild med omskrifvet namn; å den andra läses: *Poëte, Philosopho, Civi, Amico Lugentes Amici. MDCCXCV.*

mullen förvaras. Vid åsyn af denna minnesvård skall det namn, som blir dess enda prydnad, väcka hågkomsten af allt hvad lifvet har behagligt och ljuft och midt ibland förödmjukande vedermälen af människans förgänglighet säga, att hon är stor genom dygden, tanken och snillet. Jag lyder denna ingivelse och vänder läsaren ifrån Kellgrens beklagansvärda bortgång till de skrifter, i hvilka han beständigt skall lefva, föresättande mig själf att under ett lif, som med åren ämnas åt nya förluster, i tysthet sörja hvad jag ägt eller söka en tröst i minnet af lyckligare dagar.

INNEHÅLL.

1700-talets prosaförfattare.

Inledning af <i>Henrik Schüek</i>	1
<i>Jakob Henrik Mörk och Anders Törngren:</i>	
Adalriks och Götildas äfventyr	19
<i>Olof von Dalin:</i>	
Svea rikets historia	67
Den Svenska Argus	86
Beskrifning om en runsten vid Drottningholm	123
Brefväxling mellan Ragvald Pik och herr Silfverspatserklinga	139
<i>Sven Lagerbring:</i>	
Atlantshandeln i Sverige	147
<i>Carl von Linné:</i>	
Tal om märkvärdigheter uti insekterna	155
<i>Johan Henrik Kellgren:</i>	
Ur anmärkningarna till poemet »Man äger ej snille för det man är galen»	179
Kungörelse. Om sällskapet Pro Sensu Communi	190
Filosofen på landsvägen	198
Företal till Fredmans Epistlar	209
<i>Carl Gustaf af Leopold:</i>	
Lärdomshistorien	217
Om det romaneska	227

INNEHÅLL

Thomas Thorild:

Öfver tryckfriheten och samhällets styrka	241
En kritik öfver kritiker	256

Carl August Ehrensvärd:

Resa till Italien åren 1780, 1781, 1782	283
---	-----

Magnus Lehnberg:

Inträdestal hållet i Svenska akademien den 17 mars 1790	299
---	-----

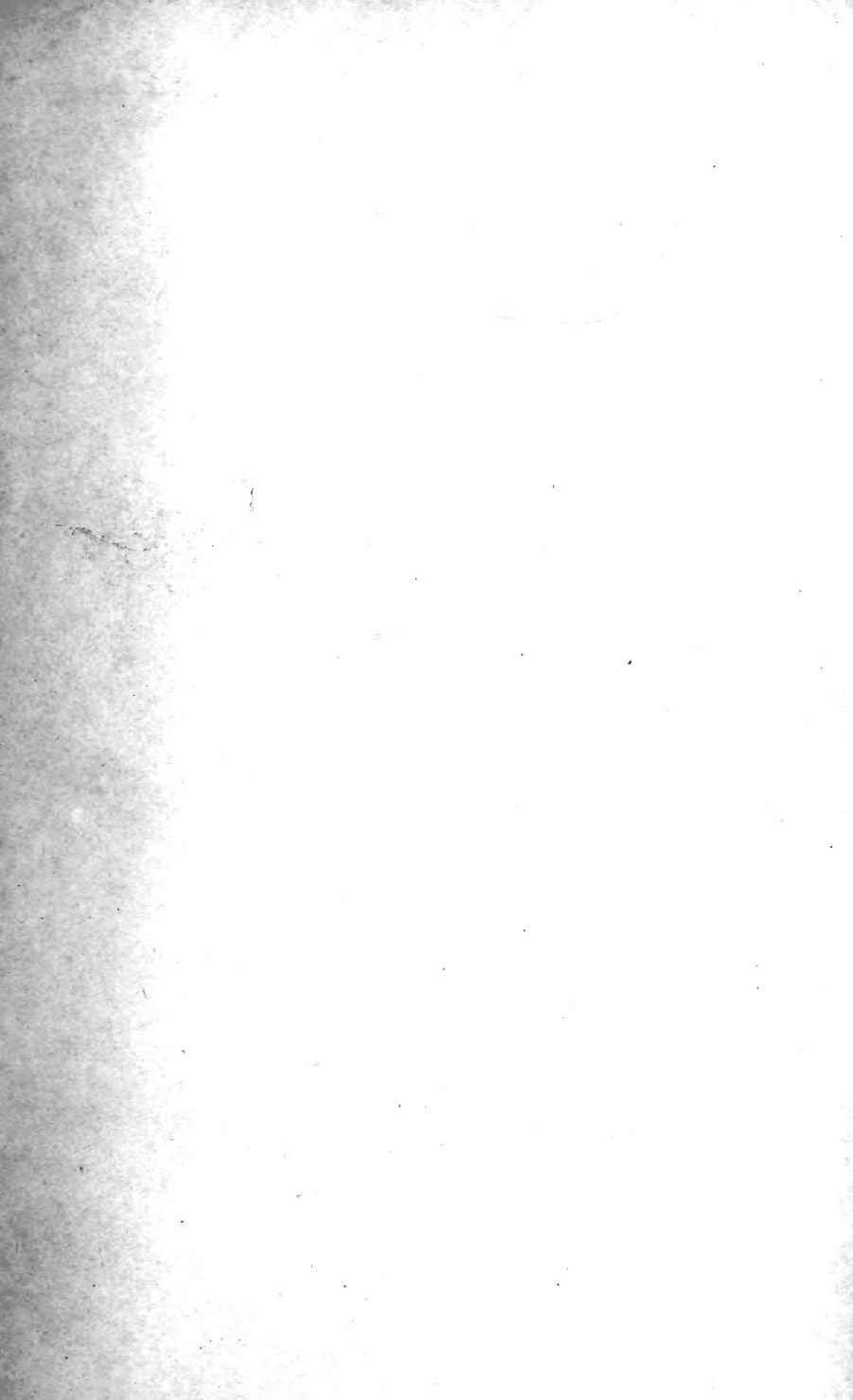
Gustaf III:

Tal till Rikets Ständer på rikssalen den 21 augusti 1772	327
--	-----

Nils von Rosenstein:

Johan Henrik Kellgrens lefverne	335
---	-----

.....

TS

87534

LSwed.
S9687

Author

Title *Sveriges nationallitteratur, 1500-1900.*

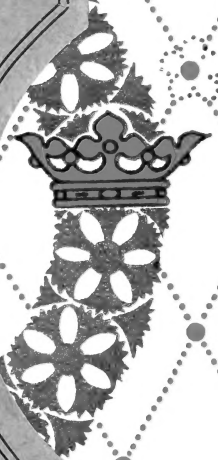
Vol. 6

DATE.

NAME OF BORROWER.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File"
Made by LIBRARY BUREAU

